

Épített örökségünk a helytörténeti kutatás tükrében

Partiumi füzetek

Nagyvárad
2008

55

ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÜNK
A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS TÜKRÉBEN

**ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÜNK
A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS
TÜKRÉBEN**

*15 éves a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő
és Emlékhely Társaság*

Összeállította: Dukrét Géza

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság
2008

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

Szövegkorrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes tördelés:

Meleg Ibolya

Készült

a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság
támogatásával

Előszó

15 éves a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Egy civil szervezet életében ez már komoly időszaknak számít, amely mérleg készítéséhez kötelez. Így ismertetni szeretném egyesületünk tevékenységét, kronológiai sorrendben. A tízéves évfordulónkra elkészült évkönyvünk eseménynaptára 2002 decemberében zárult, ezért e kötet eseménynaptára 2003 januárjától indul, amely felöleli az utolsó öt év tevékenységét. Legfontosabb rendezvényeinket, mint a Partiumi Honismereti Találkozások, a Partiumi Honismereti Konferenciák, pályázati díjkiosztó ünnepségeink, külön fejezetekben követhetők. Kötetünk külön foglalkozik a könyvkiadásunkról, Fényes Elek-díjazottjainkról, legjelentősebb rendezvényeinkről, tábla-avatásokról. Végül kutatóink legutóbbi tanulmányaiból, dolgozataiból nyújtunk egy csokrot.

Dukrét Géza

HÍREK – ESEMÉNYEK

2003

Január 18. – Lokális és regionális történelmek címen, helytörténeti falusi és városi monográfiák írásáról tartott konferenciát az Erdélyi Múzeum Egyesület Kolozsváron. Dukrét Géza könyvkiadásunk céljait és eredményeit ismertette.

Február 6. – A Premontrei Öregdiákok Egyesülete meghívta hagyományos találkozójára a PBMEB elnökét, aki ismertette a Bizottság történetét, célkitűzéseit és tevékenységét.

Március 6. – Megbeszélés a református egyházkerületnél a Rákóczi-szabadságharc megemlékezéséről. Bizottságunkat kérték fel a **Jubileumi Rákóczi Évek** nyolcéves keretprogramjának kidolgozására. Jelen volt Csúry István főjegyző, Dukrét Géza és Kupán Árpád.

Március 11. – Az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének segítségével benyújtott pályázatokat elfogadta a Bihar Megyei Tanács, így az idén nyolc kötetet hozhatunk ki a Partiumi füzetek sorozatában, a megítélt hozzájárulásokból.

Március 12. – Elkészült a Pro Rév Egyesület **Révi Magazin** című negyedévenkénti kiadványának első száma. Főszerkesztője **Hasas János**, a Pro Rév Egyesület elnöke, szerkesztőségi tag **Juhász Viktor**.

Március 14. – Aradon a Csiky Gergely Líceumban felavatták Kossuth Lajos domborművét. A bronzdomborítás Dinnyés László budapesti képzőművész alkotása, ő adományozta az iskolának. Az avatóünnepségen **Ujj János** tanár méltatta Március 15. jelentőségét. Kossuth Aradról indult haláláig tartó száműzetésébe, s a domborművel ismét visszatért Aradra.

Március 15. – Minden városban és településen méltóan emlékeztek meg nemzeti ünnepünkről. Nagyváradon ünnepi istentiszteleten vettünk részt a rogeriuszi református templomban, este pedig a színházban tartott díszelőadáson.

Temesváron Bizottságunk tagjai, közösen az EKE Bánsági Osztályával biciklitúrát szerveztek a környék 1848-as emlékműveihez.

Március 21. – Nagyváradon Arany János mellszobrát avatták fel a róla elnevezett kollégium előcsarnokában. Ezt követően **Fényes Elek-termet** avattak a Partiumi Keresztény Egyetemen (PKE). Beszédet mondott **Tőkés László** püspök, majd **Dukrét Géza** ismertette a méltánytalanul elfelejtett és mellőzött, csokalyi születésű Fényes Elek életét és tevékenységét, akit a magyar statisztika megteremtőjének kell tekintenünk. Honismereti munkássága ma is példakép a helytörténeti kutatók számára. Beszédet mondott még **Cservid Levente**, a Fényes Elek Társaság elnöke, **Ary Gyula**, a Bihar Megyei Statisztikai Hivatal főmunkatársa, **Soós Lőrinc**, a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnökhelyettese, **Váralljai Csocsán Jenő**, a Pázmány Péter Egyetem tanára. Ezután a PKE E16-os termét Fényes Elek-teremnek hívják. Majd Gellért Gyula generális direktor leplezte le az egyetem udvarán elhelyezett emléktáblát, amelyet a KSH adományozott. Jelen volt dr. **Laczka Éva**, a KSH tudományos főosztályvezetője.

Március 22. – **Partiumi Honismereti Találkozó.**

Március 24. – Megbeszélés a református egyházkerületnél a Rákóczi-év megszervezéséről. Tőkés László püspök felkérte Dukrét Gézát, hogy vállalja el a jubileumi rendezvények igazgatói tisztségét.

Március végén az aradi Tulipán Könyvesboltban mutatták be **Pávai Gyula** Aradi híres emberek című könyvét. Az aradi Kölcsey Egyesület Fecskés könyvek sorozatában megjelent munka Arad közéleti személyiségeit ismerteti, valamint azokat, akik bekerültek a magyar kultúrtörténetbe. Az aradiak számára ismertebb személyiségek mellett bemutatja az 1849-i februári hősokeket, az aradi veterán honvédeket, a 19. század végének közhivatalnokait, régi tanítókat, színészeket, színházi rendezőket. A kötetet Ujj János ismertette a nagyszámú hallgatóságnak.

Április 11. – A költészet napja alkalmából megkoszorúzták Horváth Imre költő sírját a Rulikowski-temetőben. Bizottságunk részéről Gyarmati Gábor és Dukrét Géza koszorúzott. Jelen volt Péter I. Zoltán tagtársunk.

Április 12. – Résztvettünk a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság tisztújító közgyűlésén. **Bara István** a Szatmár megyei, Dukrét Géza a partiumi kutatások és műemlékvédelem eredményeit ismertette. A társaság új vezetősége kinyilvánította, hogy fenntartják a jó kapcsolatot a Partiumi Bizottsággal.

Április 14. – Megbeszélés Székelyhídon Gavrucza Tibor tisztelettel, megyei tanácsossal, valamint Érmihályfalván Torda Imre polgármesterrel a kapcsolatok bővítéséről, közös tevékenységek, rendezvények szervezéséről.

Április 16–17. – A Magyar Statisztikai Hivatal Statisztikatörténeti Szakosztályának 40. Jubileumi vándorgyűlése Debrecenben. Előadást tartott Dukrét Géza Honismereti Kutatások a Partiumban címen, valamint Cservid Levente ismertette a Fényes Elek Társaság tevékenységét.

Május 2–3. – **Országos Civil Fórum Kolozsváron**, a Bethlen Kata Diakóniai Intézetben. Dukrét Géza előadást tartott a civil szervezetek szerepéről a műemlékvédelemben, Népszerű civil kezdeményezés címen.

Május 8. – Résztvettünk Székelyhídon a Magyar Művelődési Intézet és az Országos Falugondnokság által szervezett partiumi falugondnoki tanácskozáson. Bizottságunkat Borbély Gábor, Kéri Gáspár, Szabó István és Dukrét Géza képviselte. Magát a tanácskozást bizottságunk szervezte meg.

Május 9. – Résztvettünk Kolozsváron a **Szabédi-napok** rendezvényén, majd délután az EMKE és a KJNT kerekasztal-beszélgetést szervezett az erdélyi magyar civil közgyűjtemények helyzetéről, a Györkös Mányi Albert Emlékházban. Bizottságunkat Dukrét Géza, Fazekas Lóránt és Kéri Gáspár képviselte.

Május 10. – **A Jubileumi Rákóczi Évek megnyitó ünnepsége Nagyváradon.** A tudományos emlékülés az Egyházkerületi Székház dísztermében volt. Az ülést dr. Hermán M. János előadó-tanácsos köszöntötte. Megnyitó beszédet

Dukrét Géza tartott, melyben felelevenítette nemzetünk nagyjait, akiknek tetteit mindig is a nemzeti tolerancia, a nemzet egysége, a szabadságvágy iránti elkötelezettség vezérelte. Ezután a következő előadások hangzottak el: **Kupán Árpád**: Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep – II. Rákóczi Ferenc élete; **Dr. Tamás Edit**: II. Rákóczi Ferenc és Sárospatak; **Dr. Ágoston István György**: A Rákóczi-szabadságharc gyökerei; **Borbély Gábor**: A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban; **Nánási Zoltán**: A kurucok szabadságharca Székelyhíd környékén; **Lakóné Hegyi Éva**: II. Rákóczi Ferenc zsidói csatája és annak emlékezete az utókorban; **Mihálka Zoltán**: A Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége. Az előadások után dr. Tamás Edit, a sárospataki Rákóczi Múzeum főmuzeológusa nyitotta meg a fejedelem és családja emlékét idéző kiállítást.

Délután az ünnepség a nagyváradi-újvárosi templomban folytatódott. Igét hirdetett Tótkés László püspök. Sándor Lajos előadó-tanácsos kihirdette a 2003 és 2011 között tartandó Jubileumi Rákóczi Évek megkezdését. Ezután dr. Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke mondott köszöntőt, majd előadást tartott **dr. Csetri Elek** akadémikus II. Rákóczi Ferenc és az európai gondolat címen. A rendezvény műsorral ért véget.

Május 11. – Résztvettünk Bethlen Gábor egész alakos szobrának avató ünnepségén, Nagyváradon a Petőfi parkban. Jelen volt a Kárpát-medencéből több püspök és Orbán Viktor miniszterelnök.

Május 13. – Elkészült a **Partiumi füzetek 21-es** száma, dr. Mózes Károly: A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből.

Május 15. – A Varadinum keretében megszerveztük a hagyományos könyvbemutatót, melyen hat könyvet ismertettek, többek között dr. Mózes Károly kötetét.

Május 16. – Érmihályfalván, a Nyíló Akác című városnapon, Rólunk, ne nélkülünk döntsenek című Rákóczi-konferenciát

szerveztek a polgármesteri hivatal dísztermében, melynek moderátora Dukrét Géza volt. Előadást tartott **Kupán Árpád, Borbély Gábor és Nánási Zoltán.**

Május 17. – **Pályázati díjkiosztó ünnepség,** a Varadinum keretében.

Május 22. – Aradon a Jelen Házban tartották **Ujj János** Emlékhelyek és Emlékművek Arad megyében című könyvének bemutatóját. A könyvet Zakar Péter szegedi főiskolai tanár ismertette, kiemelve, hogy a szerző olyan munkát tett az asztalra, „amely nem hagyja nyugodni az embert, mindig újra és újra szembesíti műveltségének fogyatékoságaival, és egyúttal arra ösztönöz, hogy keressük fel és ápoljuk emlékhelyeinket.” Az aradi történész hat fejezetbe osztva mutatja be az aradi és Arad megyei emlékhelyek és emlékművek közül több mint 160-at.

A Temesvári Ormós Zsigmond Társaság ülésén **Pálkovác István** ismertette II. Rákóczi Ferenc hamvainak nyomában a Bánságban – 1906 című dolgozatát

Június 3. – **Szalontai napok.** Az ünnepély koszorúzással kezdődött a Bocskai-szobornál. Társaságunk nevében Dánielisz Endre és Dukrét Géza koszorúzott. Ezután a városházán könyvbemutatót tartottak, ahol Dukrét Géza ismertette **Dánielisz Endre** újabb kötetét, Nagyszalonta évszázadai címen, amely megjelent román és magyar nyelven is. Jelen voltak a város vezető személyiségei.

Június 16. – Meghalt **Fábián József** tenkei tagtársunk. Bizottságunk egy kitűnő szakembert, egy igazi melegszívű helytörténészt veszített el személyében. Nyugodjon békében.

Június 20–21. – Szinérváralján tartotta közgyűlését a református egyházkerület, amelyen **Dukrét Géza** ismertette a **Jubileumi Rákóczi Évek keretprogramját.** Másnap emlékünnepet tartottak a református templomban **Sylvester János** bibliafordító, nyelvtankészítő születésének 500. évfordulója tiszteletére. Az ünnepi istentiszteleten Tőkés László püspök szolgált. Sylvester János munkásságát dr. Andrásfalvy

Bertalan méltatta. Ezután megkoszorúzták Sylvester Jánosnak az idén új alapokra helyezett emlékoszlopát, majd leleplezték a templom előtti térnek Sylvester János tér elnevezését hirdető emléktáblát.

Június 26–28. között tartották meg a **III. Kárpát-medencei Kisebbségi Magyar Közművelődési Civil Szervezetek Fórumát Budakalászon**. Fő témája a civil szervezetek közérdekű problémái voltak. A kítőrészi stratégiák című szekció ülését Matekovits Mária vezette, a fórum közös nyilatkozatának összeállításában Dukrét Géza vett részt.

Június 30.–július 5. – Nyíregyházán tartották a **XXXI. Honismereti Akadémiát**. A megnyitón Dukrét Géza Honismereti emlékérmét kapott az Országos Honismereti Szövetségtől, a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáért, majd a Rákóczi-szabadságharc című szekcióban előadást tartott **II. Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel** címen. A harmadik nap szakmai kiránduláson vettek részt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékeinek megtekintésére. Az ötödik napon kiránduláson vettek részt Kárpátalján, Beregszász–Munkács–Vereckei-hágó útvonalon.

Július 6. – Szamoskőródon emléktáblát avattak Petőfi Sándor tiszteletére. Az ünnepélyen résztvett **Székely Antal** tagtársunk.

Július 17. – A Kolozsvári Televízió stábjával filmet készítettünk Nagyváradról, melyet Péter I. Zoltán, s a Püspökfürdőről, melyet Dukrét Géza irányított.

Július 18. – A Székelyhídi Református Egyházközség által szervezett Volt egyszer egy Érmellék című hagyományőrző tábor keretében előadást tartott Borbély Gábor Érmelléki szőlészet és borászat, valamint Dukrét Géza Az Érmellék műemlékei címen.

Július 19. – Kirándulást szerveztünk, Dukrét Géza szervezésében, **II. Rákóczi Ferenc nyomában** címen, Zsibó–Hadad–Bogdánd–Szatmárnémeti–Kismajtény–Bihar útvonalon. Idegenvezetők voltak Lakóné Hegyi Éva, Dukrét Géza, Borbély Gábor, besegített még Erdei János.

Július 24–26. – XVIII. Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtő Találkozó, Csorna – Magyarország. Társaságunk részéről résztvett Dukrét Géza, Görbe István, Kovács Rozália, Major Miklós, Nagy Mária, Tácsi Erika, Tácsi László. Előadást tartottak: Dukrét Géza A turulmadár mint jelkép és a vele kapcsolatos szokások és Tácsi László A bánsági értékmentésről címen.

Augusztus 2. – A Szalacsi Falunapok keretében **Sófalvi István** fotóművész által készített fényképkiállítást nyitottak meg, amely az érmelléki pincéket és pincesorokat mutatta be. **Borbély Gábor** méltatta a kiállítást, valamint a népi építészeti örökség felméréséről és megőrzéséről beszélt.

Augusztus 8. – Elkészült a **Partiumi füzetek 22.** száma, Rév, Erdély sziklakapuja címen.

Augusztus 9–10. – Jubileumi ünnepséget szerveztek Réven, a **Zichy-barlang százéves** felfedezésének alkalmából, szépszámú váradi és kolozsvári természetjáró jelenlétében. Üdvözlő beszédet tartott **Hasas János**, a Pro Rév Egyesület elnöke, Székely Ervin parlamenti képviselő, Cosma Dorel révi polgármester, Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének ügyvezető elnöke, Dukrét Géza, az EKE Bihar Megyei Osztályának elnöke. Előadásokat tartott: **Juhász Ibolya** a Révi-szoros élővilágáról, **Juhász Viktor** a Zichy-barlang felfedezésének történetéről, **Dánielisz Endre** barlangi túravezetői tevékenységéről, **Ujvárosi Tibor** a barlang villamosításáról, **Jakab György** a kisállomás melletti híd építéséről. Délután könyvbemutató következett, melyen Dukrét Géza ismertette Rév, Erdély sziklakapuja című kötetet. Ezt emléktábla avatása követte Karl Handl, a barlang felfedezőjének tiszteletére, amelyet egykori lakóházának falán helyeztek el. Táblaavató beszédet Juhász Viktor tartott, a táblát Cosma Dorel polgármester és Hasas János leplezte le, melyet koszorúzás követett. Utána megkoszorúzták Karl Handl sírját, a révi kistemetőben, ahol a kolozsváriak is koszorúztak, Prezenszki Tibor vezetésével. Este a réviak bográcsgulyással kedveskedtek a vendégeknek, a futballpálya mellett.

Másnap, a szoroson végigmenve, a barlang előtt gyülekezett a nagy létszámú társaság, ahol megkoszorúzták a cseppkőbarlang előtt tíz éve elhelyezett emléktáblát. Ünnepi beszédet Juhász Viktor tartott, felolvasva dr. Balogh Ernő 1943. október 17-i táblaavató beszédét. Dukrét Géza felelevenítette a száz évvel ezelőtti történeteket, majd az 1993-ban újraalkult Révi EKE gazdag tevékenységét ismertette. Az EKE nevében Dukrét Géza és Ujvárosi Tibor, a Pro Rév nevében Juhász Viktor koszorúzott. Utána meglátogatták a barlangot, melyet túrázás követett a szoros jobb oldali körútján.

Augusztus 15–22. – **XI. Partiumi Honismereti Tábor** Gálospetriben.

Augusztus 24. – Falutalálkozót szerveztek Magyarkakucson, ahol **Juhász Viktor** tanár a település történetéről tartott előadást.

Augusztus 28–31. – Az EKÉ-vel közösen kirándulást szerveztünk a Bánságba, Dukrét Géza vezetésével, **II. Rákóczi Ferenc hamvainak nyomában** címmel, a következő útvonalon: Temesvár (József-város megtekintése) – Újmosnica (turulmadaras emlékmű) – Buziásfürdő (Deák Ferenc padja) – Resicabánya (szabadtéri mozdony-múzeum) – Oravicabánya (kőszínház) – 45 fokos szélességi kör (Bigăr-vízkitörés) – Orsova (szállás) – Kis- és Nagy Kazán-szoros – Vaskapu (vízierőmű) – Herkulesfürdő – Karánsebes (városközpont) – Lugos (református templom) – Temesvár (régii városközpont) – Nagyvárad.

Augusztus 29. – A Székelyhídon tartott Érmelléki Ősz keretében mutatták be **Nánási Zoltán** új könyvét, Székelyhíd történeti monográfiája címen. Munkásságának elismeréseként a község díszpolgárává avatták. Ugyan ekkor fotótárlat nyílt **Fazekas Lóránd** fényképeiből, melyet az Érmellék élővilágáról készített. Szintén a rendezvénysorozat keretében került sor az Okiratok és vasművesség az Érmelléken című kiállítás megnyitására, **dr. Kéri Gáspár** gyűjteményéből.

Szeptember 2. – Elkészült **első évkönyvünk** A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról címen, a

Partiumi füzetek 23. számaként. A 420 oldalas kötet egyesületünk tízéves évfordulója tiszteletére készült.

Szeptember 5–7. – IX. Partiumi Honismereti Konferencia – Hegyközkovácsiban.

Szeptember 8. – Petőfi-emléktáblát avattak Nagykárolyban, az 1-es Számú Általános Iskola falán. Erre a helyre először 1899-ben helyeztek márványtáblát, amelyet 1920-ban levettek, 1943-ban újra elhelyezték, 1960-ban ismét levették. A táblák eltűntek. Az emléktábla-avatást megelőzően korhű jelmezbe öltözött színjátszó csoport szabadtéri játékban elevenítette fel, az itteni Kossuth-kertben, Petőfi Sándor és Szendrey Júlia hajdani találkozását. A rendezvényen résztvett Fazekas Lóránd tagtársunk.

Szeptember 9. – Dukrét Géza és Péter I. Zoltán átadta **Tempfli József** nagyváradi római katolikus megyés püspöknek egyesületünk Fényes Elek-plakettjét. A hegyközkovácsi díjátadási ünnepségen az egyházfő elfoglaltsága miatt nem tudott résztvenni, ezért hivatalában adták át a kitüntetést, köszönetképpen az eddigi önzetlen támogatásáért.

Szeptember 16. – Bizottsági ülés a református egyházkerületnél, Tőkés László püspök vezetésével, melynek témája a Jubileumi Rákóczi Évek keretprogramjának megbeszélése, véglegesítése volt. Résztvett Borbély Gábor, Dukrét Géza, Kupán Árpád.

Szeptember 23. – Könyvbemutatót tartottak a temesvári Kós Károly Művelődési Központban, ahol ismertették Delesega Gyula Temesvári kalauz című kötetét.

Szeptember 28. – A Szatmár megyei Pettyénben emléktáblát avattak a református templom falán, a faluban egykor élt Böszörményi és Helmeczy földbirtokos családok emlékére, akik mecénásai, anyagi támogatói voltak a református egyháznak és iskolának. Az ünnepélyen jelen volt Böszörményi Magda, a család utolsó itt élő tagja, valamint a Helmeczy család egy Magyarországon élő férfi tagja. Egyesületünket Fazekas Lóránd és Székely Antal képviselte.

Október 4–5. – **Honismereti kirándulás**, közösen az EKÉ-vel. Az első nap meglátogattuk a vajdahunyadi várkastélyt,

Óraljaboldogfalván az Árpád-kori református templomot, a Kendefi-kastélyt, Densuson az ortodox templomot. Este Déván szállásoltak el. Másnap délelőtt megnéztük Déva-várát, délután Aradon az újraállított szobortalapzatot, a Szabadságszobor alakjait, a minorita templomot, majd a Veszőhelyen megkoszorúztuk a 13 aradi vértanú obeliszkjét. Velünk tartott Matekovits Mária és Ujj János helybeli tagtársunk is.

Október 5. – Aradon a Szoborállító Egyesület csendes tüntetést szervezett a Szabadság-szobor újraállított talapzatánál, a Tűzoltó téren, az elmaradt szoborállítás miatt.

Október 6. – Nagyváradon koszorúzás Nagysándor József emléktáblájánál, ahol egyesületünk nevében Dukrét Géza és Nagy Aranka helyezte el a kegyelet koszorúját, majd résztvettünk az olaszi református templomban tartott emlékünnepeken és a Szacsvey-szobor előtti gyertyagyújtáson. Aradon megtartották a hagyományos koszorúzási ünnepséget, melyen valamennyi aradi tagtársunk is résztvett, jelen volt Pálkovács István is Temesvárról.

Október 15. – Elkészült a **Partiumi füzetek 24.** kötete, Nánási Zoltán: Dr. Andrassy Ernő, az Érmellék utolsó polihisztora címen.

Október 16. – Elkészült a **Partiumi füzetek 25.** kötete, Nagyvárad tudós püspökei címen, valamint a Révi Magazin 3. száma, amelyet már mi szerkesztettünk.

Október 18. – Emlékülést szerveztek Nagyvárad tudós püspökei címen, a Posticumban, dr. Széchényi Miklós püspök tiszteletére. Az előadások után bemutattuk az új kötetünket.

Október 19. – Az érmihályfalvi református egyház által szervezett szavalóverseny díjazottjai, valamint a magyar nyelv és irodalom tantárgyversenyen jól szerepelt diákok jutalomkiránduláson vettek részt. Aradon **Pávai Gyula** mutatta be a város történelmi nevezetességeit, majd megkoszorúzták a veszőhelyet.

Október 21. – Dukrét Géza megbeszélésen vett részt Biró Rozália alpolgármester asszonynál, amelyen elhatározták a Várad-Olaszi temető sírköveinek megmentését, a biharpüspöki

világháborús emlékmű restaurálását, a Rhédey-kápolna megmentését. Másnap a megbeszélés az olasz temetőben folytatódott, ahol jelen volt még Fazakas Sándor tiszteletes, Péter I. Zoltán, Kordics Imre. Elhatározták egy kőtár létesítését a református templom mellett, jelesebb síremlékeink megmentésére.

Október 22. – Arany János halálának 121. évfordulója alkalmából Nagyszalontán megemlékezést tartottak a szoborparkban. **Dánielisz Endre** emlékező szavai után megkoszorúzták a költő szobrát.

Október 24. – Közösen a Pro Rév Egyesülettel és az EKÉ-vel **könyvbemutatót** szerveztünk a Lorántffy Egyházi Központ múzeumtermében. Ismertettük a Partiumi füzetek legutóbbi öt kötetét. Az ismertetőket Dukrét Géza, Nagy Aranka, Szilágyi Aladár tartotta. Hozzászóltak Juhász Viktor és Nánási Zoltán szerzők. Szavatokkal közreműködött S. Németh Katalin. A könyvbemutatót megtisztelte jelenlétével Biró Rozália alpolgármester, Szilágyi Zsolt parlamenti képviselő, Szabó Ödön, az RMDSZ ügyvezető elnöke, Hasas János, a Pro Rév Egyesület elnöke.

Október 24–26. – Temesváron tartották a Duna–Körös–Maros–Tisza Euró régió Magyar Közművelődési Civil Szervezeteinek I. Fórumát. **Pálkovács István**, Temes megyei területi elnök ismertette bizottságunk céljait és tevékenységét. Felhívást intézett a szétszakított történelmi Bánság területén működő testvér-egyesületekhez, kapcsolatok kiépítésére.

Október 25. – Felavatták Buziásfürdőn Deák Ferenc pihenőpadjának másolatát. Az ünnepségen résztvett G. Szabó László tagtársunk.

Október 26. – Résztvettünk Albis falunapján, ahol bizottságunk nevében Dukrét Géza megkoszorúzta a turulmadaras világháborús emlékművet. Jelen volt még Borbély Gábor, Bordás István, Sófalvi István. Megbeszélést tartottunk a készülő falumonográfiáról.

Október 29. – Az Újfehértói Városi Múzeum meghívására Dukrét Géza előadást tartott a helybeli pedagógusoknak II.

Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel címen, majd leleplezték a szabadságharc és II. Rákóczi Ferenc emlékét megörökítő domborművet a múzeum falán.

Október 31. – A református templom felújítása és a reformáció emléknapja alkalmából egyházi- és helytörténeti kiállítást szerveztek Érmihályfalván, a gyülekezeti teremben. A templom történetét, úrasztali terítőket és edényeket, csónak alakú fejfákat bemutató, valamint Kuthy Lajost, a Bernáth családot és Sass Kálmánt ismertető tablókat **Kovács Rozália**, a Máté Imre tablót **Nánási Noémi** készítette. **Szuhányi Katalin** régi érmihályfalvi szőttesekből készült kiállítása emelte a rendezvény színvonalát. Segítséget nyújtottak Szalai Ilona, Bokor Irén, Szuhányi Sándor tagtársaink.

November 2. – Megemlékező ünnepi istentiszteletet tartottak **Tenkén**, a református templomban. Tőkés László püspök igehirdetése után előadást tartott **Kupán Árpád** a Rákóczi-szabadságharcról és **Borbély Gábor** a győztes kimenetelű bélfenyéri csatáról. Délután Bélfenyéren kopjafát avattak a csata emlékére a régi temetőben. Beszédet mondott Tőkés László püspök, Berke Sándor tenkei lelkipásztor és Szabó Ödön történész. Az avatóbeszédet **Dukrét Géza** tartotta, majd a kopjafát megkoszorúzták.

November 5. – Résztvettünk az EMT által szervezett emlékülésen, a Magyar Tudomány Napja alkalmából. Utána a Kiss Stúdió bemutatta Kocsis István Bolyai János című drámáját.

November 8. – Az Erdélyi Múzeum Egyesület a **Magyar Tudomány Napja** alkalmából tudományos konferenciát tartott a Partiumi Keresztény Egyetemen. Társaságunk részéről előadást tartott **Kupán Árpád** A nagyváradi szobaközművesség kezdetei, **Dukrét Géza** A civil szervezetek szerepe a műemlékvédelemben címen. Délután kerekasztal-beszélgetést szerveztek a tudományos műhelyek közötti együttműködési lehetőségekről. Jelen volt **Egyed Ákos** akadémikus, az EME elnöke.

November 11. – Dukrét Géza elnök részvett Hajdúszoboszlón Tőkés László püspökkel és Gellért Gyula generális direktorral együtt egy egyetemes egyeztető

értekezleten. Egyeztették a Partium, Hajdú-Bihar megye, Kárpátalja és Felvidék a Bocskai- és Rákóczi-szabadságharc megemlékező programjait.

November 14. – Könyvbemutatót tartottak Nagyszalontán. **Dánielisz Endre** és felesége, **dr. Szatmári Katalin** közös kötetét ismertették Nagyszalonta egészségügyének századai címen. Tódor Albert polgármester köszöntötte az íróházaspárt, aki kihangsúlyozta, hogy a kötet szerzői tudásukat közkinccsé teszik. A szalontai hírességek, iskolák, a sajtó története után ezúttal az egészségügy területére vezetik az olvasót. Ugyanakkor bemutatták A nagyszalontai úri kaszinó története című kötetet is, amely a 18. könyve Dánielisz Endrének.

November 15. – Könyvbemutatót szerveztek Érmihályfalván, ahol ismertették **Nánási Zoltán** két könyvét: Dukrét Géza bemutatta a Székelyhíd történeti monográfia, Nagy Aranka a Dr. Andrásy Ernő, az Érmellék utolsó polihisztora című kötetet. Nánási Zoltán saját kutató munkájáról, a kötetek megírásának körülményeiről beszélt.

November 16. – A Magyar Sport Turisztikai Szövetség közel ötven tagja Aszódról, Hajdúböszörményből, Kecskemétről, Budapestről, Jászapátiból és Galgahévízről érkezett Révra, Vigh-Tarsonyi László országos alelnök vezetésével, megemlékezni a Zichy-barlang felfedezésének századik évfordulójára. Juhász Viktor révi EKE-elnök ismertette a barlang felfedezésének történetét, majd megkoszorúzták a barlang bejáratánál található emléktáblát. A Bihar Megyei Osztályt Ujvárosi Tibor alelnök képviselte.

November 17. – A nagyváradai TVS-nél Dukrét Géza élő riportban ismertette az EKE és a bizottság célkitűzéseit és tevékenységét.

November 20. – A temesvári Kós Károly Művelődési Központban Deák Ferencről tartottak megemlékezést. Társaságunkat Pálkovács István képviselte.

November 28. – Elkészült a **Jubileumi Rákóczi Évek füzetének** első száma.

November 29. – Bizottságunk **bővített elnökségi ülést** tartott, melyen véglegesítettük a jövő év főbb programjait. Az elnökség megválasztotta Nagy Arankát társaságunk új titkárának. Határozat született a könyv- és lapterjesztéssel, az események beszámolásával kapcsolatban. A Partium időszakos lap vonzóbbá tételére sorozatokat kell elindítani. mint: kolostorok, várak, kastélyok, udvarházak, terek, ipari emlékek, népi építkezés, útszéli keresztek, család-történetek. Várjuk nemcsak a tagok cikkeit.

Az elnökségi ülés szünetében előadásokat tartottunk az újvárosi református templomban, ahol az egyházkerület tartotta presbiteri közgyűlését: **Kupán Árpád**: Rákóczi-kultusz Nagyváradon, **Nánási Zoltán**: A Rákóczi-szabadságharc Székelyhíd környékén, **Borbély Gábor**: A Rákóczi-szabadságharc Bihar megyében címen.

December 4. – A nagyváradai bábszínház termében bemutatták **Péter I. Zoltán** legújabb kötetét, Ady Erdélyben címen.

December 5. – Az Erdélyi Kárpát Egyesület meghívására Erőss Zsolt, a Mount Everest első magyar megmászója, videovetítéssel egybekötött előadást tartott az Egyházkerületi Székház dísztermében. A rendezvényen több mint háromszázan vettek részt.

December 16. – Temesváron emléknapot tartottak Kós Károly tiszteletére, születésének 120. évfordulója alkalmából. Bizottságunkat **Pálkovács István** és **Jancsó Árpád** képviselte.

December 22. – Elkészült a Révi Magazin 4. száma.

2004

2004. január 9. – Emlékülés a városháza dísztermében, **Százéves a nagyváradai városháza** címen. Biró Rozália alpolgármester megnyitója után Péter I. Zoltán ismertette a városháza történetét. Hozzászólt Tempfli József megyés püspök, Tőkés László püspök, Mátyás Attila evangélikus lelkész, Csernák Emília ny. tanárnő, majd Szilágyi Aladár A kurátorok széke –

Váradai önkormányzat 1657-ben címmel tartott előadást. Ezután Rais István, a Bihari Napló főszerkesztője ismertette **Péter I. Zoltán** Városvédő íráskönyv című új kötetét. A szerző az utóbbi tíz évben megjelent cikkeiből válogatta a könyv anyagát. A kötetet kiegészíti az építészeti szakkifejezések magyarázata és a város jelentősebb épületeinek lajstroma.

Január 16. – Késéssel ugyan, de elkészült a Partium honismereti lapunk decemberi, összevont száma.

Január 23. – A magyar kultúra napja alkalmából ünnepi ülést tartottak a nagyváradi Állami Filharmonia termében. A köszöntők után előadások hangzottak el, közöttük Péter I. Zoltán Ady és a nagyváradi házak címmel.

Január 31. – A Temesvári Kós Károly Közművelődési Központban a Béga-folyó szabályozásának történetéről tartott előadást **Jancsó Árpád** tagtársunk.

Február 3. – Kiszállás Biharpüspökibe, Biró Rozália alpolgármester vezetésével, ahol megbeszéltük a világháborús emlékmű visszaállításának munkálatait. Jelen volt még Vági László műépítész, Antal Béla ny. tanár, Szekeres Sándor helyi lelkipásztor, Pásztor Sándor vízügyi igazgató és Dukrét Géza.

Február 6. – A Körösvidéki Múzeumban tartották meg **Péter I. Zoltán** Nagyvárad építészetének három évszázada című, román nyelvű könyvének bemutatóját.

Február 10. – Elkészült a **Partiumi füzetek 26.** száma: György Irén: Szalacs kismonográfiája.

Február 15. – Könyvbemutató Szentjobbon: Dukrét Géza ismertette László Sándor, Erdélyi Etelka Szentjobb élni akar című kismonográfiáját. A kötet elsősorban néprajzi anyagot tartalmaz.

Március 5. – Elkészült a **Partiumi füzetek 29.** száma: Pásztai Ottó „Aki fényt hagyott maga után...” – Dr. Károly Irén József élete és munkássága.

– Egy nagyváradi tudós európai életműve címmel művelődéstörténeti vetélkedőt tartottak a Nagyváradi Premontrei Öregdiákok Egyesülete, a Sapientia Varadiensis Alapítvány és a PBMEB szervezésében, az Ady Endre Középiskola könyvtártermében.

Március 6. – Emlékünnepély **dr. Károly Irén József** premontrei tanár születésének 150., halálának 75. évfordulója tiszteletére. A rendezvényt **Pásztai Ottó** nyitotta meg a Premontrei Öregdiákok Egyesülete nevében. Biró Rozália alpolgármester méltatta a tudós tanárt, Fodor József vikárius ismertette a premontrei tanító rendet, dr. Gábos Zoltán akadémikus ismertette Károly Irén kolozsvári egyetemi munkásságát, Makai Zoltán villamosmérnök Károly szerepét méltatta Nagyvárad villamosításában, dr. Fleisz János tanár összefoglalta a tudós életművét, majd hozzászólt Tempfli József püspök. Egy rövid műsor után Dukrét Géza ismertette a tudós életművét bemutató könyvet.

Március 13. – A temesvári és a környékbeli 1848-as emlékművek megtekintése egy biciklitúra keretében, Szabó László tagtársunk, az EKE Bánsági Osztálya elnökének vezetésével.

Március 14. – Emlékünnepély a révi református templomban. Boros J. Attila lelkész igehirdetése után **Hasas János**, a helyi RMDSZ és a Pro Rév Egyesület elnöke üdvözölte a vendégeket. **Kupán Árpádnak** a forradalomról tartott előadása után Juhász Viktor elszavalta a Nemzeti dalt, majd ismertette Bersek József 1848-as honvéd huszárezredes életét. A verses-zenés műsor után Cosma Dorel polgármester, Szilágyi Zsolt parlamenti képviselő, Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének ügyvezető alelnöke és Gheorghe Duma révi görög katolikus lelkész szőtt az egybegyűltekhöz. A Himnusz eléneklése után leleplezték a Kiss György-Csaba által Bersek József tiszteletére készített kopjafát a templom kertjében.

Március 19. – Elkészült a **Partiumi füzetek 28.** száma: Balla Erzsébet, Török Ferenc: Albis kismonográfiája.

Március 20. – **Partiumi Honismereti Találkozó.**

Március 21. – **Könyvbemutató Albison.** Balla Erzsébet, Török Ferenc Albis kismonográfiáját Dukrét Géza ismertette, melyet az I–IV. osztályos tanulók 1848-as ünnepi műsora követett. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével Pete István szenátor, egyesületünk részéről jelen volt még Bordás István, Dukrét Aranka, Farkas Piroska.

Március 26. Elkészült a **Jubileumi Rákóczi Évek** könyvsorozatának II. kötete, Istennel a hazáért és a szabadságért címen. A kötet az előző évben elhangzott előadásokat tartalmazza.

Március 27–29. – Résztvettünk **Borsiban, a II. Rákóczi Ferenc szülőhelyén** rendezett ünnepélyen, közös szervezésben a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettel. Ötven személyes csoporttal indultunk Nagyváradról, köztünk a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium tizenöt diákjával. Az első nap a miskolci Belvárosi Református Egyházközség fogadott minket meleg virslivel, húsítóval, kávéval. Kedves vendéglátónk Szabó Sándor tiszteletes volt. Délután Balassa Zoltán helybeli történész vezetésével megtekintettük Kassa városát, a dóm alagsorában levő Rákóczi-sírokat. Este Hajdú Jenő, a II. Rákóczi Ferenc Emléktársaság elnöke, mint házigazda várt minket Borsiban, s elkísért minket szálláshelyünkre, Szőlőskére. Vasárnap délelőtt egy Bodrogközi kirándulást szerveztünk. Királyhelmecen Bogoly János tanár várt minket, mint idegenvezető. Megnéztük a Millenniumi díszterét, a Lorántffy-kúriát, a Perényi-vármot. Szentesen meglátogattuk a román kori református műemlék templomot,

Kisgéresen a tufába vájt pincekomplexumot, Perbenyiken a Mailáth-kastélyt.

13 órakor kezdődött a nagyságos fejedelem születésének 328. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepség. A várpalotában tartott istentisztelet után, amelyen **Erdélyi Géza**, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház püspöke szolgált, az ünnepség a vár előtt álló Rákóczi-szobor előtt folytatódott. A Himnusz eléneklése után **Hajdú Jenő** nyitotta meg az ünnepséget. Ünnepi beszédet tartott **Tőkés László püspök**, **Hegedűs Lóránt püspök**, **Halzl József**, a Rákóczi Szövetség elnöke, **Nick Ferenc**, a Falvak Kultúráért Alapítvány elnöke és **Dukrét Géza**, a PBMEB elnöke. Szavalat után, zenei kíséret mellett következett a koszorúzás, a végén elénekeltük a Szózatot. Az ünnepély után közös ebéd várta a résztvevőket.

A harmadik nap, Sárospatakon, Virág Sándor tiszteletes várt minket. Megtekintettük a református kollégium könyvtárát, a kollégium múzeumát, majd a Rákóczi-várkastélyt, Vámosi Katalin muzeológus vezetésével. Szeretetebed a református gyülekezeti házban volt, ahol Virág Sándor tiszteletes ismertette egyházközségük történetét. Hazafelé menet még megálltunk egy órás városnézésre Tokajon.

Április 2. – Nemzetközi diákvetélkedő döntőjét szervezték meg az Ady Endre Középiskolában, Bihari értékeink címmel. A megadott könyvészet gerincét a Partiumi füzetek alkották.

Április 3. – Könyvbemutatót tartottak az Ady Endre Középiskola dísztermében. Borbély Gábor, Dukrét Géza, Péter I. Zoltán, Stark Erzsébet: **Bihar megye útikönyve** című kötetet a szerzők ismertették.

Április 20. – Az Aradi hagyományőrző Polgárok Egyesülete, a Balassi-év keretében, Balassi Bálint-estet tartottak a Jelen Ház nagytermében. Az est meghívott előadói egyesületünk aradi tagjai, **Pávai Gyula** magyar-, illetve Ujj János, történelemtanár voltak. A termet zsúfolásig megtöltő közönség előtt megtartott rendezvényen Ujj János a török hódoltság másfél évszázadát foglalta össze, míg Pávai Gyula, a Kölcsey Egyesület elnöke, a költő életének és költészetének összefüggéseit taglalta, kiemelve szerelmi költészetének az

egyetemes irodalomban is értékelhető alkotásait. Előadását Dinnyés József, magyarországi daltulajdonos, megzenésített Balassi-versek szuggesztív előadásával illusztrálta.

Április 22–23. – Maderspach Károlyra és Maderspachné Buchwald Franciskára emlékeztek Temesváron és Ruszskabányán. Maderspach Károly vashámortulajdonos, mérnök, feltaláló, politikus volt. Ő alkotta meg az első vonóvasas ívhidakat. Nagyrészt neki is köszönhető, hogy az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt a Bánságban az osztrákoknak nem sikerült a románságot a magyarsággal egymáselleni harcba kergetni. Haynau pribékjei a forradalom bukása után meg is bosszulták magukat. Franciskát lemeztelenítették és nyilvánosan megvesszőzték. Maderspach Károly idegei felmondták a szolgálatot és önkezével vetett véget életének. A szabadságharc első mártírjainak egyikét is tisztelhetjük benne.

A megemlékezés-sorozatra a IX. Bánsági Magyar Napok keretében került sor, melynek szervezője immár kilenc éve a fáradhatatlan Szász Enikő. Csütörtökön reggel a Temesvári Műszaki Egyetemen Maderspach Károly hídjai címmel tartottak magas színvonalas nemzetközi tudományos tanácskozást, melynek ötletgazdája, szervezője, moderátora tagtársunk, Jancsó Árpád volt. Délután Franciskára emlékeztek. Pénteken Ruszskabányán tartottak ökumenikus istentiszteletet, emléktáblát avattak, felkeresték, majd megkoszorúzták Maderspach Károly sírját és három felekezet papja újraszentelte.

Az eseményre jelent meg magyarul és románul Jancsó Árpád és Szekernyés János könyve Maderspach címmel. A megemlékezésen részt vettek a PBMEB tagjai is.

Április 25. – **Aradon újraavatták a felállított Szabadság-szobrot.** A sebtében átalakított, jelentősen kibővített Tűzoltó (egykor Attila) téren tartották meg A román–magyar megbékélési park avató ünnepségét. A déli harangszóra kezdődött avatóünnepségre mintegy 8–10 ezer aradi és nem aradi magyar gyűlt egybe. A rendezvényen megjelent a román és magyar politikai élet számos vezető személyisége, köztük

Medgyessy Péter, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Răzvan Teodorescu akadémikus, a román kormány művelődési minisztere, Jonathan Scheele, az Európa Bizottság romániai küldöttségének elnöke, Hiller István, magyar kulturális miniszter, Dávid Ibolya, a magyar országgyűlés alelnöke. Jelen volt az egyik vértanú tábornok leszármazottja, Dessewffy Sándor is.

A Kocsis Rudolf aradi és Kolozsi Tibor kolozsvári szobrászművészek vezette szobrászcsoport több hónapon keresztül kitartó kemény munkával restaurálta az 1925-ben, az akkori román kormány rendeletére lebontott, s 1999-ig hol raktárakban, hol pedig a várakban, majd a Minorita rendház udvarán tárolt, több helyen is sérült, hiányos szoborcsoportot. A Szabadságot jelképező Hunnia, s a négy mellékszobor (Ébredő Szabadság, Harckészség, Áldozatkészség, Haldokló harcos), illetve a vértanúk képmását őrző tizenhárom bronzplakett most ismét teljes szépségében áll. Az újraavatott szobrot az RMDSZ Arad megyei szervezetének elnöke, Király András adta át a városnak. Ugyanakkor leplezték le a szoborral szemben, a közeljövőben elkészülő, az 1848-as román hősöknek emléket állító diadalív makettjét is.

Az ünnepi beszédek elhangzását követően Illyés Kinga Juhász Gyula Vértanúink, Lovas Zoltán George Coșbuc Lupta vietii, Bogdán Zsolt pedig Vörösmarty Mihály Szózatát tolmácsolta. A három, magyar, román és német nyelven előadott beethoveni Örömda akkordjaira a két emlékművet megkoszorúzták a hivatalos küldöttségek, aradiak és a határon túlról érkezettek. A Szabadságszobor talapzatára ötvennél több koszorú és megszámlálhatatlan virágcsokor került.

Az avatóünnepséget követő fogadáson a Jelen Házban, illetve a Kultúrpalotában megtartott ünnepi műsoron a szoborállításban érdemeket szerzett mintegy száz személyt jutalmaztak a Dinnyés László budapesti szobrászművész készítette bronz emléklakettel és díszes emléklappal. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság tagjai közül emléklakettet kapott az újraállításban

oroszlánrészt szerzett **Sándor István műépítész, Matekovits Mária és Mihály, Pávai Gyula, Ujj János, dr. Kovách Géza.**

Április 30. – Könyvbemutató Biharpüspökiben. **Antal Béla** Biharpüspöki című kötetét Dukrét Géza ismertette a negyvenéves évfordulót ünneplő általános iskola kertjében. Antal Béla ennek az iskolának volt tanára. Az ünnepségen jelen volt **Biró Rozália** alpolgármester, **Sóki Béla** főtanfelügyelő-helyettes. Átadtunk egy sor kötetet, a Partiumi füzetek sorozatából, az iskola könyvtárának. Egyesületünk részéről jelen volt még **Kupán Árpád, Kelemen Gábor és Emőke, Mihálka Magdolna és Zoltán, Nagy Aranka és László.**

Május 1. – Temesváron megalakult a **Szent Korona Szövetség** temesvári tagozata a Gerhardinum Katolikus Líceum amfiteátrumában, **Kiss Imre,** a szövetség elnöke vezetésével. Ezután Orsova felé vették útjukat, ahol a római katolikus templom falán emléktáblát avattak a Szent Korona tiszteletére. 1849. augusztus 17-én Orsova mellett rejtették el a Szent Koronát és koronázási jelvényeket a hazából elbujdosók, **Szemere Bertalan** vezetésével. 1855-ben **I. Ferenc József** megbízásából kápolnát emeltek ezen a helyen. 1970-ben, a vízierőmű elkészülte után, a kápolna víz alá került.

Ünnepi szentmisét **Tamáskó Péter Pál** kanonok, marosi főesperes, temesvár-gyárvárosi plébános tartott. Az emléktábla avatása után koszorúzás következett, majd **dr. Franz von Klimstein** püspöki levéltáros tartott előadást. E kettős rendezvény előkészítését **Pálkovács István** területi elnök szervezte meg.

Május 2. – Könyvbemutató az olasz református templomban. A Jubileumi Rákóczi Évek II. kötetét Dukrét Géza ismertette a Varadinum-ünnepek nyitó napján, amely az előző évben a Rákóczi-szabadságharcról elhangzott előadások gyűjteményes kötete.

Május 8. – **Pályázati díjkiosztó ünnepség** az egyházkerület dísztermében

Május 21–23. – A Honismereti Kiadványok Szerkesztőinek XI. Országos Konferenciája, Zánka. **Dukrét Géza,** Nagyvárad

hagyományok – Kalendáriumok és iskolai évkönyvek címen tartott előadást.

Május 28. – Édesanyám, Erdély címmel irodalmi estet szervezett **S. Németh Katalin** tagtársunk, a Tibor Ernő Galériában. Összeállításában a transzszilvanizmus szellemiségét idézte a Trianon utáni költészetben.

Május 30. – Világháborús emlékmű újraavatása Biharpüspökiben. Az ünnepség a református templomban kezdődött, majd a település egyik kis terén újraállított emlékműnél folytatódott. Avatóbeszédet **Antal Béla** tartott, ismertetve az 1943-ban felállított, majd ledöntött emlékmű viszontagságos múltját. Beszédet tartott még Csúry István főjegyző, Biró Rozália alpolgármester, Pásztor Sándor városi tanácsos, Tempfli József megyés püspök, Kerekes Sándor helyi lelkipásztor. Harangszó mellett felolvasták a hősök neveit, s minden név után elhelyeztek egy-egy szál virágot az emlékmű lábánál. Társaságunk nevében Antal Béla és Dukrét Géza koszorúzott.

– Tempfli atya és Dukrét Géza meglátogatták a szentjobbi építőtelepet, ahol a munkálatok közben felszínre került a hajdani vár egyik bástyájának fala. Másnap Dukrét Géza tényfeltárássra kivitte a múzeum munkatársait, valamint Emődi János régész és fiát, Emődi Tamás művészettörténészt. Megállapították, hogy rendkívüli leletet találtak, s a feltárásig az építkezési munkálatokat fel kell függeszteni.

Június 1. – Résztvettünk a **Rhédey-kápolna újraavatásán**, Nagyváradon. A váradi állatkertben álló, 1804-ben épült, mára már teljesen tönkretett mauzóleumot külsőleg helyreállította a város. F. Bathó Ida színművész megnyitója után Biró Rozália alpolgármester idézte fel Rhédey Lajos főispán emlékét. **S. Németh Katalin** a kápolna megmentéséről beszélt, majd Fazakas Sándor lelkipásztor bemutatta a rogeriuszi templom harangszentelésére meghívott skót Roderick McLeod lelkészt, aki dudán eljátszotta a skót himnuszt, majd Tempfli József megyés püspök felszentelte a kápolnát. Az avatást könyvbemutató követte. S. Németh Katalin Rhédey, ki szárnyat fűz a jószándéknak című kötetét Szilágyi Aladár közíró ismertette.

Június 9–10. – Megújuló örökség. A határon túli magyar épített örökség kutatása és megóvása címen konferenciát szervezett **Hadadon** a Teleki László Alapítvány és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Az első nap megtekintettük a hadadi templom restaurálási munkálatait, a település többi műemlékét, Lelle református műemlék templomát. Másnap több előadás hangzott el Szilágycsehen, az ottani református templom helyreállítási munkálatairól, majd Hadadon folytatódott a konferencia. Tagjaink közül előadást tartott **Emődi Tamás** A hadadi templom múltja s romlása és az első lépések címen. A konferencián résztvett Bara István és Eszter, Dukrét Géza, Kupán Árpád.

Június 11–13. – Műemlék-látogatás. Széphegyi László, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Szegedi Irodájának vezető felügyelője, a Műemlékfelügyeleti Igazgatóság nevében meghívott minket egy háromnapos műemlék-látogatásra, melyen egy ötven tagú társasággal vettünk részt. Az első nap: a szalontai határátkelőnél már vártak minket Széphegyi László és Höhn József műemlékes mérnökök. Gyulán uzsonnával vártak a műemlékvédelmi hivatalnál. Meglátogatott műemlékek: várfürdő, Almásy-Harruchern-kastély, vár, Szent Miklós-templom, ebéd a Halászcserében, látogatás a Város-

Szabadkígyós: Wenckheim-kastély

házán, a százéves cukrászdában. Békéscsabán: Városháza, evangélikus nagy- és kistemplom, szlovák-ház, Munkácsy Mihály-emlékház, szállás. Második nap Szabadkígyós: Wenckheim-kastély; Mezőhegyes: ménesközpont, régi városháza, magtár; Makón ebéd a Kisbagoly vendéglőben; Szeged: Fogadalmi templom, Dóm tér, Kárász utca, Klauzál tér,

Városháza, alsóvárosi templom és kolostor; Hódmezővásárhely: Városháza, tájház, református ótemplom, vacsora a Fekete Sas Szállodában; szállás Békéscsabán. Harmadik nap Szarvas: arborétum, Tessedik Sámuel Múzeum, szárazmalom; Vésztő-Mágor: régészeti kiállítás, a Csolt-monostor romjai, szoborpark; ebéd Vésztőn, indulás haza.

Június 18–20. – Kárpát-medencei Kisebbségi Magyar Közművelődési Civil Szervezetek Fóruma – Budakalász. Fő szervezői **Halász Péter**, a Honismereti Szövetség elnöke és **Romhányi András**, a Magyar Művelődési Intézet főmunkatársa. Célja a határontúli civil szervezetek segítése, tanácsadás, kapcsolatteremtés. Résztvett Dukrét Géza, Zahoránszky Ibolya.

Június 28.–július 2. – XXXII. Országos Honismereti Akadémia – Esztergom. Fő témája Balassi Bálint volt. Egynapos kirándulás Szlovákiába. Résztvett Dukrét Géza és Major Miklós.

Július 7. – Találkozás a Hajdú-Bihar Megyei önkormányzat képviselőivel a Bihar Megyei Tanácsnál. Megbeszéltük a Mezőtelegden leleplezésre kerülő Bocskai Istvánné Hagymássy Katalin-szobor állításának menetrendjét. Dukrét Gézát kérték fel a tudományos ülészak megszervezésére.

Július 15. – Elekes Julianna-emlékkiállítás megnyitója a Lorántffy Református Egyházi Központ múzeumtermében. A hímezgyűjtemény kiállítását **Bartos Elekes Ildikó** készítette el, a családi tulajdonban levő anyagból. A tárlatot Dukrét Géza méltatta. **Bartos Elekes Ildikó** Elekes Juliannára, édesanyjára, a híres népi hímezőnőre emlékezett, majd részletesen ismertette a kiállítás egyes darabjait.

Július 23. – Az Arad megyei Kisiratos 1968-tól Kürtös városhoz tartozó faluvá minősült vissza. Huszonhat év szünet után, 2004-ben kapta vissza községi rangját. A jelenkori falu történetének fontos eseményéről az immár harmadik alkalommal megrendezett Kisiratosi napok című rendezvénysorozaton is megemlékeztek. Ez alkalommal bocsátották szárnyra a falu monográfiáját, **dr. Kovách Géza** aradi történész munkáját. A 160 oldalas falutörténet az 1818-as alapítástól a 20. század utolsó évtizedéig követi nyomon a

település gazdasági fejlődését, lakossága és az iskola tanulói számának alakulását, a tanári kar tagjait, illetve a római katolikus plébánia hívei számának és plébánosai személyének változását. A falumonográfiát **Ujj János** méltatta a nagy számban megjelent érdeklődőnek. A monográfia második része a jövőre megrendezendő falunapokra készül el.

Július 28. – Elkészült a **Partiumi füzetek 31.** száma, Kiss Kálmán: Egri község kisonográfiája.

Augusztus 3. – Az érmihályfalvi református egyház kérésére május és június hónapban a református temető teljes felmérésére és felleltározására került sor. A munkálatokat **Kovács Rozália** végezte el, a temetőkerülő és a presbiterek segítségével. 2049 sírhelyet talált. Található 118 sírkőtábla és obeliszk. A legrégebb 1858-ból való, 30 síremlék 1858–1900 közötti, van 17 kripta, 92 db. csónak alakú fejfa, 52 névtelen sír, 1105 betonkeretes vagy teljesen lebetonozott sírhely, rajta sírkő, obeliszk vagy vasfejfa, 925 vasfejfa. Az anyag részletes térképpel, leltárral, fényképekkel most készül.

Augusztus 5. – Város- és Faluvédők Szövetsége Hungaria Nostra szervezetének országos találkozója – Kisújszállás. Ráday Mihály elnök először adta át határontúli személyiségeknek a **Podmaniczky-díjat: Péter I. Zoltán** az épített örökség megóvásában végzett kimagasló munkájáért, illetve helytörténeti témájú könyveiért, **Dukrét Géza** a PBMEB megszervezéséért, vezetéséért, sokoldalú tevékenységéért, illetve egyéni kutató munkája elismeréséül.

Augusztus 6. – **Szódemeter.** Tizenötödik alkalommal emlékeztek meg a Himnusz költőjére. A Kölcsey-ünnepséget a református templomban tartották meg. A község polgármestere bejelentette, hogy jövő ilyenkor visszahelyezik a templomban levő, hányatott sorsú Kölcsey-emléktáblát a költő szülőházára. Előadást tartott Duray Miklós és Katona Tamás. Az ünnepségen Fazekas Lóránd képviselte társaságunkat.

Augusztus 12–18. – **XII. Partiumi Honismereti Tábor – Élesd.**

Augusztus 14. – Immár 35. alkalommal került sor az Arad megyei Majlát faluban a Majláti hétvége című rendezvényre. A korábban Majláti Vasárnap címmel megtartott rendezvény az Arad megyei magyar hagyományőrző csoportok évi találkozója volt. 2004-ben az is emelte az esemény fontosságát, hogy a telepés falu idén ünnepelte a helyi római katolikus templom felépítésének 125. évfordulóját. Az ünnepi szentmisét Gyulai Endre szeged-csanádi és Roos Márton temesvári megyés püspök celebrálta a felújított templomban.

E kétnapos rendezvényen került sor a **dr. Kovách Géza** által összeállított Majláthfalva. Egy 185 éves telepés község története című falumonográfia bemutatására. Az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatban kiadott falumonográfiát társaságunk tagja, Matekovits Mihály, valamint az egyik társszerző, Jankó András rendőrezredes, a falu szülötte mutatta be a nagyszámú érdeklődőnek. A monográfia első része a falu közel kétszáz éves története, míg a másik részben Jankó András, Friss Panián Iván, Andrásy György, Somogyi Levente az utóbbi évek történéseit mutatják be. A több mint 200 oldalas kötetből mintegy 30 oldalnyin Apácai Bölöni Sándor és Mészáros József ad ízelítőt a helyi folklórból.

Augusztus 20. – Elkészült a **Partiumi füzetek 30.** száma, Péter I. Zoltán: Nagyvárad római katolikus székesegyházai.

– Az Arad megyei Pankota városban emlékeztek meg a világosi fegyverletétel 155. évfordulójáról. A most alakult Csiky Gergely Társaság által rendezett találkozóra a helyi városháza, egykori grófi kastély dísztermében került sor. A Kondor Endre református lelkész által vezetett összejeövetelen **Ujj János** tartott előadást a szabadságharc bukásáról, míg Frayna Edit tanítónő Bohusné Szögyén Antónia naplója alapján elevenítette fel a világosi fegyverletétel előtti és utáni eseményeket.

Augusztus 21–23. – **Honismereti kirándulás** közösen az EKÉ-vel, Dukrét Géza szervezésében. Az első nap: Dés – református templom, Beszterce – városnézés, szállás. Második nap: Harina – evangélikus templom, Cegőtelke – a cserháti

csata emlékműve, Árokalja – Bethlen-kastély, arborétum, Sajóúdvahely – református templom, Somkerék – református templom, szállás Besztercén. Harmadik nap: Bethlen – református templom és kastély, Szamosújvár – örmény templom, Bonchida – református templom és kastély, Kolozsmonostor.

Augusztus 25. – A Szatmár Megyei Múzeumban került bemutatásra a megyei műemléklista. A Szatmár Megyei Művelődési Igazgatóság által szervezett sajtókonferencián részt vett **Bara István**, társaságunk alelnöke, aki a Kolozsvár székhelyű regionális műemlékbizottság Szatmár megyei képviselője.

Augusztus 29. – Résztvettünk Biharon a **Bihari Római Katolikus Püspökség megalakulásának ezeréves évfordulója** tiszteletére rendezett ünnepségen. A zsúfolásig megtelt templomban Tempfli József megyés püspök celebrálta a szentmisét, majd felszentelték a Simon M. Veronika festőművész alkotta két festményt, melynek témája: Szent István püspökséget alapít Biharon, valamint Szent László áthelyezi Váradra a püspökséget. Ezután alapkövet helyeztek el Szent István szobrának jövőbeli helyére.

Szeptember 3. – Hajdúszoboszló – Egyetemes Egyeztető Értekezlet a Bocskai-év alkalmából. Bizottságunk részéről Dukrét Géza vett részt.

Szeptember 5. – Falunap Albison. Ünnepi istentisztelettel kezdődött a református templomban, ahol Csúry István főjegyző szolgált. A tululmadaras világháborús emlékmű előtt Peté István szenátor tartott beszédet. Bizottságunk részéről Dukrét Géza koszorúzott.

Szeptember 10–12. – **Partiumi Honismereti Konferencia – Sárközülak.**

Szeptember 11–12. – **Erdőháti Napok** az Arad megyei Bélzerénden. A kis település templomát zsúfolásig megtöltötték az Arad és Bihar megyéből érkezett vendégek. Igét hirdetett Tőkés László püspök. A délelőtti istentiszteleten a **Csanádi János** magyartanár vezette Nagyzeréndi Olosz Lajos Irodalmi Kör ifjú szavalói hozták el a „nagyobb testvér”, Nagyzerénd

üzenetét. Ugyanakkor **Ujj János** a kuruc szabadságharc kitöréséről, II. Rákóczi Ferencről, a fejedelem ifjúságáról tartott előadást. Délután a művelődési házban mutatták be a közönségnek az Olosz Lajos költeményeiből válogatott Percek közt virágok című kötetet. Ugyanott a szintén Csanádi János irányította Körösmente Irodalmi Kör tagjai mutattak be színvonalas zenés irodalmi műsort.

Szeptember 19. – Mezőtelegd – **Szoboravató ünnepség Bocskai Istvánné Hagymássy Kata tiszteletére.** Az ünnepi istentiszteletet Gellért Gyula esperes tartotta a református templomban. Majd dr. Nyakas Miklós tartott történelmi tájékoztatást a Bocskai családról. A rendezvény a templomkertben folytatódott. Beszédet mondott: dr. Vass Lajos, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának államtitkára, dr. Juhászné Lévai Katalin, a Hajdú-Bihar Megyei Közgyűlés elnöke, Szabó Ödön megyei tanácsos, majd Prókai Gábor bemutatta Györfi Lajos szobrászművészt, aki a bronzszobrot készítette. A leleplezést és a koszorúzást a helyi diákok verseszenés műsora követte. Bizottságunk nevében Dukrét Géza és Kupán Árpád koszorúzott. A díszebéd után az általunk megszervezett **tudományos ülészak** következett a templomban. A következő

előadások hangzottak el: **Kupán Árpád:** Mezőtelegd és története, **Emődi Tamás:** A református műemlék templom és síremlékei, **Borbély Gábor:** A Bocskai-szabadságharc kezdetei, **Péter István:** Bocskai István egyházpolitikája, **Dánielisz Endre:** Bocskai hajdúinak városa, Nagyszalonta. A rendezvényen részt vett még Emődi János, Farkas Piroska, Kordics Imre, Nánási Julianna.

– Szatmárnémetiben emléktáblát avattak Simonyi óbester tiszteletére, a Kálvária-templom kertjében. Az 1777. február 18-án született huszár ezredes, óbester a bihari, szatmári és beregi tájakon templomokat, iskolákat építtetett, menhelyet létesített, mégis jogfosztottan halt meg az aradi börtönben, 1832. augusztus 23-án. A legendás óbester Szatmár megyében is toborzott huszárokat 1798-ban, és ezen esemény apropóján szentelték fel a „legvitézebb huszárnak” állított emléktáblát, amelyet a debreceni Pro Patria Alapítvány elnöke, báró Felsővásári Emődy Dániel és Schönberger Jenő, a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye püspöke leplezett el. A rendezvényen egyesületünk részéről **Fazekas Lóránd** vett részt.

Kiss Imola a Szatmár Megyei Művelődési Igazgatóság részéről és **Bara István**, társaságunk alelnöke összeállították a Szatmár megyei magyar vonatkozású háborús emlékművek és emléktáblák listáját. A listán szereplő 62 emlékmű és emléktábla közül 6 a megyeszékhelyen, a többi a megye 46 helységében található.

Szeptember 24–25. – XIV. Népi Építészeti Tanácskozás – Békés. Fő témája a magyar népi építészet helyzete a határokon túl. A tanácskozás Békés város polgármesteri hivatalának dísztermében volt, melyet közösen szerveztek meg a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal. A második nap a Kárpát-medencei tájházakról volt szó. Itt mutatta be, vetítéssel egybekötve, **Kéri Gáspár** a gálospetri tájházat. Jelen volt még Dukrét Géza.

Szeptember 26. – Tőkés László püspök szentelte fel a reszegei református templomot (Piskolt község). A Bara Eszter tagtársunk tervei alapján felépített templom szentelésén Bara Eszter és Bara István képviselték társaságunkat.

Szeptember 30. – Elkészült a **Partiumi füzetek 32.** száma, Mózes Teréz: A révi népi fazekasság monográfiája.

Október 3. – Érmihályfalván avatták fel a világháborúk és az önkényuralmi rendszerek áldozatainak emelt emlékművet. A kőből és betonból készült részen három keresztből álló kompozíció van. A márványtáblára 98 név került. Bizottságunk részéről Kovács Rozália és Szalai Ilona koszorúzott.

Október 10. – Életének 79. évében elhunyt **dr. Kovách Géza** helytörténész.

Október 12. – Koszorúzás a Szent László-templomnál, az 1944. október 12-én, a Körös-híd védelmében elesett 12 magyar honvéd emlékére elhelyezett táblánál. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Nagy Aranka helyezték el a kegyelet koszorúját.

Október 16. – **A Jubileumi Rákóczi Évek (2003–2011), a Bocskai-évek (2004–2006) és a Balassi-jubileumi év keretében tudományos ülészakot** szerveztünk, közösen a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettel, a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban. Megnyitó beszédet mondott Tőkés László püspök, Dukrét Géza elnök és dr. Kreczinger István, a Bocskai Szövetség elnöke. Majd a

következő előadások hangzottak el: **dr. R. Várkonyi Ágnes** emeritus professor: Közép-Európa II. Rákóczi Ferenc politikájában; **dr. Magyar András**: II. Rákóczi Ferenc fejedelemmé választásának néhány kérdése;

Mészáros Kálmán: A Partium közjogi helyzete a Rákóczi-szabadságharcban; **Seres István**: A sólyomkői vár Rákóczi-kori védelme Szoboszlai Sámuel levelezése tükrében; **Sárkány Viola**: Hol született Bocskai István?; **dr. Nyakas Miklós**: Bocskai István és a hajdúk; **dr. Csorba Csaba**: Bocskai István csatái; **Kupán Árpád**: Balassi Bálint, a végvári vitéz és reneszánsz költő. Ebéd után ünnepi műsor következett az egyházkerületi székház dísztermében.

Október 17. – Bocskai és a hajdúk szabadságharcának első győzelme – Diószeg–Álmosd között, 1604. október 15. – 400. évfordulójának emlékünnepe. **Emlékszikla-avatás** és koszorúzás a csata színhelyén, a Nyúzó-völgyben. **Borbély Gábor** elevenítette fel a négy száz évvel ezelőtti eseményeket. **Cs. Nagy Zoltán**, a Bocskai István Hagyományörző Egyesület elnökének beszéde után Gellért Gyula esperes megáldotta és megkoszorúzta az emléksziklát. Jelen volt még Bordás István,

Dovin Irma, Dukrét Géza, Dukrét Aranka, Kupán Árpád, Wilhelm Sándor.

Az emlékünnepelely a református templomban folytatódott, Diószegen. Ünnepelely ige hirdetéste Hermán M. János tartott. Gellért Gyula köszöntője után **dr. Nyakas Miklós**, a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum igazgatója tartott előadást Bocskainé Hagymássy Katalin életéről. Cs. Nagy Zoltán Bocskai István életútját ismertette. Színvonalas műsor után Tőkés László püspök beszéde zárta a templomi eseményeket. Ezután szakadó esőben került sor Bocskai István mellszobrának a leleplezésére. A szobor két oldalán a Hajdú-Bihar megyei huszárok álltak díszőrséget, az előtérben pedig a csapat többi tagja kivont karddal tisztelgett. Jelen voltak a sátoraljaújhelyi hagyományőrző csoport tagjai, hagyományos Rákóczi-korabeli öltözékben, miközben a Kecskés-együttes adott elő nótákat korabeli hangszereken. A szobrot Tőkés László püspök és Bacsó László diószegi polgármester leplezte le. Berek Lajos, a szobor készítője ismertette a szobor keletkezésének körülményeit. Az ünnepelely a Szózat eléneklésével zárult.

– Tőkés László püspök felszentelte az új kaplonyi református templomot, majd utána, a hősi emlékmű koszorúzásán Bara Eszter és Bara István képviselte társaságunkat.

Október 20. – Könyvbemutató a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban. **Péter I. Zoltán** Nagyvárad római katolikus székesegyházai című kötetét **Kupán Árpád**, **Mózes Teréz** A révi népi fazekasság monográfiája című kötetét Dukrét Géza ismertette. Verset mondott **S. Németh Katalin**. A könyvbemutatót megtisztelte jelenlétével Tőkés László püspök, Kiss Albert provikárius, Szabó Ödön megyei tanácsos.

Október 24. – Könyvbemutató Réven. Előzetesen beszédet mondott Hasas János, a Pro Rév Alapítvány elnöke és Dorel Cosma révi polgármester. Mózes Teréz könyvét Dukrét Géza mutatta be. Hasas Erzsébet fazekas szerint, ha a fazekasok ki is hálnak, de ez a kiadvány emléket állít számukra, majd megköszönve e könyv megjelenését, bemutatta ez ünnepelely alkalomra készített kiállítás egyes darabjait. Szolga Géczy

Julianna ismertette a nyolcvanas években édesapjával együtt készített óriásvázák történetét. Halász Erzsébet nevében veje, Kál Géczy Mihály szólt a fazekasok munkájáról. Ezután Hasas János emléklappal és virágcsokorral, Dukrét Géza egy-egy könyvvel ajándékozta meg a fazekasokat.

– Vasárnap 10 órától Szacsvey Imréről, az 1848-as szabadságharc mártírjáról és az 1956-os forradalom áldozatairól emlékeztek meg a várad-olaszi református templomban. Tőkés László püspök hirdetett igét, majd az ünnepi műsor után **Kordics Imre** tartott előadást Szacsvey Imre életéről. Ezután megemlékeztek az 1956-os forradalom áldozatairól is. A himnusz eléneklése után a Szacsvey-szoborhoz vonultak koszorúzni.

– Bocskai-emlékünnap Szárazberken. A magyarországi Balkány református lelkipásztora, Sajtos Sándor hirdetett igét. Sípos Miklós, a Szatmári Református Egyházmegye esperese hozzászólásában Bocskai István végrendeletéből idézett. Beszédet tartott Lengyel István polgármester, Sajtos Sándor, balkányi lelkipásztor, a Nyírségi Református Egyházmegye esperese, Marjánné Rinyu Ilona, Balkány polgármestere. Illés István, a Bocskai-szobor megvalósítója post mortem díszpolgári címet kapott. Áldás után megkoszorúzták a szobrot. Társaságunkat **Fazekas Lóránd** képviselte.

– Teleki Blanka-emlékünnepséget tartottak Szatmárpálfalván. Ünnepi istentiszteletet Sípos Miklós esperes tartott. Az ünnepségen **Székely Antal** képviselte társaságunkat.

Október 26–27. – Debrecen – Érmelléki konferencia és fényképkiallítás.

Október 29–31. között a magyar ICOMOS Nemzeti Bizottság Népi Építészeti Szakbizottságának egy csoportja, Balassa M. Iván vezetésével szakmai kiránduláson vett részt Bihar, Szatmár és Máramaros megyékben. Ez utóbbi kettőben a Szatmárnémeti–Sárközüjlak–Nagybánya–Máramarossziget–Avasfelsőfalu–Szatmárnémeti útvonalon Bara István kalauzolta a szakembereket.

November 6. – Pályázati díjkiosztó ünnepség, a Jubileumi Rákóczi Évek keretében. A Rákóczi-szabadságharc és Erdély

címen pályázatot hirdettünk az erdélyi és partiumi felekezeti iskolák számára. A beérkezett dolgozatokból nyolcat lehetett elbírálni. A pályázatok elbírálása azok megvédése által történt. A zsűri tagjai Csűry István főjegyző, Kupán Árpád, Borbély Gábor és Dukrét Géza voltak. A dolgozatok meghallgatása után a következő sorrend alakult ki:

I. díj: – Nyulas Terézia: A kuruc seregek fegyverzete.

Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium, XII. o.

II. díj: – Berke Anna: A kuruc sereg és fegyverzete. Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium, XI. o.

– Iochom Zsolt: Rákóczi-kultusz. Kézdivásárhelyi Református Kollégium, IX. o.

III. díj: – Földi Tibor: A szatmári béke és előzményei. Szatmári Református Gimnázium, XII. o.

– Erdei János: A zsigóci csata. Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium, XII. o.

Oklevelet kaptak: – Eszenyei Péter: A várad-olaszi palánkvár eleste. Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium, XI. o.

– Adorjáni Tünde: II. Rákóczi Ferenc és kurucok. Kolozsvári Római Katolikus Gimnázium, XI. o.

– Diós István: II. Rákóczi Ferenc, Erdély fejedelme. Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium, XII. o.

November 7. – Paptamási – turulmadaras világháborús emlékmű avatása. November 7-e Paptamásiban a Magyar áldozatok és hősök vasárnapja elnevezést kapta. A zsűfólásig megtelt református templomban **Csomas Árpád** generális direktor hirdetett ígét. **Bereczki András** helybeli lelkipásztor üdvözölte a megjelenteket, majd beszédet mondott **Csűry István** püspökhelyettes, **Szűcs Ferenc** paptamási polgármester, **Szabó Ödön** a megyei RMDSZ részéről. **Dukrét Géza**, a PBMET elnöke a turulmadár legendájáról, nemzeti szerepéről, a turulmadaras emlékművek jelentőségéről tartott előadást. Ezután Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos színművészek **Megfogyva bár, de törve nem...** című előadása hangzott el. Az

ünnepély a templomkertben folytatódott. **Sándor Lajos** egyházkerületi előadó-tanácsos köszöntője után Bereczki András szólt nemzeti értékeink megbecsülésének fontosságáról. A leleplezés után a fiatalok műsora következett, majd felolvasták a mártírok neveit, miközben az Erdélyi Magyar Vitézi Rend tagjai álltak díszőrséget. Az ünnepélyt koszorúzás zárta. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Kupán Árpád koszorúzott. Tagjaink közül jelen volt még Bordás István, Dukrét Aranka, Nánási Julianna, Ujvárosi Tibor, Vesselényi Tibor, Vesselényi Margit.

November 12. – Aradon, a Jelen Ház zsúfolásig megtelt termében mutatták be a közönségnek **Puskel Péter** Képeslapok a régi Aradról 1885–1945 című albumát. A kiadó nevében Jámбор Gyula, a Nyugati Jelen napilap főszerkesztő-helyettese beszélt a kiadó céljáról, hogy a könyvvel azoknak is új információkkal szolgálhassanak, akik a város szülöttei, valamennyire ismerik annak történelmét, fejlődését. **Bognár Levente** alpolgármester a könyv hasznos voltát emelte ki, elsősorban azok számára, akik csak átutaznak a városon, s így mind eddig nem sok lehetőségük volt megismerkedni a város kialakulásának folyamatával. A könyvet **Ujj János** történész mutatta be a közönségnek. Kiemelte, hogy Puskel Péter könyve lényegében hatvan évet felölelő kordokumentumokat tartalmaz. A kiadvány az első világháború kitöréséig terjedő időszakban a városról megjelentetett képeslapok gyűjteménye, míg az 1919 utáni korszakot elsősorban az időszak nagy személyiségeiről és eseményeiről készített fényképek elevenítik fel. Az első világháborút megelőző közel fél évszázad a város fejlődésének legsikeresebb korszaka volt, akkor alakult ki a korszerű városkép a sugárutakkal, akkor villamosították és közművesítették a települést. Ugyanebben az időszakban épültek a város jelentős közintézményei, mint a városháza, a városi színház, a Kultúrpalota, vármegyeháza, törvényszék, vasútállomás, valamint a ma is álló templomok közül a belvárosi minorita, a román ortodox, illetve az evangélikus-lutheránus. Puskel Péter grafikailag-nyomdatechnikailag is igen

szép könyve ennek a városképnek a megszületésébe nyújt bepillantást.

November 13. – Nagysándor József-emlékülés. A Bihar Megyei és Nagyvárad Civil Szervezetek Szövetsége és a PBMEB közösen szervezte meg, a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ múzeumtermében. Bevezetőt **Dukrét Géza** tartott, melyben kifejtette, hogy ez az emlékülés az aradi mártírtábornok születésének 200. évfordulójára rendezett sorozat záróeseménye. A következő előadások hangzottak el: **dr. Fleisz János:** Nagysándor József és Nagyvárad, **dr. Katona Tamás:** Nagysándor József a szabadságharc vértanú tábornoka. Ezután Dukrét Géza ismertette dr. Fleisz János: A leghazafiasabb érzelmű tábornok. Nagysándor József (1804–1849) című kötetét. Közreműködött **S. Németh Katalin** tanárnő.

– Arad – **Történelmi vetélkedő.** A Jelen Házban az Aradi Alma Mater Alapítvány először rendezte meg a **Márki Sándor Hagyományőrző Versenyt.** A kiváló történész, a megye mindmáig legátfogóbb monográfiája történelmi részének megalkotója 1877–1886 között Aradon a Magyar Királyi Főgimnáziumnak volt tanára, a Kölcsey Egyesületnek titkára. A megye általános iskolásai számára kiírt versenyre a helység vagy a megye történetét vagy híres szülöttének életművét bemutató, vagy hagyományőrzéssel kapcsolatos dolgozattal lehetett benevezni. A megye 15 magyar felső tagozatos iskolája közül tíz, nyolc vidéki és két aradi jelentkezett összesen 11 csapattal. Minden csapat egyik tagjának röviden szóban is be kellett mutatnia a dolgozatot a dr. Zakar Péter szegedi egyetemi tanár vezette zsűrinek, illetve a versenyzőtársaknak és a közönségnek. A zsűri tagjai **Csanádi János, Pávai Gyula, Ujj János** voltak, a vetélkedőt **dr. Pálfi Sándor** vezette. A több mint két órát tartó vetélkedőn a négytagú csapatok a 19. század második felének magyar, illetve a megye történelmének ismeretéből válaszoltak a hosszabb kifejtést igénylő feladatokra, illetve villámkérdésekre, vagy tettek tanúbizonytságot a népdalok ismeretéből. Az igen szoros végső pontozással (az

első három helyezettet mindössze egy-egy pont választotta el egymástól) zárult versenyt végül a Csiky Gergely Líceum első csapata nyerte, második helyezést az ágyai iskola, míg a harmadikat a Csiky második csapata ért el. A vetélkedő meglepetése az értékes pénz- és könyvnyereményeken kívül az volt, hogy a beküldött 12 dolgozatot egy 88 oldalas, igen szép kivitelű könyvben kinyomtatva minden résztvevő a verseny végén kézhez is kapta.

November 14. – Bethlen Gábor emlékezete. Halálának 375. évfordulóján emlékünnepet szerveztek a nagyváradi rogeriuszi templomban. Tőkés László hirdetett ígét. Az ifjúsági kamarakórus és a Varadinum vonósnégyes előadása után, Hódolat a fejedelem előtt címen beszédet tartott **dr. Katona Tamás** történész, **dr. Baráth Béla** egyháztörténész, **Szilágyi Zsolt** képviselő és **Dukrét Géza**, a PBMEB elnöke. Ezután átvonultunk a Petőfi-parkbeli Bethlen-szoborhoz, ahol elhelyezték a kegyelet koszorúit. Bizottságunk nevében Dukrét Géza és Kupán Árpád koszorúzott.

– Petőfi-szobrot avattak Szatmárnémetiben. A Dr. Lükő Béla Kórház előtti István téren felállított szobor avatásán sokan jelentek meg, a zuhogó eső ellenére. Muzsnay Árpád üdvözölte a megjelenteket, kiemelve, hogy évszázados álma teljesült a szatmárnémetieknek. Beszédet tartott Ilyés Gyula polgármester, Markó Béla, az RMDSZ szövetségi elnöke, Bálint-Pataki József, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke. Ezt követően Ilyés Gyula és Markó Béla leplezte le Deák Árpád szobrászművész alkotását. Koszorúzás közben a résztvevők Petőfi Kis lak áll a nagy Duna mentében kezdetű versét énekelték. Bizottságunk nevében **Bara István** és **ifj. Bara Csaba Sándor** koszorúzott. Az ünnepségen résztvett még **Fazekas Lóránd**, **Tóth Géza Ivor**, tagtársunk.

November 19–20. – Kolozsvár – A magyar tudomány napja Erdélyben, amelyet az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága szervezett meg, a Protestáns Teológiai Intézet dísztermében. A rendezvény fővédnöke Vízi

E. Szilveszter, az MTA elnöke volt. A délutáni kerekasztal-beszélgetésen Dukrét Géza ismertette bizottságunk tevékenységét és terveit. Tagjaink közül hozzászólt még Mandula Tibor. Jelen volt még Wilhelm Sándor. Másnap a tudományos ülészak az EME központi székházában folytatódott.

November 21. – Ünnepi szentmise a Bazilikában, a kettős állampolgárságért. Beszédet mondott Tempfli József megyés püspök, Dávid Ibolya, az MDF elnöke, Takács Csaba, az RMDSZ országos ügyvezető elnöke, Biró Rozália alpolgármester, Lakatos Péter, az RMDSZ Bihar megyei Szervezetének elnöke, Mátéffy Balázs, a budavári Mátyás-templom ifjúsági közösségének képviselője. Ezután indult el Budapestre az a zarándoklat, amely üzeneteket, leveleket juttatott el a magyarországi vezetők és szavazók számára az állampolgárság megszerzése érdekében, a nemzet határok feletti újraegyesítéséért. A budapesti fiatalok mellett két nagyváradi és hat kolozsvári EKE-tag is résztvett a zarándoklaton. A határnál Dukrét Géza búcsúztatta a zarándokokat.

November 26. – **Könyvbemutató** a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban. **Kupán Árpád:** Szabadkőművesek Nagyváradon című kötetét **Mihálka Zoltán** ismertette. A könyvet a Nagyváradi Ady Társaság adta ki.

November 27. – A PBMEB **elnökségi ülése** a PKE Fényes Elek termében. Véglegesítettük a 2005-ös év programját. A következő határozatok születtek:

Együttműködési egyezményt írunk alá áprilisban, a Debreceni Városvédő Egyesülettel, Debrecenben, Filep Mária elnökő meghívására.

Mivel 12 éve, hogy megalakultunk, elhatároztuk, hogy az őszi közgyűlésen tisztújítást tartunk. Ezt megelőzően meg kell történnie megyei szinten, melynek napirendi pontjai a következők:

- területi elnököt kell választani,
- jelölni országos szintre elnököt, alelnököt, titkárt,
- javaslatot tenni a Fényes Elek-díjra,

– javaslatok az egyesület további működésére, a lapunk tartalmára, a könyvkiadásra, könyvterjesztésre stb.

Lapunk tartalmának javítására sorozatok elindítását javasoljuk: műemlékeink (várak, kastélyok, udvarházak, templomok, kápolnák, útszéli keresztek), ipari műemlékeink (ipartörténet, gyárépületek, utak, hidak, gátak), urbanisztika (utcák, terek, épületek), néprajz (népi építkezés, népszokások, népművészet), nagy személyiségeink (történelmi, egyházi, műszaki). Várjuk nemcsak a tagok cikkeit.

2005. január 1-jétől az évi **tagsági díj**: dolgozóknak 200 000 lej, nyugdíjasoknak és diákoknak 120 000 lej.

– Temesvár magyar közönsége a város kiemelkedő polgármesteréről, a modern Temesvár megteremtőjéről, dr. Telbisz Károlyról emlékezett meg, születésének 150. évfordulója alkalmából. Ez alkalommal az RMDSZ és a Temesvári Magyar Nőszövetség nevében Toró T. Tibor, valamint Szász Enikő helyezték el a polgármester sírján a megemlékezés virágait, majd a Kós Károly Községi Központban tartott megemlékező ülésen Szekernyés János helytörténész méltatta Telbisz Károly életét és tevékenységét.

November 30. – Nagyvárad díszpolgárává avatták **dr. Károly Irén József** premontrei rendi kanonokot, az egykori Premontrei Főgimnázium fizikatanárát, az európai hírű tudóst. Az ünnepség a Városháza tanácstermében zajlott le. Petru Filip polgármester méltatta a nagy tudós munkásságát, majd Fejes Rudolf Anzelm premontrei prépost-prelátus tartott beszédet. A díszoklevelet **Pásztai Ottó**, a Nagyváradai Premontrei Öregdiákok Egyesületének elnöke, társaságunk tagja vette át, köszönetet mondva a tanácsosoknak, majd átnyújtotta megőrzésre Fejes Rudolf Anzelm főapátnak.

December 4. – Kolozsvár, az EMKE évi közgyűlésén résztvett Dukrét Géza elnök. Ez alkalommal **Kéri Gáspár** megkapta a **Bányai János-díjat**, a galospetri érmelléki tájház létrehozásáért.

December 9. – Könyvbemutató Aradon, a Tulipán könyvesboltban. Ujj János bevezetője után Dukrét Géza ismertette a bizottság könyvkiadói tevékenységét, majd bemutatta Fleisz János Nagysándor Józsefről szóló kötetét. Kupán Árpád ismertette nemrég megjelent munkáját, Szabadkőművesek Nagyváradon címen. Ezután Dukrét Géza mutatta be Mózes Teréz A révi népi fazekasság monográfiája című, valamint néhány, az utóbbi időben a Partiumi füzetek sorozatában megjelent kötetet. Jelen volt még Bordás István, Pávai Gyula.

December 10. – Aradon, a róla elnevezett iskolában harmadszor rendezték meg a Csiky Nap nevű rendezvényt sorozatot. A líceumban hagyományossá vált, hogy a nap egyik eseményeként emléktáblát avatnak az iskola egykori jeles tanárainak tiszteletére. A tanintézet első emeletének folyosóján immár hetedik emléktábla leleplezésére került sor, ezúttal Pataky Sándor (1880–1969) festőművész tiszteletére. Pataky Sándor Budapesten Székely Bertalan tanítványa volt, 1904-ben állította ki első alkotásait. Az akvarell-technikát Nadler Róberttől sajátította el, 1908-ban rendezte első egyéni kiállítását. Kritikusai „az erdélyi táj lírikusának” nevezték. A négy évi frontszolgálatot követően hazatért, s bekapcsolódott az aradi művészeti életbe. Kiállítások során vett részt, a helyi sajtóban szakkikket közölt. Elsősorban akvarellt festett, megőrkítve az arad-hegyaljai táj szépségét, a jellegzetes falusi házakat, valamint a magyar népviseletet. 1948–58 között a Magyar Vegyes Líceum rajztanáráként tevékenykedett. Négy képet adományozott iskolájának. Műveit hazai, magyarországi, német- és franciaországi, izraeli múzeumokban és magángyűjteményekben őrzik.

A jeles pedagógus és festőművész tevékenységét **Ujj János** értékelt, az emléktáblát Baracsi Levente belvárosi református lelkipásztor áldotta meg.

December 17. – Temesvár – Ellenállók és rendszerváltók címen nemzetközi tudományos értekezletet tartottak az Adam Müller

Guttenbrun Ház dísztermében a temesvári forradalom 15. évfordulója tiszteletére. Társaságunkat Dukrét Géza képviselte.

– Megkoszorúzták Csizmarik László emléktábláját, akit a decemberi eseményekben lőttek le, majd szülőfalujában, Gátalján koszorúzták meg a tiszteletére elhelyezett emléktábláját, ahol **Tácsi László** méltatta a kórusvezető Csizmarik László tevékenységét.

December 22. – Elkészült a **Partiumi füzetek 33.** kötete, Emödi János: Mezőtelegdi sírkövek, emléktáblák.

2005

Január 19. – **Bocskai Jubileumi Évek** (2004–2006), Egyetemes Egyeztető Értekezlet Hajdúszoboszlón. Bizottságunkat Dukrét Géza képviselte. Egyeztették a 2005-ös év programját.

Január 22. – **A Magyar Kultúra Napja** alkalmából átadták a Magyar Kultúráért Díjakat, a Nagyvárad Szigligeti Színházban. **Péter I. Zoltán** emléklakettet és díszoklevelet kapott a helytörténet, a műemlékvédelem terén kifejtett tevékenysége és e témában megjelent művei elismeréseként. Díszoklevelet kapott **dr. Kéri Gáspár**, aki az érmelléki tárgyi néprajz feltárása és gyűjtése terén alkotott maradandót és létrehozta a gálospetri tájházat. **Életműdíjban** részesült **dr. Jósa Piroska** ny. orvos, Nagyvárad közéletében betöltött szerepéért, szakmai cikkeiért.

– **Dánielisz Endre** ny. nagyszalontai tanárt, közíró, 17 könyv szerzőjét, hat másik kötet szerkesztőjét Budapesten, a Stefánia-palotában megtartott ünnepségen a **magyar kultúra lovagjává** ütötték. Ez alkalommal érdemplakettet kapott, valamint két köszönőlevelet: a magyar honvédelmi minisztériumtól, valamint a művelődési tárcától.

Január 31. – **február 5.** – Filmezés a Duna Televízió stábjával Bihar megyéről. Az első nap Dukrét Géza mutatta be a Félix- és a Püspökfürdőt, másnap Péter I. Zoltán ismertette

Nagyvárad nevezetességeit, majd később Dánielisz Endre járt a filmesekkel Nagyszalontán. Ennek eredményeként egy százperces film született, amelyet be is mutattak a TV-ben, február folyamán.

Február 15. – Könyvbemutatót tartottak a nagyváradai Városházán. **Péter I. Zoltán** legújabb könyvét ismertették, Nagyvárad emlékképek címen. A város műemlék épületeinek archív felvételei és leírásaik mellett megtalálhatóak a Nagy Tibor által ugyanolyan szögből készült felvételek is, amelyek összehasonlítási alapot adnak.

Február 17. – A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Műemlékfelügyeleti Igazgatóság Szegedi Irodája közötti együttműködés keretében fényképkiállítás-sorozatot szervez **Sófalvi István** fotóművész Érmelléki borpincék épített öröksége címen. Az első kiállítást február 17-én nyitották meg Budapesten, I. ker., Táncsics Mihály u. 1. szám alatti hivatal Örökség Galériájában. Dr. Deme Péter, a KÖH igazgatójának köszöntője után Borbély Gábor nyitotta meg a kiállítást, ismertetve az Érmellék borpincéit, mint épített örökségünk kevésbé ismert műemlékeit. Ezután Dukrét Géza díszoklevelet és Szent László-plakettet nyújtott át Széphegyi Lászlónak, a Szegedi Iroda, valamint Höhn Józsefnek, a Gyulai Iroda igazgatójának, akik évek óta építik a jó kapcsolatot és együttműködést a két intézmény között.

A közel száz fényképet bemutató kiállítás nagy érdeklődésnek örvend, hisz e hivatalban naponta számos külföldi műemlékes szakember is megfordul, a világ minden részéből. A kiállítás áprilisig tekinthető itt meg, majd a következő színhely Békéscsaba, Szeged, és a határmenti Létavértes.

Február 24. – Elkészült a **Partiumi füzetek 34.** száma, Jósa Piroska: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál. Nagyvárad bombázása 1944-ben.

Március 11. – **Könyvbemutató** a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ múzeumi termében. **Emódi János-Varga Árpád**: Telegdi sírkövek, emléktáblák című

kötetét Dukrét Géza, **Jósa Piroska**: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál című kötetét Kupán Árpád ismertette.

Március 13. – Mezőtelegd – ünnepi istentiszteletet tartottak a református gyülekezeti teremben a világháborúban elhunyt hősök tiszteletére. Igét hirdetett Szoboszlai Gáspár helyi lelképásztor, majd **Kupán Árpád** bemutatta Emódi János–Varga Árpád Telegdi sírkövek, emléktáblák című kötetét. **Emódi János** munkatársáról, az elhunyt Varga Árpád történeszről beszélt. Ezután kivonultak a templomkertbe, ahol kopjafát avattak az első és a második világháborúban elhunyt hősök tiszteletére. Ünnepi beszédet Kupán Árpád és **Hasas János** megyei tanácsos tartott. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Kupán Árpád koszorúzott.

Március 15. – Nagyváradon a civil szervezetek, írók, költők találkoztak Jókai Anna írónővel. Dukrét Géza beszámolt egyesületünk tevékenységeiről, bemutatva kiadványainkat. Délután koszorúzás volt a Szacsvay-szobornál, ünnepi megemlékezést tartottak az olasz református templomban, amelyet koszorúzás követett a Petőfi-szobornál.

Március 19. – Aradon a Minorita Kultúrház színháztermének előcsarnokában a 3. Regionális Simonyi Napok keretében került sor Simonyi József óbester emléktáblájának a felavatására. Az esemény védnöke báró Felsővásári Emődy Dániel, a debreceni Pro Patria Alapítvány elnöke, valamint Bognár Levente, Arad alpolgármestere volt. A napóleoni háborúk hősének bronz képével díszített, fehér márványból készült emléktáblát Sándor Tivadar, arad-gáji római katolikus plébános szentelte fel. Hevesi Mónár József, a Regionális Simonyi Társaság elnöke kiemelte, hogy nagyjaink határokon keresztül is egyesítik a nemzetet, s lehetőséget teremtenek az olyan együttműködésre, mint ez esetben Arad és Debrecen esetében is. A rendezvényen közreműködtek a **Pávai Gyula** vezette Kölcsey Stúdió szavalói. Az emléktábla-szentelést követően a Tulipán Könyvesboltban dr. Csohány János debreceni egyetemi professzor mutatta be Merényi Metzger Gábor Simonyi óbester családja című könyvét.

Március 26. – Kolozsváron műemlékes munkaülés az RMDSZ ügyvezető elnökségén. A megbeszélés témái a következők voltak: a műemléktörvény, a műemlékjegyzék; legyen kilistázott magyar vonatkozású műemlékjegyzék; a jegyzéket ki kell javítani, ki kell bővíteni; prioritások a műemlékvédelemben; felméréseket kell végezni. Megyénket Dukrét Géza és Emődi Tamás képviselte.

Április 1. – Megbeszélés Balazsi József érsemjéni polgármesterrel, Csorba Teréz tanárnővel és az érsemjéni iskola igazgatónőjével az április 10-i, Fráter Lóránd halálának 75. évfordulója ünnepi megemlékezésének szervezési problémáiról. Egy most vásárolt és felújított kúriába kerül a Fráter-emlékszoba.

Április 2. – **Partiumi Honismereti Konferencia.**

Április 5. – Az arad-belvárosi református templom imatermében az Aradi Hagyományőrző Polgárok Egyesületének szervezésében került sor Zakar Péter szegedi egyetemi tanár A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben című előadására. Az est házigazdája, **Ujj János** bevezetőjében a vallás, illetve a papság és a háború összefüggéseire világított rá. Zakar Péter érdekfeszítő, érdekes esetekkel, olykor anekdotákkal teletűzdelt előadásában a magyar hadseregben a szabadságharc alatt szolgáló, különböző felekezetekhez tartozó mintegy 140 lelkész tevékenységét mutatta be. Szó esett a bukást követő retorziókról is, amelyek több esetben a halálbüntetés kirovásáig és végrehajtásáig is eljutott.

Április 10. – **Érsemjén, Fráter Lóránd halálának 75. évfordulója.** A rendezvény ünnepi istentisztelettel kezdődött a református templomban, majd kivonultak a temetőbe, ahol megkoszorúzták a nótáskapitány sírját. Ezután az új emlékház avatása következett, a nemrég rendbetett Fux-kúriában, ahol beszédet mondott **Balazsi József** polgármester. Az ünnepély a polgármesteri hivatal gyűléstermében folytatódott. Fráter Lóránd életét és munkásságát **Dukrét Géza** ismertette, majd méltatta Balazsi József polgármester példaadó tevékenységét és javasolta, hogy az őszi konferencián kapja meg a Fényes

Elek-díjat hagyomány-
őrző tevékenységéért.
Kupán Árpád érdekes
epizódokat ismertett a
zeneszerző közéleti
tevékenységéről, majd
Csorba Teréz a Fráter
család történetéről
értekezett. Ezután,

ünnepélyes keretek között, együttműködési egyezményt írtak alá a Hajdúság-Partium Értékmentő Egyesülettel, amelyet **Filep Mária** elnöknő látott el kézjeggyével. Végezetül emléklapot osztottak ki a szervezőknek és a jelenlevő tizenhét tagunknak.

Április 18. – Részt vettünk a **Műemléki világnap** ünnepi ülésén, Debrecenben, a Református Kollégium dísztermében. Dukrét Géza ismertette bizottságunk műemlékvédelmi tevékenységét, majd bemutatta könyvkiadásunk utóbbi köteteit.

Április 22. – Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 35.** kötetét. Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében.

Április 28. – **Könyvbemutató** a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központ múzeumtermében, a Varadinum ünnepek keretében. **Dukrét Géza** Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében című kötetét **Nagy Aranka** ismertette. Történelmi sétára hívta hallgatóit, élvezetesen végigvezetve Nagyvárad és Bihar megye történelmi jelentőségű emlékhelyein. Ezután a

szerző ismertette a kötet
m e g í r á s á n a k
előzményeit, amelynek
gyűjtőmunkája egy
pályázat megnyerése
nyomán indult el. A
gyűjtőmunkát hat
megyében végezték el,

melyek feldolgozott anyagát folyamatosan fogják kiadni a jövőben. Ezután **Kupán Árpád** ismertette **dr. Fleisz János** Város, társadalom, kultúra. Nagyvárad a 19. században című kötetét. A könyv hiteles képet nyújt Nagyvárad demográfiai struktúrájáról és életkörülményeiről.

Április 30. – Pályázati díjkiosztó ünnepség

Május 7. – A Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság közgyűlése Kolozsváron. A beszámoló után Bara István beszélt a szatmárnémeti eseményekről, Dukrét Géza a Bizottság tevékenységéről és bemutatta legújabb kötetünket. A közgyűlés második részében kitüntetésekkel adtak át, **Dukrét Géza megkapta a Debreczeni László-díjat.**

Május 13. – Dukrét Géza a Debreceni Televízió stábjával bemutatta a Félixfürdőt, ismertetve helytörténetét, épületeit és mai helyzetét.

Május 21. – A Nyíló Akác Napok keretében **Érmihályfalván** szervezték meg a **Mi utcánk** című ifjúsági honismereti vetélkedőt a PBMEB helybeli tagjai, **Kovács Rozália** és **Szalai Ilona**. A díjkiosztó ünnepség után a polgármesteri hivatal dísztermében mutatták be **Érmihályfalva, Barangolás múltban és jelenben** című kötetet. A kötet szerzői: Kovács Rozália, Szalai Ilona, Nánási Zoltán, Nánási Noémi, Szuhányi Katalin, Szuhányi Sándor, Bokor Irén tagtársaink, a Dr. Andrassy Ernő Honismereti Kör tagjai.

Június 6–7. – Budapesti Partiumi Napok, melynek fővédnökségét Mádl Ferenc köztársasági elnök vállalta. A 25 tagú küldöttséget Tókes László püspök vezette. A rendezvény célja a Partium-régióinak népszerűsítése volt, ezért mind a két napon művészek léptek fel, hétfőn a Magyar Kultúra Alapítvány székházában, kedden a Liszt Ferenc Zeneakadémián. A keddi napon látogatást tettek a Köztársasági Elnöki Hivatalban, a Sándor-palotában, majd a Magyar Írószövetség Bajza utcai székházában, ahol Kalász Márton elnökkel találkoztak. Csúry István főjegyző a kapcsolatokat erősítő rendezvényekről beszélt, Dukrét Géza bemutatta a

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságot és annak kiadványaival ajándékozta meg az elnököt. Délután a Magyar Tudományos Akadémián Vízi E. Szilveszter fogadta a küldöttséget. A tudományos együttműködés és támogatás lehetőségeiről beszélgettek. Dukrét Géza átadta Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében című kötetét, amelyhez gratulált az MTA elnöke, kihangsúlyozva, hogy minél több ilyen könyvet kell kiadni. Ezután a partiumiak megkoszorúzták Arany János szobrát. A program a Liszt Ferenc Zeneművészeti Akadémián megtartott jótékonyági és kulturális esttel zárult.

Június 9. – Elkészült a **Partiumi füzetek 36.** száma, Anzik Albert: Sárközújlak, kétnyelvű faluismertető.

Június 12. – Emléktábla avatása Érköbölkúton **ifj. Gyalókey Lajos** tiszteletére.

Június 27.–július 1. – **XXXIII. Honismereti Akadémia** Pécsen. 28-án 0–4 óra között egy öttagú csapat résztvett a Kossuth Rádió pécsi adójának éjszakai rádióműsorában. A honismeretről szóló beszélgetésbe bekapcsolódtak a rádióhallgatók is. Erdélyt Dukrét Géza képviselte, aki ismertette az itt folyó honismereti tevékenységet. 29-én, a délutáni szekcióülésen a bizottság elnöke egyesületünk határontúli kapcsolatait ismertette. Rámutatott, hogy fontos a jó kapcsolatok kiépítése a helyi önkormányzatokkal is, mert csak így lehet bevonni őket a hagyományőrzésbe, emlékhelyek kialakításába.

Július 7. – Dukrét Géza bemutatta a váradi püspöki palotát és a kisbazilikát a Magyar Televízió stábjának.

Július 17. – **Síter**, tudományos ülészak a református műemlék templom megmentéséért. Nagyváradról két autóbusz szállította az érdeklődőket, de sokan jöttek saját kocsijaikkal. A rendezvény ünnepi istentisztelettel kezdődött, melyen Orbán Zoltán hegyközüjlaki vendéglelkész szolgált. Nyeste János helybeli tiszteletes arról panaszkodott, hogy többen is megvádolták azzal, hogy feláldozta az istenházát a különböző kutatásoknak. „Nem szabad feladjuk azt, amink van, ami értékeink vannak, a múltunkat, a magyarságunkat, kultúránkat. A múltunk van ebben a templomban, értékek vannak itt, amiket

fel kell tárnunk, és meg kell mindenkinek mutatnunk – fejtette ki Nyeste János. A továbbiakban **Dukrét Géza** tartott előadást a Hegyköz és Síter múltjáról. **Kelemen István** hegyközszáldobágyi tiszteletes az egyházi építkezésekről értekezett. **Emödi Tamás** építész a síteri református templom történetét és az utóbbi évek kutatási eredményeit ismertette. A falkutatások nyomán felfedték a 14. századi freskókat, kiderült, hogy az egész templom a 13. században épült, melyet a feltárt ülőfülkék és a román kori ablakok bizonyítanak. Meglepetés volt egy cibórium megtalálása, amely rendkívül ritka egész Európában. Ezek az értékek felbecsülhetetlenek a magyar műemlékek sorában. Ha restaurálják az egész templomot, egyedi Árpád-kori műemlék lesz az egész Kárpát-medencében. Ennek elérésére szervezte az ülésszakot a Bihar Megyei Egyeztető Tanács.

Július 19–24. – Közösen az Erdélyi Kárpát Egyesülettel egy **székelykörutat** szerveztek Dukrét Géza vezetésével. A körút állomásai: Ispán-kút: Petőfi-emlékmű, Földvár: várrom, evangélikus templom, Rétyinyír, Zágon: Mikes Kelemen-emlékház, szülőház helye, Csomakőrös: Kőrösi Csoma Sándor-emlékszoba, református templom, Kovászna, Zabola: református templom, tájház, Mikes-kastély, Gelence: római katolikus műemlék templom, Kézdivásárhely: főtér, udvarterek, Szent Anna-tó, Sepsikilyén: református templom, Prázsmár: templomerőd, Szászhermány: templomerőd, Illyefalva: vártemplom, Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum, vártemplom, Brassó: városnézés, Brassó-Pojána, Keresztényhavas, Bușteni–Bucegi: Babele, Caraiman, Marosvásárhely: Vártemplom, Bolyai tér, Kultúrpalota, Kolozsmonostor: vártemplom.

Július 27–30. – XIX. Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálkozó Csepregen. Egyesületünk részéről jelen volt Dukrét Géza, Fazekas Lóránd, Kovács Rozália, Nagy Mária.

Augusztus 5. – Emlékünnepély Szódemeteren **Kölcsey Ferenc** születésének 215. évfordulója tiszteletére. Muzsnay Árpád, az EMKE alelnöke köszöntötte a megjelenteket. Ünnepi

beszédet mondott a helyi polgármester, Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke, Tempfli József megyés püspök, Csúry István főjegyző, Urbán Aladár, a Palóc Társaság elnöke. Ezután megkoszorúzták a Kölcsey-szobrot. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Uszky Árpád koszorúzott. Jelen volt még Joikits Attila Szilágysomlyóról. Az ünnepély Szilágyperén folytatódott, ahol ünnepi istentisztelet volt a református templomban, melyet díszvacsora követett a kultúrotthonban.

Augusztus 7. – Falunap Réven, az eltávozottak találkozója. A rendezvény ünnepi istentisztelettel kezdődött a református templomban. Beszédet mondott **Hasas János**, a Pro Rév Egyesület elnöke, Dorel Cosma polgármester és több megemlékező. Ezután Hasas János emléklapot adott át azoknak, akik hozzájárultak a Révi Magazin megjelenéséhez. Emléklapot kapott Dukrét Géza, a magazin szerkesztéséért.

Augusztus 10. – Elkészült a Partiumi füzetek 38. kötete, Dukrét Géza: Hegyköz, történeti monográfia.

Augusztus 12–18. – XIII. Partiumi Honismereti Tábor Szentjobbon.

Augusztus 21. – Falunap Érsemjénben. Az ünnepély a Népkertben kezdődött. Az ökumenikus istentisztelet után **Dukrét Géza** tartott beszédet. Ezt követően a polgármester kiosztotta a díjakat a község legjobb gazdáinak. Ezután megkoszorúzták Kazinczy Ferenc mellszobrát, majd fényképkiállítást nyitottak meg a polgármesteri hivatalban, melyet **Csorba Teréz** tanárnő állított össze az Érmellék madarairól.

Augusztus 27. – Ünnepi megemlékezés Réven: Száz éve avatták fel a Zichy-barlangot. A megemlékezés a barlang mellett kezdődött. A megjelenteket üdvözölte **Hasas János**, a Pro Rév Egyesület elnöke, a rendezvény főszervezője, **Lukács József**, az EKE országos elnöke, Dukrét Géza, a Bihar megyei EKE elnöke, Rév és Székkutas polgármestere, majd Boros J. Attila tiszteletes tartott rövid igehirdetést. Ezután **Dukrét Géza** a barlang felfedezésének történetét ismertette, **Juhász Ibolya** a Réviszorosról, majd **Ujvárosi Tibor** a barlang első kivilágításáról tartott előadást. A továbbiakban a barlang bejáratához vonultak és

megkoszorúzták a felfedezőik tiszteletére állított emléktáblát. A jelenlevők meglátogatták a barlang már kivilágított részét.

A rendezvény Réven, a kultúrházban folytatódott. Tóth Szabolcs bemutatta a barlang 1905–1910 közötti vendégekönyvét, majd **Hasas János** és **Juhászné Orth Ibolya** bemutatták új színes kiadványukat, Rév, a Sebes-Körös gyöngyszeme címen. Ebéd után megkoszorúzták **Handl Károly**, a révi cseppkőbarlang felfedezőjének emléktábláját, egykori házának falán, ahol **Bódis Andrea** tanítónő ismertette a felfedező életútját. A megemlékezés a révi temetőben folytatódott, Juhász Viktor sírjánál. Igehirdetést Tóth Imre Székkutas testvértelepülés lelkipásztora tartott. Dukrét Géza Juhász Viktor életét ismertette, felsorolva azokat a megvalósításokat, melyek az ő nevéhez fűződnek. Szavaltatok után megkoszorúzták a Juhász Viktornak és feleségének, a székelyudvarhelyi Kisgyörgy Imre által készített kopjafákat. A végén Juhász Ibolya köszönetet mondott a résztvevőknek.

Augusztus 28. – Résztvettünk **Biharon Szent István szobrának avatásán**. Az egészalakos bronzszobrot Sántha Csaba szobrászművész készítette. Tempfli József püspök az ezeréves bihari püspökség alapításának körülményeiről beszélt. Bosák Nándor debreceni-nyíregyházi püspök tartotta a szentmisét. Ezután a templomkert udvarán leleplezték a szobrot. A püspök könyörgése után beszédet mondott dr. Cseh Áron kolozsvári főkonzul, dr. Mikola István, a magyar Egészségügyi Társaság elnöke, Nagy Gizella polgármester. Végezetül megkoszorúzták a szobrot, majd elénekelték a Himnuszt.

Szeptember 9–11. – **XI. Partiumi Honismereti Konferencia, Zsombolya.**

Szeptember 20. – A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Szegedi Regionális Irodája, Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Békés Megyei Építész Kamara, az Alföldi Múemlékhelyreállító Kft. közreműködésével Békéscsabán, a városháza Mokos-termében, **Sófalvi István** Érmelléki borpincék című fotókiállítását nyitották meg. Széphegyi László, a KÖH Szegedi Irodájának igazgatója, Pap János polgármester és Dukrét Géza köszöntötte a megjelenteket.

A kiállítást **Borbély Gábor** előadása nyitotta meg. A kiállítás egy hónapig tekinthető meg. Másnap délelőtt Gyula város főépítésze mutatta be a felújított gyulai várat.

Szeptember 24–25. – A **Jubileumi Rákóczi Évek** keretében egyesületünk 14 tagja részt vett az Ónodon és Egerben szervezett emlékünnepeken.

Szeptember 27.–október 6. – **Aradi Magyar Napok** rendezvénysorozata az RMDSZ Arad Megyei Szervezete, a Kölcsey Egyesület, a Szabadság-szobor Egyesület, a pécskai Kálmány Lajos Egyesület, az Alma Mater Alapítvány és az Aradi Hagyományörző Polgárok Egyesülete közös rendezésében.

A tíznapos rendezvénysorozaton számos történelmi tárgyú eseményre is sor került. A nyitónapon dr. Molnár Szabolcs, a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológiai Tanszékének professzora A jakobinus összeesküvés és a szabadkőművesség kapcsolatát taglalta. Szeptember 29-én a belvárosi református templomban nagy számú érdeklődő előtt mutatták be **Ujj János** „A” Gazsi című könyvét. A 2004 októberében elhunyt dr. Kovách Gézáról, a kiváló történésről szóló kiadványt Réhon József, az elhunyt barátja és kollégája méltatta.

Az immár hagyományos aradi vendiák találkozón, október elsején a Clio teremben az Arad Megyei Könyvtár tulajdonában lévő értékes kéziratokból nyílt kiállítás. A látogatók – többek között – a monográfia-író Peretsényi Nagy László, a drámaíró Csiky Gergely, a történész Márki Sándor és A. D. Xenopol kezeírását láthatták. Ugyanakkor nyílt meg magyar festőknek az Arad Megyei Múzeum tulajdonában lévő alkotásaiból összeállított kiállítás, amelyen többek között Munkácsy Mihály, id. Markó Károly, Lotz Károly, Barabás Miklós, Iványi Grünwald Béla, Rippl-Rónai József, Nagy Oszkár képeit állították ki a rendezők.

Október 2-án, vasárnap az evangélikus-lutheránus templomban tartott megemlékező istentiszteleten a **Pávai Gyula** irányította Kölcsey Színpad mutatott be irodalmi műsort, Kászoni Annamária zongorázott. A Jelen Házban került sor a IV. Régiós szavalóversenyre, amelyre 49 diák nevezett be.

Október 3-án a Jelen Házban egymást követően került sor két rendezvényre: előbb Vincze Gábor magyarországi faktológus tartott előadást Az október 6-i megemlékezések a magyar–román államközi kapcsolatok tükrében címmel, majd dr. Bona Gábor budapesti hadtörténész mutatta be a közönségnek Dinnyés László budapesti történész és képzőművész Virág Gedeon 1848–49-es huszártiszt, az utolsó aradi rab élete című, igen jól dokumentált könyvét.

A következő nap dr. Zakar Péter szegedi történész tartott helytörténeti szempontból is érdekes előadást A minorita összeesküvés címmel. Az 1854-es aradi eseményeket és az osztrák megtorlást taglaló előadás házigazdája Ujj János volt.

Október 6-án, a nemzeti gyásznapon a minorita templomban a vértanúk emlékére tartott gyászmisén Ft. Bőjte Csaba ferences szerzetes mondott szentbeszédet. Délben 12 órakor a Veszthelyen, délután 4 órakor pedig a Szabadság-szobornál volt a hagyományos koszorúzás.

Október 6–8. – VI. Civil Akadémia Horvátországban, a Drávaszögben, a Magyar Kollégium és a Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Egyesületünket Dukrét Géza képviselte.

Október 14. – Könyvbemutató a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban. **Dukrét Géza** Hegyköz című történeti monográfiáját **Kupán Árpád** ismertette. Bevezetőjében a szerző eddigi munkásságát értékelte. Alapos, jól dokumentált kötetnek nevezte a könyvet, melynek szerkezeti felépítése alaposan átgondolt. Hasznosnak ítélte a könyv második részében közölt települések adattárát. A tanulmányt a bizottság tagjai számára irányadó munkának nevezte. Végezetül felolvasta Jakó Zsigmond professzor méltató sorait a monográfiáról. A narrátor, Péter I. Zoltán kérdésére a szerző elmondta minek a hatására kezdte el a történeti kutatást, majd a komoly adatgyűjtés 14 évről beszélt. A rendezvényen közreműködött S. Németh Katalin, két költeményt szavalt el.

Október 17. – A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége szovátai Teleki Oktatási Központjában **Bokor Irén**, az Érmihályfalvi Általános Iskola igazgatónője, tagtársunk **Ezüstgyopár életműdíjat** kapott.

Október 23. – Megemlékezés Szacsvay Imre 1848–49-es mártírjegyzőről. A Magyar Parlament jegyzői kara jelenlétében megemlékező beszédek hangzottak el a Szacsvay-szobornál. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Nagy Aranka koszorúzott.

Október 30. – **Bocskai-szobor avatása Szentjobbon**, a református templomkertben. Forró László egyházkerületi tanácsos hirdetett ígét. A templomkertben, a mellszobor mellett a helyi Hagyományőrző Huszár Egyesület tagjai álltak díszőrséget. A szobrot Rákosi Jenő helyi tiszteletes leplezte le, majd Cs. Nagy Zoltán, a Bocskai Hagyományőrző Egyesület elnöke, dr. Berek Lajos, a szobor alkotója és Gellért Gyula esperes tartott beszédet. A szobor megáldása után a koszorúzás következett. Egyesületünk nevében Dukrét Géza és Borbély Gábor koszorúzott. Az ünnepség nemzeti imánk, a Himnusz elénekülésével végződött.

November 6. – **Emlékmű avatáson** vettünk részt **Hegyközkovácsiban**, amelyet Mezőfalva emlékére állított a református egyházközség. A népes falut az 1950-es évek elején szüntették meg és szántották fel, lakóit pedig áttelepítették. Az ünnepi istentiszteleten Tőkés László püspök hirdette az ígét, utána Forró László, helyi lelkipásztor ismertette a történetet, felsorolva az elszármazottakat. Az emlékművet, amelyet Deák Árpád szobrászművész alkotott, a templomkertben avatták fel. Közreműködött a nyírbogdányi és a hegyközkovácsi kórus. Ezután lovas kocsikkal jártuk be a hajdani falu határát.

November 7–9. – A Debreceni Egyetem gazdaság-földrajzi katedrájának **Tájak, régiók, városok című konferenciája** a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában. Dukrét Géza előadást tartott a Hegyköz kistérségről. Egyeztető tárgyalásokat folytattak az egyetem történelmi és néprajzi katedrájának dékánjaival, kapcsolatkiépítés és könyvcseré érdekében.

November 11–12. – Résztvettünk a Békéscsabán működő civil egyesületek által szervezett **Átadás – megértés – kölcsönösség** című, határon átnyúló konferencián.

November 12. – A Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium

iskolaszéke, valamint a PBMEB által a már korábban meghirdetett **történelmi versenyt** szervezték meg a gimnázium tornatermében, a következő témakörökben: 425 éve született Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, valamint 375 éve lépett trónra I. Rákóczi György. A megyei versenyen öt iskola hat VII. Osztályos csapata vett részt. Egyesületünk részéről **Borbély Gábor** vett részt a zsűriben.

November 13. – Emléktábla-avatás Zsibón, a zsibói csata emlékére. Váradról egy mikrobusszal mentünk az ünnepélyre. A református templomban Csomay Árpád generális direktor tartotta az ünnepi istentiszteletet. Ezt követően Molnár Endre helyi lelkipásztor köszöntötte a vendégeket. **Borbély Gábor** előadást tartott a zsibói csatáról, II. Rákóczi Ferenc 300 évvel ezelőtt elvesztett csatájáról, amelyet a labancokkal vívott 1705. november 11-én. Szemléletes előadásában kitért a csata elvesztésének okaira is. Ezután a szilágyosmlyói Báthory István cserkészcsapat mutatott be az eseményhez illő műsort, **Erdei János** cserkészparancsnok vezetésével. Az emléktábla avatása a templomkertben folytatódott. **Dukrét Géza** mondott avató beszédet, a templom falán leleplezett emléktáblát **Csomay Árpád** áldotta meg. Kifejtette, hogy ilyenkor tulajdonképpen nem a táblát áldjuk meg, hanem azokat, akik e tábla kapcsán emlékeznek és a jövődőt munkálják. A végén **Molnár Endre** tiszteletes mondott köszönetet és záróbeszédet. A szeretetvendégséget a Magyar Házban tartották meg.

November 15. – Emléknep az olasz református templomban a Lorántffy Zsuzsanna Gimnázium számára, Bethlen Gábor fejedelem születésének 425. és I. Rákóczi György trónra lépésének 375. évfordulója tiszteletére. A rendezvény folytatása volt a szombati vetélkedőnek. A megemlékezés ünnepi áhítattal kezdődött, amelyet Csúry István főjegyző tartott. **Bethlen Gábor életéről** és tevékenységéről **Gavallér Lajos**, micskei lelkipásztor és **Dukrét Géza** tartottak előadást. Az ünnep a Lorántffy Központ múzeumtermében folytatódott, ahol átadták a vetélkedő díjait.

November 16. – Könyvbemutató az Ady Endre Középiskola könyvtárában. **Dánielisz Endre:** A szarutól a fésűig című kötetét Dukrét Géza ismertette. A kötet hiánypótló. Nemcsak egy közönséges iparágról van szó benne, hanem művészetről. A szerző ismerteti, hogyan készítették régen a fésűket, a folyamatot az anyag beszerzésétől, a csonttolástól, szortírozástól és szárítástól kezdve a glancolásig. Az anyag 25–30 fázison ment keresztül. A fésűk mellett egyéb szarutárgyakat is készítettek. Külön fejezet szól a termékek értékesítéséről, a piacozásról. A kötet egyben családtörténet is.

November 18. – **Emlékezés Biró József művészettörténész halálának 60. évfordulója tiszteletére.** A megemlékezést a hajdani zsidó leánygimnázium egyik termében tartottuk, abban az épületben, amelyben Biró József született. Előadást tartottak: **dr. Lővei Pál**, budapesti művészettörténész felelevenítette Biró József munkásságát, aki elsősorban Erdély műemlékeit tanulmányozta. Könyvei ma is alapvető munkáknak számítanak. **Dr. Kovács András** kolozsvári művészettörténész elsősorban Biró erdélyi kastélyokról megjelent könyvét méltatta. Külön is beszélt a bonchidai kastélyról, vetített képekkel alátámasztva, ahogy azt még Biró láthatta. **Emódi Tamás** műépítész főleg Biró József váradi jellegű munkáira helyezte a hangsúlyt. Színes képeken keresztül mutatta be azokat az épületeket, amelyekről Biró írt doktori dolgozatában. **Dr. Fleisz János** történész összegezve az elhangzottakat, kihangsúlyozta, hogy Biró József munkásságát ha nem is befejezettnek, de egésznek kell tekinteni. Az előadások után megkoszorúztuk Biró József emléktábláját, amelyet még mi avattunk 1994-ben.

Ebéd után a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központban tartottuk meg egyesületünk **elnökségi ülését**, amelyen meghatároztuk a 2006. év programját.

November 19. – Ady-zarándoklat Szatmárnémetiből Ady Endre szülőházához, ünnepi műsor a szobor előtt, a szobor megkoszorúzása, az emlékház, a kúria meglátogatása. Egyesületünket Fazekas Lóránd képviselte.

November 26. – A hit és a szabadság védelmében címmel megemlékezést tartottak Bocskai István fejedelemmé választásának 400. évfordulója alkalmából Szatmárnémetin. Másnap, Szárazberken, ünnepi istentisztelet után megkoszorúzták a fejedelem emlékére állított szobrot. Egyesületünket Fazekas Lóránd képviselte.

November 30. – A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Dokumentációs Központjának (KREDOK) felavatása. Ennek keretében kapott helyet egyesületünk könyvtára is. Sajnos csak egy nagy polcot kaptunk, s nem egy önálló helyiséget.

December 2. – A Partiumi Keresztény Egyetem dísztermében mutatta be a Szigligeti Társaság Páskándi Géza: A hazáért és a szabadságért című darabját. Az előadás előtt Dukrét Géza bemutatta a Rákóczi-könyvsorozatunk harmadik számát.

December 3. – **Jubileumi Egyházkerületi Közgyűlés** az újvárosi református templomban. A lelkeszszenelés után Tőkés László püspök átadta a Pro Partium-díjakat. Ennek keretében a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság megkapta a **Pro Partium-díjat**, e régió értékeinek feltárása és megszerettetése érdekében kifejtett tevékenységéért.

December 4. – Bemegemlékezést szerveztek Szamoskrassón, majd megkoszorúzták a Darvay-kúrián lévő emléktáblát, ahol Bem 1848. december 4-én egy éjszakát megszállt.

December 7–11. – Résztvettünk Dobogókőn egy Európai Unió kiképzésen. Egyesületünket Dukrét Géza képviselte.

December 9. – Aradon a Csiky Gergely Líceumban negyedik alkalommal tartották meg az iskola névadójának napját. A **Csiky-napon** jelen voltak a testvériskolák küldöttségei, valamint Arad jeles politikusai is. A hangulatos rendezvényen két emléktáblát avattak az iskola folyosóján az iskola egykori jeles tanárai tiszteletére. Krenner Miklós (1875–1968) történelemtanár és kiváló publicista munkásságát **Pávai Gyula** méltatta, kiemelve az ő szerepét az újságírás megújításában. A tavaly elhunyt dr. Kovách Géza (1925–2004) tanárról és

helytörténész tevékenységéről **Ujj János** beszélt, méltatva a pedagógust, több mint húsz kötet és kétszáznál több szakcikket publikáló történészt, és közösség-szervezőt. A táblákat Seres Géza református esperes áldotta meg.

December 10–11. – Aradon a belvárosi református templom imaterme adott otthont az aradi Kölcsey Egyesület szervezte **Fábián-napok** c. rendezvénysorozatának. Fábián Gábor (1795–1877) a reformkor kiváló tudósa az arad-belvárosi református gyülekezetnek volt gondnoka, jelentősen hozzájárult a most is álló templom felépítéséhez – pontosította a bevezetőben **Baracsi Levente** tiszteletes. A szombaton sorra került tudományos ülésszakon sorrendben dr. Molnárné Reinhart Erzsébet, a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológiai Tanszékének tanára (Széchenyi Istvánról), dr. Humbert Ildikó, a Budapesti ELTE professzora, **Ujj János** (Fábián Gáborról, a monográfusról), **Pávai Gyula** (Fábián Gábor az irodalmár), valamint a Magyar Művelődési Intézet két főtanácsosa, **Halász Péter** és **Romhányi András** (A helytörténeti kutatás jelentőségéről) tartott előadást. A délután folyamán a Felsőtemetőben népes közönség vett részt Fábián Gábor a Fábián-Porcia kriptában található sírhelyének megkoszorúzásán. Vasárnap délelőtt, az ünnepi istentiszteletet követően a belvárosi református templomban **Pávai Gyula** mutatta be Csécsi Nagy Erzsébet Üzenetek egy szebb világba 1922-ben kiadott verseskötetének második kiadását, majd megkoszorúzták a templom előcsarnokában található Fábián-emléktáblát.

December 12. – Az Aradi Alma Mater Alapítvány a belvárosi református templom imatermében **Barabás Bélára** (1855–1934), a kiváló aradi magyar politikusra emlékezett meg születése 150. évfordulóján. Ez alkalommal **dr. Pálfi Sándor**, az Alapítvány elnöke beszélt a „legnagyobb aradi magyar”-nak nevezett politikus Emlékirataim c. 1929-es, a Communitas Alapítvány támogatásával megjelentetett könyvének mostani javított kiadásáról. A meghívott szegedi előadók közül dr. Marjanucz László tanszékvezető egyetemi docens Magyarország helye a dualizmus rendszerében címmel, dr.

habil. Zakar Péter főiskolai tanár Barabás Béla politikai pályájáról, míg Pelyach István tudományos munkatárs a Kossuth-kultuszról, aradi Szabadság-szobor és kultuszáról tartott előadást a szép számú közönségnek.

December 14. – Találkozás Érmihályfalván egyesületünk itteni tagságával. Megbeszéltük a jövő évi programot.

December 16. – Résztvettünk Hajdúszoboszlón a Bocskai- emlékév Egyetemese Egyeztető Tanácskozásán. Összeállítottuk a Bocskai- emlékév, 1606–2006 programját.

December 17. – **Emléktábla-avatás Gulácsy Irén** író nő tiszteletére, a Petőfi-park 20. szám alatt. Beszédet mondott **Tempfli József** püspök és **Dukrét Géza**. Táblaavató beszédet tartott **Kupán Árpád**. A Szent László Gimnázium két diákja rövid műsort mutatott be. A táblát az író nő rokona leplezte le.

December 19. – Résztvettünk a **Wagner Nándor** szobrászművész emléktáblájának avatásán, szülőházánál, az Ady Endre utca 26. szám alatt. Az avató beszédet Barabás Zoltán költő tartotta. Jelen volt Chiyo Akiyama asszony Japánból, a művész özvegye.

December 22. – Születésének 80. évfordulóján avatták fel Aradon a Csiky Gergely Líceum első emeleti folyosójának falán, a néhány nappal korábban leleplezett emléktábla alatt **dr. Kovách Géza** domborművét. **Ujj János** aradi helytörténész, „A” Gazsi című könyv írója méltatta a 2004-ben elhunyt kolléga és barát érdemeit. A dombormű állítását a Szabadság-szobor Egyesület kezdeményezte, az emlékmű Dinnyés László budapesti képzőművész alkotása. Az ünnepségen **Bognár Levente**, a város alpolgármestere elevenítette fel személyes élményeit az iskolában több mint három évtizeden keresztül oktató kiváló pedagógusról és helytörténészről. Dinnyés László, az alkotó örömét fejezte ki, hogy az anyaországiak és az aradiak együtt emlékeznek meg egy oly kiváló emberről, mint Kovách Géza. A domborművet Kovách Géza fia, Kovách Béla leplezte le, majd a jelenlévők megtekintettek egy, az ünnepeltről készített rövidfilmet.

2006

Január 21–22. – A Magyar Kultúra Napja. A megnyitó a filharmónia termében volt. A díszbeszédok után bemutatták dr. Fleisz János két könyvét: Az erdélyi magyar sajtó története, valamint Várad hétköznapi címen. Vasárnap este díszelőadás volt a színházban. Beszédet tartott Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés elnöke, Markó Béla államminiszter, majd Kiss Sándor, a Bihar Megyei Tanács elnöke átadta a Magyar Kultúráért Díjakat. **Emlékplakettet kapott Dukrét Géza, oklevelet Pásztai Ottó,** valamint az EKE Bihar Megyei Osztálya.

Február 7. – Aradon, a Jelen Házban került sor az Aradi sírkertek című előadásra az Aradi Hagyományőrző Polgárok és a pécskai Kálmány József Társaság közös rendezésében. Az est házigazdája, Murvai Miklós az aradi Felsőtemetőben készített, Mozart Rekviemjével színesített felvételeivel indította a rendezvényt. A meghívott vendég, **Ujj János** ismertette az aradi temetők mintegy ezeréves történetét, a jelenleg is működő temetők közül négynek a kialakulását. A levetített felvételek illusztrálták a felleltározott mintegy 180-ból 25 elhunyt magyar személyiség, politikusok és művészek síremlékének mai állapotát. Ugyanakkor felhívták a figyelmet arra az általános erdélyi veszélyre, hogy hamarosan ezek a sírok új tulajdonosok kezébe kerülnek, s akkor örökre elvesznek nemzetiségünk számára.

Február 13. – Egriben megkoszorúzták az 1992-ben felállított Csúry Bálint-szobrot. Társaságunk nevében **Bara Eszter** koszorúzott. Résztvett még Bara István és Bara Zoltán.

Február 23. – Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 39.** kötetét: Kormányos László: Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején.

Március 10. – Bemutatták a Városháza dísztermében dr. Fleisz János, Makai Zoltán, Pásztai Ottó: Így sakkoztunk mi című kötetét. A bemutatót Vesselényi Tibor nyitotta meg, a kötetet Szilágyi Aladár közíró ismertette.

Március 14. – Megemlékezés **Nagyszalontán** a köleséri **hajdútelepítés 400.** évfordulójára, az Arany-ház kiállítótermében. A terem falait Berek Lajos, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Akadémia dékánjának, Bocskai köztéri szobrairól készült fényképei díszítették. Az ünnepséget Illyés Lajos alpolgármester nyitotta meg. A következő előadások hangzottak el: **dr. Nyakas Miklós**, a Hajdúböszörményi Múzeum igazgatója a Bocskai-szabadságharc eredményeiről érkezett, **Cs. Nagy Zoltán**, a hajdúszoboszlói Bocskai István Hagyományőrző Egyesület elnöke a fejedelem életét ismertette, **Fürj Zoltán**, a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola tanára Bocskai és a bihari hajdúk című dolgozatát olvasta fel. Dánielisz Endre Nagyszalonta – a mai Bihar megye egyetlen hajdúvárosa című munkáját, a szerző betegsége miatt, **Dukrét Géza** olvasta fel. Ezt követően a Bocskai István Hagyományőrző Egyesület elnöke, egyesületének **aranydiplomáját** adta át Nagyszalontának és a PBMEB-nak. A konferencia után leleplezték Rácz Fodor Gabriella kiskunhalasi képzőművész által a városnak adományozott, márványtáblára helyezett Bocskai-plakettet. Ezután Cs. Nagy Zoltán az Arany János Múzeum kertjében, az évforduló emlékére egy cserfát ültetett el. Végezetül mindannyian átvonultak a Bocskai-szoborhoz, ahol elhelyezték az emlékezés koszorúit.

Március 15. – Aradon az ún. **Damjanich-ház** falán emléktáblát avattak a honvédtábornok tiszteletére. A Kölcsey Egyesület és az Arad Városi Tanács közösen készíttette a fekete márványból készült emléktáblát. A bronz dombormű készítője Brittrich Erzsébet aradi képzőművész. A táblát annak a háznak a falán helyezték el, amely a mácsai Csernovics család tulajdona volt, s amelyben Damjanich János honvédtábornok felesége lakott. Az avatóünnepségen **Pávai Gyula**, a Kölcsey Egyesület elnöke mondott

beszédet, a táblát **Bognár Levente** alpolgármester leplezte le. Az emléktábla megkoszorúzása után a jelenlévők elénekelték nemzeti imánkat.

– Az olasz református templomban tartott ünnepi istentisztelet után mi is megkoszorúztuk a Szacsvey-szobrot.

– **Fazekas Lóránd** (Szatmárnémeti) megkapta a **Szent-Györgyi Albert-díjat**.

Március 22. – **Könyvbemutató** a Lorántffy Zsuzsanna Református Központ múzeumtermében. **Kormányos László**: Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején című könyvét Dukrét Géza ismertette. A kötet öt nagy fejezetre oszlik: A polgármesterek, A nagyberuházások, A város házai, Utcák, terek, életterek, Városfejlesztés a magántőke jegyében. A kötet a szerző doktori disszertációjának anyagát ismerteti.

Március 24–26. – A magyar Szent Korona Szövetség által restauráltatott, II. Rákóczi Ferenc szülőszobájának avató ünnepe **Borsiban**. Az első nap vetített előadásokat mutattak be Sátoraljaújhelyen, az ottani iskolai bentlakásban. Másnap délelőtt előadások hangzottak el Borsi kultúrházában. **Dukrét Géza** Rákóczi és Erdély kapcsolatáról tartott előadást. Ebéd után emlékszoba-avatása a Rákóczi-várkastélyban. Éjszakai szállás Sátoraljaújhelyen volt. Harmadnap délelőtt ökumenikus istentisztelet volt Borsiban, a görög katolikus templomban. A rendezvényen jelen volt még Pásztai Ottó és fia, ifj. Pásztai Ottó Zsolt.

Április 1. – **Partiumi Honismereti Találkozó.**

Április 8. – Résztvettünk Kolozsváron a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság közgyűlésén. Dukrét Géza részletesen ismertette a partiumi Bizottság tevékenységét.

Április 23. – **Emléktábla avatása Zelk Zoltán** tiszteletére, Érmihályfalván. Közel százan gyűltünk össze a városi könyvtár, erre az alkalomra felújított épülete előtt. **Kovács Zoltán** polgármester üdvözölte a megjelenteket. Köszönetet mondott Pálincás Miklósnak, a tábla készítőjének, Szilágyi Ferenc képzőművésznek, aki a táblán levő plakettet készítette, valamint mindazoknak, akik hozzájárultak e felemelő rendezvény megszervezéséért. **Sóki Béla** parlamenti képviselő Zelk Zoltán

emberi nagyságáról beszélt, **Dukrét Géza** a költő életpályáját ismertette. **Szilágyi Aladár**, a Nagyvárad Ady Társaság elnöke szerint a határmentét zászlóerdő borítaná, ha mindenüvé zászlót tűznének, ahol nagyjaink születtek. Nagy öröm, hogy ez a zászlóerdő most egy új zászlóval gyarapodott. A leleplezés és a koszorúzás után a diákok szép műsort adtak elő a költő verseiből. A rendezvény állófogadással zárult, a városháza dísztermében.

A nap tiszteletére emléklapot és emlékfüzetet adott ki a polgármesteri hivatal.

Április 23. – Világháborús emlékművet avattak a Szatmár megyei Pelekesziben. Az Árpád-kori református templombelső felújítása utáni hálaadó istentiszteleten Tőkés László püspök hirdetett ígét. Jelen volt Ludányi Horváth Attila, a Magyar Köztársaság kolozsvári konzulátusának szakkonzulja, Nagy Sándor a Nagykárolyi Egyházmegye esperese, Nyíribrony és Nyírbogdány lelkipásztorai és kísérete, Marian György, Sződemeter polgármestere. Az emlékműnél Nagy Sándor esperes tartott beszédet. Egyesületünk részéről **Kovács Rozália** koszorúzott.

Április 30. – A VII. Hegyközi Majálison, amelyet a hegyköztötteleki erdészház közelében szerveztek meg, könyvbemutatóra is sor került. Dukrét Géza: Hegyköz című kötetét Kupán Árpád ismertette.

Május 14–21. – **Festum Varadinum:** ennek keretében:

Május 16-án délelőtt a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központ múzeumtermében konferenciát tartottak belföldi és külföldi könyvtárosokkal, a Megyei Könyvtár rendezésében. **Dukrét Géza** előadást tartott a monográfiák készítésének műhelytitkairól, majd ismertette egyesületünk könyvkiadását. Délután, közösen a Premontrei Öregdiákok Egyesületével Dutka Ákos-emlékünnepet szerveztünk a Tibor Ernő Galériában. A költő életéről és munkásságáról Pásztai Ottó és Kupán Árpád tartott előadást. Közreműködtek a Szent László Gimnázium diákjai.

Május 17-én az Ady Endre Gimnázium könyvtárában tartották meg a Civil Társadalom Napját, amelyen a bihari civil szervezetek vezetői beszámoltak egyesületük tevékenységéről.

Május 19-én a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központ múzeumtermében szerveztük meg **Százéves a villamosközlekedés Nagyváradon** című rendezvényünket. Nagy István tanár vetítéses előadást tartott e témában, bemutatva a villamosközlekedés történetét, a különböző járműtípusokat a száz év folyamán. Közreműködött Zétényi Zsigmond mérnök, egyetemi tanár. A Nagy István, Páll József, Zsíros Attila: Álmban csönget egy picit című kötetét Dukrét Géza ismertette. A könyv bemutatása után a szerzők is bemutatkoztak, elmesélve érzelmi hozzáállásukat e témához. A nagyon sikeres rendezvény állófogadással végződött.

Május 20-án tartottuk a **pályázati díjkiosztó ünnepségünket**.

Május 27. – Ünnepi közgyűlés az **Erdélyi Kárpát Egyesület Bihar Megyei Osztálya megalakulásának 15. évfordulója** tiszteletére. Itt mutatták be Dukrét Géza: A bihari turizmus története című kötetét, amely a **Partiumi füzetek 40.** kiadványa. A kötet hat fejezetre oszlik: A bihari turizmus története a második világháborúig, A román turista egyesületek története, A turizmus alakulása 1940–1945 között, Turizmus a második világháború és 1989 között, Az EKE Bihar Megyei Osztályának története, Az EKE Révi Osztálya.

Június 2. – Könyvbemutató Nagyszalontán. **Dánielisz Endre** Biharország népi világa című könyvét a Magyar Ház kistermében mutatták be. Török László polgármester köszöntötte a megjelenteket. A kötet **Borbély Gábor** ismertette. Elmondta, hogy Dánielisz Endre hatvan éve kezdte tanítói pályáját Köröstárkányban, akkor gyűjtötte össze a több mint ötven Fekete-Körös menti népköltészeti művet. A balladák és népdalok mellett tárkányi szólások, köszöntések és ragadványnevek találhatók a kötetben. A második fejezet Nagyszalontával foglalkozik, változó mondavilágával, illetve az Arany Jánosról és Petőfi Sándorról szóló résszel. A harmadik rész az Érmellék népi világával foglalkozik.

Június 3. – Résztvettünk a négyszáz éves Szalonta tiszteletére emelt monumentális emlékmű avatásán.

Június 7. – Résztvettünk a Partiumi Írótábor keretében szervezett, a Partiumi Keresztény Egyetem udvarán, 1956 emlékére állított emléktábla avatásán. Meleg Vilmos színművész Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versét olvasta fel. Az 50. évforduló kapcsán előbb Pomogáts Béla irodalomtörténész, majd Tókés László püspök tartott beszédet. A koszorúk elhelyezése után a Szózat eléneklésével zárult a rendezvény.

Június 9.– Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 41.** kötetét: Velcsov Margit: Bartók Béla és Nagyszalonta.

Június 10. – **Bartók-emlékünnap Nagyszalontán.** A zeneszerző születésének 125. évfordulójának szentelt

ünnepséget egyesületünk szervezte meg a helybeli **Velcsov Margit** tanárnő segítségével. A rendezvényen, amelyet a Nákó-kastély dísztermében tartottak, jelen volt **András**

Imre, a Magyarok Világszövetsége erdélyi elnöke, **Toró T. Tibor**, Temes megye parlamenti képviselője. Dukrét Géza köszöntötte a megjelenteket. **Velcsov Margit** Bartók Béla és Nagyszalontán kapcsolatáról érkezett. Ezután **Péter László** egyetemi tanár (Kolozsvár) Bartók és Ady című előadását tartotta meg, majd **Tácsi Erika** (Temesvár) ismertette a temesvári Bartók Béla Kórus történetét. Hozzászólt **Tamás Sándor**, a helybeli Pro Bartók Társaság elnöke. A Bartók-műsoron felléptek a következők: a makói Kertvárosi Általános Iskola tanulói, a Temesvári Nyugati Egyetem zeneművészeti karának növendékei, a Bartók Béla Kórus, a makói Marosvidék Baráti Társaság részéről Somogyvári Tímea Zita operaénekes, Kecskés György kürtművész, Horváth Dávid zongoraművész.

A műsort könyvbemutató követte. **Velcsov Margit:** Bartók Béla és Nagyszentmiklós. 1971–2006 című kötetét Dukrét Géza ismertette. A koszorúzás, Bartók Béla szobránál zuhogó esőben történt.

A rendezvényt anyagilag támogatta a Magyarok Világszövetsége, Toró T. Tibor parlamenti képviselő, valamint a város polgármestere.

Június 16–18. – Résztvettünk a VI. Kárpát-medencei Kisebbségi Magyar Közművelődési Civil Szervezetek Fórumán, Budakalászon. A Fórumon 95-en vettek részt, 114 egyesület nevében. Megalakult a Kárpát-medencei Kulturális Szövetség – KKSZ. Elnöke Szabó Tibor, volt államtitkár, főtitkára Romhányi András.

Június 21–22. – Munkaülés a Szentendrei Néprajzi Szabadtéri Múzeumnál. A múzeum erdélyi tájegységgel is akarja bővíteni kiállítását, így összehívta Erdély néprajzi szakembereit. Egyesületünket Borbély Gábor és Dukrét Géza képviselte.

Június 23. – **A Szent Korona Szövetség II. Bihari Találkozója.** A rendezvényt egyesületünk és a Bihari Református Egyházközség szervezte meg. A találkozó a római katolikus templom kertjében kezdődött, ahol Tempfli József megyés püspök, Nagy Gizella polgármester és Kiss Imre, a szövetség elnöke megkoszorúzta Szent István szobrát. A program a református templomban folytatódott: **Csernák Béla** helybeli református tiszteletes köszöntötte a vendégeket. **Nagy Gizella** polgármester bemutatta Bihar községet. **Kiss Imre** elnök a történelmi kötelékeket hangsúlyozta. Ezután három előadás hangzott el: **Tempfli József** megyés püspök: A Szent István király alapította Bihari püspökség ezer éve, **Fodor József** általános helynök: Bihar község története. Ezt követően a vikárius **Szent István-emlékérmét** adott át Kiss Imrének, Dukrét Gézának és Pásztai Ottónak. A harmadik előadás, **Dukrét Géza:** A Szent Jobb és Szentjobb község története volt. Ezután megkoszorúztuk a templomkertben levő Turulmadaras millenniumi emlékművet, majd a templomkert kerítésének külső oldalán lévő, Jármay Ferenc kuruckapitány emléktábláját. A Földvárban Csernák Béla tiszteletes

beszélt Bihar ősi várának történetéről. A temetőben, Gáspár András 1848-as tábornok sírjánál szintén Csernák Béla tartott megemlékezést. Innét a szövetség tagsága elindult Köröstárkány, majd a Bihari havasok felé.

Június 24. – Emléknap Ottományban. Ezen a reggelen az 1999-ben állított világháborús emlékműre felkerült a turulmadár. **Szabó István** ny. tanár, az emlékmű készíttetője köszöntötte a megjelenteket.

Porsztner Sarolta polgármester méltatta Szabó István lokálpatriotizmusát, majd a díszpolgári címet adományozta **Szentjóni Szabó Andornak**, Szentjóni Szabó László jakobinus költő rokonának. A budapesti gépészmérnök a költőről és a turulmadárról tartott

ismertetőt. A turulmadárhoz kapcsolódó jelképrendszerről **Dukrét Géza** tartott előadást. Az ünnepség a falu feletti Várdombon folytatódott. **Fráter Lóránd** nótáskapitány tiszteletére lepleztek le emléktáblát, amelyet **Szabó István** készíttetett és borospincéje mellett a csupasz földbe betonozva állíttatott fel, amelynek szövege a következő:

*„Daloljatok csak még egyet,
bánatosat, keserveset, utolsót”.*

INNEN SZÁRNYALT A NÓTÁSKAPITÁNY
FRÁTER LÓRÁND 1872–1930 HANGJA
AZ ÉRMEDER NÁDASAI FELÉ
AZ 1920-AS ÉVEKBEN.

Az emléktáblánál **Kupán Árpád** idézte fel a dalszerző életét. Ezután elénekeltük néhány nótáját. A nap finom bográcsgulyással zárult, amelyet Szabó István biztosított, saját borpincéje mellett.

Június 28. – Az Aradi Hagyományőrző Polgárok Egyesülete és a pécskai Kálmány Lajos Egyesület közös rendezésében került sor Aradon, a Jelen Házban, az Aradi iparos-dinasztiák című előadásra. Az est előadója **Puskel Péter** helytörténész, közíró volt, a házigazda tisztet **Ujj János** töltötte be. Az előadó sorra vette azokat a jelentős ipari, kulturális, városfejlesztési megvalósításokat, amelyek a várost a Monarchia vezető települései közé emelték. S hogy Arad kiemelkedő szerepet töltött be a régióban, az elsősorban kiváló iparosainak köszönhető. A városban számos olyan vállalkozás létezett, amelyben a mesterséget a családban folytatták, céhhagyományként természetes volt, hogy a céget a leszármazottak vitték tovább. A 19. század első felétől indul legjelentősebb dinasztiák közül Puskel Péter kiemelte a harangöntő Hönig, a fémiparos Assael és Jantó, a pék Kristyóri, a bútorgyártó Lengyel és Reinhart családot. Bővebben is ismertette az Andrényi és a Neuman dinasztia történetét, hangsúlyozva, hogy egy évszázadon keresztül az általuk létrehozott vállalatok sok ezer aradinak biztosítottak munkahelyet, de a tulajdonosok közintézmények alapítójaként, kiadványokat támogató mecénásként is sokat tettek a város fejlődéséért. Megérdemelnék, hogy ne csak egy-egy utcát, iskolát nevezzenek el róluk, hanem köztéri szobrot is kapjanak.

Július 28. – Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 42.** kötetét: Szilágyi József: Tóti község monográfiája, valamint a **43. kötetét:** Kovács Rozália: Érmihályfalvi temetők.

Augusztus 5. – A zombolyai városnapok keretében, **Bartók-szobrot avattak,** Bartók Béla születésének 125. évfordulója tiszteletére, A szobrot Soltész Teophil, helybeli fiatal képzőművész alkotta. A szobrot leleplezték: Halász Ferenc, a Temes megyei RMDSZ elnöke, valamint Szép Gyula, a szövetség művelődési alelnöke.

Augusztus 12–15. között megemlékeztek a Facsád melletti volt magyar telepes faluról, amelynek keretében augusztus 13-án koszorúzásra került sor, az egykori falu helyén lévő emlékműnél és a temető még fellelhető sírjainál.

Augusztus 13. – Délelőtt ünnepi istentisztelet a **szentjobbi** református templomban, a **Bécsi béke 400. évfordulója** tiszteletére. Igét hirdetett **dr. Hegedűs Lóránt** dunamelléki református püspök. Rákosi Jenő helybeli tiszteletes köszöntése után **Dukrét Géza** előadást tartott Bocskai István életéről és tevékenységéről. A helybeli iskolások műsora után megkoszorúzták Bocskai István szobrát.

Délután résztvettünk a Nyúzó-völgyben, a diószegi–álmosdi csata színhelyén megszervezett rendezvényen, amely a délelőtti diószegi ünnepség folytatása volt. Bár óriási sárban tapickoltak, később pedig zuhogott az eső, mégis hatalmas tömeg gyűlt össze. Gellért Gyula érmelléki esperes üdvözlő szavai után Hegedűs Lóránt püspök szólt a tömeghez. Négyesi Lajos őrnagy, hadtörténész a csata lefolyását ismertette, majd irányítása alatt, korhű öltözékben, zajlott a csataimitáció. Tőkés László püspök beszéde után Meleg Vilmos elszavalta a Szózatot, majd elénekelték a Himnuszt. Ezután megkoszorúzták a csatahelyszínt jelző emléksziklát. Az ünnepség bográcsgyűléses tábori estebéddel zárult.

Augusztus 14. – Túrterebesben felszentelték a Nepomuki Szent János kápolnát, amely a Németországban élő túrterebesiek és a helyi tanács költségén épült. Az ünnepségen **Kiss Kálmán** képviselte társaságunkat.

Augusztus 19. – Résztvettünk **Szentjobbon, Mercurius apát szobrának avatásán.** A szentmisét dr. Erdő Péter bíboros celebrálta. A szentbeszéd után díszes tartóban átadta Tempfli József püspöknek Szent István karcsont-ereklyéjét, az Esztergom-budapesti Egyházmegye ajándékaként. Ezután megkoszorúzták a templom külső oldalánál álló Szent István-szobrot, majd a községi parkba vonultak, ahol leleplezték Mercurius szobrát. A szobor Sántha Csaba szobrászművész alkotása. A megszentelés után Fodor József vikárius ismertette a Szentjobbon őrzött ereklye és a monostor történetét. Szabó

Ödön, az RMDSZ ügyvezető elnöke Kiss Sándornak, a Bihar Megyei Tanács elnökének üzenetét olvasta fel. A koszorúzás következett, majd Zatykó István polgármester mondott köszönetet. Az ünnepséget Tempfli József püspöknek a szentjobbiakhoz szóló beszéde zárta, amelyben kifejtette, hogy irántuk való minden szeretete e szoborban testesült és maradjanak hűek Szentjobb szelleméhez.

A szobor talapzatán a következő felirat áll:

Itt őrizte Szent István király jobbját Mercurius apát 1093-tól.

*Ó, DICSŐSÉGES SZENT JOBBKÉZ
MELYET MAGYAR ÓHAJTVA NÉZ;
DRÁGA KINCSE NÉPÜNKNEK,
NAGY ÖRÖME SZÍVÜNKNEK.*

A. D. 2006

Augusztus 20. – Résztvettünk Érsemjén falunapján, melynek vasárnapi rendezvényei Kazinczy Ferenc halálának 175. évfordulója köré fonódtak. A szabadtéri ökumenikus istentiszteletet irodalmi összeállítás, majd koszorúzás követt.

Szeptember 1–3. – **XII. Partiumi Honismereti Konferencia – Szilágycseh.**

Szeptember 5. – **Fazekas Lórándot**, munkájának elismeréseként Kökényesd község díszpolgárává választották. Ő lett a község első díszpolgára.

Szeptember 26. – Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 44.** kötetét: Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: Nagyvárad – városismertető.

Október 2. – Az Erdődön megtalált és restaurált Petőfi-szobor felavatása a szatmárnémeti Németi Református Egyházközség gyülekezeti termében. A szobor valamikor az erdői vár ügyvezető Petőfi-tornyában volt elhelyezve. A szobrot Fazekas Lóránd találta meg és Volosin György restaurálta.

Október 6. – Résztvettünk Nagysándor József aradi vértanú emléktáblájának koszorúzásán.

Október 8. – **Könyvbemutató Érmihályfalván**, a Dióveres – Októberi Szív Napok kulturális rendezvény keretében. A

rendezvényt a Bartók Béla Művelődési Házban tartották meg. Először a Vámspércsen élő Pekárovics Zoltán grafikus kiállításának megnyitójára került sor. A művész életútját **Szalai Ilona** könyvtáros mutatta be.

Kovács Rozália: Érmihályfalvi temetők című kötetét **Dukrét Géza** ismertette. A kötet sokoldalúan mutatja be az itteni temetőket: sírjelek, csónak alakú fejfák, síkdíszítmények, sírfeliratok, sírversek a csónak alakú fejfákon, fejfafaragás, sírkövek, obeliszkek, vasfejfák, nevezetesebb személyek nyughelyei, sírkövek és leírásuk az 1800-as évekből, kőtárba mentett sírkövek. A kötetet számos fénykép és rajz illusztrálja.

Október 12.

Könyvbemutató a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ múzeumtermében. **Dukrét Géza:** A bihari turizmus története című kötetét **Tiponuş Tibor tanár, Dukrét Géza, Péter I. Zoltán:**

Nagyvárad – városismertető című kötetét Molnár Judit tanárnő ismertette. Közreműködött **S. Németh Katalin.**

Október 13–14. – Résztvettünk Kolozsváron, az ERMACISZ által szervezett Civil Fórumon, a Bethlen Kata Diakóniai Központban.

Október 15. – A Magyar Református Világszövetség napján a lugosi (Temes megye) református templomban emlékeztek meg dr. Pogány Károlyról, a gyülekezet egykori főgondnokáról, a hajdani Krassó-Szörény vármegye 1898–1906 közötti főispánjáról.

Az ünnepi istentisztelet után, a templom előterében leleplezték dr. Pogány Károly mellszobrát. A szobrot dr. Pogány Károly György nagyenyedi fogorvos, a hajdani főispán leszármazottja, valamint Fazakas Csaba esperes leplezte le. Szoboravató beszédet mondott Marossy Zoltán, Temes megyei alprefektus.

Október 26. – A temesvári A. Mocioni téren (a volt Küttel téren) az ELIT (volt Sinaia) vendéglő falán leleplezték Küttel Károly egykori temesvári polgármester emléktábláját, amelynek szövege román, magyar és német nyelven hirdeti: „Ez a tér dr. KÜTTEL KÁROLY (1818–1875) nevét viselte. Temesvár polgármestere volt 1859–1861 és 1867–1872 között. Jelentős mértékben hozzájárult a város fejlesztéséhez (lóvasút, színház, szálloda, városi vigadó, főreáliskola építése, sétateretek létesítése stb.)”

Az emléktábla-állítás kezdeményezője és elkészíttetője Küttel István, a néhai polgármester dédunokája, Gheorghe Ciuhandu polgármester, Marossy Zoltán alprefektus. Méltató beszédet mondott a polgármester és Szekernyés János helytörténész.

Október 28. – 56-os váradiak találkozója a régi református templom alagsorában. Az est házigazdája Péter Miklós professzor volt. Dávid Gyula irodalomtörténész felidézte a Duna-csatornánál töltött éveket. Ezután sorra beszámoltak a váradi Szabadságra Vágyó Ifjak

akkori szervezetének tagjai, akiket meghurcoltak. A beszélgetés végén kértük a jelenlévők segítségét a készülő könyvünkhöz.

Október 29. – Résztvettünk A Nagyvárad-Réti Református Egyházközség udvarán felállított **1956-os emlékmű avatásán**. Felirata: In onorem 1956. Mérete: 250 cm magas, anyaga gránit. A kolozsvári Gergely István szobrászművész által alkotott és Dóczy András csíkszeredai szobrászművész által

kivitelezett emlékmű a forradalom ötvenedik évfordulójának tiszteletére készült el.

November 3–4. – Aradon, a Csiky Gergely Iskolacsoport kollégiumában rendezték meg az Alma Mater Alapítvány **Márki Sándorról elnevezett történelmi versenyét**. A 2. hagyományörző versenynek ezúttal is az 1848–49-es forradalom és szabadságharc volt a témája. A vetélkedőre az aradi és Arad megyei magyar tannyelvű iskolák vagy tagozatok nyolc csapata jelentkezett. A verseny első szakaszában a négytagú csapatok bemutatták az 1848-as események aradi vagy Arad megyei történéseiről készített dolgozatukat, illetve az Arad megyében felderített tíz 48-hoz kapcsolódó tárgy egyikét. A csapatok nyolc különböző helyszínen egy-egy feladatot oldottak meg: feladatlapot töltöttek ki, megállapították a történések helyes sorrendjét, térképen helyezték el a magyarországi nemzetiségeket, a márciusi ifjak nevében zsűritagot győztek meg, hogy csatlakozzon hozzájuk, részt vettek a honvédsereg kiképzésében, kiszabadították börtönéből Táncsics Mihályt, majd kitöltöttek egy 13+1 találatos totószelvényt. A vetélkedőt a Csiky Gergely Líceum 2. és az Aradi 10-es sz. Iskolacsoport nyerte egyaránt 93 ponttal. A verseny valamennyi résztvevője díszes oklevelet kapott, s tavasszal minden versenyző részt vesz egy ópusztaszeri kiránduláson.

November 5. – Érszentkirály református templomában emléktáblát avattak az orgona építésének 110. évfordulója alkalmából. Társaságunk részéről Bara Eszter és Bara István volt jelen. Az emléktáblát, amelyet Bara István és a szatmárnémeti PARTIUM Kft. állított, **Bara István** leplezte le.

November 18. – **Jubileumi Rákóczi Évek.** Tudományos konferencia a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ múzeumtermében.

Ebéd után elnökségi ülést tartottunk. Összeállítottuk a jövő évi programot. Meghatároztuk a jövő év kutatási témáit, amelyek egyben pályázatunk témái is. Javaslatok hangzottak el a Fényes Elek-díjak várományosaira. Jövő évi konferenciánkat Bara István szervezi meg Szatmárnémetiben. Szó volt a könyvkiadásunkról és a lapkiadásunkról. Rendszeres híreket csak Ujj Jánostól és Kovács Rozáliától kapunk.

November 18–19. – Ady Endrére emlékeztek Szatmárnémetiben. Pénteken középiskolások Ady-összeállítást mutattak be Ífjú szívekben élek címmel, melyet egy háromtagú zsűri értékelt. A diákcsoportok romániai és magyarországi iskolákból érkeztek. Szombaton koszorúzás volt az érmindszenti szülőház udvarán lévő szobornál. Részt vett Fazekas Lóránd.

November 22. – Az Aradi Magyar Ifjúsági Szervezet 1993-ban rendezte meg először a **Gyökerek című történelmi vetélkedőjét**. Immár a nyolcadik versenyre került sor, a Jelen Házban. Az általános történelmi ismereteket követelő versenyre négy csapat jelentkezett. A négyfős csapatok öt fordulóban mérték össze ismereteiket, ebből három 7–7 villámkérdésből állt, míg egy interaktív játék, egy pedig 10 kérdésből álló feladatlap kitöltése volt. A küzdelmet végül a Csiky Gergely Líceum MÉZZ c. fantázianévvel versenyző együttese fölényesen nyerte, de a következő helyekért igen szoros küzdelem folyt. A Búza Gábornak, a megyei tanács alelnökének vezetésével tevékenykedő zsűri jelentős pénzjutalmat osztott ki a résztvevők között, de minden versenyző egy tetszetős pólót és egy AMISZ-sapkát is kapott ajándékba.

November 24. – Az aradi Tulipán Könyvüzlet adott otthont Lehoczky Attila Az aradi utcanevek változásai (történetiségükben) című könyve bemutatójának. A Kölcsey Egyesület Fecskés Könyvek sorozatában napvilágot látott kiadványról **Pávai Gyula** egyesületi elnök elmondta, hogy tartozott az aradi magyar közösség a múltnak annyival, hogy a fiatalság is megismerje a város utcáinak nevét. A könyvről **Ujj János** tanár beszélt, kiemelve, hogy az aradi utcanevek (is) híven tükrözik a mindenkori politikai változásokat. A Csiky Gergely Líceum fiatal történelemtanára arra vállalkozott, hogy az 1913-ban

megjelent Arad szabad királyi város monográfiájában közölt térkép és utcanevek alapján végig követi azok nevének változását a következő mintegy 80 esztendőben. Mert időközben három nagyobb politikai változást élt át a város: 1919-ben az impériumváltást, 1948-ban a kommunista hatalomátvételt, s 1991-ben a diktatúra elsöprését. Ezen kívül még számos esetben változtak az aradi utcanevek, volt olyan, amelynek névtábláját 150 esztendő alatt kilencszer kellett átcsereálni. A könyvecske minden kutatónak és érdeklődőnek hasznos segédeszköz lehet, hiszen kétnyelvű, akár a mostani, akár a száz évvel ezelőtti elnevezésből kiindulva, könnyen el lehet boldogulni a névváltozások szövevényében.

Aradon a Csiky Gergely Líceumban a Csiky Nap rendezvényeként avatták fel az iskola folyosóján **Gnandt János** (1910–2001) földrajztanár, az iskola egykori aligazgatójának emléktábláját. A kiváló pedagógus érdemeit **Réhon József**, az iskola egykori igazgatója, Gnandt János barátja méltatta, a táblát Ft. Horváth János római katolikus minorita tartományfőnök szentelte meg. Az ünnepségen az iskola tanári karán és diákjain kívül jelen voltak a hazai és magyarországi testvériskolák küldöttségei. Az iskolában ez a tizedik, az egykori kiváló tanárok tiszteletére felavatott emléktábla.

November 25. – Résztvettünk Kolozsváron, az EMKE évi közgyűlésén. Dukrét Géza részletesen beszámolt egyesületünk tevékenységéről.

– **Bíró Lajos** megemlékezést tartottak Tasnádon, a **Bíró Lajos** Ökológiai Társaság rendezésében, a neves Új-Guinea kutató születésének 150. és halálának 75. évfordulója alkalmából. A református templomban zajlott megemlékező istentiszteleten Hegedűs Lóránt püspök hirdetett ígét. Jelen voltak: Patrubány Miklós az MVSZ elnöke. András Imre az MVSZ Kárpát-medencei elnöke, Mészáros Ferenc és Vásárhelyi Tamás a Magyar Természettudományi Múzeum igazgatóhelyettesei, Bíró Anna a Magyar Néprajzi Múzeum munkatársa, Petkes József tasnádi származású festőművész. A rendezvény végén a város parkjában lévő szobor koszorúzására került sor. Részt vett Fazekas Lóránd. Ugyanezen alkalomból

jelent meg a Bíró János emlékezete című kiadvány. A kötetben szereplő tanulmányok között szerepel **Fazekas Lóránd** Bíró János Életútja című írása is.

November 30. – Vetélkedő a nagyváradi líceumok között, melynek témája Lorántffy Zsuzsanna volt. Megszervezését, a kérdések összeállítását a lorántffys diákok végezték. A zsűri tagja volt Dukrét Géza.

December 1. – Résztvettünk Hajdúszoboszlón a Bocskai István Hagyományőrző Egyesület konferenciáján. Dukrét Géza részletesen ismertette a 2004–2006 közötti Bocskai-emlékek keretében megszervezett rendezvényeinket, előadásainkat.

December 2. – Gellért Sándorra emlékeztek, születésének 90. évfordulója alkalmából. Szatmárnémetiben a Megyei Múzeum és a Megyei Tanács szervezésében tudományos ülésszak zajlott, melynek keretében meglátogatták Mikolában a Gellért Sándor nevét viselő iskolát, ahol Gellért Sándor tanított és megkoszorúzták az író és költő emléktábláját, amelyet 1992-ben a helyi és a Szatmárnémeti RMDSZ, valamint a Kelemen János Műemlékvédő Társaság Szatmár megyei fiókszervezete állított. Az emléktábla előtt Kántor János, a Korunk főszerkesztője emlékezett meg a költőről. Az ülésszakon elhangzott **Kiss Kálmán** Gellért Sándor a helytörténész című előadása.

December 3. – Könyvbemutató Nagyszántón, a református templomban. **Kupán Árpád:** Ősi magyar falu a peremvidéken című, Nagyszántó történeti monográfiáját Dukrét Géza ismertette. A szerzőt Szatmári-Gergely Elemér helyi lelképásztor kérte fel, a monográfia elkészítésére. Az anyagiakat Bátoriné Géza, Bors község polgármestere vállalta.

A kötet négy fő fejezetre oszlik: A történelem sodrában, Nagyszántó református eklézsiája, A református oktatás Nagyszántón, Népesedési és nemzetiség-történeti adalékok Nagyszántóról.

December 7. – Találkozás Ráday Mihállyal a Városháza dísztermében. Bíró Rozália alpolgármester köszöntötte a vendéget, egy 150 évvel korábbi városleírást idézve. Péter I. Zoltán részletesen ismertette Ráday gazdag munkásságát

felsorolta kapott kitüntetéseit. Majd Ráday Mihály beszélt életútjáról, hogyan fordult a városvédelem felé, az Unokáink sem fogják látni népszerű sorozatáról. Szerinte ma már az emberek kezdik megszeretni az értékek védelmét, egyre több városvédelmi szervezet alakul. Ennek kapcsán helyi vonatkozásban kiemelte a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szerepét a megismertetni-megszerettetni-óvni munkafolyamatban.

Másnap kimentünk Sítérbe, ahol megmutattuk az Árpád-kori templomot, amelyet Ráday Mihály részletesen lefilmezett. 2007 januárjában be is mutatták a kisfilmet e ritka műemlékünkéről.

December 12. – Az érmihályfalvi Bartók Béla Művelődési Házban díjazták azokat az előadókat és alkotókat, akik egész évi tevékenységükkel fellendítették a város kulturális életét. Többek között Emléklapot kapott az Andrassy Ernő Honismereti kör, melynek tagjai a mi egyesületünk tagjai is. Pódiumdíjat kapott **Kovács Rozália** helytörténész.

December 14. – A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság megkapta a **Kós Károly Díjat**, a településvédelem és a településszépítés területén végzett kimagasló tevékenysége elismeréseként. A díjakat dr. Szaló Péter, területfejlesztési és építésügyi szakállamtitkár adta át, az ünnepségen jelen volt Fegyverneky Sándor, az ÖTM építésügyi és településrendezési főosztályának vezetője. Az ünnepélyes átadásra az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium (ÖTM) földszinti nagytermében került sor. A díjat Dukrét Géza és fia, Dukrét Attila vette át.

December 15. – Megjelent Fazekas Lóránd Hit és hagyomány Kökényesd vallási életében című vallásnéprajzi kiadványa.

December 20. – Zelk Zoltán költő születésének 100. évfordulója tiszteletére megemlékezést tartottak az érmihályfalvi városi könyvtárban. A költő életét és munkásságát Boros Emőke tanárnő ismertette. A PBMEB nevében Szalai Ilona helyezte el a megemlékezés koszorúját a költő emléktáblájánál. Ezután megnyitották Kiss György fafaragó kiállítását. A munkákról Szuhányi Katalin és Szilágyi Ferenc beszéltek.

2007

Január 18. – A Németi Református Egyházközség (Szatmárnémeti) lelkesi hivatala tárgyalótermében alakult meg a Bethlen Gábor Társaság, melynek fő célkitűzése Bethlen Gábor fejedelem szellemi örökségének megismertetése és ápolása. Az ideiglenes vezetőségbe választották Bara Istvánt, míg ifj. Bara Csaba Sándor az ideiglenes cenzori bizottságba került.

Január 21. – A **Magyar Kultúra Napja** alkalmából a Szigligeti Színházban **Antal Béla életműdíjat** kapott.

Február 5. – Könyvbemutató az Ady Endre Gimnázium dísztermében: **Pásztai Ottó** Nótacsokor című kétkötetes könyvét Hajdú Géza színművész ismertette.

Február 9. – Mivel **elindítottuk egyesületünk jogi személyiségének bírósági bejegyzését**, megérkezett Bukarestből a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság (PBMET) nevének levédése.

Február 14. – Egriben **Csúry Bálint-émlékünnepséget** tartottak. Az ünnepség előadói: **Kiss Kálmán**, a túrterebesi iskola igazgatója, Bura László nyelvész és Kónya László megyei főtanfelügyelő-helyettes voltak. Ezután megkoszorúzták Csúry Bálint emléktábláját. Társaságunk nevében **Bara Eszter** és **ifj. Bara Csaba Sándor** koszorúzott. Majd Kónya László és Szabó Elek polgármester leleplezték az iskola új névtábláját, amely felvette a Csúry Bálint nevét. Jelen volt még **Bara István**.

Február 15. – Dénes László újságíró egy másfél órás interjút készített Dukrét Gézával a Transilvania TV magyar adásában.

Február 20. – Váradra érkezett Sárospatakról a Kazinczy Ferenc Társaság elnöksége: Fehér József elnök, dr. Kovács Dániel volt elnök, Kiss Endre titkár. Megbeszéltük a nyári kirándulást, Kazinczy Ferenc nyomában.

Február 27. – Közjegyző előtt aláírtuk az Alapító okmányt és az Alapszabályzatot. Alapító tagok: Borbély Gábor, Dukrét Géza, Dukrét Aranka, Farkas Piroska, Gőnyey Éva, Kupán Árpád, Pásztai Ottó. Másnap beadtuk az okmányokat a bíróságon.

Március 9. – Könyvbemutató a Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központban: **Kupán Árpád, Dukrét Géza**: 1956 emlékezete Bihar megyében. Lírai bevezetőt Péter Miklós tartott. A könyvet **Pásztai Ottó** ismertette. Hozzászóltak a meghívott 56-osok.

Március 15. – Síterben ünnepi istentisztelettel emlékeztek meg az 1848-as forradalomról. Az ünnepség a református templomban kezdődött. Igét hirdetett Gavrucza Nagy Emese lelkipásztor. A síteri iskola tanulói ünnepi műsort mutattak be Bényei Annamária tanárnő vezetésével. Az ünnepség a templomkertben folytatódott, Séra Ferenc sírjánál. **Dukrét Géza** mondott ünnepi beszédet, majd megkoszorúzták a síremléket.

Március 23. – Könyvbemutatót szerveztünk a Lorántffy Egyházi Központban, amelyen Gerle János sorozatszerkesztő, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársa Budapestről, ismertette Várallyay Réka: Komor Marcell és Jakab Dezső című könyvét. A szerző elárulta, hogy Péter I. Zoltántól is kapott segítséget kötetének összeállításában. Ezután Péter I. Zoltán levetítette a két építész alkotásait, mellettük több váradi épületet is megismerhettünk. Közreműködött Thurzó Sándor József brácsaművész.

Március 27. – Elkészült a bíróságon a bejegyzési okmányunk.

Március 28. – Megjelent **Jancsó Árpád** új kötete: Buziás régen és most címen.

Március 31. – Dukrét Géza résztvett Sátoraljaújhelyen a Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlésén. Itt újra megtárgyalták a nyári kirándulás programját.

Április 1. – Borsi – II. Rákóczi Ferenc születésének megünneplése a várkastélyban. Dukrét Gézát kérték fel az új emléktábla leleplezésére, közösen a sátoraljaújhelyi polgármesterrel.

– Révay Miklós nyelvész, író halálának kétszázadik évfordulóján, Nagyszentmiklóson, **Velesov Margit** tevékenységének hála emléktáblát avattak. A tábla a város katolikus templomának falára került.

Április 14. – **Partiumi Honismereti Találkozó**, egyben rendkívüli közgyűlés.

Április 15. – Aradon a Minorita Művelődési Ház előcsarnokában kezdődtek az idei Regionális Simonyi Napok. Vendéglátóként **Bognár Levente**, a város alpolgármestere üdvözölte a vendégeket, s reményét fejezte ki, hogy a művelődési házban elhelyezett emléktábla hamarosan a város tulajdonába átkerülő aradi várban lesz áthelyezve, oda ahol a legendás huszár ezredes, Simonyi József raboskodott és meghalt.

Április 17. – **Könyvbemutató Budapesten**, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete Illyés Gyula Archívumának rendezésében. Pomogáts Béla, a bemutató főrendezője és védnöke ismertette egyesületünk sokoldalú tevékenységét, kihangsúlyozva helytörténeti kutatómunkáját, melynek eredményeit a Partiumi füzetek teszik közismertté. Dukrét Géza és Kupán Árpád 15 könyvet mutatott be.

Április 18. – **Műemléki Világnap** – Világnapi Civil Fórum a Parlamentben. Egyesületünket Dukrét Géza elnök képviselte. Délután baráti beszélgetés folyt a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal épületében.

Április 25. – Dukrét Géza résztvett Hajdúszoboszlón a Bocskai Hagyományőrző Egyesület elnökségi ülésén. Részletesen beszámolt egyesületünk tevékenységéről a három-éves Bocskai-ünnepségek keretében.

Május 5. – **Pályázati díjkiosztó ünnepség** a Varadinum keretében. Felnőtt kategóriában 8, diák kategóriában 7 dolgozat érkezett.

– Megjelent **Jancsó Árpád** újabb kötete: A Bánság útjainak első törzskönyve.

Május 14. – 175. születése napján Aradon fejeződött be a **Rozsnyay Mátyás** (1833–1895) személyének szentelt több mint egy hónapos rendezvénysorozat. A rendezvények négy helyszíne a kiváló tudós életének és pályafutásának négy állomásához kötődik: Szabadszálláson született, Zombán nyitotta első gyógyszertárát, Szekszárdon dolgozott, majd Aradon lett elismert gyógyszerész. Rozsnyay Mátyást kora

kiváló gyógyszerészeként ismerték, többek között a Chininum tannicum nevet viselő gyógyszer (draszéba csomagolt íztelen kinin) feltalálója, de az első magyar nyelvű sakkszakkönyv szerzője is. Borászként is elismert személyiség volt, de Arad társadalmi életébe is bekapcsolódott, a Kölcsey Egyesület tagja és elismert előadója volt.

Az aradi egész napos rendezvény nyitányaként az egykori patikájának falán román és magyar nyelvű emléktáblát avatott fel dédunokája, Csernyánszky Kálmán Judit és Arad alpolgármestere, **Bognár Levente**. Délben az aradi Felsőtemetőben emléktáblát avattak sírján, majd a sírt megkoszorúzták aradi és magyarországi leszármazottai, szülőhelyének, Kiskunhalasnak küldötteit, de koszorút helyeztek el Lomnici Zoltán, a rendezvénysorozat fővédnöke és az aradi RMDSZ részéről is. Délután az aradi városháza dísztermében Balázs Sándor, Szabadszállás polgármestere, Herczegfalvy Lászlóné, a Békés Megyei Gyógyszerészek Társaságának elnöke, Biber Éva, az egykori Rozsnyay Mátyás gyógyszertár vezető gyógyszerésze és Erős István, a Szegedi Tudományegyetem professzora tartott előadást a kiváló tudós életéről és munkásságáról.

Május 18. – Érmihályfalván a Nyíló Akác Napok keretében megnyitották a városi múzeumot, amelyet dr. Andrassy Ernőről neveztek el. Jelen volt Andrassy Péter, a három Andrassy-utód egyike. Az ünnepség házigazdája Kovács Zoltán polgármester volt, beszédet mondott Csorba Sándor muzeológus. A rendezvényen résztvett **Szalai Ilona, Kovács Rozália, Suhányi Sándor és Kéri Gáspár** tagtársunk.

Május 20. – A debreceni székhelyű Hajdúság-Partium Értékmentő Egyesület meghívására társaságunk öt tagja részt vett a Vésztő-Mágoron lévő történelmi emlékhelyen rendezett találkozón.

Május 21. – Váradon fejezte be a **Kazinczy Ferenc Társaság** kilencnapos erdélyi körútját. Meglátogattuk Tempfli József megyés püspököt, majd megnéztük a püspöki

palota eddig átvett és restaurált részét, majd a rogériuszi református templomot. Találkozót szerveztünk váradi személyiségekkel, a Lorántffy Egyházi Központban. Jelen volt Kazinczy Ferenc Svédországból, Fehér József a Kazinczy Társaság elnöke, dr. Csorba Csaba történész, dr. Kovács Dániel alapító elnök, Kiss Endre titkár, Héja Zoltán, a váradiak

részéről Csúry István főjegyző, Balazsi József, Érsemjén polgármestere, Dénes László újságíró, Pásztai Ottó, Kupán Árpád, Péter I. Zoltán, Thurzó Sándor és Dukrét Géza.

Június 2. – Könyvbemutató a Lorántffy Egyházi Központban: **Thurzó Sándor:** Bartók Nagyváradon, a helyi sajtó tükrében, Partiumi füzetek 46. A könyvet Kupán Árpád ismertette. Közreműködött a Varadinum Vonósnégyes.

Június 13. – Bara István Szatmár megyei kastélyok és udvarházak címmel előadást tartott a Szent István Kör és a Kelemen János Műemlékvédő Társaság közös rendezvényén.

Június 15. – A váradi borbarátok Zichy Ferenc polgári köre borkóstolót szervezett a Góbé csárdában. Neves Bihar megyei borászok, valamint a magyarországi Sveda bor-

kereskedés tokaji borait kóstolták. A borkostolás előtt **Borbély Gábor** helytörténész az érmelléki szőlőtermesztésről tartott tartalmas és kimerítő előadást.

Június 17. – Fejet hajtottak a két világháborúban elesett biharpüspöki hősök emléke előtt. Az istentiszteletet követően a gyülekezeti házban **Antal Béla** tanár tartott igen tanulságos előadást. Ezt követően **Péter I. Zoltán** vetített képek segítségével Nagyváradról beszélt, kiemelve a két szomszédos település történelmi léptékű kapcsolatát.

Június 24. – Megünnepezték a börvelyi református templom építésének 200. évfordulóját. Tőkés László püspök hirdetett ígét. Társaságunkat **Bara Eszter, ifj, Bara Csaba Sándor** és **Bara István** képviselte.

Június 29. – Kolozsvár – A **Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójának egyetemes záróünnepé** Bocskai István szülőházában. Köszöntőt mondott **dr. Tonk Sándor**, a Sapientia EMTE kolozsvári karának dékánja. Megnyitó beszédet **dr. Szép Sándor** rektorhelyettes tartott. Két előadás hangzott el: **Cs. Nagy Zoltán**, a Bocskai István Hagyományörző Egyesület elnöke Hajdúszoboszlóról: A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójának emlékeztetése, **Szekeres Gyula**, az egyesület alelnöke Hajdúböszörményből: Bocskai István szerencsés pénteki napjai a néphagyomány tükrében. **Dukrét Géza** üdvözölte a konferenciát Tőkés László püspök, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, valamint egyesületünk nevében, majd ismertette eddigi tevékenységeinket. Aranydiplomák és emléklapok átadása, valamint a Szózat elhangzása után megkoszorúztuk Bocskai István szobrát és emléktábláját. Egyesületünk részéről jelen volt még Kupán Árpád és Fekete Irén.

Július 5. – A Góbé csárdában megrendezett IV. Partiumi Írótábor keretében **Péter I. Zoltán** ismertette most megjelent *Ady Endre regényes életrajza Nagyváradon* című kötetét. Ady és Várad kölcsönhatásán túl, a város 20. század eleji arculatának alakulása is nyomon követhető benne.

Július 8. – Csokaly – Fényes Elek születésének 200. évfordulója. A rendezvényt közösen szervezte a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Fényes Elek Társaság és a helyi önkormányzat. Emléküléssel kezdődött, a csokalyi református gyülekezeti teremben. Előadást tartott: **Kupán Árpád:** Fényes Elek a helytörténet, honismeret úttörője, **Dukrét Géza:** Magyarország fizikai és gazdaságföldrajzi képe Fényes Elek műveiben, **Borbély**

Gábor a bihari tájat és gazdaságot taglalta Fényes Elek műveinek tükrében, **Cservid Levente:** Fényes Elek csokalyi emlékezete címen. Az ünnepi istentisztelet után a rendezvény a Fényes Elek-parkban folytatódott. Beszédet mondott Fényes Elek szobránál Gyurcsik Zoltán polgármester, Pete István szenátor, Sóki Béla képviselő, Dukrét Géza és Cservid Levente, a Fényes Elek Társaság elnöke. Koszorúzás után a székelyhídi férfi kórus és a helyi iskola műsora következett. Jelen voltak a debreceni és budapesti Fényes Elek iskolák képviselői. Ezután az árkádsorok között megtekinthették a Fényes Elek Társaság dokumentumkiállítását.

Július 9. – Dokumentumfilmet készített Fényes Elekről a Duna TV stábja, Csokalyon. A Fényes-szobor mellett ismertette életét és munkásságát Dukrét Géza és Borbély Gábor, a szobor és a park, valamint a Fényes Elek Társaság történetét pedig Cservid Levente.

Július 10. – Fényes Elek-megemlékezést tartott az Erdélyi Kárpát Egyesület a Partiumi Keresztény Egyetem Fényes Elek-termében. Előadást tartott **Kupán Árpád** Fényes Elek, a helytörténet és a honismeret úttörője címen, **Dukrét Géza** Fényes Elek honismereti és geográfiai munkásságát ismertette. Hermán M. János előadó-tanácsos párhuzamot vont a napjainkban tapasztaltak és Fényes Elek korának politikai, közéleti történései között. Ezután megkoszorúzták az egyetem udvarán elhelyezett emléktáblát.

Július 12. – Kihoztuk a nyomdából **Biró József**: Nagyvárad barok és neoklasszilus művészeti emlékei című hasonmás kötetet.

Július 13. – A **Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége** a nagyváradí Ady Endre Gimnázium dísztermében tartotta 16. vándorgyűlését, Szent László városa és a Partium címen. A háromnapos rendezvényt **Medvigy Endre** irodalomtörténész, a szövetség elnöke nyitotta meg, majd **Fleisz Judit**, az iskola aligazgatója üdvözölte a Kárpát-medence különböző régióiból érkezettek. Ezt követően **Dukrét Géza** helytörténész vázolta dióhéjban Nagyvárad történetét, majd a Nagyvárad 900 éves múltja és építészeti öröksége című kötetet ismertette annak szerzője, **Péter I. Zoltán**. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Váradon címmel **dr. Fleisz János** történész tartott előadást.

Július 14. – **Biró József művészettörténész születésének 100. évfordulója**. A megemlékező ünnepséget Biró József szülőházában, a valamikori zsidó polgári iskola majd gimnázium épületében tartották.

Július 20. – Hadad: Érdekvédelem, családvédelem a politika előterében. **Kupán Árpád** könyvbemutatót tartott a Dégenfeld-kastélyban.

Július 29. – **Emléktábla avatása Erdőhegyen dr. Balogh Ernő** professzor, barlangkutató, természetfotós születésének 125. évfordulója tiszteletére. Az ígéhirdetés után **Csanádi János** ny. tanár felelevenítette Balogh Ernő életútját. Balogh Ernő emlékére és tiszteletére a kisjenői Körösmente Irodalmi Kör tagjai előadták Csanádi tanárnak Wass Albert verseiből összeállított Üzenem a háznak, mely felnevelt című műsorát. A jelen levő Balogh család nevében **ifj. Balogh Ernő**, az egyik unoka köszönte meg a szép ünnepséget. A református templom külső falán elhelyezett emléktáblát Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész és Kátai Lajos nagyzeréndi kőfaragó készítette, melynek állítását a PBMET, az RMDSZ Arad megyei szervezete, az EMKE aradi tagozata, valamint a helyi református egyház presbitériuma támogatta. Az emléktáblánál **Dukrét Géza** mondott beszédet, majd Kovács Gyula lelkésszel közösen leplezte le. Ezután **Magyari Gábor**

budapesti geológus nyitotta meg a Balogh Ernő természetfotóiból összeállított kiállítást, a lelkészlak folyosóján.

Augusztus 9–11. között Ráday Mihály meghívására **Dukrét Géza** résztvett Tatán a Város és Faluvédők XXVI. Országos Találkozásán. A szekcióülésen ismertette egyesületünk tevékenységét. Közben **augusztus 11-én** de. résztvett Várpalotán a Kárpát-medencei Magyar Civil Szervezetek I. Konferenciáján, ahol előadást tartott Partiumi feladatok és eredmények címen.

Augusztus 19. – Érsemjén – 100 éves a Kazinczy-szobor. A szobor két részből áll: gránit obeliszket 1859-ben állíttatott a Magyar Tudományos Akadémia, majd 1907-ben Fráter Lóránd megrendelte rá a szobrot. **Kupán Árpád** előadásában a szobor történetét és az akkori történelmi körülményeket ismertette. Rövid műsor után koszorúzás következett.

Augusztus 20. – Az államalapítás ünnepe alkalmából a szatmárnémeti Székesegyházban tartott Szent István-napi ünnepi szentmise után megkoszorúzták a székesegyház bejárata melletti Szent István-szobrot. Társaságunk részéről Bara István és Fazekas Lóránd helyezte el a kegyelet koszorúját.

Augusztus 30. – Emlékezés és táblaavatás Hegyesi Márton tiszteletére, halálának 100. évfordulóján. Jelen volt Tőkés László püspök, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány tagjai: Révász Gizella, Szendrő Dénes és Flóris János, valamint Balázs Jenő kőfaragómester. **Kupán Árpád** Hegyesi Márton életét és munkásságát ismertette. **Szendrő Dénes** az 1849. április 6-án lezajlott isaszegi csatáról beszélt, **Dukrét Géza** ismertette Hegyesi Márton 1885-ben megjelent történelmi monográfiáját: Bihar vármegye 1848–49-ben. A Partiumi Keresztény Egyetem udvarán elhelyett emléktáblánál **Tőkés László** püspök mondott avató beszédet. A táblát **Révász Gizella** és **Flóris János** leplezte le. A koszorúzás előtt, a leplet alkotó nemzeti zászlót Dukrét Gézának adták át.

Augusztus 31.–szeptember 2. – XIII. Partiumi Honismereti Konferencia – Szatmárnémeti. Pálkovács István, a PBMET Temes megyei elnöke egészségügyi okokból már nem vállalta az elnöki

teendőket, azonban továbbra is aktív tagja marad a társaságunknak. A területi elnöki tisztségbe **Jancsó Árpádot** választották.

Szeptember 6. – **Könyvbemutató** a Lorántffy Egyházi Központban, **Jósa Piroska**: Virágszönyeg a váradi utcaköveken. A könyv alcíme: Visszatekintés a bécsi döntés nagyváradi eseményeire a korabeli sajtó, valamint a szemtanúk emlékezése tükrében. Bevezetőben Nagy József Barna, az Erdélyi Magyar Ifjak nagyváradi elnöke köszöntötte. A könyv az EMI gondozásában jelent meg. A kötetet **Kupán Árpád** ismertette.

Szeptember 12–14. – között tartották meg Budapesten az MTA dísztermében a 6. Nemzetközi Dunahidak Konferenciát, Bridges in the Danube Basin (Hidak a Duna-medencében) címmel. Jancsó Árpád és Tassi Géza közös előadást tartottak a Béga csatornán, a 20. sz. elején épített hidakról The bridges of the Béga canal at the beginning of the 20th century címmel.

Szeptember 28. – Vác – XII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferencia. Dukrét Géza ismertette egyesületünk honismereti kiadványait.

– Aradon, a belvárosi református templomban került sor Arad megye neves szülöttei című könyv bemutatójára. Az Aradi Alma Mater Alapítvány kiadásában napvilágot látott kötetet **Ujj János** állította össze. A közel ötszáz szócikket tartalmazó kiadványt dr. habil Zakar Péter szegedi egyetemi tanár ismertette. A kötetbe azok az Arad megyében született tudósok, írók, feltalálók, építészek, képzőművészek, sportolók adatai kerültek be, akiknek neve lexikonokban, monográfiákban, összefoglaló munkában szerepel. Az Arad megyében születettek közül közel harminc akadémikus, nyolc Kossuth-díjas szerepel.

Október 6. – Koszorúzási ünnep a Szacs vay-szobornál. Díszvendég volt Orbán Viktor, a FIDESZ elnöke. Egyesületünk nevében Kupán Árpád és Dukrét Géza koszorúzott.

Október 7. – Résztvettünk Mezőtelegd református templomának újraszentelésén, fennállásának 500. évfordulóján. Az ünnepi istentiszteletet Tőkés László püspök tartotta. Sárkány Viola Bocskairól, **Hunyadi Károly** Telegd történetéről értekezett.

Megkoszorúztuk Bocskainé Hagymássy Kata szobrát. Jelen volt Dukrét Géza, Kupán Árpád, Dukrét Aranka, Fekete Irén.

Október 14. – Könyvbemutató Érmihályfalván: **Kovács Rozália:** Nagy családok, fényes idők Érmihályfalván. Kovács Zoltán polgármester köszöntötte a megjelenteket. A kötetet Dukrét Géza ismertette. Tizenegy nemzetség húsz családjáról esik szó a kiadványban, régi dokumentumok, a leszármazottak adatközlése alapján.

Október 20. – **Honismereti kirándulás**, közösen az EKÉ-vel, Dukrét Géza vezetésével, a következő útvonalon: Szilágysomlyó – Kraszna – Magyarkecel – Krasznahorvát – Somlyóújlak – Ákos – Erdőd – Nagyvárad. Idegenvezetésben besegített **Joikits Attila**.

Október 25. – Könyvbemutató **Kolozsváron**, a Kriza János Néprajzi Társaság székházában. Pozsony Ferenc, a KJNT elnöke köszöntötte a megjelenteket. A rendezvény **Sófalvi István** Érmelléki pincék című fényképkiállításának megnyitásával kezdődött. A pincékről **Borbély Gábor** tartott előadást. A Partiumi füzetek sorozatát **Dukrét Géza** mutatta be. Ezután **Dánielisz Endre** és **Kovács Rozália** ismertették legújabb kötetüket. Jelen volt Tunyogi Katalin, a Prolog Kiadó vezetője és Szabó Zsolt, a Művelődés főszerkesztője.

November 3. – Szombaton került sor az újraállított aradi Szentháromság-szobor felszentelésére.

November 15. – Megjelent **Jancsó Árpád** legújabb kötete: A Bega, a Bánság elkényeztetett folyója.

November 23. – Elkészült a **Partiumi füzetek 47.** száma, **Kupán Árpád:** A mozi évszázada Nagyváradon.

November 24. – **Elnökségi ülés.** Összeállították a 2008. év programját, meghatározták a következő év tematikáját: a reneszánsz éve, pusztuló műemlékeink, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nyomában, a 20. század öröksége. Megvitatták a Partiumi füzetek jövő évre tervezett kiadványait, majd javaslatok hangzottak el a jövő évi Fényes Elek-díjak odaítélésére.

December 6. – Könyvbemutató a Lorántffy Egyházi Központban. **Kupán Árpád** A mozi évszázada Nagyváradon

című kötetét **Péter I. Zoltán** ismertette. A szerző hozzászólásában kiemelte, hogy ezzel a kötetével emléket kívánt állítani a 20. század egyik fontos kultúrtörténeti jellegzetességének, a mozinak. Közreműködött **Kis Törék Ildikó** és **Varga Vilmos** színművész.

Megjelent a **temesvári** *Heti Új Szó* által kiadott Mindenki Kalendáriuma, mely újfent tekintélyes honismereti anyagot közölt, többek között tagtársaink írásait is.

December 7. – Aradon, a magyar tannyelvű líceumban hatodik alkalommal rendezték meg az iskola névadójáról, **Csiky Gergelyről elnevezett napot**. A rendezvényen az iskola romániai és magyarországi testvériskoláinak küldöttei is részt vettek. Az ünnepélyes megnyitó alkalmával leplezték le az első emeleti folyosón két kiváló pedagógus tiszteletére készített emléktáblát. Návrádi Ágoston tanító, tanfelügyelő laudációját **Pávai Gyula** írta (beregsége miatt Ruja Ildikó magyartanár olvasta fel), míg Bognár Gergely igazgató-tanító érdemeit **Matekovits Mihály** minisztériumi főigazgató méltatta. A márványtáblákat Szívós László simonyifalvi kőfaragó készítette, a szentelésüket Király Árpád főesperes végezte. Evvel a kettővel az iskola folyosóján az emléktáblák száma 12-re gyarapodott.

December 14. – **Jancsó Árpád** részt vett Szegeden a Szeged–Temesvár vasútvonal újjáépítéséről tartott konferencián, melyet dr. Becsey Zsolt európarlamentari képviselő kezdeményezett és a Hét Határ Önkormányzati Szövetség szervezett. Ez alkalomból, felszólalásában ismertette a vasútvonal történetét, valamint a temesvári honismereti tevékenységet.

December 15. – Érmihályfalván **Kovács Rozália** Pódiumdíjat kapott, az utóbbi időben megjelent köteteiért.

December 20. – Kihoztuk a nyomdából a **Partiumi füzetek 48.** kötetét: Gavallér Lajos: Micske a helynevek tükrében.

Megjelent a temesvári regionális honismereti szemle, a Régi(j)óvilág, melynek egyik szerkesztője tagtársunk, Jancsó Árpád. A lapszámokban Krestyán Ilona és Jancsó Árpád PBMET-tagok közöltek honismereti cikkeket.

2008

Január 6. –
Könyvbemutató
 Micskén. **Gavallér Lajos:** Micske a helynevek tükrében című kötetet **Borbély Gábor** ismertette. A helybeli tiszteletes kötetének bemutatóján színiültig megtelt a gyülekezeti terem.

Január 15.–február 28. között **Jancsó Árpád** tagtársunk Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjjal Budapesten tartózkodott és felkutatta Temesvár képi ábrázolásait 1800-tól a fotográfia megjelenéséig. A kézirat nagyrészt elkészült, kiadására anyagi gondok miatt nem került még sor.

Január 25. –
Könyvbemutató a Lorántffy Egyházi Központban. Három könyvet ismertettünk. **Jakó Zsigmond:** Bihar megye a török pusztítás előtt, hasonmás kiadás, bemutatta **Emódi Tamás;** **Gavallér Lajos:** Micske

a helynevek tükrében, bemutatta **Borbély Gábor;** **Csernák Béla:** Adatok a Királyhágómelléki (Nagyvárad) Református Egyházkerület történetéhez, bemutatta **ifj. Csernák Béla** tiszteletes, a hajdani püspök unokája.

Február 4. – A Ijubljanai Magyar Nagykövetségen bemutatták **Jancsó Árpád** Béga-könyvét. A könyvbemutatót követően a szerző vetítettképes előadáson ismertette a Bánság híres csatornájának történetét.

Február 25. – Elkészült a **Partiumi füzetek 49.** kötete. Péter I. Zoltán: Nagyvárad műemlék épületei.

Február 28. – A Matyi Műhely Bábszínház, a Premontreai Öregdiákok Egyesülete és a mi egyesületünk által meghirdetett **Mátyás király Nagyváradon** című meseíró pályázat díjátadása. A rendezvény a várbeli Matyi Műhely Pódiumon történt. Összesen 72 egyéni és csoportos pályázat érkezett. A díjazottak felolvasták meséiket.

Március 7. – Elkészült a **Partiumi Füzetek 50. jubileumi kötete: Nagyvárad ipartörténete.**

– **Könyvbemutató** a Lorántffy Egyházi Központban. **Péter I. Zoltán:** Nagyvárad műemlék épületei című kötetét Dukrét Géza ismertette, népes közönség előtt.

Március 10. – **Jubileumi könyvbemutató Budapesten,** a Magyarok Házában. Színültig megtelt teremben mutatták be a Partiumi füzetek 50., jubileumi kötetét. Az ünnepséget a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetségének elnöke, Medvigy Endre, a rendezvény főszervezője nyitotta meg. **Dr. Csorba Csaba** egyetemi tanár ismertette a könyvet és a

vele kapcsolatos gondolatait. **Dukrét Géza** bemutatta egyesületünket és könyvkiadásunk eredményeit. **Halász Péter,** a Honismereti Szövetség elnöke egyesületünk sokrétű tevékenységéről és kapcsolatairól beszélt. Hozzászólott Pásztai Ottó, Makai Zoltán és még többen a nézők közül.

Március 14. – **Jubileumi könyvbemutató** a Lorántffy Egyházi Központban. A rendezvény moderátora Péter I. Zoltán volt. **Dukrét Géza** ismertette tízéves könyvkiadásunk eredményeit. **Dr. Fleisz János** mutatta be az 50. kötetet: Nagyvárad ipartörténete címen. Úgy vélte, hogy méltó megünneplése a jubileumi kötetnek, hogy tizenhárom szerző

járult hozzá a könyv anyagának összeállításához, melyek a következők: Benedek Klára, Béres-Ranyák Katalin, Coroiu Nicolae, Dukrét Géza, Hevesi Sándor, H o c h h a u s e r

Ronald, Kelemen Emőke, Makai Zoltán, Nagy István, Pásztai Ottó, Péter I. Zoltán, Szél Sándor, Vesselényi Gyula Tibor. Szerinte felbecsülhetetlen forrásanyag ez a kiadvány, amely kiindulója pontja lehet egy részletes kutatásnak. Hozzászólott **Pásztai Ottó** és **Makai Zoltán**. Közreműködött a Varadinum vonósnégyes. A szerzők közös fényképezése után dedikálás, majd szeretetvendégség következett.

Március 15. – Koszorúzási ünnepségek: 12 órától a rogeriuszi református templomnál kialakított emlékhelyen, 18 órától a Szacsвай-szobornál. Egyesületünk részéről Kupán Árpád és Dukrét Géza koszorúzott.

– A **dobrai** református templom kertjében, a 2007. október 14-én felavatott világháborús emlékműre felkerült a **turulmadár**

szobra. Az emlékmű mellett két hagyományos kopjafa lett elhelyezve. Az egyik felirata: Emlékezz az ősidőkre, gondolj az elmúlt nemzedékek éveire. 5 Móz. 7,22. A másik felirata: Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar! Vörösmarty Mihály. A bronz turulmadár Deák Árpád szobrászművész alkotása. Az ünnepségen **Kovács Rozália** képviselte egyesületünket.

Március 16. – Sítér. Az ünnepi istentiszteletet Gavrucza Tibor, székelyhídi tiszteletes tartotta, ünnepi beszédet **Dukrét Géza, Vitályos Barna**, Hegyközcsatár polgármestere mondott. Ezután megkoszorúzták Séra Ferenc sírját. Közreműködtek a helyi iskola tanulói.

Március 28–30. – A Határon Túli Emlékhelyekért Alapítvány meghívására háromnapos konferencián vettünk részt **Isaszegen**.

Az első nap délelőtt megtekintették a gödöllői temetőt, az Agrártudományi Egyetemet. Délután tartották az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékére szervezett konferencia ünnepélyes

megnyitóját. A megjelenteket **Flóris János** és a nagyközség polgármestere, **Hatvani Miklós** köszöntötte. Népi táncosok műsora után egy vetített előadás hangzott el, Bartis Erika a csíkiak szabadságharcáról beszélt. Másnap délelőtt meglátogatták a temetőt, az öregtemplomot, a hegyen lévő hősök sírjait, a katonaszobrot. Délután tartották a konferencia második részét. **Révász Gizella** elnök kiosztotta az iskolai pályázatok díjait. Előadást tartott **Kupán Árpád**: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és Bánságban címmel. **Dukrét Géza** az aradi Szabadságszobor történetét ismertette, majd vetített előadásában bemutatta a Partiumban található emlékműveket. Vasárnap Isaszeg nagyközséggel ismerkedett a társaság, **Szendró Dénes** vezetésével. Ellátogattak a Klapka György Gimnáziumba megtekinteni a diákok által készített terepasztalt az isaszegi csatáról.

Április 3–5. – Civil Akadémia Kárpátalján. Itt találkozott a Kárpát-medence 24 civil szervezetének vezetői,

tapasztalatcserén a helyi civil szervezetekkel. A látogatás helyszínei a következők voltak: Mezővári, Beregszász, Szolyva, Beregvár, Vereckei-hágó, Ungvár, Munkács. Egyesületünket Dukrét Géza képviselte.

Április 12. – Kolozsvár, az **EMKE XVII. Közgyűlése**. Dukrét Géza beszámolt az egyesület tevékenységéről. Tisztújítást tartottak, melynek eredménye a következő volt: elnök: Dáné Tibor Kálmán, főtanácsos: Kötő József, területi elnökök, Bánság: Matekovits Márai, Partium: Muzsnay Árpád, Közép-Erdély: Ábrám Zoltán, Székelyföld: Kiss Jenő, szervező: Szép Gyula, elnökségi tagok: Széman Péter, Guttmann Mihály, Házi Bakó Eszter, Beder Tibor.

Április 18. – Elkészült a **Partiumi füzetek 52.** kötete: Pávai Gyula: Mesélő aradi házak és az **53. kötet**: Ujj János: Arad építészeti emlékei.

Április 19. – **Partiumi Honismereti Találkozó.**

Április 24. – Elkészült a **Partiumi füzetek 51.** kötete: Jósa Piroska: Bihari sorsok a változó időben.

Április 25. – **Hármas könyvbemutató** a Lorántffy Egyházi Központban, a Varadinum ünnepek keretében. **Jósa Piroska**: Bihari sorsok a változó időben című kötetét Kupán Árpád ismertette. **Pávai Gyula**: Mesélő aradi házak és **Ujj János**: Arad építészeti emlékei című köteteket Dukrét Géza mutatta be. Közreműködött Thurzó Sándor József brácsaművész.

Április 26. – **Pályázati díjkiosztó ünnepség.**

Május 6. – Aradon az evangélikus-lutheránus templom imatermében mutatták be az aradi olvasóknak **Pávai Gyula** Mesélő aradi házak című, a Partiumi füzetek 52. kiadványaként megjelent könyvét. A bemutató szomorú eseménnyel kezdődött, a szép számú közönségnek a szerző akkor jelentette be, hogy a könyv kiváló illusztrátora, Szűcs Sándor nem lehet jelen a rendezvényen, ugyanis éppen azon a napon adta át lelkét a Teremtőnek. Az általa készíttette illusztrációk erénye, hogy azoknak „lelke van”, nemcsak az épületeket mutatják be az olvasónak, hanem átadnak valamit azok szellemiségéből is – mondotta a grafikusról szóló méltatásában Pávai Gyula. A könyv

bemutatására maga a szerző vállalkozott. Kifejtette, hogy kötete megírásakor a legendás aradológus, Ficzy Dénes elképzeléseit tartotta szem előtt, úgy próbálta meg a jelentősebb aradi házak építésének történetét, a hozzá fűződő legendákat bemutatni, hogy olvasmányos lektúrt adjon az érdeklődőknek, de ugyanakkor az megfeleljen a történelmi valóságnak is. A kötetben néhány olyan épületről is olvashatunk, amelyeket időközben a felelőtlen városrendezés végérvényesen eltörölt a föld felszínéről, így Pávai Gyula könyvét akár mementónak is nevezhetnénk.

Május 17. – A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a PBMET tanácskozást szerveztek a civil szervezetek szerepéről a közművelődésben **Hagyomány és közművelődés** címen, a Partiumi Keresztény Egyetem Bolyai termében. A tanácskozást köszöntötte Vinczéné Pálfi Judit, az egyházkerület részéről, Borbáth Erika az MMI főigazgatója és Dukrét Géza a PBMET elnöke. Halász Péter, az intézet főtanácsosa **Hagyomány és közművelődés** címen tartott előadást. Ezután következett a partiumi magyar civil szervezetek beszámolója: Dánielisz Endre – Nagyszalonta, Hasas János – Pro Rév Egyesület, elnök, Jakabffy László – Nagyvárad, Erdélyi Magyar Műszaki Társaság, Jánosi Endre – Temesvár, Techni, László Afrodita – Érmihályfalva, Pásztai Ottó – Nagyvárad, Premontrei Öreg Diákok Egyesülete, elnök, Pestean Erika – Végvár, Pintér István – Nagyvárad, Partiumi Magyar Művelődési Céh, Széll Kató – Nagyvárad, Tibor Ernő Galéria, Thurzó Sándor – Nagyvárad, zenetudós. Végül Dukrét Géza mutatta be az egyesületet, kihangsúlyozva annak honismereti céljait.

Május 21. – Aradon a belvárosi református templom imatermében mutatták be az olvasóknak **Ujj János** Arad építészeti emlékei című könyvét. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság Partiumi füzetek sorozatában Dukrét Géza szerkesztésében Nagyváradon megjelent kiadványt **dr. Pálfi Sándor** ismertette. A könyv úttörőnek számít az aradi helytörténetben, eddig még egyetlen kiadvány sem tárgyalta a város urbanisztikáját építkezési

stílusok szerint. A könyv első fejezete az ún. „glogováci romokkal” foglalkozik, amelyek az 1224-ben felszentelt egykori román stílusú káptalani templom maradványai, s mementóként maradtak meg a középkori városból. A város a török korban elpusztult, csak a 18. században kezdett ismét fejlődni. Ebből a korból származó szinte valamennyi barokk emléket feltérképezte a szerző. A 19. század két építészeti stílusirányzata, az eklektika és a szecesszió az, amely meghatározza a jelenlegi városképet is. A múlt század Bauhaus stílusa aradi építményeinek bemutatásával zárja gazdagon illusztrált könyvét a szerző.

Május 25. – Aradon avatták fel **Fábián Gábor** (1795–1877) szobrát. Fábián Gábor Vörösberényben született, jogászként került előbb Világosra, majd Aradra, s telepedett le a Marosparti városban. Megírta a város monográfiáját, de gazdag fordítói és közírói tevékenységet is folytatott. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. 1848-ban Világos küldötteként megválasztották a forradalmi magyar országgyűlés képviselőjének. A forradalom után Vörösmartyval, Bajza

Józseffel együtt bujkált, majd háziőrizetbe került. Az aradi református egyház főgondnokaként rengeteget tett a ma is álló templom felépítéséért. Halálát követően a Kölcsey Egyesület emléktáblát helyezett el háza falán, majd 1912-ben a város főterén szobrot is emeltek tiszteletére. Mindkettőt az 1920-as években távolították el. Születésének 200. évfordulóján az újjáalakult Kölcsey Egyesület emléktáblát készíttetett, de a hatóságok nem engedélyezték felhelyezését egykori lakóházára, így csak a református templom előcsarnokában sikerült azt elhelyeznie. Most a város vezetőségének beleegyezésével és anyagi támogatásával az általa épített

templom előtt felavatták Fábrián Gábor bronz mellszobrát, Kocsis Rudolf aradi szobrászművész alkotását. Az ünnepi istentiszteleten **Csúry István**, a királyhágómelléki református püspökség h. püspöke hirdetett igét. A szobornál Seres Géza aradi esperes és **Bognár Levente** alpolgármester mondott ünnepi beszédet.

Május 26. – A magyar nyelv ismeretét igazoló vizsgára **Tácsi Erika** tagtársunk több diákjának honismereti témákat javasolt. A gyerekek Temesvár műemlékeiről, a város barokk épületeiről, Temesvár műépítészeti hagyatékáról, Majláthfalva történetéről, Végvár múltjáról és jelenéről, a Béga-csatorna történetéről, Temesvár ostromáról, temesvári emléktáblákról és szobrokról stb. írták vizsgadolgozataikat.

Június 10. – Elkészült a **Partiumi füzetek 54.** száma: Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében. II.

Június 12–15. között tartotta idei nemzetközi építéstudományi konferenciáját az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT), melyen a nyolcvanhárom éves hidászprofesszor, dr. Tassi Géza és **dr. Jancsó Árpád** közölt közösen dolgozatot és tartott előadást a százéves temesvári Liget úti hídról: Egy klasszikus bánáti vasbeton híd mai szemmel címmel.

Június 15. – **Kossuth-szobor avatása Tenkén.** A kegyeleti koszorúit egyesületünk részéről Dukrét Géza és Kupán Árpád helyezte el. Jelen volt még Fekete Irénke.

Június 28. – A Heti Új Szó Baráti Társasága a trianoni határ szabdalta régió szerbiai oldalán tartotta meg évi összejövetelét, amelyen **Tácsi Erika** és **Jancsó Árpád** vett részt. A magyarkanizsai találkozó alkalmával Jancsó Árpád bemutatta a szerbiai résztvevőknek a PBMET tevékenységét. Kihasználva az alkalmat, mindkét autóbuszon PBMET-bemutatót és tagtoborzót tartott.

Július 4–6. között tartották meg a XVI. Határ Menti Turista Találkozót Makó–Csanád–Nagyszentmiklós–Óbéba útvonalon, valamint a kapcsolódó Téry Ödön emléktúrát. A résztvevők megkoszorúzták a nagyszentmiklói Bartók-emlékhelyeket és Révai Miklós emléktábláját. Óbébán a magyar turizmus nagy öregjének emléke előtt tisztelegtek, megkoszorúzva Téry Ödön

szobrát. Az eseményen **Velcsov Margit** vett részt, aki ismertette Nagyszentmiklós nevezetességeit.

Július 12. – Megalakult az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaságnak Tudomány- és technikatörténeti szakosztálya. Célja egy helyre gyűjteni mindazon kutatókat, akik szakterületeik művelése mellett (építéstudomány, földtan, kohászat, bányászat, faipar, gépészet, földmérés, energetika, elektronika, számítástechnika, vegyészet) tudomány- és ipartörténettel is foglalkoznak. A Kolozsváron megtartott alakuló ülésen Temesvárról **Jancsó Árpád** vett részt. A szakosztály elnökévé a kolozsvári **Wanek Ferencet** (tagja a PBMET Temes megyei szervezetének) választották.

Szintén e napon tartották meg a Szamos-parti „kincses városban” az **I. Tudomány- és Ipartörténeti Konferenciát**. A Bethlen Kata Diakóniai Központ konferenciatermében érdekes előadások hangzottak el a texasi G.B. Halstedről a Bolyaiak amerikai propagátoráról (Kása Zoltán), Szabó Péter matematikusról (Oláh-Gál Róbert), a kolozsvári magyar történelmi egyházi iskolák fizikatanításának történetéről (Kovács Zoltán), az erdélyi harangokról, harangozó bábokról és harangjátékokról (Márton László), a Béga-csatorna történetéről (**Jancsó Árpád**), Nagyvárad iparának történetéről (**Makai Zoltán**), az első magyar nyelvű kémiai folyóiratról, mely Kolozsvárról terjesztette a vegytani újdonságokat és újonnan megalkotott kifejezéseket (Majdik Kornélia). Puskás Ferenc ízes előadásában elkalauzolta a hallgatóságot a világitástechnika múltjába, jelenébe és előrevetítette annak jövőjét is. Hallhattunk a székelyföldi gőzmozdonyokról, a régi kisvasutak újraindításának lehetőségeiről (Papucs András), rácsodálkozhattunk a kísérletező alkímia roppant gazdag képeleire (Szócs Katalin), és több titkot hallhattunk a számítógép szerepéről az úrversenyben (Borbély Éva). **Wanek Ferenc** az Erdélyi-medence földgázlelőhelyeinek felfedezéséről értekezett, részletezve a sok tévhitet is, melyek sokáig gátolták a feltárásokat és e hatalmas kincs kiaknázását. Bitay Enikő az Erdélyi Múzeum Egyesület technikatörténeti kutatásairól

értekezett, a Zalaegerszegi Olajipari Múzeum igazgatója, Tóth János pedig elbeszélte, hogyan vált a trianoni Magyarország kőolajkitermelő országgá. A dunaújvárosi Kozma Erzsébet az aradi születésű Kerpely Antal életét és tevékenységét mutatta be. Az árvaháztól az európai hírnévig című előadásából megtudhattuk, hogy Kerpely Antal nagyon sokat tett régióink kohászati iparának fejlesztéséért, sokat tevékenykedett a Bánságban és ő hozta létre a vajdahunyadi acélműveket is.

Emléktábla avatása Hegyesi Márton tiszteletére 2007. augusztus 30-án

A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS EREDMÉNYEI

Felsoroljuk, de nem a teljesség igényével, melyek azok a települések, megyénként, amelyekről könyv, tanulmány, vagy dolgozat készült. Ezek egy része nem látott napvilágot, de előbb-utóbb megjelennek nyomtatásban:

Arad megye:

Arad – városismertető, régi térképek, műemlékek, számos helytörténeti dolgozat műemlékekről, személyekről, iskolákról, temetőről, emlékművekről, egyesületekről stb., Borosjenő, Feketegyarmat, Nagyzerénd, Pécska – két külön álló kötetben is, Kézművesség a Bánságban, Szakrális emlékek Aradon és körzetében.

Kutatóink: Csanádi János, Deák József, Matekovits házaspár, Pávai Gyula, Puskel Péter, Ujj János, Vajda Sándor.

Bihar megye:

Albis, Ant, Árpádi tanyavilág, Bihar–kismonográfia, Biharfélegyháza, Biharpüspöki–monográfia, Biharszentjános, Belényes, Bélfenyér, Bors, Élesd–monográfia, Érmellék–monográfia, Érmihályfalva, Érsemjén–monográfia, Félixfürdő–kötet, Hegyközcsatár, Hegyközkovácsi, Hegyközújlak, Hegyközpályi, Hegyközszáldobágy, Hegyköztóttelek, Hegyközszentmiklós, Hegyközszentimre, Köröskisjenő, Magyarremete, Micske, Nagyszalonta–monográfia, Nagyvárad–városismertető, önálló kötetek: Várad–Olaszi temető, Nagyvárad építésze, Nagyvárad református templomai, Nagyvárad római katolikus templomai, Mesélő képeslapok, művelődéstörténet, Nagyvárad műemlék épületei, számos tanulmány személyekről, iskolákról, gazdasági életről, műemlékekről és emlékművekről, egyesületekről stb., Ottomány–monográfia, Paptamási, Püspökfürdő–kötet, Rév–monográfia, Síter, Sólyomkővár, Szalacs–monográfia, Szalárd, Szentmárton, Szentjobb–

monográfia, Székelyhíd–monográfia, Tenke, Tóti–monográfia, Várasfenes, Sebes Körös-völgyi kastélyok, Árpád-kori települések a Fekete Körös-völgyében, az Érmelléken, Udvarházak vagy kúriák (Csokaly, Asszonyvására, Gálospetri, Ottomány, Érsemjén), Hegyköz–történeti monográfia.

Kutatóink: Antal Béla, Balla Erzsébet, Borbély Gábor, Ciorba Teréz, Dánielisz Endre, Dukrét Géza, Emődi János, Emődi Tamás, Farkas Piroska, +Fábián József, Hunyadi Károly, Jósza Piroska, +Juhász Viktor, Kordics Imre, Kormányos László, Kovács Rozália, Kupán Árpád, Makai Zoltán, Nagy Aranka, Nagy Mária, Nánási Zoltán, S. Németh Katalin, Pásztai Ottó, Péter I. Zoltán, Szabó István, Szalai Ilona, Wilhelm Sándor.

Szatmár megye:

Apa, Avasújváros, Ákos–kötet, Dabolc, Egri, Erdőd, Hadad, Kaplony, Kökényesd–kötet, Kőszegremete, Mezőpetri, Nagykároly–több kötet, Ombod, Sárközújlak–monográfia, Szatmárnémeti–városismertető, számos tanulmány személyiségekről, iskolákról, emlékművekről, műemlékekről, egyesületekről stb., Szilágypér–monográfia, Túrterebes.

Kutatóink: Bara István, +Benedek Zoltán, Fazekas Lóránd, Kiss Kálmán, +Sipos László, Székely Antal, Uszakai Árpád.

Szilágy megye:

Kémer–kötet, Kraszna, Magyarkecel, Mezőterem, Sarmaság–monográfia, Somlyóújlak–kötet, Szilágyborzás–kötet, Szilágycseh, Szilágysági magyarok–gyűjteményes kötet (társsz.), Szilágylopért, Szilágynagyfalú–monográfia, Szilágysomlyó–kötet, Szilágyzovány–monográfia, Zilah, Zsibó, A Szilágyság műemlékei és emlékhelyei–kötet.

Kutatóink: Bessenyei István, Major Miklós, Joikits Attila, Kiss Zoltán, Lakóné Hegyi Éva, Erdei János, Sallay Károly.

Temes megye:

Detta, Nagyszentmiklós, Ótelek, Temesvár – városismertető, számos tanulmány műemlékekről, személyiségekről, iskolákról,

Temesvár hídjai–kötet, emlékművekről stb., Végvár, Zsombolya, Árpád-kori települések Temes megyében, Béga-csatorna.

Kutatóink: Jancsó Árpád, Pálkovács István, Krestyán Ilona, +Tácsi László.

Máramaros megye:

Felsőbánya–monográfia, Koltó, Máramarossziget, Misztótfalu, Nagybánya, Szinérváralja.

Kutatóink: Hitter Ferenc, Jakab Rita.

Krassó-Szörény megye:

Nincs kutatónk, így eredményről sem tudunk beszámolni.

Kolozs megye:

Starmüller Géza, Tóthpál Tamás.

Kimutatás az előadások és a pályázatok számáról

Minden évben előre meghatározzuk a kutatás témáját. Így egy évben az egynapos és háromnapos konferenciának meghatározott témaköre van. De ez csak a főtéma, ezek mellett megjelennek mindig az előző kutatási programok témái is, mert többen vannak, akiknek egy meghatározott kutatási területük van, vagy csak egy tájegységben kutatnak. Egyik-másik tanulmány hosszú évek munkája. S nyilván akkor mutatja be, amikor elkészült.

A pályázatok is hozzájárulnak a kutató munkához, sőt serkentőleg is hatnak, mert díjazással jár egyben. Ugyanakkor, mivel az elbírálás diák és felnőtt kategóriában történik, így sikerült bevonjuk a fiatalságot is e kutató munkába. Többen közülük azóta elvégezte az egyetemet is és teljes jogú tagunk lett, amely nagy nyereség a szakmának is.

Főbb témaköreink a következők voltak:

– (kimutatás az előadások számáról):

	<i>találkozón</i>	<i>konferencián</i>	<i>pályázatok</i>
1995 – Egyházi műemlékeink	–	21	–
– pályázat: Szent László élete, tevékenysége	–	–	59-38
1996 – Településeink kialakulása és története	6	30	24-10
1997 – Partiumi magyar temetők	6	25	–
– pályázat: Oral history	–	–	26-9
1998 – Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, események, személyiségek, emlékművek	8	26	26-15
1999 – Várak, kastélyok, udvarházak	11	24	–
– pályázat: Irodalmi emlékhelyeink	–	–	23-17
2000 – Árpád-kori településeink kialakulása és története	8	27	11-1
2001 – Árpád-kori településeink kialakulása és története	9	30	13-2
2002 – A 20. század emlékezete, öröksége	11	27	23-8
2003 – A 20. század emlékezete, öröksége	7	24	39-17
2004 – A Rákóczi- és a Bocskai-szabadságharc emlékezete			
– Jókai Mór a Partiumban	10	27	33-14
2005 – Pusztuló műemlékeink			
– Élő népi mesterségek			
– Műszaki személyiségeink	9	26	24-10
2006 – 1956 emlékezete			
– II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája			
– Pusztuló műemlékeink	9	17	19-11
2007 – Településeink arculata			
– Pusztuló műemlékeink			
– A 20. század öröksége	3	21	15-7
2008 – A reneszánsz éve			
– Az 1848–49-es forradalom nyomában			
– Pusztuló műemlékeink			
– A 20. század öröksége	5		8-4

Megjegyzés: a pályázatoknál az első szám a dolgozatok száma, a második szám: ebből mennyi a diák-dolgozatok száma.

PARTIUMI HONISMERETI TALÁLKOZÓK

2003

Az egynapos konferenciát 2003. március 22-én a PKE kistermében tartották, melyet megtisztelt jelenlétével Tőkés László püspök és dr. Hermán M. János előadó-tanácsos, akik az egyházkerület nevében köszöntötték a megjelenteket. A konferencia első felében a következő előadások hangzottak el: Kupán Árpád: Tragikus sors, dicső történelmi szerep. II. Rákóczi Ferenc élete; Antal Béla: A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc és hatása Erdélyre; Nánási Zoltán: A kurucok szabadságharca Székelyhíd környékén; Borbély Gábor: Rákóczi-emlékhelyek a Partiumban; Székely Antal: Az ombodi kórus és fúvószenekar története; Nagy Aranka: Bíró Lajos életútja, hazai kutatásai tükrében; Bessenyei István: A történetlenség.

Az előadásokat könyvbemutató követte: a Kriza János Néprajzi Társaság kiadványait Szabó Árpád Töhötöm ismertette.

A konferencia második felében a Kriza János Néprajzi Társaság fiatal kutatói tartottak előadást, Pozsony Ferenc elnök vezetésével: dr. Pozsony Ferenc: A moldvai magyar falvak társadalomszerkezetéről; Peti Lehel: Egy mítosz archetipológiája. A moldvai csángók időszemléletéről; Kinda István: A pap társadalmi kontroll-szerepe a moldvai Csík faluban. Ebéd után folytatódott a konferencia: Nagy Emőke: A születéshez kapcsolódó szokások Pusztinán; Ilyés Sándor: A megesett leány büntetőírításai a moldvai csángóknál; Pete Komáromi Sára: Gyermeknevelés Moldvában; Ivácsony Zsuzsa: Szerelem, udvarlás, leánykérés Moldvában; János Szatmári Ildikó: „Házasságpótló” szokások Moldvában; Fülöp Mónika: Hozomány a moldvai magyar falvakban; Miklós Zoltán: Öröklési jogszokások a moldvai magyaroknál; Buzogány Zsuzsa: Egy moldvai falu, Diószén táplálkozáskultúrájáról.

2004

A konferenciát március 20-án, a PKE Bolyai termében tartottuk, melynek témái: a Bocskai-szabadságharc; a 20. század öröksége. A következő előadások hangzottak el: Kupán Árpád: Bocskai István szerepe Erdély történetében; Borbély Gábor: A Bocskai-szabadságharc kezdeti szakasza; Dr. Gerhárdt László: A szabadságharc fő kovácsmesterének, Szentesy Dánielnek élete – ismertette Pásztai Ottó; Bessenyei István: Bujdosás Árpádon; Pávai Gyula: Jókai Mór Aradon; Péter I. Zoltán: A nagyváradi városházi faliképek; Bara István: A vetési református műemlék templom; Székely Antal: Pettyéni műemlékek – ismertette Nagy Aranka; Kiss Zoltán: A Krasznai és a Magyarkeceli Református Egyházközség vagyionfosztása. Ezután emléktáblát avattunk K. Nagy Sándor tiszteletére az egyetem udvarán. Beszédet mondott dr. Hermán M. János, majd Dukrét Géza ismertette a nagy helytörténész életét és munkásságát. Csúry István imája után lelepleztük az emléktáblát. Ezt követően rövid közgyűlést tartottunk, melyen Dánielisz Endre beszámolt az Arany János portán tervezett építkezésről, kérve társaságunk állásfoglalását a nem ideillő építkezés miatt. Határozat született a Fényes Elek-díjak kiosztásában: Bihar megyéből Péter I. Zoltán, Arad megyéből Csanádi János, Szatmár megyéből Bara István kapja meg.

2005

A konferenciát április 2-án a Partiumi Keresztény Egyetem Bolyai termében tartottuk. A következő előadások hangzottak el: Pásztai Ottó: 875 éves a váradhegyfoki prépostság; Kordics Imre: Körösszeg vára; Kiss Zoltán: A somlyói Báthori-vár; Bessenyei István: Az erkölcs átalakulása a 20. században; Pávai Gyula: Egy elfelejtett aradi költő, Kövér Erzsébet; Ujj János: Arad 1944-es bombázása; Kupán Árpád: A mozizás

kezdetei Nagyváradon; Nagy Aranka: Bárkányi János a Rákóczi-család gyóntatója és bizalmasa; Székely Antal: Ombod neve védelmében. Az előadások után közgyűlést tartottunk, melynek témái a következők voltak: bírósági bejegyzés, fotódokumentációs archívum létrehozása, a meghirdetett pályázatok zsűritagjainak megválasztása: Kupán Árpád, Borbély Gábor, Kordics Imre, Pásztai Ottó. Könyvkiadásunk. Együttműködési megállapodást írunk alá a Hajdúság-Partium Értékmentő Egyesülettel. Az idei Fényes Elek díjakat a következők kapják meg: Ujj János, Kordics Imre, Kupán Árpád. A gyűlés végére megérkezett Tőkés László püspök és dr. Hermán János előadó-tanácsos. A tanácsos elismerését és háláját fejezte ki mindazoknak, akik idejüket értékmentésre fordítják. Tőkés László püspök szeretettel köszöntötte az egybegyűlteket, s elmondta, hogy a kezdetektől fogva támogatta a hit hordozói, a tudomány és művelődés képviselői közötti együttműködést.

2006

A hagyományos tavaszi konferenciát április 1-jén tartottuk a Partiumi Keresztény Egyetemen. A következő előadások hangzottak el: Kupán Árpád (Nagyvárad): Bocskai István a vallásszabadság védelmében, Sárkány Viola (Kismarja): A

Bocskai-kápolna helyreállítása és a bécsi béke évfordulója, Bartos Elekes Ildikó (Nagyvárad): Derékbátört életpálya, 1956, Horber Pál (Nagyvárad): Egy gyalogos 1956-ja Marosvásárhelyen, Bessenyei István

(Segesvár): Portörlés a reformáció, Pávai Gyula (Arad): Echarde Sándor levelei az aradi Kultúrpalota igazgatójához, Puskel Péter (Arad): A százéves aradhegyaljai motorvasút, Székely Antal (Ombod): Pettyéni műemlékek, Kovács Rozália (Érmihályfalva): Húszéves a Nyíló Akác-néptánccsoport.

Az előadások után közgyűlés következett. Bejelentések: Fazekas Lóránd Szatmárnémetiből Szent-Györgyi Albert-díjat kapott. Bizottságunk decemberben megkapta a Pro Partium-díjat, márciusban pedig a Bocskai István Hagyományőrző Egyesület Aranydiplomáját. Megbeszéltük az idei kutatási témákat. Augusztusban honismereti tábor szervezünk Asszonyvásárán. A pályázati díjkiosztó ünnepség május 20-án lesz a Festum Varadinum keretében. Június 10-én szervezzük meg Nagyszentmiklóson a Bartók-ünnepségünket, ahol könyvet is mutatunk be. A zsűri tagjai: Kupán Árpád, elnök, Borbély Gábor, Pásztai Ottó, Kordics Imre. Szavazás alapján, a 2006-os Fényes Elek-díjakat a következők kapják meg: Arad megyéből Puskel Péter, Bihar megyéből Borbély Gábor, Szatmár megyéből Kiss Kálmán.

2007

Április 14-én tartottuk meg, a rendkívüli közgyűléssel egybekötött találkozónkat a Partiumi Keresztény Egyetem Bolyai termében.

Elhangzott három előadás:

Kordics Imre (Nagyvárad): Hegyesi Márton emlékezete.

Bessenyei István
(Segesvár): Konfesszionizmus és ökumenizmus.

Kovács Rozália
(Érmihályfalva): Gencsi Zsigmond, Rákóczi hadainak ezres kapitánya.

Ezután a közgyűlés következett. Jelen volt 39 tag. Mint jogi személyiség, egyesületünk felvette a Társaság nevet, a Bizottság helyett. A törvény értelmében a régi tagság újrairatkozott a társaságba, s új tagsági könyvecskét kapott. Dukrét Géza felolvasta az alapító okiratot, majd ismertette az Alapszabályzatot. Megegyeztek, hogy minden megye képviselője írásban nyújtja be az esetleges módosító javaslatokat, az őszi konferencián. Bara István javasolta, hogy aki három évig nem fizet tagsági díjat, ki kell zárni. Szavazásra felhatalmazni senkit sem lehet, csak személyesen lehet szavazni. A javaslatokat egyhangulag elfogadták. Ezt követően titkos szavazással megválasztották az igazgatótanácsot. A jelenlévők egyhangulag, egyetlen ellenszavazat nélkül választották meg a következőket: elnök Dukrét Géza (Nagyvárad), alelnök Bara István (Szatmárnémeti), titkár Gőnyey Éva (Nagyvárad), tagok: Kupán Árpád (Nagyvárad), Ujj János (Arad), Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti), Pálkovács István (Temesvár), Erdei János (Szilágysomlyó). Kinevezték a pénztárost: Farkas Piroska, a könyvelőt: Nagy Magda. Megválasztották a cenzort: Fülöp Gyöngyi. Határozat született a Fényes Elek-díj odaítélésében. Az őszi konferencián a következők kapják meg a díjat: Jóska Piroska (Nagyvárad), Dánielisz Endre (Nagyszalonta), Kovács Rozália (Érmihályfalva). A különdíjat Bognár Levente, Arad alpolgármestere kapja meg. A Varadinum ünnepek alatt lesz a pályázati díjkiosztó ünnepség. A zsűri tagjai lesznek: Kupán Árpád, Pásztai Ottó, Kordics Imre, Borbély Gábor. A továbbiakban a 2007-es év rendezvényeiről volt szó.

A közgyűlésen résztvett a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány kuratóriumi tagjai: Révász Tiborné, Flóris János, dr. Kertész János, Fehér István, dr. Villányi László. Révász Tiborné bemutatta a 2006 júliusában alakult, isaszegi székhelyű alapítványt. Azért is jöttek, hogy felvegyék a kapcsolatot a társaságunkkal.

2008

A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság április 19-én tartotta hagyományos tavaszi konferenciáját a Partiumi Keresztény Egyetem Shakespeare-termében. A Partium és a Bánság minden részéből érkeztek a tagok, összesen negyvenen. A konferencia első részében honismereti előadások hangzottak el. **Kupán Árpád** a szentjánosi nagy perről érkezett. Ebből megtudhattuk, hogy az 1848-as forradalom nagy vívmányát, a jobbágyfelszabadítást és a nemesi kiváltságok eltörlését a császár is szentesítette, de a szabadságharc leverése után a parasztnak nagy része nem jutott földhöz. A birtokviszonyok szabályozását az ún. úrbéri bíróságok végezték. Ezek döntöttek azokban a peres ügyekben, amelyekben a parasztnak nem tudtak megegyezni a földesúrral. Így Szentjánoson is 1857-től 1863-ig pereskedtek. A nagy per iratanyagát a debreceni levéltárban őrzik, s ebbe nyújtott betekintést Kupán Árpád. **Pálkovács István**, Temesvárról, a 150 évvel ezelőtt épült dettai vasútról beszélt és annak gazdasági vonatkozásairól. **Kiss Zoltán** krasznai helytörténész a református iskolák nehézségeit ecsetelte a két világháború között és annak szilágysági vonatkozásait. Fokozatosan csökkent a magyar iskolák és diákok száma. A rendkívül érdekes és ma is aktuális problémákat, statisztikai adatokat, táblázatokon keresztül szemléltette. **Jancsó Árpád** Temesvárról a Hunyadiak korát ismertette, Hollós zászló Temesvár felett címen, korabeli képeket, térképeket, festményeket vetítve. Ezután **Dukrét László** informatikus mérnök, az egyesület általa szerkesztett honlapját mutatta be, amelyet immár bárki megtekinthet a világhálón, a www.pbmet.ro címen. **Kiss Kálmán** Túrterebesről Csúry Bálint

Szamosháti szótárát ismertette. A szókincs-gyűjtemény alapja Egri szintiszta magyar szamosháti falu nyelve volt, de kiterjedt a szamosháti népnyelv egész szókincsére. Konkrét példákkal illusztrálta az ízes népnyelvet. **Ujj János** aradi történész

tanulmányának címe Arad és a marosi határőrvidék volt. Az 1699-es karlócai béke után a bécsi udvar a visszafoglalt déli területek nagy részét nem csatolta vissza Magyarországhoz központosított szervezethez, az katonai kormányzás alatt maradt. A Magyarországra menekült szerbeket elsősorban itt telepítették le. Hogy megszüntessék a sorozatos összetűzéseket katonai szolgálatra kényszerítették őket, s 1702-ben létrehozták a Szerb Határőrvidéket. Ennek tevékenységét ismerhettük meg.

Ezt követően rövid könyvbemutatók következtek: Kovács Rozália: Nagycsaládok, fényes idők Érmihályfalván, Jóska Piroska: Bihari sorsok a változó időben, Ujj János: Arad építészeti emlékei, Pávai Gyula: Mesélő házak Aradon.

A konferencia második részében közgyűlést tartottak, amely két beszámolóval kezdődött. Dukrét Géza elnök az egyesület tevékenységeiről számolt be, az őszi konferenciától eltelt időszakban, Nagy Magda az évi pénzügyi beszámolót ismertette. Ezután megbeszéltek a társaság aktuális problémáit. A 15 éves évfordulóra emlékkönyvet adnak ki, rövidesen elkészül a Partium lap újabb száma, újabb emléktáblák elkészítését határozták el. Véglegesítették a Fényes Elek-díjak odaítélését. Az őszi háromnapos érsemjéni konferencián a következők kapják meg a díjat: Antal Béla és Pásztai Ottó Nagyváradról, Jancsó Árpád Temesvárról. A különdíjat Kovács Zoltán, Érmihályfalva polgármestere kapja meg.

PARTIUMI HONISMERETI KONFERENCIÁK

A Partiumi Honismereti Konferencia immár hagyományos és elismert mind belföldön, mind külföldön. Átlagosan 70 ember vesz részt rajta, a Partumból, a Bánságból, Kolozsvárról, Magyarországról. Háromnapos, az első két nap előadások hangzanak el, a harmadik nap szakmai kirándulás, a környék műemlékeinek meglátogatása.

Vándorkonferencia, hogy bekapcsoljuk a különböző vidékeket a közös kutató munkába. A konferencia helytörténeti kutatómunkánk és műemlékvédő tevékenységünk legmagasabb fóruma. Ekkor tartjuk az évi közgyűlést is, ekkor osztjuk ki a Fényes Elek-díjakat azoknak, akik kimagasló munkát fejtettek ki a helytörténeti kutatómunkában és az egyesületi élet szervezésében.

Eddig tizenhárom konferenciát szerveztünk:

- I. Konferencia 1995. – Nagyvárad, téma: Egyházi műemlékeink.
- II. Konferencia 1996. – Bihardiószeg–Székelyhíd, téma: Helytörténeti és néprajzi kutatás az Érmelléken és Hegyközön.
- III. Konferencia 1997. – Bihar, téma: Partiumi magyar temetők.
- IV. Konferencia 1998. – Sarmaság, téma: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, események, személyiségek, emlékművek.
- V. Konferencia 1999. – Felsőbánya, téma: Várak, kastélyok, udvarházak.
- VI. Konferencia 2000. – Belényes, téma: Árpád-kori településeink kialakulása és története.
- VII. Konferencia 2001. – Kaplony, téma: Árpád-kori településeink kialakulása és története.
- VIII. Konferencia 2002. – Arad, téma: A 20. század emlékezete, öröksége.

- IX. Konferencia 2003. – Hegyközkovácsi, téma: A 20. század emlékezete, öröksége.
- X. Konferencia 2004. – Sárközújlak, témái: A Bocskai- és a Rákóczi-szabadságharc.
- XI. Konferencia 2005. – Zsombolya, témái: Pusztuló műemlékeink; Élő népi kismesterségek; Műszaki személyiségeink.
- XII. Konferencia 2006. – Szilágycseh, témái: 1956 emlékezete, II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája, A Partium és a Bánság pusztuló műemlékei.
- XIII. Konferencia 2007. – Szatmárnémeti, témái: II. Rákóczi Ferenc Erdélyben, Pusztuló műemlékeink, Településeink arculata.

Most pedig ismerkedjünk meg az utóbbi öt konferenciával:

A IX. Partiumi Honismereti Konferencia Hegyközkovácsi, 2003. szeptember 5–7.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 5–7. között Hegyközkovácsiban szervezte meg IX. Partiumi Honismereti Konferenciáját. Megünnepezték a szervezet megalakulásának 10. évfordulóját.

A konferenciát a falu újjávarázsolt kultúrotthonában tartották. Az ünnepélyes megnyitó a Szózat eléneklésével kezdődött. A konferenciát köszöntötte Dukrét Géza, a PBMEB elnöke, Forró László lelkipásztor, mint házigazda, Tótkés László,

a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke, Nagy Gizella Bihar község polgármestere, Matekovits Mária, az EMKE alelnöke, Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke, dr.

Diószegi László, a Teleki László Alapítvány ügyvezető igazgatója, dr. Soós Lőrinc, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese. A konferenciát megtisztelte még jelenlétével dr. Laczka Sándorné, a Magyar Statisztikai Társaság főttkára, Sebestyén József, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Műemléki és Régészeti Főosztályának vezetője, Káldy Gyula, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője, Romhányi András, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa, a Magyar Kollégium vezetője, Hajdú Jenő, a II. Rákóczi Ferenc Emléktársaság elnöke – Borsi, Szlovákia, Széphegyi László, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Szegedi Irodájának igazgatója, Szalga Zoltán, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Szövetség elnökségi tagja, János Szabolcs, az Erdélyi Múzeum Egyesület Bihar Megyei Szervezetének elnöke.

Dukrét Géza elnöki beszámolójában röviden ismertette a tíz év eseményeit, eredményeit: kilenc konferencia, kilenc pályázati kiírás, huszonhárom kötet a Partiumi füzetek sorozatában, tizenegy honismereti tábor, tizenhárom emléktábla. Ezt részletesen bemutatja az erre az alkalomra megjelent évkönyv. Ezt követte a Fényes Elek-díjak kiosztása, melyet a következők kaptak meg: Lakóné Hegyi Éva (Zilah), Dukrét Géza és post mortem Benedek Zoltán (Nagykároly). Tempfli József és Tőkés László püspökök önzetlen támogatását a Fényes Elek-díj bronzplakettjének odaítélésével köszönte meg az egyesület.

A tudományos ülészak, a hagyománynak megfelelően, a környék megismertetésével kezdődött. Dukrét Géza a Hegyköz vidékét mutatta be, egy térképvázlat segítségével, Forró László lelkipásztor Hegyközkovácsi helytörténetéről és mai helyzetéről tartott előadást. A konferencia fő témája A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója volt. A következő előadások hangzottak el: Hajdú Jenő (Borsi): A nagyságos fejedelem szülőháza; dr. Szénássy Zoltán (Révkomárom): Kuruc világ Komárom megyében; Hitter Ferenc (Felsőbánya): Pintye havasi betyár vagy Rákóczi kuruca 1703 augusztusában; Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti): A majtényi fegyverletétel emlékoszlópa;

Pálkovács István (Temesvár): II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak útja a Bánságban – 1906; Nagy Aranka (Nagyvárad): Mányoki Ádám – II. Rákóczi Ferenc arcképfestője. A délutáni szünet előtt egy más jellegű előadás is elhangzott – Borbély Gábor (Nagyvárad): Érmelléki borospincék címen, mely az ebben a témakörben készült fénykéпкиállítás megnyitásához kapcsolódott. Az Érmellék borospincéit, borászati eszközeit bemutató kiállítást Sófalvi István fotóművész készítette. Este Péterfy Lajos és Gál Annamária színművészek műsorával zárult a konferencia első napja.

Szombaton A 20. század öröksége, emlékezete című témakör keretében zajlott, a következő előadásokkal: Halász Péter (Budapest): A második évezred öröksége – Gondolatok a hagyományról; Kupán Árpád (Nagyvárad): A nagyváradi szabadkőművesség szerepe városunk 20. század eleji felvirágoztatásában; Puskel Péter (Arad): Az aradi Szabadság-szobor feltámadása; Sándor István (Arad): Felállítás előtt az aradi Szabadság-szobor; Matekovits Mária, Matekovits Mihály (Arad): Fogalom – árnyékkal. Gondolatsor az aradi Szabadság-szobor esztétikájáról; Pávai Gyula (Arad): Fischer Aladár az Aradi Katolikus Gimnázium igazgatója; Nánási Noémi (Érmihályfalva): Máté Imre – egy küzdelmes költői pálya; Csanádi János (Kisjenő): Nagyzerénd szellemi nagykorú-sodásának erőforrásai; Tácsi Erika (Temesvár): A temesvári Bartók Béla Líceum, a 20. század teremtménye; Krestyán Ilona (Temesvár): Az iparosképzés helyzete

Temesváron a 20. század elején; Pásztai Ottó (Nagyvárad): A nagyváradi vegyipar története; Jancsó Árpád (Temesvár): A Béga hajózó csatorna csegéző műve;

Bessenyei István (Segesvár): Az önpusztító fegyver. Az előadásokat közgyűlés követte.

Este 19 órától istentiszteleten vettünk részt. Alulírott köszönetet mondott az egyházközségnek a konferencia megszervezésében nyújtott segítségért. Ezt követően világháborús emlékmű felavatására került sor, amely egy felemelő ünnepség keretében zajlott le.

Vasárnap szakmai kirándulásra indultunk, magyarországi Árpád-kori templomok megtekintésére, a következő útvonalon: Nyírbátor–Sonkád–Gyügye–Szamosújlak–Csengersima–Nagyvárad.

X. Partiumi Honismereti Konferencia Sárközújlak, 2004. szeptember 10–12.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 10–12. között szervezte meg a X. Partiumi Honismereti Konferenciát, a Szatmár megyei Sárközújlakon. A rangos eseményt a Mezőgazdasági Szakközépiskola dísztermében tartották. Dukrét Géza, a PBMEB elnöke üdvözölte a megjelenteket, majd a Szózat eléneklése után Besenyődi Attila, adorjáni református lelkész tartott áhítatot. A konferenciát üdvözölte Sebesi János, Sárközújlak polgármestere, Popescu Monica, a líceum igazgatónője, Káldy Gyula, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal osztályvezetője, a megyei tanács elnöke nevében Bara István, Kerekes József, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület tanácsosa, Széphegyi László, a KÖH Szegedi Igazgatóságának igazgatója. A konferenciát megtisztelték jelenlétükkel

Sebestyén József, a KÖH munkatársa, Höhn József, a KÖH Gyulai Igazgatóságának igazgatója, Ráday Mihály, a Város- és Faluvédők Szövetsége Hungaria Nostra elnöke, Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke, Filep Mária, a Debreceni Városvédő Egyesület elnöke.

A helytörténeti munkában, történelmi örökségünk megóvásában, a honismereti nevelésben elért kimagasló eredményeiért az idei Fényes Elek-díjakat a következők kapták: Péter I. Zoltán Nagyváradról, Bara István Szatmárnémetiből, Csanádi János, Kisjenőből. Majd az Emléklapok átadása következett, azoknak, akik hozzájárultak a konferencia megszervezéséhez.

Hagyományunknak megfelelően az első előadások a vendéglátó település megismerésével kezdődtek. Anzik Albert helybeli tanár Sárközüjlak történetéről, Sebesi János a község mai arculatáról beszélt. Ezután a Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója tiszteletére a következő előadások hangzottak el: dr. Szénássy Zoltán (Komárom–Szlovákia) Bocskai felvidéki hadjáratairól, dr. Csorba Csaba (Budapest) Bocskai várairól, Bessenyei István (Segesvár) Bocskai István egyházpolitikájáról értekezett. Csanádi János Kisjenőről ismertette a partiumiak szerepét az Erdélyi Magyar Írói Rend megalapításában; Antal Béla bemutatta Biharpüspöki világháborús emlékművének kálváriáját, Emödi Tamás ismertette a legújabb kutatási eredményeket a síteri falkutatásokról és a szentjobbi ásatásokról. Az idei Jókai-év keretében elhangzott három

előadás: Karacs Zsigmond (Budapest) bemutatta Szénási magisztert, Jókai váradi regényalakját, dr. Szénássy Zoltán Jókainak a Partiummal való kapcsolatait, Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti) pedig a szatmáriak Jókai-

tiszteletét. Az előadások sora Széphegyi László diavetítésével végződött, Békés megye veszélyeztetett műemlékeiről. Ezután a közeli világháborús emlékműhöz vonultunk, ahol Anzik Albert ismertette az emlékmű hányattatott történetét, elhelyeztük a kegyelet koszorúját, majd elénekeltük a Himnuszt.

Másnap a következő előadások hangzottak el: Péter I. Zoltán a váradi várban épült első római katolikus székesegyházról, Pálkovács István (Temesvár) egy német klasszikus, Lenau bánági magyar szobráról és emléktáblájáról, dr. Vesselényi Gyula Tibor (Nagyvárad) az ipartörténeti műemlék- és emlékhelyvédelem néhány Bihar megyei vonatkozásáról értekezett. Ezután néhány személyiségről hangzottak el előadások: Deák József (Borossebes): Váradi Török család története; Pávai Gyula (Arad): Dálnoki Nagy Lajos, Székely Antal (Ombod): Dr. Vass Sándor állatorvos. Lakóné Hegyi Éva (Zilah) az úrihímzés történetét ismertette, A „varrás” művészete több évszázaddal ezelőtt címen, bemutatva több régi eredeti hímzést; dr. Sebestyén Kálmán (Budapest) egy elfelejtett színházról beszélt, a Szatmári Népszínházról; dr. Bura László (Szatmárnémeti) pedig helytörténet-írásunk buktatóiról; Krestyán Ilona (Temesvár) konkrét adatokat közölt Temesvár és vonzáskörzetének gazdasági kapcsolatairól a 20. század első két évtizedében; Borbély Gábor (Nagyvárad) az érmellék szőlészetéről beszélt, a filoxéra után, Szuhányi Sándor (Érmihályfalva) pedig Jakab Rezsőről, Érmihályfalva főjegyzőjéről, aki a homoki szőlőt betelepítette; Kupán Árpád (Nagyvárad) egy szomorú eseményt ismertetett, a mezőbikácsi lázadás következményeit; Nagy Aranka (Nagyvárad) bemutatta a nepáli magyarokat; Kovács Rozália (Érmihályfalva) a Turul nemzetség által Érmihályfalva környékén alapított, de már elpusztult településeket mérte fel. A konferencia közgyűléssel végződött. Először Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke üdvözölte a konferenciát. Dukrét Géza röviden beszámolt a két konferencia közötti jelentősebb eseményekről. Ezután megbeszéltük a könyv- és lapkiadás problémáit, azok terjesztését, eladását. Filep Mária Debrecenből ismertette az ottani honismereti tevékenységet, majd határozat

született a két egyesület szorosabb kapcsolatainak kialakítására. Közösén meghatároztuk a jövő év kutatási témáit: jelentős évfordulók, pusztuló műemlékeink, élő hagyományos kismesterségek, mellettük marad a 20. század öröksége, valamint a Rákóczi- és Bocskai-szabadságharc. Pálkovács István, Temes megyei területi elnök bejelentette, hogy a következő konferencia színhelye Zombolya lesz. A 2005. év programtervét a következő elnökségi ülésen véglegesítjük, november 27-én, Nagyváradon.

Este istentiszteleten vettünk részt a református templomban. Dukrét Géza elnök, a X. konferencia alkalmából Emléklapot adott át azoknak, akik kitűntek a tudományos munkában és aktívan résztvettek az egyesület működésében. Kitüntetésben részesültek a következők: Antal Béla, aki minden konferencián Biharpüspökiről tartott előadást, melyek anyaga most jelent meg önálló kötetben; Bessenyei István, a sarmasági konferencia szervezője bár elköltözött a Partiumból, de azóta is minden konferenciára előadással jön; Borbély Gábor, az Érmellék legjobb kutatója, számos cikk szerzője, most készül önálló kötete; Bordás István, aki személygépkocsijával segíti az elnökség munkáját; Farkas Piroska pénztárosunk, pénzügyeink lebonyolítója, ott van minden rendezvényen; Fazekas Lóránd Szatmár megyei területi elnök, számos pályázat nyertese; Hitter Ferenc, a felsőbányai konferencia szervezője, önálló kötetei jelentek meg; dr. Jósa Piroska, minden pályázaton résztvesz, a legtöbb első díjat vitte el; Karacs Zsigmond bár budapesti,

Bessenyei István átveszi az oklevelet

de már tagunknak tekintjük, mindenkit kísérik az általa gyűjtött adatokkal; Kiss Kálmán, most jelent meg önálló kötete Egriről; Kovács Rozália, szinte állandó előadónk, néprajzi pályázatok nyertese; Kupán Árpád, számos tanulmány szerzője, a pályázatokat elbíráló zsűri állandó tagja, a Jubileumi Rákóczi Évek

lelkes szervezője, önálló kötete jelent meg; Lakóné Hegyi Éva, számos tanulmány szerzője, a konferenciák állandó előadója; Mihálka Magdolna, kiadványaink szakavatott korrektora; Nánási Julianna, kiadványaink állandó terjesztője; Pálkovács István Temes megye területi elnöke, az ottani műemlékvédelem vezetője, a pontosság mintaképe, önálló kötete jelent meg; Pávai Gyula, irodalmi szervező, számos kötet szerzője, a konferencia állandó előadója; Szalai Ilona, az érmihályfalvi csoport szervezője, az Érintő című honismereti lap menedzsere; Székely Antal, egyesületünk legidősebb tagja, minden konferenciára előadással jön; Ujj János Arad megyei területi elnök, példásan irányítja a megyei csoportot. Ezután az elnök köszöntötte az új tagokat és átadta a tagsági könyvecskéket.

A vasárnapi szakmai kirándulás csak felemásan sikeredett. Közvetlenül az indulás után az autóbusz elromlott, így néhány személygépkocsival a társaságnak csak a fele tudta bejárni a tervezett útvonalat. Avasújvároson meglátogattuk a református templomot és megkoszorúztuk a nemrég felavatott világháborús emlékművet, Vámfalun a vidék egyetlen működő fazekasmesterénél jártunk, Avasfelsőfalun a görög katolikus templomot, a vízimalmot, Bikszádon az ásványvízforrást és a 18. századi kolostort tekintettük meg. A kirándulás fénypontja a Kőszegremetén álló, Erdély egyetlen Széchenyi-emlékművének meglátogatása volt. Az obeliszk megkoszorúzása után megtekintettük a közeli kányaházi víztárolót, majd visszatértünk Sárközújlakra.

A Széchenyi-emlékműnél

A konferencia elérte kitűzött célját. Elhangzott 26 előadás, amelyet több mint hatvanan hallgattak meg. Eljöttek a település

magyar anyanyelvű tanárai is. Rengeteg új információval, szellemileg és lelkileg feltöltődve tértünk haza.

A rendezvény támogatói a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Illyés Közalapítvány, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség, Sárközújlak Polgármesteri Hivatala, az Adorjáni Református Egyházközség, a Hi-Soft-Computer Kft. voltak.

XI. Partiumi Honismereti Konferencia

Zsombolya, 2005. szeptember 9–11.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 9–11. között szervezte meg a XI. Partiumi Honismereti Konferenciát, Zsombolyán, Temes megyében.

Az ünnepi megnyitó közös volt az ugyanitt megrendezett Magyar Polgármesterek Találkozójával. A Szózat eléneklése után Dukrét Géza, a PBMEB elnöke üdvözölte a tagságot, a meghívott vendégeket és a polgármestereket. Bessenyei István, nyugalmazott lelkipásztor rövid áhítatot tartott, majd a következők köszöntötték a konferenciát: Kaba Gábor, Zsombolya polgármestere, mint házigazda, Magyar Attila, az RMDSZ helyi szervezetének elnöke, Toró T. Tibor, RMDSZ parlamenti képviselő, Halász Péter a Honismereti Szövetség elnöke, Káldy Gyula, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal osztályvezetője.

A Fényes Elek-díjak ünnepélyes átadása következett. Díjat kapott Kupán Árpád történész, Kordics Imre helytörténész Nagyváradról és Ujj János történész Aradról. Az idén rendhagyó módon, díjat kapott Balazsi József, Érsemjén polgármestere, példamutató hagyományőrző és hagyományteremtő tevékenységéért. Szent László emlékplakettet kapott Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke, a két egyesület közötti kitűnő kapcsolat ápolásáért. Tízen kaptak emléklapot a helytörténeti kutatásban és a szervezeti életben kitűnő tevékenységért.

Az első előadást Kaba Gábor tartotta Zsombolya történetéről és jelenéről. Ezután különváltak a polgármesterek. Majd a következő előadások hangzottak el: Vicze Károly, temesvári tanár a Bánság történetét, Krestyán Ilona tanárnő Zsombolya kistérségi gazdasági viszonyait ismertette a 20. században. Dr. Blazovich László, a Szegedi Egyetem tanára érdekes előadást tartott a magyarországi településhálózat változásairól, különös tekintettel a Dél-alföldre és Aradra.

Ebéd után a következő előadásokat hallgattuk meg: Kordics Imre, Nagyvárad, Bihar megye pusztuló műemlékeit, Bara István, Szatmárnémeti, Szatmár megye már elpusztult és pusztuló műemlékeit ismertette, Velcsov Margit, Nagyszentmiklós, a Révai Miklós obeliszk történetét, Ujj János, Arad, az újaradi Szentháromság-szobor és keresztek szomorú sorsát mutatta be. Maksay Ádám, kolozsvári építész vitaindító Pusztuló templomaink című előadását, a szerző jelenléte hiányában, Dukrét Géza olvasta fel, amely valóban heves vitát váltott ki a műemlékvédők körében.

19 órától látványos műsort mutatott be a sóvidéki Sóvirág táncsoport.

Szombat délelőtt a következő előadások hangzottak el: Fazekas Lóránd, Szatmárnémeti, a szatmári tűzoltó-torony száz évét ismertette, dr. Wagner Péter, Budapestről, a széki népi építkezést mutatta be, valamint az erről készült kiállítását. Ezután könyvbemutatók következtek: Jancsó Árpád: Temesvár régi ábrázolásai, valamint Krestyán Ilona: A temesvári iparoktatás kezdeteiről című köteteket Jancsó Árpád építész ismertette. Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében című kötetet Nagy Aranka, Nagyvárad, Érmihályfalva – Barangolás múltban és jelenben című kötetet Kovács Rozália, Érmihályfalva, valamint Dukrét Géza: Hegyköz, történeti monográfia című kötetét Kupán Árpád, Nagyvárad, mutatta be. Lázár Éva, mezőfelei tanítónő, a gyékény feldolgozását ismertette, mint élő népi kismesterséget. Puskel Péter, Arad, a helyi érdekű vasutak megálmodója és

megépítője, Boros Béni mérnök munkásságát ismertette. Pávai Gyula, szintén Aradról, egy elfelejtett aradi költő, Csécsi Nagy Erzsébet költészetéről értekezett, Vesselényi Tibor, Nagyvárad, Bihar megye kisiparának metamorfózisát mutatta be a 20. század derekáról. Székely Sára, nagykárolyi néprajzos a nagykárolyi kékfestés titkaiba vezetett be, majd Pásztai Ottó, Nagyvárad, a váradi szemkórház és a Grósz család történetét ismertette. Dr. Dávid Gyula, a Debreceni Egyetem tanára izgalmas előadást tartott a magyar nyelv múltjáról és jövőjéről.

Ebéd után még a következő előadások voltak: Deák József, Borossebes, a borossebesi civilizáció történetét, Székely Antal, Ombod, a 240 éves ombodi iskolát ismertette, Kupán Árpád, Nagyvárad, a filmgyártás próbálkozásait és sikereit sorolta fel a 20. század első évtizedeiből. Érdekes előadást tartott Bessenyei István, Segesvár, a keresztény naptár kialakulásáról. Az előadásokat közgyűlés követte, amelyen a rövid beszámoló után az egyesület aktuális problémáit tárgyalták meg. A közgyűlés tisztújítással zárult, a régi elnökséget újra megválasztották: elnök Dukrét Géza, alelnök Bara István, Szatmárról, titkár Nagy Aranka, Nagyvárad.

A harmadik nap szakmai kirándulással telt: Csatádon (Lenauheim) megtekintették a Lenau-émlékmúzeumot és szobrot, Nagyszentmiklóson a Nákó-kastélyban levő Bartók Béla-émlékmúzeumot, a római katolikus templomot, Csanádon a hajdani püspöki székesegyházat.

A több mint hetven résztvevő számos új ismerettel gazdagodva és lelkileg feltöltődve tért haza. A jövő évi konferenciát Szilágy-csehen szervezik meg.

XII. Partiumi Honismereti Konferencia Szilágycseh, 2006. szeptember 1–3.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság szeptember 1–3. között Szilágycsehen, a példásan restaurált református templomban szervezte meg a XII. Partiumi Honismereti Konferenciáját. A Szózat eléneklése után Molnár Kálmán helyi lelkipásztor rövid áhítatot tartott, majd Dukrét Géza, a PBMEB elnöke üdvözölte a tagságot, a meghívott vendégeket. Ezután Kerekes József egyházkerületi tanácsos Tőkés László püspök nevében, Széphegyi László a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Gaál György a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság nevében köszöntötte a konferenciát. A Fényes Elek-díjak átadása következett. A díszoklevelet és a vele járó bronzplakettet a következők kapták meg: Borbély Gábor Nagyváradról, Puskel Péter Aradról, Kiss Kálmán Túrterebesről. A különdíjat Hasas János kapta Révről, példamutató hagyományőrző és hagyományteremtő tevékenységéért. A konferenciát megtisztelte jelenlétével Ráday Mihály, aki könyveket adott át az egyesületnek.

A konferencia fő témái 1956 emlékezete, Bocskai István halálának 400. évfordulója, II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája és Pusztuló műemlékeink voltak. A két nap alatt 17 előadás hangzott el. A konferencia hagyományosan helytörténeti előadásokkal kezdődött: Molnár Kálmán a szilágycsehi református templom történetét ismertette, beleágyazva a település történetébe. Jakab Rita építész-mérnök részletesen bemutatta a templom restaurálását. Délután a következő előadások hangzottak el: Mihálka Zoltán (Nagyvárad) az

1956-os eseményeket taglalta, Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti): Rab Árpád, egy magányos ötvenhatos emlékezete, Joikits Attila (Szilágysomlyó): A megfélemlített város című előadását ismertette. Borbély Gábor (Nagyvárad) Bocskai István szabadságharcáról, Kupán Árpád (Nagyvárad) II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikájáról értekezett.

Estefelé a várossal ismerkedtünk, Molnár Kálmán lelkipásztor vezetésével. Szomorúan néztük meg a hajdani vár romjait. A hajdani büszke várból csak annak kútja maradt meg. A később épült kastélyépületből is csak romok láthatók.

Második nap a következő előadások hangzottak el: Péter I. Zoltán (Nagyvárad) a műemlék, műemlékvédelem, műemlékek helyreállítása fogalmait tisztázta, Kordics Imre (Nagyvárad) a megyénkben folyó kastélyfelmérő programot ismertette, Bara Zoltán (Szatmárnémeti) Szatmár megye középkori várait és kastélyait mutatta be, Ujj János (Arad) az aradi középkori bazilikáról értekezett. Ezután két ipartörténeti értekezés hangzott el: Puskel Péter (Arad): Száz éve indult útjára az Arad-Hegyaljai motorvasút, Jancsó Árpád (Temesvár): A kostélyi vízlépcső, a Béga-hajózás kulcsa. Dukrét Géza Bihar megye turista történelmét vázolta fel, a nemrég megjelent kötetének ismertetésével. Az előadások után a konferencia résztvevői megkoszorúzták a templom udvarán felállított millecentenáriumi kopjafát, valamint Fábián Dániel, 1848-as szabadságharcos lelkipásztor emléktábláját.

Ebéd után Antal Béla (Biharpüspöki) Biharpüspöki történelmi eseményeit ismertette A történetek ne vesszenek a feledés homályába címen, Krestyán Ilona (Temesvár) A Leyvitsek szerepe Temesvár gazdasági, kulturális és közéletében című családtörténetét, Kovács Rozália (Érmihályfalva) pedig az érmihályfalvi temetőket mutatta be. Nemrég jelent meg a könyve, ezen a címen. A konferencia közgyűléssel végződött, amelyen megtárgyaltuk az egyesület fontosabb problémáit, az elnök köszöntötte és átadta a tagsági könyveket az új tagoknak. Elhangzott javaslatként, hogy a következő évi konferenciát

Nagykárolyban rendezzük meg, valamint felolvastuk és megszavaztuk a konferencia zárónyilatkozatát.

Este, az ünnepi vacsorán jelen voltak a presbitérium tagjai és mindazok, akik résztvettek a konferencia szervezésében, a résztvevők elszállásolásában. Dukrét Géza elnök megköszönte Molnár Kálmán tiszteletes és felesége példamutató és önzetlen tevékenységét a kitűnően megszervezett konferenciáért, a presbiterek és a többi segítők tevékenységét, emléklapot nyújtva át.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Délelőtt megismerkedtünk

N a g y b á n y a
főterének helyre-
állításával. A
rehabilitációs
munkálatokat
Jakab Rita épít-
t é s z m é r n ő k
ismertette, a vá-
rost Balogh Béla
ny u g a l m a z o t t
levéltáros mutatta

be. Délután Tasnádon Bíró Lajos néprajztudós szobránál megemlékezést és koszorúzást tartottunk, majd meglátogattuk Ady Endre szülőházát Érmindszenten.

A konferenciát anyagilag támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, és az Illyés Közalapítvány.

A XII. Honismereti Konferencia Ajánlásai **Szilágycseh, 2006. szeptember 1–3.**

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, mint civil szervezet, egyik fő célkitűzése a helytörténeti kutatás, a figyelemfelhívás és ismeretterjesztés.

A konferencián elhangzott előadások és az ezekhez kapcsolódó beszámolók, kérdések, viták hozzásegítették a résztvevőket az

előadások által érintett korok jobb megismeréséhez, jobb megítéléséhez és a különböző korszakok emlékeinek megőrzéséhez szükséges mai tennivalóink megfogalmazásához.

A résztvevők átgondolták általánosságban és egyes kérdésekre lebontva a műemlékvédelem (konkrétan a kastélyok felmérése, a középkori várak, templomok, az ipartörténet, ezen belül vasút, vízlépcső épülés, hajózás) emlékeivel kapcsolatos feladatokat.

Ugyancsak foglalkoztak a temetők fenntartásának problematikájával és mindezekkel összefüggésben a turizmus szerepének vizsgálatával a Partium és Bánság különböző helyszínein

A konferencián elhangzottak tükrében a résztvevők a következő ajánlásokat fogalmazták meg:

A különböző nemzetiségek tragikus ütemben fogyatkozó kulturális örökségi elemeinek felkutatása, dokumentálása, megmentése mellett, különös figyelmet kell fordítani az ismert, használatban lévő műemlék épületek, -együttesek fenntartására, felújítására, az épületeken végzett konzerválási, restaurálási, kiviteli munkák szakszerűségére.

A konferencia résztvevői felkérlik a műemlék épületek fenntartóit, használóit, hogy felújításokat minden esetben megfelelő felkészültségű és jogosultságú kutatók, tervezők, restaurátorok, kivitelezők bevonásával, irányításával készíttessék el.

Az építészeti emlékek megőrzésében célszerű lenne az európai ösztönzési rendszer átvétele (pénztámogatás, adókedvezmény stb.)

Helyeslik a Velencei Charta szellemének korszerűbb alkalmazását.

– Helytörténeti ismeretek átadása az ifjúságnak (helytörténettel foglalkozó fakultatív és osztályfőnöki órák, honismereti vetélkedők).

Ezen ajánlást elküldjük a Partium és a Bánság települési és területi önkormányzatok vezetőinek, az egyházközségek elöljáróinak és a médiáknak.

Szilágycseh, 2006. szeptember 3.

XIII. Partiumi Honismereti Konferencia Szatmárnémeti, 2007. augusztus 31. – szeptember 2.

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 2007. augusztus 31. – szeptember 2. között tartotta XIII. Partiumi Honismereti Konferenciáját Szatmárnémetiben, a Szent Alajos Konviktusban. A konferencia központi témái a következők voltak: II. Rákóczi Ferenc Erdélyben, Pusztuló műemlékeink, Településeink arculata, A

20. század öröksége. A Szózat eléneklése után Dukrét Géza, a PBMET elnöke köszöntötte a résztvevőket. Nm. Ft. Schönberger Jenő megyés püspök ökumenikus áhítata után a konferenciát köszöntötte Sípos Miklós református esperes, aki átadta Tőkés László püspök üdvözlését, Erdei D. István parlamenti képviselő, Muzsnay Árpád, az EMKE országos alelnöke, Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke. A Fényes Elek-díjat az idén a következők kapták meg: Dánielisz Endre Nagyszalontáról, Jósa Piroska Nagyváradról, Kovács Rozália Érmihályfalváról. A különdíjat Bognár Levente, Arad alpolgármestere kapta, példamutató hagyományőrző és hagyományteremtő tevékenységéért. Ugyanakkor Emléklapot kaptak azok, akik hozzájárultak a konferencia megszervezéséhez.

A konferenciát megtisztelte jelenlétével Gaál György, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke, Révász Gizella, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke, Romhányi András, a Magyar Művelődési Intézet osztályvezetője, Ráday Mihály, a Város- és Faluvédők

S z ö v e t s é g e
Hungaria Nostra
elnöke, Csorba
Csaba, a Kazinczy
Ferenc Társaság
elnökségi tagja,
Széphegyi László, a
Kulturális Örökség-
védelmi Hivatal
(KÖH) Szegedi

Regionális Irodájának vezetője, Höhn József, a KÖH Gyulai Irodájának vezetője, Nagy Zoltán, a KÖH Örökség című folyóiratának főszerkesztője, aki a budapesti központi hivatalt képviselte, Filep Mária, a Hajdúság-Partium Értékmentő Egyesület elnöke, Harangozó Imre, az Újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola képviselője.

A konferencia hagyományosan a helytörténeti előadásokkal kezdődött: Mandula Tibor Szatmárnémeti, a Szamos-parti város történetét ismertette, Kónya László főinspektor helyettes Bethlen Gábor és Szatmár megye kapcsolatait boncolgatta a levelezések, feljegyzések alapján, dr. Bura László Szatmárnémeti felsőoktatásáról értekezett. Ebéd után a Jubileumi Rákóczi Évekhez kapcsoló előadások hangzottak el: Kupán Árpád (Nagyvárad) II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választását ismertette, dr. Csorba Csaba (Budapest) a tiszántúli Rákóczi-várakat mutatta be, a szabadságharc időszakában, Nagy Aranka a fejedelem diplomáciájáról beszélt. Ezt városnézés követte. A németi református gyülekezeti teremben Fazekas Lóránd tanár elmesélte, hogyan mentett meg egy pusztulóban levő Petőfi-szobrot, amelyet ebben a teremben állítottak fel. Sípos Miklós esperes ismertette a Németi Református Egyházközség történetét, gyülekezeti életét, majd meglátogattuk az egyházközség templomát. A város műemlék épületeit és főterét Bara István építészmérnök mutatta be.

Másnap a műemlékvédelemé volt a szó: Starmüller Géza (Kolozsvár) Szatmár várát, Ujj János (Arad) az aradi főtér kialakulásának történetét, Péter

I. Zoltán (Nagyvárad) Nagyvárad központjának kialakulását, Jancsó Árpád (Temesvár) a temesvári nagyállomás történetét, Nagy Mária (Nagyvárad) Várad-Ósi római katolikus templomát ismertette. Szünet után évfordulós személyiségeinkkel ismerkedhettünk meg. A következő előadások hangzottak el: Dukrét Géza (Nagyvárad): A honismeret atyja, Fényes Elek születésének 200. évfordulója, Tóthpál Tamás (Kolozsvár): Száz éve halt meg Hegyesi Márton, az 1848–49-es szabadságharc kutatója, Bara István (Szatmárnémeti): 130 éve született Kelemen Lajos, Erdély nagy levéltárosa, Csanádi János (Kisjenő): Dr. Balogh Ernő geológus, barlangkutató, természetfotós (1882–1969), Pávai Gyula (Arad): Egy aradi tanító a két világháború között, Bokor Irén (Érmihályfalva): „Megtettem mindent, amit megtehettem”. Száz éve született Dsida Jenő.

Ebéd után Antal Béla (Nagyvárad) Biharpüspöki névörökségének alakulásáról értekezett, Krestyán Ilona (Temesvár) emléktöredékeket ismertetett a zsilvásári internálótábor foglyairól, Szendrő Dénes (Isaszeg) Isaszeg emlékműveit mutatta be, majd Széphegyi László (Hódmezővásárhely) a Kárpát-medence szélalmairól vetített képeket. A konferencia Közgyűléssel végződött, amelyen megtárgyaltuk egyesületünk legfontosabb problémáit. A következő évi konferenciát Érsemjénben fogjuk megtartani, Balazsi József polgármester meghívására. Ezután Nagy Zoltán, az Örökség folyóirat főszerkesztője üdvözölte a konferenciát, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nevében.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Vetésen meglátogattuk a református templomot és a Szerdahelyi-kúria romos épületét. Kismajtényban megkoszorúztuk az 1711-es szatmári béke emlékművét. Nagykárolyban megtekintettük a Károlyi-kastélyt, majd Kaplonyban a Károlyi család temetkezési helyét. Meglátogattuk Csanáros római katolikus templomát, ahol a templomkertben megkoszorúztuk a világháborús emlékművet, Mezőfényen pedig a turulmadaras emlékművet. Berén megcsodáltuk a református templomban nem rég feltárt falképeket, majd megnéztük a csomaközi fa-harangtornyot. A több mint hetven résztvevő számos információval gazdagodva, érzelmekkel feltöltődve érkezett haza.

Hitter Ferenc

ÉRTÉKMENTŐK A ROHANÓ VILÁGBAN

Gazdag múltra tekint vissza a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, amelynek megalakulása óta a tagság száma közel száz, állandóan tevékeny, lelkes, a honismeretet legmagasabb szinten értékelő és végző személyiség tartja fontosnak a helytörténeti kutatást és megőrzést, a műemlékek és emlékhelyek ápolását. A Társaság legkiemelkedőbb eseménye az évente megrendezett Honismereti Konferencia, melyet minden alkalommal más-más helységben tartanak. Az idén Szatmárnémeti volt a helyszíne az augusztus 31. – szeptember 2. közötti Konferenciának. A nemzeti öntudat ébrentartását a Konferencián bemutatott dolgozatok által nyomatékosították, az alkalomra a résztvevők a meghirdetett témakörben készített dolgozataikat mutatták be. Az év központi témáit dolgozták ki többen a résztvevők közül, melyek II. Rákóczi Ferenc Erdélyben, Pusztuló műemlékeink, Településeink arculata és a 20. század öröksége – témakörben szerepeltek. A szervezők, ez alkalommal Bara István és Fazekas

Lóránd a Szent Alajos Konviktusban találtak megfelelő helyet a Konferencia lebonyolítására.

Az ünnepélyes megnyitón Dukrét Géza elnök köszöntője után Ft. Schönberger Jenő megyés püspök köszöntötte a jelenlevőket, ökumenikus áhítat következett, majd Sípos Miklós esperes szólt a Konferencia tagságához. Erdei D. István parlamenti képviselő meleg szavakkal értékelt a jeles tevékenységet és további helytállásra ösztönzött. Muzsnay Árpád az EMKE elnöke üdvözlő szavaiból egyértelműen kicsengett e fontos tevékenység méltatása.

Az utóbbi években kialakult szokásrend szerint a Társaság Fényes Elek-díjat adományoz néhány tagjának, kiemelkedő munkásságának elismeréseként. Az idei Konferencián a Fényes Elek-díjat Dánielisz Endre Nagyszalontáról, Jósa Piroska Nagyváradról és Kovács Rozália Érmihályfalváról vették át, nagyon gazdag helytörténeti munkásságuk elismeréseként, Bognár Levente Arad alpolgármesterét a saját területén végzett hagyományörző munkássága miatt tüntették ki. A Társaság tevékenysége között található 17 emléktábla avatása. A kimagasló tevékenység elismeréseként 2006-ban, a PBME Társaság Kós Károly Díjat kapott. Dukrét Géza elnök ösztönző munkájának köszönhetően a Társaság lankadatlan kitartással végzi ezt a pótolhatatlan tevékenységet. Az évek során jelentős könyvkiadási tevékenység eredményeként eddig közel 50 kötetben jelentek meg helytörténeti munkák, monográfiák, eseményismertetők és ez a munka is gazdagon tükrözi a tagság eredményeit, azok közlését. A 2007. évi Konferencián 22 előadást lehetett számolni, melyek gazdag és változatos témáikkal keltették fel a hallgatóság figyelmét.

A történelmi örökség megőrzésének fontossága nyilvánvaló a mai kultúrember számára. Nem könnyű azonban ezt a munkát vállalni és végezni az általában ismert gazdasági és szociális helyzetben. Mégis, kiemelkedő tevékenységként mutatkoznak az eredmények. Erről kérdeztem Dukrét Géza elnököt, aki exkluzív interjúban válaszolt kérdéseimre:

– Munkánkat csak úgy végezhetjük, ha következetesek vagyunk. A kitűzött célt meg kell valósítani. Nemzeti azonosságunkat tudatosítani és erősíteni kell, főleg a fiatalságunk körében. Múltunkat e nélkül nem lehet elképzelni. Ez a dolog rendkívül fontos, ez megmaradásunk lényege. Amit mi teszünk, a fiatalság részére történik. Ennek ellenére kevés fiatal vesz részt ebben. Az elmúlt 50 év agymosása a jelenlegi fiatalság szüleit érintette. Napjaink nehézségeit nehéz elviselni. A fiataloknak nincs idejük sokmindennel foglalkozni. Éppen ezért gondoljuk, hogy tőlünk kapják meg azt, ami szükséges számukra, csak éppen elfogadniuk kell a mi munkánkat. Vannak azonban már fiatalok is közöttünk, például Nagykárolyból, Nagyváradról és több más helységről is. Célkitűzéseink továbbra is a műemlékvédelem, honismereti nevelés, honismereti kutatás, helytörténeti kutatás.

Az eddigi 13 konferenciát értékelve elismerhetjük, hogy jó eredményeink vannak. A kiadott 46 kötet és az előkészületben lévő legalább 20 kötet, amely kiadásra vár, példanélküli bármilyen más társaság, civil szervezet tevékenységében. Ez tulajdonképpen az utóbbi 10 évben történt és az idén reméljük, hogy legalább 10 kötet jelenik meg az előkészületben lévők közül. Mint a Kelemen Lajos Egyesület elnöke is elismerte, Erdélyben nincs még egy olyan Egyesület, mint a mienk, ahol ennyi embert, ennyire rendszeres munkára bírtak, ennyi Konferenciát szerveztek. Minden évben legkevesebb 6–8 új tagot számlálhatunk.

A fiatalság felé közvetített konferenciái üzenet úgy szól, hogy nagyon fontos ismerni a helytörténetet. Mindenki ahol él, saját szülőföldje történetét kell ismerje, legyenek büszkék arra. Ismerjék meg saját településük műemlékeit, ami történelmi örökség mindenki számára, akár hagyományaink, temetőink. Azokat védeni kell. A fiatalok legyenek arra büszkék, ami őseink alkotása, ezt védeni és mindenkinek meg kell mutatni. Az az ember, aki saját gyökereit nem ismeri, elveszett – hangoztatta Dukrét Géza elnök.

A konferencia zárónapja szakmai kirándulással szokott véget érni, ami természetesen műemlék-látogatás. Az idén a tagság a már előzetesen tartott városismertető után Vetés református

templomát, a Szerdahelyi-kúria emlékművet, Kismajtényban a Szatmári béke emlékművét, Nagykárolyt, Csanálos római katolikus templomát, Mezőfény római katolikus templomát, Bere református templomát, Csomaköz templomát és Mezőpetrit látogatta meg.

Nagy meglepedésemre szolgált, hogy a jelenlevők sokan emlékeztek az 1999-ben Felsőbányán szervezett V. Honismereti Konferenciára, ott szerzett élményeiket, ismerőseiket emlegették. Ezért köszönetet is mondtam a Konferencia záróbeszédében és ismertettem a Máramaros megyében, Nagybányán és Felsőbányán végzett helytörténeti munkát, utóbbi idők tevékenységét.

AZ ÉRMELLÉK KONFERENCIÁJA

2004. október 26–27. között, Egy kistérség rekonstrukciója címen, kétnapos konferenciát szervezett az Érmellékről a Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiuma és a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Debreceni Akadémiai Bizottság Székházában. A konferencia Sófalvi István fotóművész az Érmellék szőlőkultúrája című kiállításának megnyitójával kezdődött, amelyen Borbély Gábor a borpincékről tartott előadást és mutatta be a fényképeket.

A konferenciát dr. Veliky János, a Hatvani Szakkollégium igazgatója és Pete István szenátor nyitotta meg, aki kifejtette, hogy a sok pusztítás után vissza kell állítani a természet rendjét. Tisztelni kell az állatokat, a földet. Aki a földet rontja, az a teremtőt sérti. Azt mentsük meg, amit lehet és ahogy lehet. Javasolja egy Érmellék Alapítvány létrehozását.

Veliky János történész, az első nap levezető elnöke, bevezetőjében elmondta, hogy ez év május 1-jén a szakkollégium egy kis csoportja Kőrösi Zoltán és Szendrei Ákos vezetésével kelet felé indult megismerkedni az Érmellékkal, ahol a nagyok születtek, mint Kazinczy Ferenc,

Ady Endre, Jászi Oszkár. A szétszakított részek egymás felé kiáltanak, egymás kezeit nyújtják. A határmenti közösségeknek van jövőjük, ha modern programot állítanak. Gavrucza Tibor lelkipásztor Volt egyszer egy Érmellék címen diavetítésen keresztül mutatta be a táj természeti adottságait, s annak pusztulását. Dr. Zamárdi Ilona a kistrégyó demográfiai alakulását ecsetelte, rámutatva, hogy 1992-ig növekedett, majd utána 10 %-kal csökkent a lakosság létszáma. Ehhez nemcsak a természetes szaporulat csökkenése, hanem a nagyon magas csecsemőhalandóság és a nagyméretű elvándorlás is hozzájárult. Dr. Wilhelm Sándor halbiológus az Érmellék természeti viszonyairól és a mocsárvilág lecsapolásáról beszélt, s csak reménykedik, hogy még megmenthető valami. Pete István hozzászólásában kihangsúlyozta, hogy fel kell térképezni, hogy mi van, hol mit lehet csinálni. Megtartani azt, amit még nem rontottak el, s modul szerint lépésben visszaállítani amit lehet.

Bódi Erzsébet etnográfus a táplálkozási szokásokról, dr. Bujdosó Zoltán geográfus a táj településhálózatáról, dr. Dávid Lóránt geográfus pedig az Érmellék turisztikai fejlesztésének lehetőségeiről értekezett.

A második nap levezető elnöke, Dukrét Géza bevezetőjében ismertette a PBMEB tevékenységét e régióban. Emléktáblát avattak Fráter Lóránd, Fényes Elek, Sass Kálmán tiszteletére, tájházat avattak Gálospetriben, kitakarították Ottomány,

Érsemjén, Gálospetri dendrológiai parkjait, 2001-ben fórumot szerveztek Szalacson az Érmellék rehabilitációjával kapcsolatban. Bemutatta az Érmellék településeiről kiadott kismonográfiákat. Borbély Gábor a kistrégyó m ű e m l é k e i t ,

emlékhelyeit és jeles személyiségeit ismertette. Ez az anyag nemrég jelent meg Bihar megye útikönyvében. Petró Leonárd bemutatta a térség nemességének vagyoni helyzetét. Duka István érmihályfalvi agrármérnök Borászat, szőlőkultúra, gasztronómia címen nagyon érdekes előadást tartott, bemutatva nemcsak szóban, hanem a valóságban is a térség legjobb borait. Macskási Judit jogtanácsos a vállalkozások jogi környezetéről beszélt. Oláh Sándor agrármérnök személyében egy sikeres vállalkozót ismerhettünk meg, aki példaképe lehet minden mezőgazdásznak. Sóki Béla főtanfelügyelő-helyettes az Érmellék iskolahálózatát és az oktatás problémáit ismertette, rámutatva az iskoláskorú gyermekek rohamos csökkenésére.

A konferencia Kovács Zoltán, Érmihályfalva polgármesterének beszédével záródott, a kistérségi autonómia szerepéről és annak jelentőségéről. Elhangzott, hogy ezt a konferenciát folytatni kell az Érmelléken. Így valószínűleg több gyakorlati haszna is lesz.

Dukrét Géza

PÁLYÁZATI DÍJKIOSZTÓ ÜNNEPSÉGEK

2003

A díjkiosztó ünnepséget, május 17-én tartottuk az Egyházkerületi Székház dísztermében, a Varadinum-ünnepségek keretében. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével Tempfli József püspök, Csúry István főjegyző, Mátyás Attila evangélikus lelképásztor, Szabó Ödön, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezetének ügyvezető elnöke. A pályázatra 39 dolgozat érkezett, 22 felnőtt és 17 diák kategóriában. A zsűri tagjai: Kupán Árpád, a zsűri elnöke, S. Németh Katalin, Borbély Gábor, Kordics Imre volt. A nagyon magas színvonal miatt a zsűrinek nagyon nehéz dolga volt, amelyet az is bizonyít, hogy a díjakat meg kellett duplázni. A döntés értelmében a következő eredmény született:

Felnőtt kategóriában:

– **I. díj** – Pásztai Ottó (Nagyvárad): Műkedvelő színjátszás Nagyváradon a két világháború között.

– Jósa Piroska (Nagyvárad): Emberi gyarlóságokkal Isten szolgálatában. Csernák Béla (1875–1967).

– **II. díj** – Puskel Péter (Arad): A Neuman-család szerepe Arad közéletében.

– Boros Ernő (Nagykároly): Gánápuszta a felszámolt „kulákfészek”.

– **III. díj** – Dánielisz Endre (Nagyszalonta): A szalontai kaszinó története.

– Erdei János (Szilágysomlyó): Köröstárkány és Kisnyégerfalva 1919 áprilisában

– Bihari Napló különdíja – Lakóné Hegyi Éva (Zilah): Múzeum alapítási törekvések a Szilágyságban.

Oklevelet kaptak:

– Czégé Andrea (Nagyszalonta): Emlékek az 1956-os forradalomról.

– Szabó István (Ottomány): Szentmihályiné Szabó Mária.

– Major Miklós (Szilágynagyfalu): A kommunista (proletár) diktatúra évei egy szilágysági nagyközségben, a 20. század derekán (1946–1960).

– Pávai Gyula (Arad): Aradiak zarándoklása II. Rákóczi Ferenc hamvaihoz a századelőn (1902).

– Kovács Rozália (Érmihályfalva): Az iparosság története Érmihályfalván.

– Borsos Éva (Végvár): A 20. század emlékezete Végvár életében.

– Penkert Mihály (Székelyhíd–Budapest): A Penkert-család története.

– Mandula Tibor (Szatmárnémeti): Adalékok Károlyi Sándor 1772-es Nagykároly-környéki sváb telepítésének előzményeihez.

– Fazekas József (Zerénd): Jeles elődeink: Tabajdi Károly. A zeréndi amnesztia.

– Debreceni L. Zoltán (Kapnikbánya): Kapnikbánya szülőttei.

– Farkas Gábor (Székelyhíd): Emlék az utókornak.

– Domokos Piroska (Szamoskrassó): Jelentős személyek, családok településünk életében.

– Gábor Ferenc (Köröstárkány): Emlékmű és helytörténet.

– Baracsi Béla (Nagykároly): Deportáltak, hadifoglyok (nyomtatvány).Pályázaton kívül.

– Dr. Pohl Anton (Nagybánya): Hajszálgökökerek (verseskötet). Pályázaton kívül.

Diák kategóriában:

– **I. díj** – Tőkés Máté (Nagyvárad): Fekete-Körös menti vérengzések (1918, 1944).

– **II. díj** – Eszenyei Péter Béla (Nagyvárad): Az egyházépítő Sulyok István.

– **III. díj** – Fodor Orsolya: A Nagyvárad 1-es sz. Magyar Baptista Gyülekezet élete a kommunizmus idején.

– Sajgó Bezgédi Norbert: Tolnay Tibor festőművész.

Oklevelet kaptak:

– Csatlós Róbert: Majlátfalva a megpróbált, de megis fentmaradt település.

- Molnár-Gál Sarolta: Cserkészélet.
  - Farkas Piroska: A kisperegi református egyház és Kispereg község története.
  - Mariné Imre: Szalacs múltja és jelene.
  - Szabó Zsófia Tünde: Adorján várának, Szalárd községnek és református egyháza történetének rövid áttekintése.
  - Györfi Tamás: Trianon az érzelmek és számok tükrében.
  - Sarkadi Annamária: Holokauszt Nagyváradon.
  - Kajó Brigitta: Dr. Károly Ireneus József.
  - Rocska Nancy: A nagyváradai Szigligeti Színház.
  - Balla Károly, Truczka István, Sípos Zsolt: Nagyvárad ipari fejlődése a 19. század végén és a 20. század elején.
  - Várady Attila: A nagyváradai Bazilika, az úJVárosi Szent László-templom, illetve a Premontrei templom építésének története.
  - Bittenbinder Brigitta: A 20. században épült és a rombolástól megmentett nagyváradai római katolikus templomok.
  - Torontáli Balázs Roland: Az én hősm.
- A díjakat – pénz- és könyvjutalmat – Tempfli József püspök, Csúry István főjegyző és Dukrét Géza adták át. Ezután felolvasták a díjazott dolgozatokat. A rendezvényen több mint hatvanan vettek részt. A díjazást a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség, a Varadinum Kuratóriuma, és a Bihari Napló támogatta.

2004

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság május 8-án, szombaton 10 órától tartotta hagyományos pályázati díjkiosztó ünnepségét, az egyházkerület dísztermében. A még a tavaly novemberben meghirdetett pályázat témái a következők voltak: A 20. század öröksége, a Rákóczi- és a Bocskai-szabadságharc emlékezete, Jókai a Partiumban és a Bánságban. Összesen 33, melyből 14 diák dolgozat érkezett. A magas színvonalú dolgozatok elbírálása nehéz döntés elé

állította a zsűrit, melynek tagjai Mihálka Zoltán (elnök), Kupán Árpád, Kordics Imre, Pásztai Ottó voltak.

Felnőtt kategóriában:

I. díj: Jósa Piroska (Nagyvárad): Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál.

– Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti): A szatmári állami elemi népiskolák szervezés- és építéstörténete.

II. díj: Borbély Gábor (Nagyvárad): A Bocskai-szabadságharc előzményei és nyitánya, Álmosd és Diószeg között: 1604. október 15.

III. díj: Széll Katalin (Nagyvárad): Várad festője volt.

– Milotai József (Székelyhíd): Az 1956-os forradalom hatásai Bihar megyében.

Különdíj: Kovács Rozália (Érmihályfalva): Érmihályfalva a történelemben.

– Ábrám Sárközi Lídia (Szatmárnémeti): A Szatmári Német Református Egyház Rákóczi Ferenc szabadságharca idején.

– Boros Ernő (Nagykároly): A 20. század (helyesbítésre szoruló) emlékezete.

Oklevelet kaptak:

– Mikló Malvina Krisztina (Nagyvárad): A Rákóczi-szabadságharc emlékezete.

– Puskel Péter (Arad): A háború kilenc napja. Remények, félelmek, tragédiák.

– Kiss Kálmán (Túrterebes): Túrterebesi ragadványnevek.

– Bancsi Botond Csaba (Gyergyószentmiklós): Isten és Szabadság.

– Mészáros István (Marosvásárhely): Istennel a hazáért és a szabadságért.

- Gerhardt László (Budapest): Bocskai István emlékezete.
- Kiss Zoltán (Kraszna): A krasznai és magyarkeceli református egyházközségek tulajdonfosztása.
- Veres Éva (Lugos): A Bocskai-szabadságharc emlékezete.
- Domokos Piroska (Szamoskrassó): A Bocskai-szabadságharc emlékezete.
- Mellau Edit (Tasnád): Jókai Mór a Partiumban és a Bánságban.

Diák kategóriában:

I. díj: Tőkés Máté (Nagyvárad): II. Rákóczi Ferenc száműzetésben.

II. díj: Szilágyi Edina (Nagyvárad): A fogolykiváltó szűz orgonistája.

III. díj: Rocska Nancy (Nagyvárad): A Rákóczi-szabadságharc és a kuruc költészet.

Oklevelet kaptak:

- Kajó Brigitta (Nagyvárad): Nagyvárad hídjai tegnap és ma.
- Gál Anita (Nagyvárad): Jókai a Partiumban és a Bánságban.
- Balogh Noémi Ilona (Nagyvárad): Arany János.
- Szabó Zsófia Tünde (Nagyvárad): Jókai Mór emléke Erdélyben, a Partiumban és a Bánságban.
- Finta Hédi (Nagyvárad): Sass Kálmán, érmihályfalvi lelkipásztor „az Érmellék zászlaja”.
- Tóth Attila (Nagyvárad): Bocskai István emlékezete.
- Szabó Károly (Nagyvárad): A Rákóczi-szabadságharc emlékezete.
- Jakab Ernő (Nagyvárad): A Rákóczi-szabadságharc a Partiumban és a Bánságban.
- Illés Orsolya (Szatmárnémeti): Jókai a Partiumban és a Bánságban.
- Vekerdi Boglárka (Nagyvárad): A Félixfürdő története.
- Schmidt Gabriella (Tasnád): Jókai Mór a Partiumban és a Bánságban.

A díjazottak mellett minden pályázó kapott könyvjutalmat, amelyet a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület adományozott.

A díjakat a két püspökség képviselője, Kiss Adalbert provikárius és Sándor Lajos előadó-tanácsos adta át. A díjkiosztás után felolvasták a díjazott dolgozatokat. A rendezvényen több mint ötvenen vettek részt.

2005

A díjkiosztó ünnepséget az egyházkerület székházának dísztermében szerveztük meg, a Varadinum ünnepek keretében. A télen meghirdetett pályázat témái a következők voltak: Pusztulóban lévő műemlékeink, Élő népi mesterségek és Műszaki személyiségeink. A zsűri tagjai Kupán Árpád, Borbély Gábor, Kordics Imre és Pásztai Ottó voltak. A pályázatra összesen 24 dolgozat érkezett, melyből 14 a felnőtt és 10 a diák kategóriában. Kupán Árpád, a zsűri elnöke ismertette az eredményt:

Felnőtt kategóriában:

I. díj: Miklós Annamária (Belényes): Temetőink népművészete.

II. díj: Puskel Péter (Arad): Helyiérdekű vasutak megálmodója és építője.

– Erdei János (Szilágysomlyó): Omladozó falak Szilágysomlyón.

III. díj: Zih Otília Valéria (Érmihályfalva): Az Érmelléki Református Egyházmegye műemlék orgonái.

– Kovács Rozália (Érmihályfalva): Hősök és áldozatok a temetőben, a temetőn kívül és az emlékműveken.

– Bakki Ferenc Zsolt (Tóti): Asztalosmesterség.

Dicséretben részesültek:

– Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti): A szatmári tűzoltótorony építéstörténete.

– Jósza Piroska (Nagyvárad): A Rimanóczy család története.

– Szalai Ilona (Érmihályfalva): Szabó Antal téglagyáros élete és a kézi megmunkálású téglagyártási technológiája.

– Széll Katalin (Nagyvárad): A Széll család.

Oklevelet kaptak:

– Holló Barna (Nagyvárad): A nemezről.

– Antal Béla (Biharpüspöki): Pusztuló műemlékeink.

– Cucu Sándor, Makai Zoltán (Nagyvárad): Ki volt Huszár András gépészmérnök?

– Tóth Ilona (Nagyvárad): Élő népi mesterségek.

Diák kategóriában:

I. díj: Szilágyi Edina, Köteles Dieter (Nagyvárad): Kapuk, korlátok, felvonók.

II. díj: Mihálka Nándor, Pinkovai Bernadette (Nagyvárad): Adorján vára.

III. díj: Szőrös Renáta Anita (Kémer): Kihalóban lévő szokásaink Kémeren.

Dicséretben részesült:

- Meleg Kinga Réka (Nagyvárad): Ifjú Rimanóczy Kálmán.
- Talmács András (Nagyvárad): Műszaki személyiségeink.
- Ördög Tímea Orsolya (Margitta): Kihalóban lévő emlékműveink, ma is élő népi mesterségek Szalacson.

Oklevelet kaptak:

- Hajek Linda, Hajek Hajnalka: A korong mellett.
- Stefán Stefánia: A révi fazekasság.
- Vekerdi Boglárka: Pusztuló műemlékeink.
- Gál Csilla: A múltat őrző falvak.

A díjakat, okleveleket és könyveket Tőkés László püspök és Kiss Albert provikárius adták át, majd Dukrét Géza emléklapot nyújtott át Tőkés László püspöknek, Tempfli József püspök részére és Kiss Albert provikáriusnak. Az ünnep a nyertes dolgozatok felolvasásával zárult.

Antal Béla átveszi az oklevelet

2006

A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság pályázati díjkiosztó ünnepségét május 20-án szervezte meg, a Partiumi Keresztény Egyetemen, a Varadinum 2006 ünnepségek keretében. A novemberben meghirdetett pályázat témái a következők voltak: 1956 emlékezete, II. Rákóczi Ferenc művelődéspolitikája, Pusztuló műemlékeink. A zsűri tagjai Kupán Árpád, Borbély Gábor, Kordics Imre. A pályázatra összesen 19 dolgozat érkezett, melyből 8 a felnőtt és 11 a diák kategóriában. Kupán Árpád, a zsűri elnöke ismertette az eredményt.

Felnőtt kategóriában:

I. díj: Puskel Péter (Arad): Álomban csönget egy picit. Száz éve indult útjára az Arad-Hegyaljai motorvonat.

II. díj: Bartos Elekes Ildikó (Nagyvárad): Néptanító-sors a 20. században.

III. díj: Hunyadi Károly (Mezőtelegd): Letterem, hogy legyek.

– Kurta-Tóth Beáta (Érkőrös): Sződemeter és Kölcsey Ferenc kapcsolata.

Dicséretben részesült:

– Kovács Rozália (Érmihályfalva): Sírkövek a 19. századból Érmihályfalván.

Oklevelet kaptak:

– Jósza Piroska (Nagyvárad): Adalékok a Sztaroveszky család történetéhez.

– Széll Katalin (Nagyvárad): A Fleischer testvérek.

– Szombati István (Nagyvárad): Az 56-os forradalom akkori és mai szemmel nézve.

Diák kategóriában:

I. díj: Bara Zoltán-István (Szatmárnémeti): Szatmár középkori várai és kastélyai.

Bartos Elekes Ildikó átveszi az oklevelet

II. díj: Demeter Ágota-Dorottya (Marosvásárhely): Ég még a forradalom lángja.

III. díj: Talmács András (Nagyvárad): Mi képpen mi is megbocsátunk.

Dicséretben részesültek:

– Pálfi Emőke (Margitta): Pázmány Péter élete és munkássága.

– Tőkés Ilona (Nagyvárad): II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemsége.

Oklevelet kaptak:

– Kiss Éva (Nagyvárad): Út a szabadságig – II. Rákóczi Ferenc.

– Oláh Adrienne, Bagosi Panna (Nagyvárad): Kazinczy Ferenc.

– Szűcs Orsolya (Szilágysomlyó): Arcok és sorsok.

– Király Ildikó (Margitta): II. Rákóczi Ferenc művelődés-politikája.

– Meleg Réka (Nagyvárad): Szerencsésen átvészelttem 1956-ot.

– Chipurici Marius-Edmond, Fülöp Gergely-Norbert, Sinkó Béla (Nagyvárad): A nagyváradai vár.

A díjakat, okleveleket és könyveket Tőkés László püspök és Kiss Albert provikárius adták át, majd Dukrét Géza emléklapot nyújtott át Tőkés László püspöknek, Tempfli József püspök részére és Kiss Albert provikáriusnak. A rendezvény a díjazott dolgozatok felolvasásával zárult.

A rendezvényt a Varadinum Alapítvány, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad Római Katolikus Püspökség támogatta.

A 2007-es pályázat eredményei

Felnőtt kategória

I. díj: Bartos Elekes Ildikó (Nagyvárad): Egy pedagógus család kálváriája a kommunizmus éveiben.

II. díj: Jósa Piroska (Nagyvárad): Virágszőnyeg a várad utcaköveken. A II. bécsi döntés és Nagyvárad.

III. díj: Asztalos Gábor (Nagybánya): Radnóti Miklós partiumi kötődései.

Dicséretben részesültek:

– Kovács Rozália (Érmihályfalva): Gencsy Zsigmond Rákóczi hadainak ezeres főkapitánya.

– Szilágyi Gyula (Nagyvárad): Jeles személyiségek: Sallak Pál, Nagy Gyula, Kárász Szorin.

– Hunyadi Károly: (Telegd): Elherdált örökség.

– Széll Katalin (Nagyvárad): Macalik Alfréd.

– Mandula Tibor (Szatmárnémeti): II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé való beiktatásának előzményei.

Kovács Rozália átveszi az oklevelet

Diák kategória

I. díj: Balla Bernadett, Fehér Brigitta, Szántó Emese (Szilágysomlyó): Oktatás és művelődés Szilágysomlyón

II. díj: Telegdi Tímea (Nagyvárad): Paptamási tegnap és ma.

III. díj: Tőkés Ilona (Nagyvárad): Sorshelyzetek – a megszenvedett igazság.

Dicséretben részesültek:

– Lázár Mónika (Nagyvárad): Rákóczi Erdélyben.

– Vági Tímea Edina (Nagyvárad): Az országért – II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadjáratai.

– Szakács Orsolya Tünde (Nagyvárad): A magyar nemzet egysége. Rákóczi Erdélyben

– Vekerdi Boglárka (Nagyvárad): Pusztuló műemlékeink.

A zsűri elnöke: Kupán Árpád

Zsűritagok: Borbély Gábor, Kordics Imre, Pásztai Ottó

2008-as pályázat eredményei**Felnőtt kategória**

I. díj: Jancsó Árpád (Temesvár): Hollós zászló Temesvár felett

II. díj: Lakóné Hegyi Éva (Zilah): Adatok a zilahi Kraszna utca életéből.

III. díj: Hunyadi Károly (Mezőtelegd): Fogjunk, sorvadunk.
Dicséret:

– Páll Ibolya (Gyergyócsomafalva): Mátyás király és kora.

Diák kategória

I. díj: Gaudi Zsófia, Rákosi Boglárka, Szűcs Orsolya
(Szilágysomlyó): Őseink
nyomában.

II. díj: Farkas Balázs,
Menyhárt Andrea (Nagyvárad):
Felix Civitas – Vitéz János és
váradai udvara.

III. díj: Komjáthy Dénes
(Gyömrő): A holló röpte –
Mátyás király és kora.

– Gombár Orsolya, Kö-
kövics Klaudia (Nagyvárad):
Az 1848–1849-es forradalom
és szabadságharc nyomában.

Erdei János átveszi az oklevelet

A zsűri tagjai: Kupán Árpád – a zsűri elnöke
Dukrét Géza, Kordics Imre

Dukrét Géza

A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A MŰEMLÉKVÉDELEMBEN

Kisebbségi létünk megköveteli a nemzeti tudat erősítését, az ifjúság nemzeti önazonosságának kialakítását és erősítését. Ennek elsődleges feladata történelmi örökségünk megismerése, megismertetése, védelme. Történelmi örökségünk fontos része pedig az épített örökség, amelyet meg kell védenünk, s úgy átadni a jövő generációjának, ahogy elődeink ránhagyták. Fejérdy Tamás szerint: „A műemlékvédelem születése óta a nemzetek identitástudatával, annak kifejezésével szorosan összefüggésben áll. Az e talajon terebélyesedő épített-környezeti értékvédelem törekvései ezen túlmenően már a lokálpatriotizmusig is eljutnak. Kétségtelen és vitathatatlan tehát, hogy az értékvédelem társadalmi igényné válásának korszaka látszik kibontakozni szemünk előtt.”

Mai világunkban tehát az úgynevezett örökségi értékek láthatólag egyre nagyobb fontosságra tesznek szert. Ez nem véletlen folyamat. A nemzetek feletti eszmeáramlatok, a nemzetközi gazdasági integrációs törekvésekkel szemben ez egy fajta ellenhatás – a globalizációval szemben a nemzeti identitás megmaradása. Ez most fel is kell erősödjön az Európai Unióba való belépéskor. De számunkra, kisebbségi létünk tudatában, még fontosabb ennek felismerése és gyakorlatba ültetése. És mivel a műemlékvédelem nemcsak gyakorlati, hanem olyan szellemi feladat, amely a kulturális értéktudat társadalmi beágyazottságától függ, ennek kialakításában fő szerep a civil szervezetnek jut.

A szellemi műemlékvédelemnek konkrét feladatai vannak:

1. A társadalmi tudat formálása. Az épített örökség megóvására való nevelés.

2. Részvétel speciális szakértelmet nem igénylő kutatásban, dokumentálásban, nyilvántartásban, állagmegőrzésben, karbantartásban.

3. Népszerűsítés.

4. Joghézagok kitöltése, a hivatalos műemlékvédő szervezetek számára megszabott korlátok meghaladása.

1. A műemlékvédelem szükségességének tudatosítása

Rendkívül fontos a tudat alakítása: tudatosítani mi a műemlék, melyek a műemlékek és miért. Ki kell alakítani az emberekben a műemlék-érzékenységet, tiszteletet, szeretetet, féltést örökségünk iránt. A civil szervezeteknek széles körű kapcsolata van az emberekkel, ezért könnyebben tudnak hatni az emberek érzelmeire. Miután bejutott a köztudatba a műemlék fogalma, büszkévé kell tenni nemcsak a tulajdonost, hanem a többi embert is. Az épített örökség megóvásában az ifjúság-értékközpontú nevelésnek van a legnagyobb szerepe. Mert örökségünket elsősorban a jövő nemzedékének akarjuk megmenteni. A műemlékvédelem nem szerepel az iskolai tantárgyak között. Ezért a civil szférának kell lépnie. Rá kell mutatni és meg kell győzni az embereket, hogy az épített örökség szoros kapcsolatban van történelmünkkel, művelődéstörténetünkkel, annak része.

Feltétlenül hatni kell a szemléletre, főleg fiatal kortól kezdve. A mai modern korban mind jobban terjed az a szemlélet, hogy ami nem hoz hasznot, pusztuljon, nem törődve a következményekkel. De ide tartozik az a felfogás is, ami régi, kényelmetlen, elavult, át kell alakítani, divatossá kell tenni. Hiányzik a történelmi felelősség. Akik ezt ellenzik gúny tárgyává, lenézetté válnak. De még ennél is veszélyesebb az egymást váltó hatalmi rend igénye. Jómódú, de műveletlen felső körök az értékteremtés illúziójában tetszelegnek, s már csak presztízből is új kultúrát és épített környezetet igyekeznek megteremteni. A pénz diktál, sok esetben súlyos károkat okoz. Ma már sok településen tapasztalhatjuk a városközpontok, községközpontok elcsúfítását, az úgynevezett modern

építményekkel, vagy felelőtlen átalakításokkal. Falvainkban már alig találunk szalmatetőt, nádfedeles, nyitott kéményű házakat. E szemlélet alakításában is nagy szerepük lehet a civil szervezetnek.

Másik fontos dolog az ízlés nevelése. Gyakran találkozunk templomainkban oda nem illő tárgyakat: művirágokat, műanyag-tárgyakat, giccses gipszmintákat. Divatosná vált a kalotaszegi varrottas, a székely kopjafa-faragás, függetlenül attól, hogy az illető vidéknek is vannak saját varrottasai, esetleg faragásai. A Partiumban divattá vált a lambéria. Még rosszabb, ha sok a pénz: átalakítják a templomot, az ablakokat, ajtókat kicserélik nagyobbakkal, megváltoztatva annak eredeti stílusát; kidobják a régi bútorokat, lefestik egyszínűre a padlókat, a kazettás mennyezeteket. Ilyenkor fontos a pap és a presbiterek meggyőzése.

2. Részvétel speciális szakértelmet nem igénylő munkálatokban

a. Felfedezés–Felmérés: A felmérés előre összeállított kérdések vagy felmérőlapok alapján történik. Ezeket a felmérő lapokat a civil szervezetek is össze tudják állítani, felhasználva a nemzetközileg is standardizált felmérőíveket. A civil szervezetek általi felmérés költségkímélő, mert önkéntes munkában történik. De nemcsak a közismert műemlékeket kell felmérni. És miért beszélünk felfedezésről? Számos kis településen újabb és újabb műemlékeket, vagy műemlék jellegű épületeket fedezünk fel. Más szóval nem is ismerjük milyen műemlékeink vannak. Ezeket próbáljuk megismerni, felmérni és közétetni. Számtalan példával tudnám illusztrálni, hogy kiszállásaink alkalmával mi mindenre bukkantunk. Például Csokalyon, egy apró félreeső faluban hét kúriát találtunk, amiről eddig nem is hallottunk. Micskén olyan előtornácós falusi házat találtunk, amely nem jellemző e régióra, egyedül itt található. Gálospetriben és több falu határában olyan kisnemesi síremlékekre bukkantunk, máshol meg 1848–49-es síremlékekre, sőt emlékművekre, amelyekről már megfeledkezett a világ. Sajnos falusi gazdasági épületeinkről, nem beszélve ipari

műemlékeinkről, nagyon kevés felmérés van. Itt próbálunk még valamit behozni. Mindenki tudja, hogy Verespatakot fel akarják számolni az aranykitermelés érdekében. Igaz, nem a mi területünkhöz tartozik, de mi is kiszálltunk két alkalommal és lefényképeztünk szinte minden műemlék jellegű épületet. Így próbálunk hozzájárulni, legalább a szellemi műemlék-védelemhez. De dokumentációk alapján feldolgoztunk olyan kolostorokat, kastélyokat, emlékműveket, amelyek már rég elpusztultak. De ezek is része történelmi örökségünknek.

b. Kutatás: Minden műemlékvédelmi munkálatot, vagy a tudat formálását is kutatás előz meg. Elengedhetetlenül fontos a helytörténeti kutatómunka. Meg kell határozni azt a történelmi kort, környezetet, amelyben építették. Meg kell ismerni az építetőket és azok történetét, az építőket, s azok stílusait, módszereit. Meg kell ismerni az illető műemlék történetét, stílusát, anyagát, átalakítását, bővítését, rendeltetését. Szükséges az írásos, rajzos, fotós, levéltári, régészeti forrásanyagok kutatása, leírása, a visszaemlékezések összegyűjtése. Általában a műemlék-tulajdonosok sajnálják a kutatásra szánt összegeket. A civil szervezetek ezt bérmentesen elvégzik. Ha szükség van falkutatásra, vagy geológiai, régészeti kutatásra, a civil szervezet szakembereket kérhet fel, ezek elvégzésére.

A kutatás és a felmérés legtöbbször szoros összefüggésben van, főleg a civil szervezeteknél egyszerre történik. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság kutatási programjaihoz kötődően három eset áll fenn:

- egy meghatározott műemlék részletes feldolgozása, leírása, ismertetése: egy műemlék templom, egy műemlék épület, kastély, kúria, vár, gazdasági épület, vagy emlékmű, síremlék, esetleg temető, vagy akár egy arborétum, dendrológiai park ismertetése.

- egy település részletes feldolgozása, s ennek keretében az itt található összes műemlékek felmérése.

- előre meghirdetett felmérőprogramok alapján. Ilyenek voltak: partiumi magyar temetők (1996), az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékművei (1997), várak, kastélyok, udvarházak (1998), emléktáblák, emlékművek, emlékhelyek, szobrok felmérőprogramja (1999), turulmadaras emlékművek egész Erdélyben (2000).

Ezek feldolgozása részben megtörtént, más része folyamatban van. Főleg az emléktáblák, emlékművek, emlékhelyek, szobrok felmérőprogramja esetében, amely az egész Partiumot felölelte, így a több száz felmérés és dokumentálás többéves munkát igényel.

E kutató és felmérő programokba be lehet vonni a diákságot is, pályázatok meghirdetésével. Mi minden évben meghirdetünk pályázatokat, a fent említett felmérőprogramokkal egyszerre. A beérkező dolgozatokat külön felnőt és külön diák kategóriában bíráljuk és díjazzuk. Így serkenteni tudjuk az ifjúságot, hogy kapcsolódjon be a kutató munkába. Ez által néha sikerül az utánpótlást is elősegíteni, ami nagyon nagy probléma.

c. Nyilvántartás – inventarizáció. Szervezetünk már megalakulása óta tervezi egy műemlék-katalógus összeállítását a Partium és a Bánság területén. Sajnos nagyon nehezen megy, mert kevés településen van tagunk, a kiszállásokat pedig a szűkös anyagi helyzetünk ritkán engedi meg. A nagyobb települések műemléklistája össze van már állítva, de nem a hivatalos műemléklista alapján, mert az nagyon hiányos. Az inventarizáció lehet általános, mindent felölelő, települések szerint, de lehet egy téma szerint is, mint szakrális műemlékek, sőt e keretén belül festett famennyezetes templomok; vagy várak, kastélyok, udvarházak; ipari műemlékek; emlékművek, e keretében is lehet világháborús, 1848-as, vagy turulmadaras emlékművek; temetők, arborétumok stb. E nyilvántartást a civil szervezetek kitűnően el tudják végezni. Mivel a hivatalos műemléklista nagyon hiányos, főleg a civil épületek és a kis települések terén, ezért arra kell törekedni, hogy felméréseink alapján minél több objektumot tetszünk fel e műemléklistára.

Ugyan akkor a nyilvántartás részét képezi a fotóarchívum is. Hisz akármerre járunk, lefényképezünk minden műemléket, még azokat is, amelyek nem esnek a mi régiónkba. Így az évek folyamán egy óriási adathalmaz és dokumentáció gyűlt fel, amelyet most már igyekszünk számítógépre vinni, kialakítani a számítógépes nyilvántartást. Ez jelenleg nagyon

nehezen megy, mert egyelőre én egyedül végzem ezt a munkát, sok egyéb feladat mellett. Bár társaságunknak 104 tagja van, de csak négyünknek van számítógépe.

d. Állagmegőrzés, karbantartás, gondozás. E megelőző munkálatokban bárki részt tud venni. A civil szervezetek megfelelő meggyőzéssel, neveléssel rá tudják venni a tulajdonosokat e munkálatokra. Rá kell mutatni arra, hogy ez a legjobb pénzkímélő módszer. Ugyan akkor a civil szervezetek felvállalnak és tevékenységi programjukba iktatnak egyes műemlékek, emlékművek, emlékhelyek, síremlékek, arborétumok és dendrológiai parkok takarítását és karbantartását, sőt állagmegőrző munkálatokat. E munkálatokba könnyebben lehet bevonni a fiatalságot is. A mi szervezetünk eddig tizenegy honismereti tábort szervezett, amelynek egyik célkitűzése állagmegőrző munkálatok elvégzése volt. Így megtakarítottuk a növényzettől a fenesi Bélavárát, Sólyomkővárát, Valkóvárát, kitakarítottuk a sólyomkővári Jézus-szíve kápolnát, az érábrányi román kori templomromot, az árpádi Beöthy-kastélyt és arborétumot, az ottományi Komáromy-kúriát és dendrológiai parkot, az érsemjéni Fráter-kúriát és dendrológiai parkot, a révi régi temetőt és több emlékmű környékét, a gálospetri arborétumot és a régi temető jeles síremlékeit. Ezen kívül Temesváron működő tagtársaink több nagy személyiség síremlékét tették rendbe. Székelyhídon, a helyi önkormányzat segítségével visszaállítottuk eredeti formájában az 1896-ban állított millenniumi turulmadaras emlékművet. Most munkálkodunk azon, hogy visszaállítsuk Biharpüspökiben a ledöntött világháborús emlékművet.

Meg kell említsem, hogy 1997 őszén, a bihari konferencia alkalmával, közösen a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társasággal egy felhívást tettünk közé temetőink védelmében. Ennek hatására a református egyházkerület, a mi segítségünkkel, a következő évben összegyűjtötte a szétdúlt Várad-Olaszi temetőben az 1848–49-es síremlékeket és a temető szélén épült új református templom mellett kialakítottak egy '48-as sírkertet. Azóta itt történik

a koszorúzás. Hasonlóan Felsőbányán, Hitter Ferenc kollégánk vezetésével egy külön sírkertet alakítottak ki a régi elhagyott sírkövekből, obeliszekből. Jelenleg a Várad-Olaszi temető végleges felszámolásánál megjelöljük a nevezetes sírköveket, elszállítatjuk a református templom mellé, ahol sírkertet létesítünk.

A népi építkezés megőrzésének egyik formája a tájházak létesítése. Itt jól konzerválható egy jellegzetes épület, amely egyben tárháza a környék népi eszközeinek és népviseletének. Így 1997-ben Bogdándon tövisháti, 2002-ben Gálospetriben érmelléki tájházat avattunk.

De talán ide tartozik az is, hogy új emlékhelyeket létesítettünk, vagyis 13 emléktáblát avattunk fel, melyeket mi is csináltattunk meg: a fenesi Bélavár falán, Sólyomkővár falán, a révi Zichy-barlang falán, Czárán Gyula tiszteletére, Szentjombon, közösen Tempfli József püspök úrral, Szent István tiszteletére, Réven Kulcsár Andor lelkipásztor és felesége, Márton Gabriella, Ady első váradai szerelme, Váradon Biró József művészettörténész, Érsemjénben Fráter Lóránd tiszteletére, megfogalmaztuk és megcsináltattuk a Varadinum alkalmával a vártemplomban felavatott Szent László-emléktáblát, valamint Nagyváradon K. Nagy Sándor helytörténész, Aradon Lóczy Lajos földrajztudós, Csokalyon Fényes Elek statisztikus, földrajztudós, Gálospetriben Sass Kálmán mártírelkész tiszteletére. Az idén Réven avattunk emléktáblát Handl Károly, a Zichy-barlang felfedezőjének tiszteletére.

3. Népszerűsítés

A felkutatott és felmért műemlékeket meg kell ismertetni, közé kell tenni. Csak így lehet hatni a tudatra, az emberek csak így ismerhetik meg történelmi örökségünket, lehetnek büszkéek rájuk. A népszerűsítésnek számos módszere van: vetítéssel egybekötött előadások, kiállítások, kirándulások, írott és elektronikus sajtó, honismereti lapok, szakfolyóiratok, könyvkiadás. Ezen a téren a civil szervezetek a legmagasabb profizmust is eltudják érni. Itt ismertetném a mi eredményeinket:

a. előadások: társaságunk tagjai, minden megyében, rendszeresen tartanak előadást. Elsősorban helytörténeti jellegűek, de szoros kapcsolatban a műemlékekkel. Tematikus előadásokat tartanak, leginkább akkor, amikor befejeződik egy-egy felmérőprogram, és ismertetjük annak eredményeit. Több figyelemfelkeltő előadás hangzik el, annak érdekében, hogy meentsünk meg egy, esetleg több műemléket. Csak néhány példa erre: a szétdúlt Várad-Olaszi temetőről, más városok pusztuló temetőiről, számtalan esetben a váradi várról, pusztuló szecessziós épületeinkről, pusztuló kúriákról, váromokról, azok hasznosítási lehetőségeiről, az eltűnőben levő verespataki műemlékekről, de ismertetőket tartunk különböző településeink legszebb műemlékeiről, Árpád-kori templomainkról.

Az egyesület keretében belül évente három rendezvényen tartunk előadásokat: márciusban az egynapos Partiumi Honismereti Találkozón, átlagban nyolc előadás, májusban a Varadinum-ünnepségek keretében, a pályázati díjkiosztó ünnepségen, ahol a díjazott dolgozatokat olvassák fel és végül szeptemberben, a háromnapos vándorkonferencián, átlagban 27 előadás hangzik el.

b. kiállítások: elsősorban fényképkiállításokra gondolok. Ezek vagy egy település összes műemlékeit mutatják be, de gyakrabban tematikusak. Eddig szervezett kiállításaink: Nagyvárad műemlékei régi képeslapokon keresztül, Nagyvárad barokk és szecessziós épületei, a váradi vár, Erdőd-vára, Székelyhid műemlékei, a Partium és a Bánság 1848-as emlékművei, temetőkről és síremlékekről, népi építészet, Verespatak épületei, fazekasság, népviselet. Sajnos más típusú kiállításokra, mint makettek és tervrajzok, festmények és grafikák kiállítására még nem nyílt lehetőségünk.

c. kirándulások: Erre lehetősége van minden civil szervezetnek. Ezek is lehetnek általánosak és tematikusak. Kitűnő lehetőség az egyes műemlékek bemutatására. Egyesületünk minden szeptember első hetének végén szervezi meg háromnapos vándorkonferenciáját, melyből a harmadik

nap szakmai kirándulás, a környék műemlékeinek megtekintése. De ezek mellett, Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Temesváron, az Erdélyi Kárpát Egyesülettel közösen, rendszeresen szervezünk honismereti kirándulásokat, melyek célja műemlékeink meglátogatása. E kirándulásokon bárki résztvehet, s éppen ezért állandóan túljelentkezés van. Igyekszünk ezekbe bevonni minél több iskolást.

d. írott és elektronikus sajtó: Kutatóink rendszeresen közölnek anyagokat különböző napilapokban, folyóiratokban, szaklapokban, mind belföldön, mind külföldön. Nagyon hálásak a sorozatok, mert ezeket az olvasók rendszeresen követik, kivágják és összegyűjtik. Sorozatok készültek templomainkról, jellegzetes épületekről, temetőkről, falvainkról, emlékműveinkről, régi eszközeinkről. Egyesületünknek saját időszakos lapja van, a Partium, melynek állandó rovatai a Műemlékeink és a Műemlékvédelem. Ugyanakkor készítettünk videofilmeket, de közösen készítettünk videoklippeket, sőt kisfilmeket a Duna TV-vel, a Magyar Televízióval, a Román Televízióval, a helyi kábeltelevízióval is.

e. könyvkiadás: a legmaradandóbb, ha füzet, vagy könyv formájában jelenik meg a felkutatott, felmért és leírt anyag, bármilyen műemlékről. Így maradhat meg a nemzet emlékezetében, még akkor is, ha az már rég elpusztult. Az utóbbi időben számtalan könyv látott napvilágot, de sajnos sok volt közöttük a kontármunka. Ezért nagy a felelősség a civil szervezetek részéről, hogy csak autentikus munka kerüljön nyomtatás alá. Szervezetünk kiadja a Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatát, amelyben eddig harmincöt kötet jelent meg, ebből 29 önálló, öt gyűjteményes kötet, egy évkönyv.

4. Joghézagok kitöltése, a hivatalos műemlékvédő szervezetek számára megszabott korlátok meghaladása

Az épített örökség megismertetését, gondozását céljaul tűző civil szervezet képes átvenni állami vagy önkormányzati funkciókat is, átvállalhatja a feladatok egy részét. Az

önkormányzatok szakemberhiányban szenvednek, ezért a civil szervezetek besegíthetnek a helyi építkezési és műemlékvédelmi szabálytervezetek konkrét kidolgozásába, a helyi sajátosságokat figyelembe vevő helyi szabályozások elkészítésébe. A civil szervezetek javaslataikat az önkormányzati képviselők segítségével érvényesíthetik, és ez a hivatalos tervezőknek is konkrét segítséget kínál. Ugyanakkor részt vehetnek aktívan a tanácsadásban.

Fontos a helyi önkormányzatok tevékenységének ösztönzése a megelőző műemlékvédelemben, új emlékhelyek kialakításában és gondozásában. A mi egyesületünk díszoklevelet adományoz olyan polgármestereknek, és más személyeknek, akik kitűntek ebben a tevékenységben. Így kapott díszoklevelet Mezőfény, Székelyhíd, Érsemjén, Szalacs, Érmihályfalva polgármestere. Mindegyik rendkívül büszke volt e kitüntetésre. A gyakorlatban tapasztaltuk ezek ösztönző hatását.

A népszerűsítés eszközével a civil szervezetek besegíthetnek a hivatalos szerveknek a támogató források megnyerésében. De ugyan akkor megnyerhetnek olyan pályázatokat bizonyos kutatási, karbantartási, vagy restaurálási munkálatok elvégzésére, melyekre a hivatalos szervek nem pályázhatnak.

Ugyanakkor fontos szerepük van helyi társadalmi csoportok, rétegek bevonásában a műemlékvédő tevékenységbe.

Befejezésként megemlítem, hogy minden szervezet számára fontos egy adatbázis létrehozása, de ehhez szükséges az információs kapcsolatok szélesítése, a megfelelő információáramlat. Egyelőre hiányzik ilyen téren a jó kapcsolat az úgynevezett amatőr és profi műemlékes civil szervezetek között, pedig mint tudjuk az információs rendszer kiépítésében fontos a dokumentációs cserekötelezettség. Az amatőr civil szervezetektől elvárják az adatok és dokumentációk átadását, de a profi civil szervezetek nem tartják fontosnak ugyanezt. Reméljük, a jövőben itt is lesz változás.

KÖNYVKIADÁS

A Partiumi füzetek kiskönyvsorozatában megjelent kötetek:

- 1997-ben: Borbély Gábor, Csernák Béla: Bihar község.
- 1998-ban: Kordics Imre: Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben; Péter I. Zoltán: Félixfürdő; Dánielisz Endre: Nagyszalonta, városismertető; Benedek Zoltán: Nagykároly, a Károli Gáspár református templom; Beszenyei István: Sarmaság, kismonográfia.
- 1999-ben: Hol sírjaink domborulnak – Partiumi magyar temetők – gyűjteményes kötet, 25 tanulmány, összeállította Dukrét Géza; Major Miklós: Szilágyság – Tájak, műemlékek, emlékhelyek; Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: Püspökfürdő; Dánielisz Endre: Csonkatorony nyúlik a felhőbe....; Bunyitay Vince, Fodor József: Székesegyházi Bazilika–Nagyvárad; Alexandru Pop: Varadinum a vizek határolta város és vár.
- 2000-ben: A forradalom zászlaja alatt – az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és a Bánságban – gyűjteményes kötet, 46 tanulmány, összeállította Dukrét Géza; Jancsó Árpád: Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19.században; Kupán Árpád: Mezőtelegd iskola-története.
- 2001-ben: Csilik József: István király Szent Jobbja és Szentjobb község története; Emődi János: Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból.
- 2002-ben: Szabó István: Ottomány, kismonográfia; Csorba Mihály: Érsemjén, kismonográfia; Turulmadaras emlékműveink – gyűjteményes kötet, egy kétéves felmérő program eredménye. Összeállította Dukrét Géza.
- 2003-ban: Dr. Mózes Károly: A nagyváradai egészségügyi oktatás történetéből; Rév, Erdély sziklakapuja, összeállította Juhász Viktor; A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról – évkönyv, összeállította Dukrét Géza; Nánási Zoltán: Dr. Andrassy Ernő, az Érmellék utolsó polihisztora; Nagyvárad

tudós püspökei – gyűjteményes kötet, összeállította Dukrét Géza; György Irén: Szalacs, kismonográfia; Antal Béla: Biharpüspöki; Balláné Bakó Erzsébet, Török Ferenc: Albis, kismonográfia.

– 2004-ben: Pásztai Ottó: „Aki fényt hagyott maga után...” Dr. Károly Irén József élete, munkássága; Péter I. Zoltán: Nagyvárad római katolikus székesegyházai; Kiss Kálmán: Egri község, kismonográfia; Dr. Mózes Teréz: A révi népi fazekasság monográfiája.

– 2005-ben: Emődi János, Varga Árpád: Telegdi sírkövek, emléktáblák; Jósa Piroska: Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál. Nagyvárad bombázása 1944-ben; Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében; Anzik Albert: Livada–Sárközújlak; Bozsóky Kresztján Ilona: Temesvár ipari oktatásának kezdetei; Dukrét Géza: Hegyköz – történeti monográfia

– 2006-ban: Kormányos László: Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején; Dukrét Géza: A bihari turizmus története; Velcsov Margit: Bartók Béla és Nagyszentmiklós; Szilágyi József: Tóti község monográfiája; Kovács Rozália: Érmihályfalvi temetők; Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: Nagyvárad – városismertető.

– 2007-ben: Kupán Árpád, Dukrét Géza: 1956 emlékezete Bihar megyében; Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében, összeállította Thurzó Sándor; Kupán Árpád: A mozi évszázada Nagyváradon; Gavallér Lajos: Micske a helynevek tükrében.

– 2008-ban: Péter I. Zoltán: Nagyvárad műemlék épületei; Nagyvárad ipartörténete, összeállította Dukrét Géza, Makai Zoltán; Jósa Piroska: Bihari sorsok a változó időben; Pávai Gyula: Mesélő aradi házak; Ujj János: Arad építészeti emlékei; Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében. II. kötet; Orosz Otília: Az Érmellék műemlék orgonái.

– A Jubileumi Rákóczi Évek sorozatában eddig három kötet jelent meg.

– Sorozaton kívül: Nagy István, Páll József, Zsíros Attila: Százéves a villamosközlekedés Nagyváradon; Biró József:

Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei, hasonmás kiadás; Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt, hasonmás kiadás; K. Nagy Sándor: Biharország, hasonmás kiadás.

Dukrét Géza

Tízéves a könyvkiadásunk Jubileumi könyvbemutató

Már 1992-ben felmerült egy honismereti szövetség megalakításának szükségessége. Még abban az évben egy tervet állítottam össze, helytörténeti és néprajzi kutatómunka megszervezésére, valamint emlékhelyek létesítése és ápolása érdekében. E tervzetbe került az is, hogy az emlékhely bizottság egy honismereti lapot indít Partiumi lapok címmel, valamint egy ismertető füzetet műemlékekről és emlékhelyekről, Emlékhely Kiskönyvtár címen. Akkor még úgy képzeltem el, mint az Erdélyi műemlékeink című kis füzet-sorozatot. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság 1993-ban alakult meg, az Erdélyi Kárpát Egyesület Bihar Megyei Osztálya mellett, a két püspökség égisze alatt. Honismereti lapunk 1994. április 14-én indult el Partium néven, mint a Partiumi Közlöny melléklete.

Könyvkiadásunk még váratott magára. Végül 1997-ben kristályosodott ki, hogy kiskönyv-sorozatot indítunk el, Partiumi füzetek néven, a Partium és a Bánság helytörténetének, műemlékeinek, népszokásainak ismertetésére. Hogy a kiadással, engedélyekkel és adózással ne legyen gondunk, megbeszéltem Tőkés László és Tempfli József püspök urakkal, hogy könyveink a két püspökség égisze alatt jelenjenek meg. Így jelent meg könyveinkben mint kiadó a PBMEB, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Így mint egyházi kiadvány, senki

sem tud belénk kötni. Hisz az egyháznak joga van könyvet kiadni és saját berkeiben árusítani. Ezért nem jelenhetnek meg a könyvesboltokban.

2007. áprilisától egyesületünk felvette a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság nevet, mint önálló jogi személyiség.

A sorozat célja a helytörténeti kutatásban fellelhető hatalmas fehér foltok eltüntetése, műemlékeink megismerése és védelme. Célja, hogy a kistelepülések jó ismerői állítsák össze az anyagot, azok akik belülről ismerik a vidéket, ott élnek, szívügyük megismerni saját történelmüket, szokásaikat, s össze is gyűjtötték ezeket az adatokat. Ugyanakkor kritériummá vált a levéltári anyagok felhasználása, valamint az oral history módszerének alkalmazása. A másik fontos cél, hogy e kiadványokat az illető településen is meg lehessen vásárolni. A sorozat szerkesztője Dukrét Géza, beíró Farkas Piroska, korrektor Mihálka Magdolna. 1997-től napjainkig 50 kötet jelent meg a Partiumi füzetek könyvsorozatában, mellette még hat kötet a sorozaton kívül. Könyveink fele, a kezdetektől számítva, a református egyház Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában készült, a másik fele, napjainkig, az Europrint nyomdában készült. Néhány kötet az Imprimeria de Vest nyomdájában.

Köteteink általában 350–500 példányszámban jelennek meg, a rendelkezésünkre álló anyagi alapok függvényében. Szokássá vált, hogy az egyesület tagjai minden kötetből kapnak egy-egy tiszteletpéldányt. Ugyanakkor eljuttattuk minden jelentős könyvtárba. Az utóbbi években e kötetek felhasználása alapján szervezték meg a középkorok helytörténeti vetélkedőit.

Most vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbről a könyvkiadásunkat. Év szerinti megoszlása a következő volt:

1997 őszén jelent meg az első, nem is beszélhetünk másról, mint egy füzetéről, 12 oldalban. A fedőlapja sem volt színes. Ez volt az első kísérlet, nem volt semmilyen gyakorlatom a

könyvkiadásban. A Biharban tartott III. Partiumi Honismereti Konferenciára készült el, magáról Bihar községről 1998-ban öt kötet jelent meg, immár színes fedőlappal. Kezdtém megtanulni a szerkesztést, s találtam egy kitűnő korrektort, Mihálka Magdolna személyében. Ő szorított rá a pontosságra, tőle tanultam meg alaposabban a magyar helyesírás mai követelményeit.

1999-ben öt, 2000-ben három, 2001-ben kettő, 2002-ben három kötet jelent meg. Ez volt a hőskor. Nem szponzorizálta senki, az eladásból bejövő pénzből nyomtattuk ki a következő köteteket.

2003-ban nyolc kötet jelent meg. Ettől kezdve támogatja könyvkiadásunkat a Bihar Megyei Tanács, az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete javaslatára. A támogatás pályázat útján történik. Az RMDSZ azóta húsz kötet kiadását támogatta a sorozatban és három kötetet sorozaton kívül. Ezt külön megszeretném köszönni.

Így 2004-ben négy, 2005-ben hat, 2006-ban hat, 2007-ben négy, és 2008-ban már két kötet jelent meg. Jelenleg négy kötet van előkészítve a két nyomdában, de előkészületben van számos más kötet.

És most nézzük meg a kötetek szerkezetét, vagy mondhatjuk típusait:

Tizennégy falumonográfia: Bihar, Félixfürdő, Nagyszalonta, Sarmaság, Püspökfürdő, Szentjobb, Ottomány, Érsemjén, Szalacs, Biharpüspöki, Albis, Egri, Sárközújlak, Tóti.

Tizenegy műemlékekkel foglalkozó kötet: Nagykároly ref. temploma, Szilágyság műemlékei, A Csonkatorony Szalontán, Székesegyházi bazilika, a váradi vár, Turulmadaras emlékműveink (egész Erdélyből), A műemlékek fölöttébb szükséges voltáról (a 10 éves évfordulóra készült, első évkönyvünk), Nagyvárad római katolikus székesegyházai, Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében, Nagyvárad, városismertető, Nagyvárad műemlék épületei.

Tizenhárom történelmi jellegű kötet: A szabadságharc zászlaja alatt. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és a Bánságban (46), A Bánság útjai a 19.

században, Rév Erdély sziklakapuja, Erdélyi barlangfeliratok a 16–20 századból. A révi népi fazekasság monográfiája, Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején, Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál. Nagyvárad bombázása 1944-ben, Hegyköz, történeti monográfia, A bihari turizmus története, 1956 emlékezete Biharban, A mozi évszázada Nagyváradon, Micske a helynevek tükrében, Nagyvárad ipartörténete.

Öt kötet nagy személyiségeinkről: Dr. Andrásy Ernő, az Érmellék utolsó polihisztora, Nagyvárad tudós püspökei (gyűjteményes), Aki fényt hagyott maga után. Dr. Károly Irén József élete és munkássága, Bartók Béla és Nagyszentmiklós, Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.

Négy kötet temetőinkről: Várad-Olaszi temető, Hol sírjaink domborulnak – Partiumi temetők (gyűjteményes, 25), Telegdi sírkövek, Érmihályfalvi temetők. De akár ide is sorolhatjuk a turulmadaras emlékműveinkről szóló kötetet is, mert azok zömében síremlékek.

Három iskolatörténet: Mezőtelegd iskolája, A nagyváradai egészségügyi oktatás története, A temesvári ipari oktatás kezdeteiről.

És végül elérkeztünk az 50. kötethez. De mielőtt erről beszélnénk, még kiadtunk hat kötetet: Három kötet a Jubileumi Rákóczi Évek keretében, díszkiadásban a Száz éves a nagyvárad villamos, és két reprint, vagy hasonló kiadásunk volt: Biró József és Jakó Zsigmond kötete.

Kiadás alatt van: Jóna Piroska kötete: Sorsok a változó időben, Pávai Gyula: Beszélő házak Aradon, Ujj János: Arad műemlék épületei, valamint Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében, II. kötet, alulírott munkája. Készülőben van több mint tíz kötet.

Az ötvenedik kötet: Nagyvárad ipartörténete. Szerzői gárda: Benedek Klára, Béres-Ranyák Katalin, Dukrét Géza, Hevesi Sándor, Hochhauser Ronald, Kelemen Emőke, Makai Zoltán,

Nagy István, Pásztai Ottó, Péter I. Zoltán, Szél Sándor, Vesselényi Gyula Tibor. Szerkesztette Dukrét Géza és Makai Zoltán. A fényképek egy része a Körösvidéki Múzeum archívumából származik. A jelenkori képeket Dukrét Géza fényképezte. Korrektor Mihálka Magdolna, számítógépes beíró Farkas-Balogh Piroska. Készült a Bihar Megyei Tanács támogatásával.

Szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik a legtöbbet segítettek visszaemlékezéseikkel több ipari létesítmény működésével kapcsolatban és a rendelkezésünkre bocsátottak számos dokumentumot. Szeretném megajándékozni őket egy-egy kötettel: Bolcaş Viktor, Wallner András, Rollinger György, Vojticsek Árpád, Széll Kató. A többiek nevét is meg említem az előszóban.

FÉNYES ELEK DÍJAZOTTJAINK

2001. Kaplony

1. Dr. Kovách Géza – Arad
2. Juhász Viktor – Rév
3. Major Miklós – Szilágynagyfalu
4. Emődi János – Nagyvárad
5. Székely Antal – Ombod
6. Sípos László, post mortem – Bogdánd

2002. Arad

7. Pálkovács István – Temesvár
8. Fazeka Lóránd – Szatmárnémeti
9. Pávai Gyula – Arad

2003. Hegyközkovácsi

10. Lakóné Hegyi Éva – Zilah
11. Dukrét Géza – Nagyvárad
12. Benedek Zoltán, post mortem – Nagykároly

2004. Sárközújlak

13. Péter I. Zoltán – Nagyvárad
14. Bara István – Szatmárnémeti
15. Csanádi János – Kisjenő

2005. Zombolya

16. Kupán Árpád – Nagyvárad
17. Kordics Imre – Nagyvárad
18. Ujj János – Arad
19. Balazsi József – Érsemjén polgármestere

2006. Szilágycseh

20. Borbély Gábor – Nagyvárad
21. Puskel Péter – Arad
22. Kiss Kálmán – Túrterebes
23. Hasas János – Rév, a Pro Rév Egyesület elnöke

2007. Szatmárnémeti

- 14. Dánielisz Endre – Nagyszalonta
- 15. Jósa Piroska – Nagyvárad
- 16. Kovács Rozália – Érmihályfalva
- 17. Bognár Levente – Arad alpolgármestere

LAUDATIO*Lakóné Hegyi Éva tiszteletére*

Számtalanszor elmondjuk, s már-már közhelyként hat az, hogy örökké fiatal, ki lélekből az marad. Ám sajnós a mindennapi életben túl kevés, s talán rohanó hétköznapjainkban egyre kevesebb ilyen emberrel találkozhatunk. Pedig vannak ilyenek, bizonyítja ezt a most átadandó díj jogos várományosának személye.

Nagy megtiszteltetés sorstársamról – hiszen közel egyidőben (egy év különbséggel) kezdtük pályafutásunkat az '50-es évek legvégén – munkájáról, tevékenységéről szólnom, abból az alkalomból, midőn átveszi a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Fényes Elek-díját, a velejáró díszoklevelet és emléklakettet a helytörténeti munkában, történelmi örökségünk megóvásában elért kimagasló eredményeiért.

Hegyi Éva a Kolozsvártól nyugatra fekvő Kalotaszeghez tartozó Kajántón született 1935. október 27-én, papi-pedagógus családból. Édesapja a szilágyballai református egyházközség lelkes-esperese, édesanyja ugyanott tanítónő. Származása miatt a proletárdiktatúra osztályharcos időszakában számtalan alkalommal megkülönböztetésben volt része. 1952-ben a zilahi Tanítóképzőből eltávolították, így megkezdett tanulmányait Désen, a Magyar Tannyelvű Líceumban kellett folytatnia, ahol 1952–53-as tanévben végzett. Itt is érettségizett.

Még ebben az esztendőben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történelem fakultásának lett a hallgatója. A régiségek iránti érdeklődése már egyetemi évei alatt megmutatkozott, hisz olyan tudós professzorok tanítvány volt, mint Ferenczi István, Bodor András, Jakó Zsigmond, Csetri Elek, Imreh István, akik valósággal beleoltották a történelmi-régészeti kutatások iránti szeretetet, hajlamot. Pályaválasztására és későbbi munkásságára minden bizonnyal hatással volt Zilah város alpolgármesterének, Szikszai Lajosnak, a Szilágy vármegyei Múzeum Egylet kezdeményezőjének munkássága, szakmai tudása. Ugyanis Szikszai magángyűjteménye képezte a későbbi múzeum alapító tárgyait.

1957-ben a zilahi Történelmi és Művészeti Múzeumhoz kap kinevezést, ahol rövid megszakítással 34 évig, nyugdíjaztatásáig (1991) dolgozott. Itteni munkálkodásának fő célja: felkutatni a megye területére, múltjára vonatkozó régészeti, történelmi tárgyakat, adatok gyűjtése és azok feldolgozása; Zilah város művelődéstörténeti múltjának megismerése, tanulmányozása, közkinccsé tétele.

Tudni kell, hogy múzeumi kinevezésekor az intézet mindössze két szakképzett személlyel rendelkezett a nem éppen könnyű és felelősségteljes, sokrétű munkára. Lakó Évának így a történelemtudomány valamennyi területével (régészeti, történeti, numizmatikai, néprajzi, bibliográfiai stb.) kellett megbirkóznia, foglalkoznia. E feladatoknak csak úgy tudott eleget tenni, ha magát szakosítja. Erre a '70-es évek elején nyílt lehetősége, amikor több szaktanfolyamon, továbbképzésen vesz részt, s megkapja a főmuzeológusi beosztást is.

Ezt követően, mindjárt megkezdte terepjáró, ásatási-feltáró munkáját. A megye szinte valamennyi települését bejárja, több kő- és bronzkori telephelyet (a szilágyzoványi, románbaksai, szilágyperecsényi, a krasznai) fedez fel és tár fel. Több évig tartó régészeti kutatással került napvilágra például a Zoványi Vénusz ismert lelet is, melynek leírását a Művelődésben közli.

Lakó Éva és munkatársai révén számos értékes tárggyal bővült a zilahi múzeum leltára. Megfigyeléseit, kutatási

eredményeit szakdolgozatokban, tudományos ülészekokon, a múzeum évkönyvében, az Acta Muzei Porolissensisben közölte többnyire román nyelven, hogy csak a legfontosabbakat említsem: Repertoriul topoarelor de aramă din jud. Sălaj (1979); Repertoriul topografic al epocii pietrei și a perioadei de tranziție spre epoca bronzului în jud. Sălaj; Repertoriul topografic al epocii bronzului și hallstatului timpuriu în jud. Sălaj. Mint társszerző vett részt a zilahi múzeum római gemma gyűjtemények katalógusának összeállításában. (Ez külön kiadványként jelent meg); A zilahi középkori pénzleletek, Római kori lelőhelyek és települések Szilágy megyében (repertórium), Felsőszék és Drag bronzleleteinek régészeti bemutatása, Kelta leletek a Szilágyságban stb.

1989 után, most már nyugodtabb körülmények között végezhetette hely- és művelődéstörténeti jellegű kutatómunkáját. Járja a levéltárakat, könyvtárakat, a falvakat. Publikációs tevékenysége kiszélesül, egyre-másra jelennek meg, eddig a fiókban őrzött, főleg művelődéstörténeti tanulmányai a Szilágysági Szóban, a Szilágyságban, a zilahi Nemzetiségi fesztivál műsorfüzeteiben, az EME kiadványaiban (A zilahi temető régi sírkövei, Kalandos társaságok a 17–20. századi története), a Partiumi füzetekben (Hol sírjaink domborulnak), valamint rendszeresen közöl a 2002-ben beindult szilágysági művelődési folyóiratban, a Hepehupában.

Fő kutatási területe továbbra is a Szilágyság, főleg Zilah művelődéstörténete a kedvelt témája. Ilyenszerű előadásokkal jelentkezett a partiumi konferenciákon.

Társszerzője a Kriterion gondozásában, 1999-ben megjelent tanulmánykötetnek, a Szilágysági magyaroknak (Szilágysági református úrasztali felszerelések, terítők, klenódiumok a 16–18. században), Bajusz Istvánnal közösen tíz egyházközség textíliáit, úrasztali edényeit dolgozta fel. Igen tanulságos, részletes tanulmányt írt a zilahi turulmadaras emlékműről. Legutóbb a Fadrusz-napok tudományos ülészekán tartott előadást.

A Varadinum 2001-ben meghirdetett Nagy személyiségeink pályázatán II. díjat nyert.

Lakóné Hegyi Éva régészeti szakíró és nyug. muzeológus számos társadalmi szervezetnek, egyletnek, alapítványnak aktív tagja; részt vesz a rendezvények megszervezésében, irányításában, lebonyolításában. Tagja az EME-nek, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Kulturális Egyletnek, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak, az EMKE-nek, utóbbinak zilahi alelnöke, a Wesselényi Kollégium Baráti Társaságának, a Szilágy Társaság egyik alapító tagja. Presbitere a zilahi belvárosi református egyházközségnek, és a Zilahi Egyházmegye levéltárosi feladatait is ellátja.

Tudományos-szakmai, közéleti tevékenységének elismeréseként több kitüntetésben részesült: 2001-ben: Pro Partium Új Ezredév – plakett és díszoklevél; 2002. okt. 12: Fadrusz Napok: Országos EMKÉ-től plakett; 2002. okt. 16: Életmű díszoklevél és plakett a Pro Zilah és városi RMDSZ részéről; 2003. júl. 26: Zilahi hűség című plakett a városi Polgármesteri Hivatal részéről.

Major Miklós

LAUDATIO

Dukrét Géza,

*tanár, helytörténész, néprajzkutató,
műemlékvédő, közösségszervező
tisztelőtére*

Azon ritka eseménynek lehetünk tanúi, illetve egy olyan megtiszteltetésnek lehetek részese, hogy egy olyan személyiséget javasolhatok a FÉNYES ELEK-DÍJ egyik idei kitüntetettjének, mint DUKRÉT GÉZA tanár, ugyanis nélküle, az ő kezdeményező, illetve szervező képessége nélkül ma nem létezne a PARTIUMI ÉS BÁNSÁGI MŰEMLEKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY BIZOTTSÁG (PBMEB), és így nem tudnánk az arra érdemes tagok tevékenységét sem díjazni. Ugyanis a

PBMEB 1993. október 29-én alakult meg a már a május óta létező – a Dukrét Géza által létrehozott – Emlékhely Bizottságból.

Dukrét Géza mint a PBMEB elnöke, már a kezdetektől fogva felvállalta a bizottságnak az egész Partiumot és Bánságot felölelő szerteágazó tevékenységének a megszervezését, koordinálását, amelynek főbb célkitűzései: a történelmi örökségünkhöz tartozó összes műemlékek, népi építészeti emlékek és emlékhelyek felkutatása, feltárása és ismertetése, azok ápolása, az aktív műemlékvédelem elősegítése, helytörténeti kutatómunka, a fiatalság helytörténeti nevelése. Dukrét Géza nem csak kitűnő szervező, aki gyakorlott módon irányítja a PBMEB megyei szervezeteit, de személyes példamutatásával, határtalan munkabírással maga után vonzza a többieket is.

Nehéz volna felsorolni mindazt, amit a közösségünkért tett. Mint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem földrajz-biológia karán végzett tanár példamutató pedagógiai munkásságot fejtett ki, legutóbb a nagyváradi 10. Számú Általános Iskolában, ahol sikerült átadnia a természet szeretetét a gyermekeknek. Diákjaival rendszeresen kirándult, a rendszerváltást követően évenként honismereti táborokat szervezett számukra. Pédamutató munkássága eredményeként sok diákja választotta élethivatásul a tanári pályát.

A rendszerváltást követő szabadabb körülmények között találta meg igazi helyét Dukrét Géza mind a pedagógiai, mind a tudományos kutatás, vagy a szervezés terén. Lelkes támogatója volt 1991-ben Gyergyószárhegyen, az éppen száz esztendeje létrejött Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) újraalakításának. Létrehozta az EKE bihari osztályát, amelyet elnökként azóta is nagy szakmai tapasztalattal, hozzáértéssel vezet. Időközben volt az országos EKE titkára, alelnöke és elnöke is.

Dukrét Géza néprajzi munkássága is jelentős. Tagja a Kriza János Néprajzi Társaságnak. Néprajzi dolgozatait hazai és külföldi szaklapokban publikálta. Évtizedek alatt egy kis „magánmúzeumot” gyűjtött össze néprajzi tárgyakkól. Néprajzi

dolgozatai mellett több száz helytörténeti tanulmányt is közölt. Könyvei jelentek meg Micske református templomáról, egy nagyváradi útikalauz, Hajdú-Bihari településmonográfiák kritikai elemzése – társszerző, Püspökfürdő – társszerző, Magyar múzeumi arcképcsarnok című lexikon 15 címszava, a most elkészült első évkönyv stb. Többek között az ő szerkesztésében jelent meg a Partiumi füzetek sorozatban 22 kötet. Néhány éve már összegyűjtötte a Hegyköz vidékének monográfiájához az anyagot, amelynek sajtó alá rendezése egyéb általa vállalt szervezői, közéleti tevékenységek miatt egyre halasztódik.

Állandó tagja a Varadinum kuratóriumának, 1996-ban részt vett a Magyar Reformátusok Világtalálkozójának nagyváradi megszervezésében, akárcsak az idei Rákóczi-év esetében is. Gazdag kapcsolatteremtő és kapcsolatápoló tevékenységet fejt ki a hazai és külföldi társszervezetekkel, amelyeket még felsorolni is nehéz volna – soknak tagja, vagy tiszteletbeli tagja is egyben –, konferenciákon, szemináriumokon vesz részt, ezáltal is erősítve a PBMEB elismertségét.

Közéletünk fáradhatatlan, lelkes munkásaként saját egészségét sem kímélve, olyan sikerekben gazdag, eredményes munkásságot fejtett és fejt ki, amelyre csak a kivételesen elhivatott emberek képesek. Ennek elismeréseként Dukrét Gézát számos díjjal tüntették ki: Pro Partium-díj (Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1994), Tavasz Sándor-díj (EKE, 1998), Orbán Balázs-díj (EKE, 1999), Schönvisner István emlékérem, a magyar műemlékvédelemért (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, 2001), Emlékelem, a Honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáért (Magyar Honismereti Szövetség, 2003). Joggal gazdagítja majd az előbbieket sorát a PBMEB tizedik évfordulója alkalmából a FÉNYES ELEK-DÍJ, amelynek odaítélését a legőszintebben csak támogatni lehet.

Nagyvárad, 2003. augusztus hava

Péter I. Zoltán

LAUDATIO

Benedek Zoltán, post mortem

1950 ősze. Több mint egy fél évszázada már, amikor egy lelkes ifjú tanár érkezik Nagykárolyba, a Mezőség dombos, hullámos tájairól a Tisza-síkság peremére, ahol a szem nyílsebes-röptű madárként futhat a végtelennek tűnő látóhatárig. Vajon megtudok-e ragadni, gyökeret tudok-e verni ebben az alföldi tájban? – gondolta nem egyszer a kezdet heteiben a pályakezdő ifjú tanár. Hiányoztak a mezőszégi dombok, melyek megszületésétől (1927. szeptember 11.) körülvették, hiányzott Kolozsvár környéke, ahol a Kolozsvári Református Kollégiumban töltött középiskolás diákévek alatt ösvényeket tapostak a hegyek oldalába, s melyeket egyetemi évei alatt már a tudomány szemével tekintett, hisz mint a Bolyai Tudományegyetem földrajzszakos hallgatója, szakember szemmel vizsgálta a bakancsot koptató köves ösvényeket. S most itt van Nagykároly, alföldi kisdíákjaival (Nagykárolyi 2-es Számú Általános Iskolába helyezték), akiket be kell oltani a környezet, a táj szeretésére még akkor is, ha az egy alföld. De ott is meg lehet, meg kell lenni a csodálni valót, érezte, tudta, hogy meg lehet ezt tenni. Így kezdett, mondhatni azt, új életet Benedek Zoltán, ahogy egyetemi évei alatt nevezték Benzol, akkor még ő maga sem gondolta, hogy 52 itt eltöltött év alatt egy álmos kisváros ébresztője lesz. Mert az lett. Generációk sokasága került ki keze alól. 1953-tól 80-ig az ottani középiskola, majd 80-tól nyugdíjazásáig (1989) a mezőgazdasági líceum diákjai búcsúztak tőle évente.

Nagykárolyivá válásában nagy szerepet kapott az a kapcsolat is, mely közte és egy kedves óvónő, Nagy Katalin között szövődött, s melyet 1953-ban házassággal pecsételt meg.

Már fiatal tanár éveiben a tanítás mellett a tudomány művelésének útjára indult. Járt a vidéket, elsősorban az Ér akkor még alig érintett tájait, az Ér menti falvakat. Megfigyeléseit, adatgyűjtését legelőször is szakja, a földrajz határozta meg. Így merült bele a geológiai, földtörténeti, vízrajzi, meteorológiai, növény- és állatföldrajzi bújárákódásba. Felgyűlt

ismereteit a tudományos ismeretterjesztés szolgálatába állította. Cikkeket közölt a megyei és országos napilapokban, hazai és magyarországi folyóiratokban. Közlései ismerté tették a könyvkiadók szerkesztői irodáiban. Így a 70-es évektől a tudománynépszerűsítést már könyv formájában művelte. Egymást követően jelentek meg kisebb-nagyobb lélegzetű könyvei: 1973-ban *A szőke Szamos földjén*, 1977-ben két könyve is napvilágot látott, mint *Az időjárás előrejelzése* és *A Vándorló kontinensek, vándorló tengerek*. Ekkor már Bíró Lajos, mint a táj szülöttjének életútját is kutatja, így jelenik meg 1979-ben *A Szilágyságtól Új-Guineáig* reprezentatív könyve. Majd 1980-ban *Az élet fejlődése a Földön* és *A Föld élete*. 1988-ban egy igényes munka jön ki a nyomdagépek alól: *Növény- és állatföldrajz*, mely még egyetemi szinten is használt kiadvány. A szakmából eredő könyvsor 1993-ban zárul *Az őszember nyomában* című kötettel.

Az 1990-es évek elején a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság tagja lesz, s ezzel új kutatási területre lép. Kiadja 1994-ben *Nagykároly-Carei-Grosskarol* című városismertető munkáját, 1996-ban az *Érmellék*, 1998-ban *A nagykárolyi Károli Gáspár református templom*, mely a Partiumi füzetek 5. kötete, 2000-ben *Nagykároly kultúrtörténete*, 2001-ben pedig *A Nagykárolyi görög katolikus magyar templom* című munkáját.

Munkásságával kitüntetésekkel érdemel ki: Berde Áron-díj, Szent-Györgyi Albert Társaság díja, Pro Partium-díj, a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség kitüntettje. Tanügyi munkájában első fokozatú vizsgát tett.

Részt vett a társadalmi életben, tagja volt a Kaffka Margit Művelődési Társaságnak, elnöke a Bíró Lajos Ökológiai Társaságnak, tagja a Román Földrajztudományi Egyesületnek.

Benedek Zoltánt munkássága elismeréseként a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Szatmár megyei területi szervezetének javaslatára a PBMEB post mortem Fényes Elek-díjjal tünteti ki.

Fazekas Lóránd

LAUDATIO

Péter I. Zoltán tiszteletére

Helytörténész, újságíró, elkötelezett városvédő. Nagyváradon született 1949. február 16-án. Iskoláit szülővárosában végezte, majd a nagyváradi épületgépészeti tervező szakon szerzett diplomát 1970-ben. 1990 után a

Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult.

1970–1994 között a nagyváradi Constructorul Szövetkezet tervezője, majd vezetője. 1994-től a Bihari Napló munkatársa.

Kutatási területe Nagyvárad építészet-története, Ady váradi élete és munkássága. Az 1993-ban megalakult Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság alapító tagja, annak Bihar megyei területi elnöke. Tagja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület műemléki bizottságának. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nincs Nagyváradon még egy olyan elkötelezett városvédő, aki annyira szívén viselné a város műemlék épületeinek állapotát. Napról napra figyelemmel követi a város minden mozgását, minden épületét, s azonnal felhívja az embereket, a város vezetőinek figyelmét, közzétéve a Bihari Naplóba is, ha bármilyen állagromlást, rongálást vagy szándékos rongálást tapasztal.

Péter I. Zoltán neve fogalom a város műemlékvédőinek körében. Városvédő előadásokat tart minden fórumon. Kimagasló munkájának elismeréseként számos kitüntetésben részesült. 1999-ben megkapta a Magyar Nemzetért emlékérmét, Tempfli József megyés püspöktől, 2000-ben a Magyar Állam 1000 Éves millenniumi emlékérmét, Dávid Ibolya igazságügyi minisztertől, 2001-ben a Pro Partium-díjat a Királyhágómelléki Református Egyházkerulettől. 2004-ben kapta meg, talán a legmagasabb elismerést, a Podmaniczky-díjat, a Város- és Faluvédők Szövetsége Hungaria Nostra-díját, amelyet Ráday Mihály elnök adott át, kulturális örökségünk védelméért, hazánk épített öröksége megóvásában végzett kimagasló munkájáért.

Sokoldalú munkásságát megjelent kötetei is igazolják: Nagyvárad római katolikus templomai (1992), Hogy látva lássanak... Ady Endre Nagyváradon (1993), Nagyvárad építészeti emlékei a barokktól a szecesszióig (1994 és bővítve 1998), Nagyvárad református templomai (1996), A Nagyvárad-olaszi református templom (1996), Félixfürdő (1998), Mesélő képeslapok. Nagyvárad 1885–1915 (2002), Ady Erdélyben (2003), Városvédő írások (2003), Trei secole de arhitectură orădeană (2003), Nagyvárad római katolikus székesegyházai (2004). Több könyvnek volt társszerzője, hogy csak néhányat említsék: Nagyvárad – városismertető, Püspökfürdő, Bihar megye útikönyve. Számos tanulmánya jelent meg gyűjteményes kiadványokban, évkönyvekben, folyóiratokban. A Bihari Naplóban építészeti jellegű ismeretterjesztő sorozatai jelentek meg: Vigyázó kövek – 50 rész, Mesélő képeslapok – 175 rész, Múltidéző fényképek – 142 rész, Szakrális építészet Nagyváradon – 25 rész, valamint több száz kisebb helytörténeti, urbanizációs, műemlékvédő, építészeti jellegű újságcikk.

E nagyszerű és elkötelezett munka fényébeñ tisztelettel nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat, sok sikert és kitartást kívánva további munkájához és harcához.

Sárközújlak, 2004. szeptember.

Dukrét Géza

LAUDATIO

Bara István tiszteletére

Nagy megtiszteltetés és öröm számomra, hogy nagyra becsült kedves barátom, BARA ISTVÁN mérnök, jelenleg a Szatmár Megyei Tanács urbanisztikai, területrendezési, környezetvédelmi és építkezési osztály vezetője, tevékenységét méltathatom.

Bara István 1949. december 30-án született Szatmárnémetiben. Édesapja Bara Kálmán református lelkipásztor, édesanyja, Bara Adél – született Szabó – háztartásbeli. Testvére, Bara Csaba tervezőmérnök Szatmárnémetiben.

Elemi iskoláit Halmiban, a középiskolát a szatmárnémeti Mihail Eminescu Líceum magyar tagozatán végezte. Az érettségi után Kolozsváron, a Műszaki Főiskola Civil-, Mezőgazdasági- és Ipari Építkezések karán szerzett diplomát. 1973-ban Szatmárnémetiben, a Szatmár megyei Tervező-intézetben gyakornok, majd 1974–1989 között a Szatmár megyei Néptanácsnál gyakornok, előadó és mérnök.

1974-ben megnősül, felesége Sófalvi Eszter tervező. Gyermekük: Zoltán István és Csaba Sándor egyetemi hallgatók Kolozsváron.

1989–1990 között a Szatmár megyei Polgármesteri Hivatal, 1990–1992 között a Szatmár megyei Prefekturán előadó, műszaki felügyelő. A Szatmár Megyei Tanács 1992 decemberében való megalakulásakor ott előadó, jelenleg osztályvezető.

A rendszerváltás után, 1990–1994 között, a Nagykárolyi Református Egyházmegye tanácsosa és műszaki előadója, 1994-től műszaki előadó a Szatmári és Nagykárolyi Református Egyházmegyékben és tagja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Műszaki Kollégiumának. Műszaki előadóként több református templom javítási terveit készíti el.

1993–1994 között tagja az RMDSZ Szatmár megyei választmányának. A Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság megalakulásakor rögtön belép e társaságba. Az 1991-es megalakulás óta, alapító tag és annak alelnöke napjainkig.

Mint Egri szülötte, hálásan köszönöm neki, hogy 1992. október 4-én Egriben emléktáblát helyeztek el a világhírű nyelvész, Csúry Bálint szülőháza helyén felépült lakóház falán, ahol jelen voltak neves hazai és külföldi szakemberek, akik jelenlétükkel megtisztelték az ünneplő egrieket. Az emléktábla-avatás Bara István érdeme, akárcsak Mikolában a Gellért Sándor emléktábla elhelyezése.

1993-tól a KLMT országos alelnöke Bara István lett. Ettől kezdve a hazai műemlékvédelem fontosságát próbálta szolgálni és népszerűsíteni. Ő szervezi a Szatmárnémetiben megtartott nemzetközi műemlékvédelmi konferenciákat. Neves hazai és magyarországi szakembereket hívott meg Szatmárnémetibe (pl. Ráday Mihály, Román András, dr. Zádor Mihály) és népszerűsíti Szatmárnémeti híres műemlékeit az MTV adásain keresztül az egész Kárpát-medencében. Az 1995-ben megrendezett műemlékvédelmi konferencia témája: Az egyházi műemlékek helyzete Romániában. 1996: Műemlékvédelem és Önkormányzat. 1997: A népi építészet és védelme (A bogdándi Tájház). 1998: Meghagyni romnak vagy átépíteni (az erdődi várrom). 1999: Kastélyok, udvarházak. Ezeket a rendezvényeken számos előadás hangzik el neves hazai és külföldi szakemberek tolmácsolásában. Bara István számos kiállítás tervezője is volt. Szatmár megye számos településén (Túrterebes, Sárköz, Szatmárnémeti, Kaplony) az alábbi kiállításokat szervezi meg: Épülő templomaink, Kolozs megye műemlékei, Kós Károly (2000-ben Túrterebesén), Makovecz Imre: Sevillai Pavilon.

1993–1996 között az RMDSZ Szövetségi Egyeztető Tanácsában a KLMT egyik képviselője. 1995-ben részt vesz a kolozsvári RMDSZ-kongresszuson.

Mint a KLMT képviselője részt vett a bozsoki (Magyarország) Műemlékvédelem a Kárpát-medencében nemzetközi konferencián, az egeri Műemlékvédelmi Nyári Egyetem (1995) és a szombathelyi Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem (1999, 2000, 2002, 2003, 2004) előadásain.

1998-tól tagja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak, ahol alelnöknek választják meg 1999-ben. Részt vesz a társaság rendezvényein, többször felolvasa dolgozatait, elsősorban a megye műemlék templomairól (Hadadról, Ákosról, Vetésről és az erdődi várról).

A PBMEB képviseletében 2001-ben részt vett Szegeden a XXI. Országos Műemlékvédelmi Konferencián.

Megalakulásától tagja az Erdélyi Műemlékrestaurátorok Egyesületének. Ugyanakkor az EMKE, az EMT, valamint a borsi (Szlovákia) II. Rákóczi Ferenc Társaság tagja is.

2002 júliusától Szatmár megyét képviseli a Kolozsvár székhelyű műemléki szakbizottságban.

Kutatási területe: Szatmár megye műemlékei, a történelmi Szatmár megye története. Főleg az egyházi műemlékek, kastélyok, udvarházak építéstörténetével, és azok új célokra való hasznosításával foglalkozik (pl. erdődi vár).

Kiss Kálmán

LAUDATIO

Csanádi János tiszteletére

Az Arad megyei magyar közéletben az a szólásmondás járta, miszerint Csanádi Jánossal van egy óriási baj: a megyében csak egy van belőle! Mert minden kisebb-nagyobb közösségnek szüksége lenne legalább egyetlen hozzá hasonló szervezőre, irányítóra, összekötő kapcsolatra. A közösség kovászára, aki kiérleli, kitermelteti a közösség számára a lelki táplálékot.

Csanádi Jánossal középiskolás diákként, majd tanárkollégaként immár közel fél évszázada esszük ugyanazt a kenyeret. A középiskola elvégzését követően, szülőfalujának, az Arad megyei Nagyzerénd községnek tanárgondjait enyhítendő, ő rögtön a katedrára állt, s oktatott ugyanott, több mint negyven esztendőn keresztül. És oktat ma is, nyugalmazott pedagógusként, mert olyan nehéz abbahagyni

azt a nagyon nehéz, keserves hivatást. Négy évtized alatt szülőfaluja jelenlegi lakóinak több mint fele volt tanítványa. A zeréndi gyermekek százainak anyanyelvük szépségének felfedezése egybefonódott Csanádi János nevével. Bár oktathatott volna nagyobb városi iskolában is, a kisjenő-erdőhegyi tanintézethez, például, csak az úttesten kellene átmennie, mégis hű maradt az egykori alma materhez.

Lehet, a korábban elhangzottakat pedagógusok százairól mondhatnánk el. De Csanádi János több ennél, ő a fizikusok által még fel nem talált örökmozgó. Mert mindig tesz-vesz, szervez valamit. 1969-ben az ő kezdeményezésére és vezetése alatt alakult meg Nagyzerénden a környék első falusi irodalmi köre. És ő vette fel a kapcsolatot a Kisjenőn lakó Olosz Lajos költővel, akinek nevét 1977 óta viseli a község irodalmi köre. A költő halálának 20. évfordulójára Szeptőlten oltár címmel ő rendezte sajtó alá Olosz Lajos istenes verseit.

1990-ben a zeréndi mintára alapította meg Kisjenőn a Körösmente Irodalmi Kört, a megye egyik legaktívabb kulturális egyletét. Nehezen lehetne felsorolni azokat az irodalmi délutánoknak, esteknek a címét, amelynek szövegét válogatta, forgatókönyvét megírta, megrendezte azokat, de azok előadásában maga is tevékenyen részt vesz.

Arad megyében az volt a közhiedelem, hogy kihalt a népköltészet, az utolsó dalokat Kálmány Lajos pécskai káplán még a 19. század második felében összegyűjtötte. Csanádi János bebizonyította az állítás ellenkezőjét. Nyakas szívóssággal vetette magát a helyi folklór gyűjtésébe, talán az utolsó előtti pillanatban, a kihalás előtt sikerült megmentenie a Körös-köz idősebb lakói által még ismert népballadákat, betyárdalokat. Ezekből született meg 1998-ban a Bús gerlice csengő hangja című balladagyűjteménye.

De hasonló szenvedéllyel kutatja a helytörténet emlékeit is, közléseiben az elfeledett helyi személyiségekre igyekszik felhívni a figyelmet, hogy csak a megye egykori főispánját, a Kölcsey Egyesület első elnökét, Tabajdi Károlyt, a matematikus-irodalmár Kerekes Ferencet, akinek a Lúdas Matyi

első kiadását köszönhetjük, s akinek emlékét immár márványtábla őrzi az erdőhegyi református templom falán, vagy az 1848-as forradalomban részt vevő Marzsó testvéreket említsem.

Hatásos dolog lenne azt mondani, hogy áldásos tevékenysége ellenére, Csanádi Jánosról megfélemedtek, megfélemedtünk. Csakhogy az állítás nem lenne igaz. Szerencsére, őt elismerte, elismeri az a közösség, amelyből származik, s amelynek most is igen aktív tagja. A teljesség igénye nélkül sorolom: megkapta a Romániai Pedagógus Szövetség Arad megyei szervezetének Márki Sándor-díját, az Arad Megyei Tanfelügyelőség Ioan Slavici-díját, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Árpád-díját, az EMKE Kun Kocsárd-díját. Ez utóbbi oklevelén az indoklás: „Csanádi János részére intézményteremtő, minőséget szolgáló több évtizedes közművelődési munkásságáért.”

Ugyanezért most a Fényes Elek-díj is a legjobb helyre kerül.

Ujj János

LAUDATIO

Kupán Árpád tiszteletére

Kupán Árpád, nyugalmazott tanár, 1938. január 1-jén született Dobrán, Szatmár megyében. Elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolát Szatmárnémetiben végezte, majd a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Karán nyert szakképesítést 1954–1958 között. Sikeres diáktudományos-köri tevékenysége miatt szakirányítói, Jakó Zsigmond, Csetri Elek, Jordáky Lajos professzorok, a kutató-történelmi pályára ajánlották. Főleg könyv- és könyvtártörténettel, műve-

lődéstörténettel kapcsolatos témákkal foglalkozott, de érdekelte a néprajz is, melynek megismeréséhez ifj. Kós Károlytól kapott támogatást.

Az egyetem elvégzése után a székelyudvarhelyi Dokumentációs könyvtárhoz kapott kinevezést, de mint papi család sarja, származása miatt megakadályozták az állás elfoglalását. Így Udvarhely környéki iskolákban tanított. Két év után sikeresen versenyvizsgázott a gyulafehérvári Batthyaneum tudományos könyvtárának könyvtárosi állására, de a tanügyi hatóságok csak egy év után engedték el, de akkorára az állást már betöltötték. 1962-ben Nagyváradra jött, ahol ideiglenesen alkalmazást nyert az Állami Levéltárban. Itt hasonló okok miatt nem véglegesítették, s visszakerült a tanügybe. Előbb Kárásztelken volt egy évet, majd 1964-ben kérésére Mezőtelegdre helyezték, ahol 2001-ig, nyugdíjazásáig tanított.

A kényszerűségből vállalt tanári pályát hamarosan sikerült élethivatássá változtatnia, megszerette és odaadással végezte az oktató-nevelő munkát. Tanítványaival köri tevékenységeket is szervezett és egy kis múzeum anyagát gyűjtötte össze, s állította ki az iskola folyosóján. Eredményeinek elismeréseként elnyerte az Érdemes tanár címet. Később elvégezte a nagyváradai népművészeti iskola színházrendezői tanfolyamát. Ezt a tevékenységét is kitüntetésekkel jutalmazták.

Eközben gyűjtögette Mezőtelegd történetére vonatkozó forrásokat, adatokat, majd 1980-ban, egy továbbképző tanfolyamra, megírta Mezőtelegd monográfiáját, az akkori igényeknek és lehetőségeknek megfelelően. Ennek a munkának részletei bekerültek az 1996-ban megjelent Mezőtelegd története című könyvbe, kiegészítéseként Sass Kálmán 1935-ben megjelent munkájához. Ezt a kötetet Varga Árpád, tragikus sorsú fiatal történészársával együtt állította össze.

2000-ben, nyugdíjba vonulásának évében jelent meg első önálló kötete Mezőtelegd iskolatörténete címmel, a Partiumi füzetek 15. köteteként. Ekkor kapcsolódott be a Partiumi és

Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság munkájába, melynek azóta is tevékeny tagja. Rendszeresen jelentkezik meghirdetett pályázatainkon. 2002-ben Mezőtelegd iparosításának történetéből című tanulmánya I. díjat nyert. Ezután a pályázatot elbíráló zsűri tagja, majd elnöke lesz.

2003-tól a Jubileumi Rákóczi Évek, majd a Bocskai Jubileumi Évek szervezőbizottságának tagja. Ezek keretében egy sor előadást tartott, melyek megjelentek nyomtatásban is: Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep; II. Rákóczi Ferenc példamutató életének és történelmi szerepének időszerűsége; megírta II. Rákóczi Ferenc életének és harcainak kronológiáját. Összeállította a felekezeti középiskolák számára készített pályázati anyagot és könyvészetet.

2004-ben megjelent Szabadkőművesek Nagyváradon című könyve, a nagyváradi Ady Társaság kiadásában, mely rendkívüli érdeklődésnek örvendett. E témában úttörőnek tekinthető nagy ívű tanulmány rengeteg tévhitet oszlat el a szabadkőművesek fogalmával és tevékenységével kapcsolatban.

2005-ben a Magyar Napló, a Magyar Írószövetség lapja, Az év esszéi című ünnepi kötetébe beválogatta egyik írását, s így elsőként képviselte Nagyváradot e jelentős kiadvány-sorozatban. Szintén 2005-ben jelent meg Mezőbikácsi hősök és áldozatok a 20. század tragikus sodrában című munkája, mely szintén kevésbé kutatott kérdéseket tárgyal. Mind ezek mellett számos cikke és tanulmánya jelent meg a Várad című kulturális folyóiratban, a Zilahon megjelenő Hepehupában, az Erdélyi Naplóban, a Bihari Naplóban és a Partiumban.

Értékelve tudományos és szervezői munkásságát tisztelettel nyújtjuk át Kupán Árpád tagtársunknak a Fényes Elek-díjat, további sikeres munkát és jó egészséget kívánva.

Nagyvárad – Zombolya, 2005. szeptember 9.

Dukrét Géza

LAUDATIO

Kordics Imre tiszteletére

Kordics Imre 1953-ban született Nagyváradon. Ott tanult, ma is ott él, ott dolgozik. Érdeklődése múltunk pusztuló értékei, már-már feledésbe merülő személyiségei iránt a letűnt század 80-as éveiben körvonalazódott. Az elsők között ismerte fel, hogy a várad-olaszi temető pusztulása, nemcsak egy temető felszámolását jelenti, hanem két évszázad (1779–1980) történelme tűnik el. Fényképezőgéppel a szatyrában settenkedett a bokrokkal, cserjékkel benőtt sírhantok, kápolnák között, hogy megörökítse a történeti üzenettel is bíró temetőművészeti értékeket. Az anyag egy része kötetben is megjelent: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben* (Partiumi Füzetek, 1998). Mementó ez a könyv, egyben rekviem is egy temetőért. Talán több is, figyelmeztető: Várad lakosságának két évszázados tükre, alig két évtized alatt semmisült meg!

Kordics Imre és Méder Árpád nyugalmazott geológus elhívatottságának köszönhetően, 1998. március 15-én a várad-rogériuszi református templom előtti téren újraállították, az általuk felkutatót és átmentett '48-as honvédek síremlékeit. Új '48-as emlékhely született Nagyváradon, a forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján.

Kordics Imre figyelemre méltó írásokat közölt az ippi és érkeserűi Fráter családról, kastélyaikról, udvarházaikról.

Lappangó családi iratok felkutatásával rajzolta meg Verebélyi Marzsó Imre regénybe illő életét, katonai karrierjét. A Frimont huszárok hadnagyaként, osztrák színekben vonult be Nápolyba (1821), a szabadságukért küzdő, karbonari mozgalom ellen. A híres-hírhedt Colonna családból hozott magával herceg-

kisasszony-feleséget. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején, a Váradon megalakult második nemzetőrzászlóalj parancsnoka lett.

Kordics Imre alaposan kutatót, majd megint egy munkába mutatta be a Hoványi család életét. A 19. század elején telepedtek meg Biharban és felvették a köröstárkányi előnevet. A család jogakadémiai tanárokat, takarékpénztári igazgatót, kanonokot, egyházi írókat adott Váradnak.

Kordics Imre dolgozatait a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság kiírt pályázatán is díjazták. Rendszeresen tagja a dolgozatokat elbíráló bizottságnak.

Tagja volt a Bihar Megyei Műemlékvédő Egyesületnek, majd átigazolt a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottsághoz.

Írásai a Bihari Naplóban, Erdélyi Naplóban, Harangszóban, Magyar Közéletben, Református Kalendáriumban, Partiumban és a Partiumi füzetek gyűjteményes összeállításában jelennek meg.

Zsombolya, 2005. szeptember 9.

Borbély Gábor

LAUDATIO

Ujj János tiszteletére

Ujj János 1942. január 30-án született Aradon, úgy is mondhatnám, mint a város lekötelezettje, hiszen még az érettségit is szülővárosában tette le, s a Bukaresti Tudományegyetem Történelem Karának állami vizsgázójaként ugyancsak Arad megyébe tért vissza 1965-ben. A tornyai Általános Iskola tanára, majd

igazgatója 1979-ig. 1979–1988 között profi újságíróként kamatoztatta addigi külmunkatársi tevékenységét, az aradi Vörös Lobogó napilap művelődési rovatánál. 1988–1990 között a Textilipari Líceumban tanít, majd 1990-től a Csiky Gergely Iskolacsoportban. Onnan ment nyugdíjba 2004-ben, hogy tovább is ott maradjon, én úgy gondolom, amíg bírja erőből.

Tudományos munkát már régóta végez a következő tárgykörökben: Csiky Gergely élete és tevékenysége, Az aradi sajtó története (népfőiskolai előadásokat is tartott ebben a témában), Arad város története. E kérdésekről a következő könyvei jelentek meg 2001–2003 között: Arad, várostörténeti kalauz, Arad megyei emlékművek és emlékhelyek, valamint Arad irodalmi lapjai (az Aradi Alma Mater kiadásában). Ezt megelőzően 1997-ben jelent meg publicisztikai írásainak gyűjteménye: Valahol (Kelet) Európában cím alatt. Előkészületben van az e hónap végén megjelenő, a közismert történésről, dr. Kovách Gézaról írt könyve.

Írásait a következő lapokban, folyóiratokban közölte: Művelődés, Erdélyi Napló, Nyugati Jelen, Havi Szemle, Heti Délkelet (Békéscsaba), Nagyalföld (Szolnok). Egyik szerkesztője volt az 1990-ben megjelenő Havi Szemlének, amelynek mindhárom antológiájában (1997, 2003, 2005.) jelentős írásai vannak. Személyes benyomásként mondanám, hogy jó pedagógus, kolléga és nagyon jó munkatárs.

Pedagógiai munkásságáért az Arad megyei RMPSZ Márki Sándor díját kapta, valamint az országos RMPSZ Ezüst Gyopár díját.

Ez év januárjában a Kölcsey Egyesület az Aradi Magyar Kultúráért Díj, Kölcsey Plakettjét adományozta az egyesület támogatásáért és tudományos – irodalmi munkásságáért.

Ismert helytörténész, több megjelent kötete van, munkáiban a pontos tudományosságra törekszik, úgy vélem a legnagyobb mértékben érdemlegesen kaphatja meg a Fényes Elek-díjat, az arra illetékes szervektől.

Zsombolya, 2005. szeptember 8.

Pávai Gyula

L A U D A T I O

Balazsi József tiszteletére

Balazsi József, Érsemjén polgármestere 1964. január 5-én született Érsemjénben. Elemi iskoláit szülőfalujában kezdte, majd Nagyváradon és Bräilán folytatta tanulmányait. 1981-től 1991-ig az Érsemjéni Fogyasztási Szövetkezethnél dolgozott. 1991-ben megüresedett a polgármesteri tisztség, és mint a helyi földosztó bizottság tagja, kézbe vette a község ügyeinek intézését. 1992 februárjában megválasztották polgármesternek. Azóta már negyedjére is megnyerte ezt a tisztséget, bizonyítva, hogy elnyerte a lakosság bizalmát.

Már 1991-ben bekapcsolódott a helyi közösségi életbe, úgy is mint a helyi RMDSZ alapító tagja, s mint ilyen igyekezett a község magyarságáért a tőle telhető legtöbbet megtenni. Mint polgármester még többet tudott tenni a közösségért. Itt szeretném kiemelni a hagyományőrzés terén végzett munkásságát, amelyben nagyszerű eredményeket ért el:

1991-ben emlékházat rendezett be és emlékünnepelet szervezett a falu nagy szülöttének, Kazinczy Ferenc halálának 160. évfordulója tiszteletére.

1993-ban felújította a falu másik nagy szülötte, Fráter Lóránd kúriáját. Még ebben az évben, közösen a mi társaságunkkal, emlékszobát rendezett be és megemlékezést szervezett Fráter Lóránd tiszteletére. Ugyanakkor rendbetették Fráter Lóránd síremlékét is.

1999-ben emlékművet állított az első és a második világháború áldozatainak, az akkori hatalom óriási ellenszegülése mellett. Továbbá az Ő érdeme a millenniumi kettős kereszt állítása 2000-ben, csónak alakú fejfa állítása Kazinczy Lajosnak, az 1848–49-es szabadságharc mártír tábornokának emlékére, 2001-ben.

2005-ben megvásároltak egy régi kúriát, amelyet felújítottak, s ide helyezték át a Kazinczy- és Fráter-emlékszobákat. 2005.

április 10-én közösen avattuk fel a Fráter Lóránd halálának 75. évfordulójára szervezett ünnepségen. A polgármester további terve, hogy itt egy helytörténeti múzeumot fognak kialakítani. Külön meg kell említeni, hogy mindegyik emlékművet ökumenikusan avatták fel, a református, a római katolikus, és a görög katolikus lelképásztor áldásával. Ez is mutatja, hogy a polgármester hangsúlyt fektet a különböző felekezetek és anyanyelvűek jó kapcsolatára.

Balazsi József messzemenően támogatta a falu helytörténeti kutatását. Így az Ő segítségével jelenhetett meg 2002-ben Csorba Mihály: *Érsemjén* című falumonográfiája, majd 2003-ban Csorba Teréznek a község növényvilágáról készült kötete. Hogy szeretett faluját minél jobban megismerjék színes képeslapokat, leporellót, térképet készíttetett. 2004-ben elindította az *Érsemjéni Hírmondó* című, negyedévi folyóiratot. A falu hírnevének bővítésére testvértelepülési kapcsolatokat épített ki a magyarországi Bagamér községgel, mellyel számos közös rendezvényt szerveznek. Az évek óta megszervezett falunappal hagyományt alakított ki. Ekkor koszorúzzák meg az emlékműveket, könyvbemutatókat, képzőművészeti és fotókiállításokat szerveznek, fellépnek a hagyományörző együttesek, de ekkor díjazza a falu legszebb portáját is. Példamutató a falunap megszervezése, mert nemcsak üres szórakoztató műsorokkal tölti ki az időt, órási pénzeket kidobva a felkapott együttesek meghívására, hanem komoly programokkal, hozzájárulva a közösség kulturális színvonalának emeléséhez és honismereti neveléséhez.

Balazsi József polgármester példamutató hagyományörző és hagyományteremtő munkásságának és a honismereti tevékenységben elért eredményeinek elismeréseként, tisztelettel nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat, további sikeres munkát kívánva, jó egészségben.

Zsombolya, 2005. szeptember 9.

Dukrét Géza

LAUDATIO

Borbély Gábor tiszteletére

Nagyváradon csak úgy ismerik: „a helytörténész”. Nála jobban senki nem ismeri az Érmelléket, mind helytörténeti, mind néprajzi, vagy akár turisztikai szempontból. Kollégái, barátok, ismerősök, az újságok riporterei gyakran kérik ki véleményét. Sokoldalú tudásánál csak szerénysége nagyobb.

Borbély Gábor 1948. augusztus 2-án született Biharfélegyházán. Elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolát a Nagyvárad 4-es Számú Középiskolában végezte. Három évig a Marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola hallgatója. Ezt követően a nagyvárad 4-es Számú Középiskolában dolgozott, innen ment nyugdíjba.

Már a 70-es évektől foglalkozik a népi kultúrával. Tanulmányai, mint a népi italtartó edények, a népi építészet emlékei az Érmelléken, csónak alakú fejfák az érmelléki temetőben és még sorolhatnánk, az Ifjúmunkásban, a Falvak Népeben, a Művelődésben, valamint a helyi lapban, a Fáklyában jelentek meg.

A 90-es évektől kezdve, mint a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság tagja, elmélyül a helytörténeti kutatásban. Előbb kisebb tanulmányokat írt, mint például Szalacs, Biharfélegyháza határ- és dűlőnevei, Egy 19. századi historiás ének. Később megjelentek, nyomtatásban is, nagyobb lélegzetű dolgozatai: Elpusztult középkori települések az Érmelléken, A szőlőtermesztés múltja az Érmelléken, Paraszti önkormányzat a hegyközségekben. Az utóbbi években előadásokat tartott különböző ünnepségeken és rendezvényeken, nemzetünk nagy személyiségeiről, főleg azok bihari kötődéseiről: Bocskai Istvánról, Széchenyi Istvánról, II. Rákóczi Ferencről, Fényes Elekéről. Ugyanakkor számos

szócikke jelent meg a Révai Új Nagylexikonban. Társszerzője volt Bihar megye útikönyve I. és II. kötetének. Jelenleg készülõben van két kötete: Az Érmellék szõlészete és borászata, valamint A Fekete-Körös menti magyarság történeti monográfiája. Jelenleg közösen dolgozunk Bihar megye kastélylexikonának elkészítésén.

Széles körû helytörténeti kutatómunkája, műemlékvédõ és honismereti tevékenysége elismeréseként, kitartó munkát és jó egészséget kívánva nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat.

Szilágycseh, 2006. szeptember 1

Dukrét Géza

LAUDATIO *Puskel Péter tiszteletére*

A legtöbb erdélyi városnak van egy legendássá vált oktatási intézménye. Aradon ez az iskola az egykori Római Katolikus Gimnázium. Annak idején oda bekerülni, és azt elvégezni már önmagában is rangot jelentett a városban. Jó ötven évvel ezelõtt Puskel Péterrel majdnem egyszerre kerültünk abba a legendás iskola jogutódának a líceumi tagozatára. Ő az egy évvel elõttem járó évfárathoz tartozott. Annak a nagy tanárgenerációnak a tanítványa volt õ is, amely tagjai közé tartozott dr. Kovách Géza történelem-, Fábíán György fizika-, vagy Ficzy Dénes magyartanárr. Az õ tudományos felkészültségük, szemléletük nyomta rá a bélyegét az ötvenhatvanas évek egész diákgenerációjára. Ők a tantárgyuk megszerettetése mellett a lokálpatriotizmust is belenevelték tanítványaikba. Ficzy Dénes vasárnapi városismertetõ sétái

ismertették meg velünk szülővárosunkat. Puskel Péter egyik írásában úgy fogalmazott, hogy Arad valamennyi helytörténésze valamilyen formában Ficzy Dénes köpenyéből bújt elő. Hozzátennem: és Kovách Gézáéból. Puskel Péter mindkettőjéből, hiszen mindkét jeles aradológusnak előbb tanítványa, majd barátja volt.

Puskel Péter 1941. április 16-án született Aradon, családjának tagjai generációkra visszamenően ennek a városnak voltak polgárai. Iskoláit itt végezte, majd a Temesvári Tudományegyetem filológia karán szerzett román–oroszlakos tanári oklevelet. Négy éven keresztül az Arad megyei Nagyiratos község általános iskolájában oktatott, majd 1968-ban a megyei magyar nyelvű napilapnak lett újságírója, szerkesztője. A laphoz nyugdíjazásáig hí maradt, elsősorban színházi- és filmkritikákat, ismertetéseket, az oktatással kapcsolatos cikkeket közölt. Ő a kommunista diktatúra olyan időszakában volt gyakorló újságíró, amikor módszeresen folyt a nemzeti kisebbségek erőszakos beolvasztása, a történelmi gyökerek tudatos elszorítása. Akkor a lap hasábjairól fokozatosan száműzték a helytörténettel kapcsolatos írásokat. A pártszervek még Ficzy Dénesnek az olvasók által annyira várt helytörténeti cikkeinek közlését is letiltották. Most, utólag úgy is fogalmazhatnánk: ez az időszak volt Puskel Péter számára a helytörténet alapos megismerésének időszaka. Közben hangyaszorgalommal gyűjtötte az aradi civilizációtörténetre vonatkozó emlékeket, dokumentumokat, családtörténeteket bogarászott. Ebből a felgyűjtött anyagból születtek meg az 1990-es években megjelent sikeres sorozatai a híres iparos dinasztiairól, a magyar gimnáziumról, az aradi sajtóról, a helyi magyar színházról, a '48-as forradalom és szabadságharc aradi szereplőiről. Ezekből gyűjtötte egybe első két helytörténeti kötetét, az Arad marad (1997) és Arad redivivus (1998) címűeket. Mindaddig legjelentősebb munkája az Emlékképek a régi Aradról (2005) című, amelyben a városról készült sok száz képeslapot és fényképfelvételt tett közzé, fűzött hozzá magyarázatot.

Tagja a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságnak, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, rovatszerkesztője a Szövétnek aradi kulturális folyóiratnak. Rendszeresen közöl helytörténeti cikkeket a Nyugati Jelen hasábjain, s mindezekkel egyidőben televíziós műsorokhoz ír forgatókönyvet. Éveken keresztül töltötte be – közmegelegedésre – a Bánsági és Partiumi Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság aradi területi elnökének tisztét.

Személyében igen méltó kezekbe kerül a Fényes Elek-díj.

Ujj János

LAUDATIO

Kiss Kálmán tiszteletére

A rendszerváltás után 1991-ben találkoztam először Kiss Kálmánnal a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Szatmár megyei fiókszervezetének megalakulásakor. Később a Szatmári Friss Újságban olvastam egy írást Egriről és benne Csúry Bálintről. Az ő írása adta az ötletet, hogy emléktáblát állítsunk a híres

nyelvésznek. Amikor az ünnepi programot terveztük mind a polgármesternek, mind nekem természetes volt, hogy Kiss Kálmán legyen az emléktábla-avatás ünnepének szónoka.

Kiss Kálmán, helytörténész, tanár, elkötelezett műemlékvédő, Csúry Bálint falujában, a Szatmár megyei Egriben látta meg a világot 1948. március 22-én. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd a Kölcsey Ferenc Gimnázium, Szatmárnémetiben következett, melynek elvégzése után a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola következett, ahol 1971-ben román nyelv és irodalom–magyar nyelv és irodalom szakon szerzett oklevelet.

Tanulmányainak befejezése után, rögtön munkába áll és 1971. szeptember elsején, a szülőfaluhoz közeli Túrterebesen kezdi meg tanári tevékenységét. A véglegesítő vizsga után beiratkozik a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarára, ahol 1977-ben Egri földrajzi nevei dolgozatának sikeres megvédésével magyar nyelv és irodalom–német nyelv és irodalom szakon szerez diplomát.

Tanári tevékenységének elismeréseképpen 1980 és 1984 között a túrterebesi Általános Iskola igazgatójává nevezik ki. Ez időszakban teszi le második fokozati vizsgáját. Az akkori körülmények miatt négy év után leváltják igazgatói posztjáról, melyet csak a rendszerváltás után 1998-ban foglal el újra egy sikeres versenyvizsga után. Jelenleg is ő az iskola igazgatója.

A rendszerváltás adta meg azt a lehetőséget, hogy az addig csak saját magának gyűjtött adatok felhasználásával 1995-ben Túrterebes földrajzi nevei dolgozatával sikeresen megszerezze az első fokozatot.

Számos szakmai továbbképzőn vett részt. Ezek közül megemlíteném a 2001-ben a Szatmárnémeti Tanítók Háza által az iskolaigazgatóknak szervezett tanfolyamot és a Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ által szervezett A hatékony iskolavezetés módszerei pedagógus-továbbképzési programot. Ez utóbbin Szatmár megye egyedüli képviselőjeként vett részt.

Az elmúlt 35 év alatt Túrterebes jelenlegi lakóinak több mint fele volt tanítványa, e 35 év alatt a túrterebesi gyerekek százaival ismertette meg a magyar és román irodalom szépségeit.

Ugyanakkor az irodalom tanítása mellett nem felejtkezett el arról sem, hogy a gyermekekkel megismertesse szülőfalójuk, Túrterebes történetét, műemlékeit, néprajzi hagyományait. Alapító tagja a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság megyei fiókszervezetének, ahol jelenleg az egyik alelnöki tisztséget tölti be. Ő szervezte meg Túrterebesen a Kós Károly munkásságát bemutató kiállítást.

Bizottságunk munkájában 1995 után kapcsolódik be, felismerve azt, hogy szükség van a nagy szellemi központoktól távol élő értelmiségek bekapcsolására, a helytörténet olyan

részleteinek a feltárására, amelyekre nem terjed ki a kutatók figyelme. Egy időben a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Szatmár megyei területi elnöke is volt.

1999 óta tagja a borsi (Szlovákia) II. Rákóczi Ferenc Társaságnak. Közéleti tevékenységéhez tartozik, hogy a Túrterebesi RMDSZ egyik alapító tagja és annak színeiben 1992-től napjainkig tanácsos. Tagja a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének.

Munkájában nagy segítségére van szintén tanár felesége. Pedagógiai tevékenységének egyik sikere, hogy leánya, akárcsak veje szintén a tanügyben dolgoznak, így elmondható, hogy családjának minden tagja kiveszi részét az utánuk jövő nemzedékek magyarság tudatának kialakításában.

Kutatási területe Egri és Túrterebes története, különösképpen a Perényi családdal kapcsolatosan, e két helység néprajza, hagyományainak felkutatása és megőrzése. Helytörténeti kutatásait az 1970-es évek vége felé kezdi, de a körülmények miatt inkább saját fiókja számára. Több írása, dolgozata jelent meg. Ezek közül megemlítenék néhányat: Túrterebesi Betlehemes Játékok, Hopp Istók, jó estét, Túrterebesi műemlékei (Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Füzetei), A perényiek és kastélyuk (in Partium, 2001), A túrterebesi temető (in Partiumi füzetek). Önálló kötete az Egri község kismonográfiája 2004-ben jelent meg a Partiumi füzetek sorozatban. Jelenleg Túrterebesi iskoláinak történetével foglalkozó adatok összegyűjtésén dolgozik, melynek eredménye egy újabb monográfia lesz a közeljövőben.

Állandó munkatársa volt a Túrterebesi Polgármesteri Hivatal által szerkesztett Túrterebesi Naplónak, amelyben a megjelent hat számban helytörténeti írásokat közölt. Ugyancsak Kiss Kálmán neve található a község honlapjának a helység történetét bemutató írás alatt.

A Bizottság felhívására 2000 őszén részt vesz a Szatmár megye területén fellelhető emléktáblák, emlékművek feltérképezésében. Tevékenysége példa arra, hogy a nagy szellemi központoktól távol eső Túrterebesen is lehet hasznosan élni és dolgozni.

További jó munkát és jó egészséget kívánva nyújtjuk át a Szatmár megyei területi szervezet ajánlása nyomán, a fentebb ismertetett tevékenységeinek elismeréseképpen a Fényes Elek-díjat.

Szatmárnémeti, 2006. szeptember

Bara István

LAUDATIO

Hasas János tiszteletére

Tavaly indítottunk el egy olyan hagyományteremtő tevékenységet, hogy minden évben, a tagság mellett, egy-egy olyan személyiséget tüntetünk ki, aki élenjár a hagyományőrzésben, emlékműveket állít és műemlékvédő tevékenységet folytat saját településén. Így kapott díjat Balazsi József, Érsemjén polgármestere.

Most pedig egy olyan személyiséget tüntetünk ki, aki a hagyományőrzés mellett még sokoldalú tevékenységet fejt ki: közösség-szervező, környezetvédő, lapszerkesztő, Rév község magyar közösségének vezetője, segíti a híres révi fazekasságot.

Hasas János 1964. július 21-én született Élesden. Elemi iskoláit Réven, a középiskolát Nagyváradon, az Al. Moghioros, ma Ady Endre Középiskolában végezte, matematika-fizika szakon, ahol 1982-ben érettségizett. Tanulmányait Kolozsváron a Műszaki Főiskolán folytatta, melyen mezőgépezési diplomát szerzett 1989-ben. Az egyetem elvégzése után fiatal mérnökként a Galac megyei Vameş falu mezőgépezési állomására került, majd a 89-es decemberi változásokat követően, 1990 májusától a kesztegi cementgyárban dolgozott, felelős pozíciókban, egészen 2005 júniusáig. Hat hónapig az élesdi Solidago cégnél menedzser asszisztens, majd 2006 januárjától az élesdi kórház igazgatója. Augusztustól mérnökként dolgozik ugyanott.

1996 óta a révi RMDSZ-körzet vezetője, 1996–2004 között helyi tanácsos, 2004-től megyei tanácsos. 1993-ban az Erdélyi Kárpát Egyesület Révi Osztályának újraalapító tagja, majd 2005-től annak elnöke. A környezetvédelem egyik élharcosa, a helyi faluturizmus szervezője. A Sebes-Körös menti település díszpolgárával, a 2004-ben elhunyt Juhász Viktorral közösen több rendezvény szervezője, emlékjel állítója. Vezetésével és irányításával 2003-ban kopjafát avattak Bersek József babérmegyeri honvéd huszár ezredes emlékére a református templomkertben, majd július végén ugyanott Petőfi Sándor bronz mellszobrát. Augusztusban a révi barlang felfedezésének 100. évfordulója alkalmából emléktáblát avattak a nagy felfedező, Handl Károly emlékére, egykori lakóházának falán.

A nagy előd, Juhász Viktor halála után a tanár úr által megkezdett munkát tovább folytatja. A Pro Rév Egyesület alapítója és elnökeként 2003 tavaszán elindítja és azóta szerkeszti a negyedévenként megjelenő Révi Magazin honismereti lapot. A 24 oldalas magazin Rév életének tükré. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a legnívósabb vidéki lap. A Pro Rév Egyesület célkitűzése: Rév több mint 40 százalékát kitevő magyarságának segítése, felemelése, a kulturális élet, az oktatás, a sport fejlesztése, különösen az ifjúság nevelése, nehéz szociális helyzetben levők, fogyatékosok megsegítése. Az egyesület szponzorizálja a diákokat, az iskolát, az orvosi rendelőt, az egyházat, a műemlék- és környezetvédelmet. 2005 tavaszán a Pro Rév Egyesület első alkalommal szervezi meg a Sebes-Körös menti szavalóversenyt az I–VIII. osztályos tanulóknak, augusztusban, az általa szervezett, a faluból elszármazottak találkozóját, Juhász Ibolyával közösen jelenteti meg Rév, a Sebes-Körös gyöngyszeme című színes füzetet, bemutatva a falu és a Révi-szoros természeti kincseit. Ugyanakkor kopjafát állítanak a református temetőben pihenő Juhász Viktor sírjára. Ugyancsak augusztusban, miután a Révi Tanács nem járul hozzá, hogy a Tózsér Erzsébet által készített Petőfi-mellszobor a helyi iskolakertbe kerüljön felállításra és így talán a világon egyedülállóként, a nagy költőnknek két

mellszobra állott volna a településen, a bronzból készült alkotást Szentjobbnak ajándékozta, ahol a nemzeti ünnep alkalmával Tempfli József püspök részvételével fel is avatják. A református presbitériummal közösen 2005 őszén először rendez falunapot Réven. Az idei esztendőben a megyei tanácsosi illetékéből két kopjafát ajánlott fel két Sebes-Körös menti településnek, Örvéndnek és Magyarakacsnak, amelyeket augusztus 20-án, illetve 27-én az 1848–49-es szabadságharcban elesettek emlékére fel is avattak a két faluban. Idén még két fontosabb megvalósításon dolgozik. A nagy természetbarát, Czárán Gyula halálának emlékére szeretne a Bihar megyei EKÉ-vel közösen emléktáblát avatni a Zichy-barlang bejáratánál, illetve egy falumúzeum alapjait letenni Réven. Csak mint érdekességként említem meg, hogy mint a Révi Postagalamb Egyesület elnöke, az idén a hatodik alkalommal rendezte meg Réven a postagalamb-kiállítást.

Hasas Jánosnak példamutató hagyományőrző és hagyományteremtő munkásságának és a honismereti tevékenységben elért eredményeinek elismeréseként, tisztelettel nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat, további sikeres munkát kívánva, jó egészségben.

Szilágycseh, 2006. szeptember 1.

Dukrét Géza

LAUDATIO

Dánielisz Endre tiszteletére

Nagyszalonta krónikása Dánielisz Endre, ahogy a kötetekben önmagát jelöli Dánielisz Endre III. 1925. április 6-án született Nagyszalontán, neves fésűs kisiparos családban. Iskoláit 1932-ben kezdi a Nagyszalontai Református Elemi Iskolában.

1936-tól gimnáziumi tanuló, az 1939–1940-es tanévben Nagyszalontán ipari tanuló. 1940–1944 között Nagyszalontán az Arany János Gimnázium tanulója. Háború miatt, 1944 októberében leventeként katonai szolgálatot teljesít Margittán, Tasnádon, Budapesten. 1945. február 1-jén visszatér Nagyszalontára és folytatja gimnáziumi tanulmányait. Ez év őszén sikeres érettségi vizsgát tesz Nagyváradon. Még ebben az évben folytatja a családi hagyományt, fésűs segédvizsgát tesz Élesden, és tanítói vizsgát Kolozsváron.

1945–1947 között a Köröstárkányi Református Elemi Iskola igazgató-tanítója. 1947–1949 között a Kolozsvári Református Teológia hallgatója és lévitapap vizsgát tesz. Ugyancsak 1947-ben beiratkozott a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem pedagógia-lélektan szakára. 1951-ben sikeres államvizsga után tanári diplomát kap. 1951–1955 között Aradon a Magyar Tanítóképző pedagógia-lélektan szakos tanára, ahol színjátszó kört és bábszínházat szervez. 1955-ben visszatér szülővárosába, ahol a Pionírházban magyar irodalmi és színjátszó kört vezet. 1956–1966 között Nagyszalontán múzeumigazgató, miközben az Arany János Irodalmi Kör titkára is. 1966-ban leváltják múzeumigazgatói munkaköréből, az Irodalmi Körből kitiltják, a szekuritáre házkutatást tart otthonában és egy héten át tart a kihallgatása.

1966-tól 1978-ig Nagyszalontán az Arany János Gimnáziumban latint, orosz és franciát tanít. 1978-ban áthelyezik az Alexandru Moghioroş Általános Iskolába, ahol nyugdíjazásáig, 1985. szeptember 1-jéig a magyar nyelv és irodalom tanára.

Több mint 25 önálló kötete jelent meg, számos kötetet szerkesztett. 1990–2004 között Európa országaiban 140 tudományos konferencián vett részt, amelyen ötven előadást tartott. Ezek tárgyköre: Arany János élete és munkássága, Nagyszalonta jeles helyei és szülőttei, helytörténet, Nagyszalonta 1848-as eseményei, neveléstörténet, néprajz, nyelvészet. Számos kötetnek társszerzője.

Élete jelentős tetteinek tekinti, hogy a háború dúlta Arany János Múzeumot a ma is szemlélfelhető módon rendezte át, gazdagítva számos fényképpel és kézirattal.

További jó munkát és jó egészséget kívánva nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat, a fentebb ismertetett irodalmi munkásságának elismeréseképpen.

Szatmárnémeti, 2007. augusztus 31.

Nagy Aranka

LAUDATIO

Jósa Piroska tiszteletére

Nagy megtiszteltetés számomra tagtársunk, Jósa Piroska munkájáról, tevékenységéről beszélnem, abból az alkalomból, hogy átveszi a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság Fényes Elek-díját – a díszoklevelet és az emléklakettet –, a helytörténeti munkában, történelmi örökségünk megóvásában elért kimagasló eredményeiért.

Jósa Piroska Váradpósán született 1934. március 14-én. Édesapja erdővidéki székely nemes határőr családból származó, Budapesten iskolázott református tanító, aki Trianon miatt, soha nem gyakorolta hivatását. Földműves lett, aktívan hozzájárult a falu fejlődéséhez, haladásához. Elvállalta a Gazdakör vezetését, majd a helység választott bírója lett. 1951-ben, megértve az akkori új helyzetet, hogy gyermekei el tudják végezni tanulmányaikat, elsőik között adta be vagyont és lépett be a kollektív gazdaságba, melynek haláláig tagja maradt. Édesanyja bélfenyéri és kárászteleki római katolikus földműves ősök leszármazottja.

Jósa Piroska tanulmányait a szőlősi elemi iskolában kezdte, majd beiratkozott a Nagyváradai Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnáziumba, ahol az iskola államosításáig tanult. Ez után a 2-es Számú Leány Líceumban folytatta tanulmányait,

és 1952-ben kimagasló eredménnyel leérettségizett. Még ez évben felvételt nyert a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskola általános orvosi fakultására. Hat év után, 1958-ban orvosi diplomával, és olyan tanulmányi eredménnyel lépett ki a nagyvilágba, hogy első között választhatott helyet, mint gyakorló orvos, így első munkás évét, a váradai Szülészeti és Nőgyógyászati Kórházban töltötte. Az itt szerzett tapasztalatokat később nagyon jól tudta gyümölcsöztetni.

A gyakornoki év eltelte után, 1959-ben, az akkor újonnan alakult Köröskisjenő–Mezőbottyán–Hosszúújfalu orvosi körzetet választotta, amely számára kihívás volt. Fialtal hévvel fogott a munkához, gyalog, ha alkalom volt rá szekérral járta körzete betegeit, gyógyította őket, szüléseket vezetett le, tanácsokkal látta el. A vidék nagyon ismert és szeretett „doktor nénije” lett. Mivel ebben az időben a falvakon orvoshiány volt, pár évig el kellett látnia a szomszédos Mezőszakadát–Pusztaszabolcs–Borsa körzetet is. Nehéz körülmények között, mivel ezekben a falvakban még a villanyáram sem volt bevezetve, sokszor napi 24 órát dolgozott, lelkiismeretesen, 15 évig. Itteni munkájáért, főleg a tuberkolózis felszámolásában és a gyermekhalandóság csökkentésében elért eredményeiért, 1968-ban megkapta az Érdemes orvos kitüntetést.

Az 1974-es évben, látva özvegy édesapja nehézségeit, elhatározta, hogy gyámoltása érdekében megpróbál hazakerülni. A Nagyváradra meghirdetett üres orvosi állások egyikének elfoglalásáért Bukarestbe ment versenyvizsgázni, ahol a második legjobb eredménnyel a Férfi Konfekciós Ruhagyárat választotta munkahelyéül. Mint üzemorvos, nagy megbecsülésnek örvendett, szervezte az önkéntes véradók csoportját, állandó kapcsolatot tartott fenn a más területeken dolgozó orvosokkal, bővítette ismereteit az orvosi újdonságokkal. Ezt a szolgálatot 17 évig látta el, 1990 tavaszáig, nyugdíjazásáig.

Írással az 1970-es évek elejétől, még Köröskisjenőn kezdett foglalkozni, Nagy Béla ottani tanár felkérésére, biztatására,

aki ebben az időben került be Váradra a Fáklya szerkesztőségéhez. Egyelőre csak orvosi tanácsokat jelentetett meg, elég rendszeresen, ebben a napilapban.

A rendszerváltás után az orvosi tanácsok mellett egyéb írásai is napvilágot láttak a Bihari Napló, Kelet–Nyugat, Erdélyi Napló, Reggeli Újság, Harangszó, Vasárnap, Keresztény Szó, Reformátusok Lapja, Szemfüles, Történelmi Magazin lapokban.

A nagyváradai lakosság előtt csakhamar ismereteseek, és nagyon kedveltek lettek a helyi lapokban megjelentetett, általa úgynevezett „világjáró” útjainak” az élménybeszámolóí, amelyek olvasmányos nyelvezettel jól dokumentált helyleírásokat, pontos adatokat, érdekes szokásokat, tartalmaznak távoli országokról.

Széles érdeklődési köre, kiterjedt a történelmi múltra is. A legkülönbözőbb távolabbi vagy közelebbi eseményekre, személyekre figyelt fel, fáradhatatlan munkakedvvel tanulmányozta, dolgozta fel a gyűjtött adatokat és jelentette meg. Rendszeresen jelentkezett egyes munkáival a Varadinum keretében megrendezett Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság által meghirdetett pályázatokon, ahol mindig díjazott volt. Az első díjat két ízben nyerte el, 2003-ban az Emberi gyarlóságokkal Isten szolgálatában című Csernák Béla életrajzzal, és 2004-ben az Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál című munkájával, melyben hitelesen megörökítette az 1944. évi váradai bombázásokat. Ez az írása megjelent a Partiumi füzetek könyvsorozatában.

A pályázatok második díját érdemelte ki a bécsi döntés váradai vonatkozásait feldolgozó tanulmánya. Az erről a témáról írt Virágszönyeg a váradai utcaköveken című munkája jelenleg kiadás alatt áll az Erdélyi Magyar Ifjak nagyváradai szervezete gondozásában.

Még megemlíthetjük, hogy tanulmányaival harmadik és negyedik helyezéseket is ért el.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület pályázatain is részt vett, ahol 1999 októberében dicséretben részesült az Egyház a forradalomban témájú munkájáért. 2000 májusában

a második díjat nyerte el a Lorántffy Zsuzsanna hitünk hőse címmel meghirdetett jubileumi pályázaton a Se szebbet, se okosabbat, se gazdagabbat, se akármilyen dicsőre méltóbb személyt nálad kívül nem láttam című pályaművével.

2000 októberében részt vett a magyar államalapítás millenniuma tiszteletére meghirdetett magyarországi Családtörténet, helytörténet című pályázaton, ahol külön díjat nyert Egy székely család sorsa az erdővidéki Bibarcfalvától Ausztráliáig című dolgozatával.

Jósa Piroska aktívan részt vesz több társadalmi szervezetnek, egyesületnek, alapítványnak a rendezvényein, tevékenységein. Előadásokat tart a Szent Rita Római Katolikus, a Református, az Anna Nőszövetségekben, valamint egyházközösségekben. Alapító tagja a Partiumi Magyar Nyugdíjasok Egyesületének.

2005 januárjában, az RMDSZ Bihar megyei szervezete, a Magyar Kultúráért Életmű díjat adományozta a megye közéleti, művelődési életében vállalt munkájáért.

Az idén jelennek meg a Partiumi füzetek sorozatában az összegyűjtött tanulmányai.

További jó munkát és jó egészséget kívánva nyújtjuk át a Fényes Elek-díjat e sokoldalú tevékenység elismeréseként.

Szatmárnémeti, 2007. augusztus 31.

Farcas Balogh Piroska

LAUDATIO

Kovács Rozália tiszteletére

Kovács Rozália 1943-ban született Érmihályfalván. Elemi iskoláit szülővárosában, középiskoláit a szatmári Kölcsey Ferenc Líceumban végezte, ahol 1961-ben érettségizett. 1968-ban a

szatmári Népművészeti Iskola zongoraszakán kapott oklevelet, mint előadó. 1973-ban elvégezte a Nagyváradai Népi Egyetem titkárnői-gépírónői szakát, s ebben a minőségében 12 évet dolgozott az Érmihályfalvi Állami Mezőgazdasági Vállalatnál. Volt helyettes tanár és tanítónő, könyvtáros és kultúrigazgató a városi kultúrházban. Ezek mellett, több mint 15 éven át, gyermekeket tanított zongorázni.

1993-tól néprajzzal foglalkozik. 1997-től tagja a Kriza János Néprajzi Társaságnak, 1999-től pedig a Magyar Néprajzi Társaságnak. Rendszeresen résztvesz e két társaság által meghirdetett pályázatokon. Így a Kriza János Néprajzi Társaságtól számos dicséretet, 1998-ban pedig III. díjat kapott. A Magyar Néprajzi Társaság által meghirdetett Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton kétszer kapott IV. díjat, 2000-ben és 2002-ben, valamint több dicsérő oklevelet.

2000-től kezdve aktív tagja társaságunknak. Ettől kezdve komolyan foglalkozik helytörténeti kutatással és besegít a műemlékvédelembe. Minden évben résztvevett az egyesületünk által meghirdetett pályázatokon, ahol többször dicséretet, egy alkalommal III. díjat érdemelt ki.

2001-ben, közösen a református egyházközséggel, a temetőekben pusztuló csónak alakú fejfákból emlékparkot létesítettek. 2003-tól itt helyezik el a gazdátlan sírköveket, kőtárat létesítve. Ebben az időszakban végzi el Érmihályfalva temetőinek felleltározását. Ennek eredménye 2006-ban, a Partiumi füzetek könyvsorozatában megjelent Érmihályfalva temetői című kötete.

2003-ban A keresztény oktatás feladatai elnevezésű konferencián előadást tartott a református iskoláról. Ugyanebben az évben, tagtársaival közösen, helytörténeti kiállítást állítottak össze, amely két éven keresztül volt látható.

2005-ben egyik szervezője volt a Mi utcánk című ifjúsági helytörténeti pályázat megszervezésének és lebonyolításának.

Számos helytörténeti írása jelent meg. Rendszeresen közöl lapunkban, a Partiumban. Lapunk érmihályfalvi tudósítója, aki folyamatosan ismerteti az ott folyó honismereti tevékenységeket. Írásai jelentek meg a Református Kalendáriumban,

és a Harangszóban is. 2005-ben társszerzője volt a Barangolás múltban és jelenben című, Érmihályfalváról szóló kötetnek. Jelenleg egy nagy munkán dolgozik: Nemzetségek, birtokosok, nemesek, nagycsaládok Érmihályfalván. E sokoldalú tevékenységéért 2003 óta minden évben pódium-díjat kapott a helyi városi önkormányzattól.

Gratulálunk az eddig elért eredményeiért és szeretettel adjuk át a megérdemelt Fényes Elek-díjat. Sok sikert, kitartást és jó egészséget kívánunk további munkájához.

Szatmárnémeti, 2007. augusztus 31.

Dukrét Géza

LAUDATIO

Bognár Levente tiszteletére

Amikor 1997-ben, nagyon hosszú időszak után az aradi közigazgatásban döntéshozó funkcióba ismét kineveztek egy magyar nemzetiségű politikust Bognár Levente személyében, máris megindult a szöbeszéd a városban: az első dolga

biztosan az lesz, hogy kiaszfaltoztatja azt az utcát, amelyben lakik. A kinevezett alprefektus úr utcája, az egykori Közép, ma Blanduziei utca akkor köztudottan vetélkedett a város legtöbb kátyúval rendelkező utcája címért. Mondták ezt, mert a város polgárai az évtizedek során hozzászórtak: a vezető tisztségbe kerülő személyek többsége mindenekelőtt a saját érdekeit helyezte előtérbe. Aztán 2000-ben letelt Bognár Levente mandátuma, s az aradiak kellemesen meglepődve állapították meg: az alprefektus utcája bizony kátyús maradt. A többséggel ellentétben, ő olyan politikus modelljét jelentette, aki mindenekelőtt a köz érdekében tevékenykedett. S még

egy tény akkori tevékenysége értékelésére: a megye településein a többségi nemzethez tartozók is szívesebben várták a román kormány magyar képviselőjét, mert másokkal ellentétben ő az ígéretét mindig be is váltotta.

De ki is Bognár Levente?

Aradon született 1956. október elsején. Szülei ismert pedagógusok voltak, édesapja, Bognár Gergely sokáig igazgatta a város legrégebbi negyede, a Rácfertály magyar tannyelvű iskoláját. Iskoláit Aradon anyanyelvén végezte, 1975-ben érettségizett az egykori Katolikus Főgimnázium, majd Magyar Vegyes Líceum jogutódának számító 3-as Számú Középsiskola magyar tagozatán.

Egyetemi tanulmányokat Temesváron a Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán folytatott, 1982-ben diplomázott. Tíz éven keresztül az Aradi Vegyipari Kombinátban, majd az Óragyárban vegyészmérnöként dolgozott.

1992-ben átvette az RMDSZ aradi szenátori irodájának vezetését, ezt a tevékenységet Hosszú Zoltán szenátor mandátumának lejártáig, 1996-ig folytatta. 1997-ben került a közigazgatásba a már említett alprefektusi tisztségben, majd 2000-ben megválasztották a város alpolgármesterének. Ezt a tisztséget a mai napig tölti be, közmegelegedésre. Az említetten kívül elnöke az RMDSZ Arad megyei választmányának, a Szabadság-szobor Egyesület alapító tagja, Az Alma Mater Alapítvány kuratóriumi tagja.

Az eltelt másfél évtized alatt példaértékű érdekvédelmi munkát folytatott a megyei magyarság ügyében. Alpolgármesterként hatáskörébe a szociális kérdések, a kulturális tevékenység és a költségvetés felügyelete tartozik. Az elmúlt hét esztendő alatt a Kelemen Lajos Társasággal karöltve sikerült kieszközölnie a nagy magyar aradi személyiségek sírjának védelmét, magyar utcanevek elfogadtatását a városi tanács által (jelenleg 21 utca viseli magyar személyiség nevét), közreműködött az aradi polgármesterek 1829-től 2004-ig terjedő névsorának összeállításában, annak, s vele együtt a legjelesebb polgármesterek képének kifüggesztésében a városháza lépcsőházában. Ösztönözte Nepomuki Szent János, Arad legrégebbi köztéri szobrának restaurálását, annak a

belvárosi minorita templomba szállítását, illetve a másolat elkészítését és felállítását az eredeti helyén. Jelentős szerepe volt a Szabadság-szobor kihozatalában a várból 1999-ben, majd az újrafelállítási munkálatokban, heteken keresztül személyesen irányította a felállítást 2004-ben. Nem véletlen, hogy a Szabadság-szobor Egyesület kuratóriuma az egyik első emléklapoktatót éppen neki ítélte oda.

Közbenjárására jóváhagyták, hogy az aradi Kölcsey Egyesület emléktáblát helyezzen el Damjanich János emlékére az 1849-es mártír tábormok felesége, Emília tulajdonában lévő egykori Csernovics-ház falán. A tábla ünnepélyes leleplezésén Pávai Gyulával együtt mondott ünnepi beszédet.

Most ugyanolyan lelkesedéssel szorgalmazza az 1902-ben felállított Szentháromság-szobor újraállítását. A Róna József készítette szobrot a kommunista hatóságok eltávolították a köztérről, a műemlék fémrészei a minorita templomban, az obeliszok kövei a szentpáli római katolikus templom kertjében vészték át a több mint négy évtizedet. A városi tanács határozata értelmében idén, 2007 őszén ismét felállítják eredeti helyén.

Arad kulturális öröksége védelmében számos kezdeményezése volt: az örökségvédelmet tudatosító kiadványok szerkesztése és kiadásának koordinálása; nemzetközi kapcsolatok teremtése és fenntartása a műemlékvédelmi tapasztalatcsere érdekében; európai és pécsi műemlékvédelmi modellek ismertetése az aradi önkormányzati tanácsosokkal és alkalmazottakkal; a Histurban nevet viselő, a történelmi belváros felújítására vonatkozó EU-pályázat koncepciójának kezdeményezése. Ennek szellemében született 2007 augusztusában a kétnyelvű, román és angol Arad – patrimoniul cultural construit című kiadvány is, amelynek koordinálása Bognár Levente munkáját dicséri.

A Bánsági és Partiumi Műemlékvédő és Emlékhely Társaság aradi szervezete ezért tartja méltónak Bognár Leventét a Fényes Elek-díjra.

Ujj János

HONISMERETI TÁBOROK

Az ifjúság bevonására minden évben egy egyhetes tábort szerveztünk, amelynek keretében délelőtt állagmegőrző munkálatokat végeztünk, délutánoként honismereti előadásokat tartottunk a környék földrajzáról, történelméről, népi hagyományairól, irodalmáról. Eddig szervezett táboraink:

1992 – Várasfenes, a Bélavár romjainak megtakarítása,

1993 – Sólyomkővár, a várrom megtakarítása,

1994 – Sólyomkővár, Jézus szíve-kápolna rendbetétele,

1995 – Érabrány, a román kori templomrom kitakarítása,

1996 – Várasfenes, a Bélavár külső falainak megtakarítása,

1997 – Árpád, a Beöthy-kastély és arborétum kitakarítása,

1998 – Valkóvára, a várrom megtakarítása,

1999 – Ottomány, a Komáromy-kúria és a dendrológiai park kitakarítása,

2000 – Érsemjén, a Fráter-kúria és a dendrológiai park kitakarítása,

2001 – Rév, a temető régi síremlékeinek rendbetétele, több emlékmű környezetének megtakarítása, a Révi-szoros turista útjainak karbantartása.

2003 – Gálospetri, a Fráter-kúriához tartozó arborétum kitakarítása, több, régen kihalt, nemesi család régi síremlékeinek rendbetétele, a tájház udvarának és a templomkertben levő millenniumi emlékhely kitakarítása.

2004 – Élesd, a református templom melletti park előkészítése világháborús emlékmű elhelyezésére.

2005 – Szentjobb, a hajdani apátság környezetének rendbetétele, takarítása.

EMLÉKTÁBLÁK

Egyesületünk számos emléktáblát készíttetett és avatott fel.

1992-ben:

1. – 1992. augusztus 4–8. között, emléktáblát avattunk a **fenesi Bélavár** falán, az Erdélyi Kárpát Egyesület első honismereti tábora keretében.

Felirata:

CETATEA FINIS
SEC. XIII.
FENES – BÉLAVÁRA
XIII. SZ.
ASOCIATIA CARPATINA ARDELEANA
JUD. BIHOR
ERDÉLYI KÁRPÁT EGYESÜLET
BIHAR MEGYEI OSZTÁLYA
1992

Azóta ezt a táblát leverték.

1993-ban:

2. – 1993. augusztus 5–8. között a Bihari Osztály **Réven** szervezte meg az Erdélyi Kárpát Egyesület Országos Vándortáborát. A negyedik napon emléktáblát avattunk a **Zichy-barlang** feltárásának 90. évfordulója alkalmából.

Felirata:

ÎN COMEMORAREA ANIVERSĂRII
A 90 DE ANI DE LA DESCOPERIREA
PEȘTERII ȘI AMINTIRII LUI:
KARL HANDL
CZÁRÁN GYULA
VERES ISTVÁN

EMLÉKÉRE
 A BARLANG FELTÁRÁSÁNAK
 90-IK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁVAL ÁLLÍTOTTA –
 SOCIETATEA CARPATINĂ ARDELEANĂ
 – ERDÉLYI KÁRPÁT EGYESÜLET – 8 AUG 1993

A barlang bejárata mellett látható.

Az emléktábla anyaga egy 60x40 cm nagyságú cinezett bádoglemez, amelyre a feliratot Toró József grafikusművész készítette, az Erdélyi Kárpát Egyesület Bihar Megyei Osztálya megrendelésére.

3. – 1993. szeptember 5-én emléktáblát avattunk **Szentjobbon**, közösen Tempfli József megyés püspökkel, ahol négy évszázadon át őrizték Szent István királyunk jobb karját, a **Szent Jobbot**.

Felirata:

E helyen őrizte
 Mercurius apát 1061-től a
 Szent Jobbot
 családi monostorában, ame-
 lyet 1084-ben Szent László
 király megerősített, majd
 1100 körül Álmos herceg
 kőből átépíttette, ahol
 évszázadokon át őrizték
 Szent István királyunk
 Jobbját

Ennek emlékét őrzi máig
 Szentjobb község

E táblát kegyelettel állíttatta 1993-ban:
 Tempfli József püspök és szentjobbi apát
 Az Erdélyi Kárpát Egyesület és
 az Emlékhely Bizottság

A római katolikus temető kápolnájának külső falán van elhelyezve. Anyaga fémötvözet, a szöveg bronzbetűkkel készült. Mérete: 40x60 cm.

4. – 1993. októbert 2-án emléktáblát avattunk **Sólyomkővárának falán**. A rendezvényen több mint hetvenen vettek részt. Később ezt leverték és megsemmisült.

1994-ben:

5. – 1994. június 26-án **Márton Gabriella**, Ady első váradi szerelme tiszteletére, síremléket állítottunk, a révi temetőben. Az emléktábla szövege:

MÁRTON GABRIELLA
KULCSÁR ANDOR
 révi református lelkész felesége
 1884 – 1922
 ADY ENDRE
 első váradi szerelme,
 a Lázban című vers ihletője
 emlékére állította az
 EKE és az ADY TÁRSASÁG

Fehér márvány, mérete: 40x64 cm. Készítette Balázs Jenő nagyváradi kőfaragómester.

6. – 1994. július 9-én emléktáblát avattunk **Biró József** művészettörténész és festőművész tiszteletére, születésének 87. és halálának 50. évfordulója alkalmából, egykori szülőházában, a hajdani zsidó leánygimnáziumban, majd Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium lépcsőházában, Mihai Viteazul utca 3. szám alatt.

Felirata:

BIRÓ JÓZSEF
 MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ, FESTŐMŰVÉSZ, GRAFOLÓGUS
 1907. JÚLIUS 8.–1945. JANUÁR 6.
 MÁRTIRHALÁLÁNAK 50. ÉVFORDULÓJÁN
 SZÜLŐHÁZÁNÁL EMLÉKEZTEK
 AZ ERDÉLYI KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLETEK.

Mérete 40x60 cm, anyaga márvány. Balázs Jenő kőfaragó mester készítette a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság megrendelésére.

7. – 1994. december 4-én emléktáblát avattunk **Érsemjénben Fráter Lóránd**, a nótáskapitány emlékére

Az emléktábla felirata:

ITT SZOLGÁLT 1897–1904 ÉVEKBEN
IPPI ÉS ÉRKESERÜI FRÁTER LÓRÁND
A VOLT M. KIR. 9. HONVÉD HUSZÁREZRED
FŐHADNAGYA, MAJD SZÁZADOSA,
A NÉPSZERŰ–ZENE ÉS DALKÖLTŐ,
A KIVÁLÓ HEGEDŰS ÉS ÉNEKES.
UJRAÁLLITOTTA
HÁLÁS MEGEMLÉKEZÉSSEL:
AZ EMLÉKHELY BIZOTTSÁG
SZAMOSÚJVÁR VÁROS KÖZÖNSÉGE
ÉS ÉRSEMJÉN LAKOSSÁGA 1994.
1942.

A Kazinczy-emlékházban levő Fráter Lóránd-emlékszobában található.

Mérete: 50x60 cm, anyaga márvány.

Az emléktáblát Szamosújvár közössége állította 1942-ben, abban a városban, ahol a nótás kapitány szolgált. A háború után a tábla eltűnt. 1992-ben Tolnay Tibor festőművész találta meg tömbházuk alagsorában és 1994-ben átadta a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak. Az újraavatás előtt Balázs Jenő kőfaragó mesterrel rávésettük az újraállítási szöveget. 1994. december 4-én avattuk újra, közösen a PBMEB, az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal, az RMDSZ Érsemjéni Szervezete, a Bihari Napló.

1995-ben:

8. –Megfogalmazzuk és elkészítettük a vártemplomban elhelyezett **Szent László-emléktáblát**, amelyet 1995. május 7-én lepleztek le a Varadinum ünnepségek alkalmával.

Felirata:

E VÁRBAN TEMETTÉK EL
AZ 1095-BEN ELHÚNYT
SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYT,
AZ ÁLTALA ALAPITOTT
VÁRADI PÜSPÖKSÉG
SZÉKESEGYHÁZÁBAN.
SIRJA KIRÁLYI ZARÁNDOK-
ÉS ISTENÍTÉLETI HELY VOLT
ÉVSZÁZADOKON KERESZTÜL.
E TÁBLÁT KEGYELETTEL ÁLLITTATTA
SZENT LÁSZLÓ HALÁLÁNAK 900.
ÉVFORDULÓJÁN, A VARADIUM
'95 ÜNNEPSÉG ALKALMÁBÓL
TEMPFLI JÓZSEF MEGYÉSPÜSPÖK
ÉS SZENT LÁSZLÓ NÉPE.

Anyaga fehér márvány. Készítette Balázs Jenő kőfaragómester, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség megrendelésére, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság segítségével.

1997-ben:

9. – 1997. április 12-én a Partiumi Honismereti Találkozó egy rendhagyó emléktábla-avatással végződött, **K. Nagy Sándor** író, jogász, a helytörténeti kutatás úttörője tiszteletére. A tábla felerősítésére majd ezután került sor.

A Partiumi Keresztény Egyetem udvarában található, Városháza utca 27. szám.

Felirata:

K. NAGY SÁNDOR
1846 – 1921
A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS ÚTTÖRŐJE

IRÓ, JOGÁSZ, EGYHÁZMEGYEI TANÁCSBÍRÓ
 ÁLLITTATTA A PARTIUMI EMLÉKHELY
 BIZOTTSÁG 1997.

Anyaga márvány, mérete 40x60 cm. Balázs Jenő kőfaragómester készítette egyesületünk megrendelésére, 1997-ben. A rendhagyó táblaavatás 1997. április 12-én volt, de akkor nem volt hová feltenni. Ekkor lett elhatározva, hogyha a püspöki palotát rendbeteszik, zárt udvarán egy panteont alakítanak ki nagy személyiségeinknek, s itt fogják elhelyezni. Ez 2004. március 20-án, a Partiumi Honismereti Találkozó alkalmával sikerült.

10. – 1997. augusztus 25-én, A Geo'97 – a Magyar Földtudományi Szakemberek Világtalálkozója keretében **Aradon** emléktáblát avattunk **Lóczy Lajos** tiszteletére, a minorita kultúrház előcsarnokában, amelyet Nagyváradon csináltattunk:

LÓCZY LAJOS

(1849–1920)

GEOLOGUS, GEOGRÁFUS, UTAZÓ EMLÉKÉRE,
 AKI ARADON TÖLTÖTTE IFJÚ ÉVEIT.
 MAGYARHONI FÖLDTANI TÁRSULAT
 MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
 ERDÉLYI KÁRPÁT EGYESÜLET
 LÓCZY LAJOS MUNKACSOPORT

Fehér márvány, mérete: 40x60 cm. A szöveget Balázs Jenő kőfaragómester véste ki.

2001-ben:

11. – 2001. július 22-én emléktáblát avattunk **Csokalyon Fényes Elek** halálának 125. évfordulója tiszteletére, a református templom külső falán, a bejárat mellett.

Szövege:

FÉNYES ELEK
STATISZTIKUS, FÖLDRAJZTUDÓS
1807 CSOKALY – 1876 ÚJPEST
HALÁLÁNAK 125. ÉVFORDULÓJÁN ÁLLÍTOTTA
A PARTIUMI MŰEMLEKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY-
BIZOTTSÁG, AZ ÉRMELLEKI EGYHÁZMEGYE
SZÉKELYHÍD KÖZSÉG TANÁCSA
CSOKALY KÖZÖSSÉGE

Mérete 60x80 cm, anyaga fehér márvány. A táblát a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság készítette Balázs Jenő nagyváradi kőfaragómesterrel.

2002-ben:

12. – 2002. október 6-án **Gálospetriben** emléktáblát, emlékszobát avattunk **Sass Kálmán** tiszteletére.
Az emléktábla szövege a következő:

EBBEN A TEMPLOMBAN KERESZTELTEK
ÉS KONFIRMÁLT
SASS KÁLMÁN
56-OS MÁRTIRLELKÉSZ
ÁLLITOTTA A GÁLOSPETRI REFORMÁTUS
EGYHÁZKÖZSÉG ÉS A PARTIUMI
MŰEMLEKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY
BIZOTTSÁG. 2002.

A református templom külső falán található.

Mérete: 50x80 cm, anyaga fehér márvány. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság készítette Balázs Jenő nagyváradi kőfaragómesterrel.

2003-ban:

13. – 2003. augusztus 9–10. között jubileumi ünnepséget szerveztünk **Réven**, a Zichy-barlang felfedezésének százéves

évfordulója alkalmából. Emléktáblát avattunk, közösen a Pro Rév egyesülettel, **Karl Handl**, a barlang felfedezőjének tiszteletére, amelyet egykori lakóházának falán helyeztek el.

A kétnyelvű tábla szövege a következő:

IN ACEASTĂ CASĂ A LOCUIȚ
KARL HANDL
DESCOPERITORUL PEȘTERII
DIN VADU-CRIȘULUI ÎN 1903
EBBEN A HÁZBAN LAKOTT
KARL HANDL
AKI 1903-BAN FELFEDEZTE
A RÉVI CSEPPKŐBARLANGOT
2003.

Anyaga márvány, mérete 50x80 cm.

2005-ben:

14. – 2005. június 12-én **Érköbölkúton ifj. Gyalókay Lajos** születésének 150. évfordulója tiszteletére megemlékező és táblaavató ünnepséget szerveztünk.

Az emléktábla szövege:

A BIHARMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
EGYLET ALAPÍTÓ TAGJA ÉS TITKÁRA
IFJ. GYALÓKAY LAJOS
SZÜLETETT ÉRKÖBÖLKÚTON 1855. MÁRCIUS 30-ÁN
A RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
ELINDÍTÓJA, MÚZEUMSZERVEZŐ EMLÉKÉRE
ÁLLÍTTATTA A PARTIUMI MŰEMLÉKVÉDŐ
BIZOTTSÁG ÉS ÉRKÖBÖLKÚT KÖZÖSSÉGE
2005. június 12-én

A református templom külső falán van elhelyezve.

Mérete: 50x80 cm, anyaga fehér márvány. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság készítette Balázs Jenő nagyváradi kőfaragómesterrel.

15. – 2005. november 13-án emléktáblát avattunk **Zsibón, II. Rákóczi Ferenc** tiszteletére, a zsibói csata emlékére.

Az emléktáblát egyesületünk csináltatta, amely a református templom külső falán található.

2006-ban:

16. – 2006. április 23-án emléktáblát avattunk **Érmihályfalván Zelnk Zoltán** költő születésének 100., halálának 25. évfordulója tiszteletére.

Felirata:

VÁROSUNK SZÜLÖTTE
ZELK ZOLTÁN
KÖLTŐ
1906 – 1981
EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTA
A VÁROSI ÖNKORMÁNYZAT ÉS
A PARTIUMI EMLÉKHELY BIZOTTSÁG
2006-BAN

A városi könyvtár külső falán található. 40x80 cm nagyságú márványtábla. A táblát Pálinkás Miklós, a plakettet Szilágyi Ferenc készítette.

2007-ben:

17. – 2007. július 29-én emléktáblát avattunk **Erdőhegyen** (Kisjenő – Arad megye), **dr. Balogh Ernő** egyetemi tanár tiszteletére, születésének 125. évfordulója alkalmából.

Felirata:

„A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.”
Erdőhegy geológus tudós fia

Dr. BALOGH ERNŐ

születésének 125. évfordulóján
emeltette a ref. egyház 2007. júl. 24–(29)–én

A szöveg melletti bronzplakettet Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész, a táblát Kátai Lajos nagyzeréni kőfaragó készítette.

18. – 2007. augusztus 30-án emléktáblát avattunk **Nagyváradon Hegyesi Márton** tiszteletére, közösen a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvánnyal.

Felirata:

HEGYESI MÁRTON

1846 – 1907

ÜGYVÉD, A BIHAR MEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET TITKÁRA,
AZ 1848–49-ES SZABADSÁGHARC KUTATÓJA

HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA ÁLLITOTTA:
A HATÁRON TÚLI MAGYAR EMLÉKHELYEKÉRT
ALAPITVÁNY, ISASZEG NAGYKÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATA, A PARTIUMI ÉS BÁNSÁGI
MŰEMLÉKVÉDŐ ÉS EMLÉKHELY TÁRSASÁG
2007.

A Partiumi Keresztény Egyetem udvarán látható. Fehér márvány, mérete: 60x80 cm.

A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság készítette Balázs Jenő nagyváradai kőfaragómesterrel, Isaszeg nagyközség önkormányzatának támogatásával.

Dukrét Géza

**A HONISMERET NAGY ATYJA
– FÉNYES ELEK
SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJA**

Kétszáz évvel ezelőtt, 1807. július 7-én született Csokalyon Fényes Elek statisztikus, földrajztudós. Ebben az aprócska partiumi falucskában, ahol 2001-ig csak annyit tudtak róla, hogy itt állott a Fényes család kúriája, halálának 125. évfordulóján felelevenítettük életét és munkásságát és emléktáblát avattunk tiszteletére. Azóta kiragadtuk a feledés méltatlan homályából, méltó emléket állítva mind Csokalyon, ahol emlékparkot és szobrot állítottak, mind Nagyváradon, ahol a Partiumi Keresztény Egyetemen termet neveztek el róla és emléktáblát lepleztek le. Már akkor hangsúlyoztuk, hogy méltatlanul feledkeztek meg nagy személyiségéről. Munkájának legfőbb célja az akkori bécsi szerzők és császári hivatalnokok nyugat felé tált, Magyarországról szóló hamis képének cáfolata és a magyar nyelvű és magyar érzelmű, a polgári haladást támogató államismeret, föld- és népismeret megteremtése volt. Mai szóhasználattal: az ország imázsának kialakítása, amiért ma milliárdokat fizetnek egyes reklámügynökségeknek. Fényes Eleknek ezért nem kellett fizetség, neki erkölcsi szükséglet, hazaszeretetének kifejezője volt. S emellett hangyaszorgalmával a magyar statisztika és honismeret megalapítója.

Szintén a feledésnek köszönhető, hogy az ország csak három-négy nagy geográfiai és statisztikai munkáját ismeri, pedig irodalmi tevékenysége számos politikai, történelmi és szakbeli munkákra is kiterjedt. Munkásságáról teljes jegyzék nem létezik, hisz a saját maga által összeállított lajstrom is eléggé hézagos, mert idős korára megfeledezett számos

dolgozatáról. Mint igazi reformpolitikusként, munkáit nagyon nehéz kategorizálni, hisz legtöbbször összefonódik a politika, a statisztika, a történelem, a gazdasági élet, a föld- és népismeret.

Számunkra talán a legfontosabb művei a honismereti, helytörténeti, földrajzi művei, amelyeket statisztikai adatokkal támaszt alá. Ezek iránti érdeklődése már gyermekkorában alakult ki. Gyermekként apja könyvtárát bújta és itt bukkant rá Görög Demeter Magyar Atlasz című mappájára, amely minden magyar vármegyéből közölt térképeket. Ez indíthatta el geográfusi hajlamait, valamint egy másik ifjúkori olvasmánya, Kiss János Nevezetes utazások tárháza című könyve, amely angol és francia nyelvből fordított útleírásokat tartalmazott nyolc kötetben. Ekkor születhetett meg benne a vágy, hogy valami hasonlót akar megvalósítani. A másik ok, amely erre sarkallta, hogy elég fiatalon belesodródott a reformkori küzdelmekbe. A reform volt a jelszó, amely a nemzet előtt lebegett, modern államot alkotni, reformálni a társadalmat a szabadság és jogegyenlőség alapján. Ehhez viszont az ország alapos megismerésére volt szükség. A bécsi adminisztrációnak az volt az érdeke, hogy hamis információkat közöljön, főleg nyugat felé, az országról. Komárom vármegye leírása című munkájának előszavában a következőket írta: „Hazánk – úgymond – az újabb időkben, nevezetes átalakulási ponton van. A fejedelemtől kezdve, az utolsó honpolgárig mindenki meg van győződve, hogy reformokra, gyökeres reformokra van szükségünk, ha nem akarjuk, hogy nemzetünk az élők sorából irgalmatlanul kitöröltessék. És lón mozgalom: indítványok tettek egy új és igazságos adórendszer, örökváltság, büntető törvénykönyv, népnevelés, kir. városi rendezés, ipar és kereskedelem létesítése s megalakítása ügyében. És midőn mindezen előszámlált tárgyakat őszintén megakaránk indítani, megdöbbenve vettük észre, hogy legjobb szándékkal is keveset tehetünk: mert nem ismerjük hazánkat; adataink, melyek biztos vezérfonalul szolgálhatnának, csonkák vagy éppen teljességgel nincsenek.” Fényes tehát megindult e hézagot

pótolni, és az a vasakarát, szorgalom, szívóóság, amelyek őt végig jellemezték, győzelemre vitték, már az első művével is. Mint tudjuk, 1831-ben, családja ellenére, rangon alul házasodott, ezért nem mehetett Csokalyra. Apjától örökölt birtokát zálogba adta egyik barátjának, s a pénzen egy kis birtokot bérelt Sárosfán, Pozsony közelében, ahol 1831–1835 között gazdálkodott. Közben folytatta adatgyűjtő utazásait. Sárosfai magányában rendszerezte a népességről, oktatásról, mezőgazdaságról, iparról összegyűjtött adathalmazt és előkészítette, későbbi műveinek is alapul szolgáló, első nagy könyvét, melynek hat kötete 1836 és 1840 között jelent meg, **Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben** címen. A népesség számát a megyei conscriptiók alapján állította össze, de mivel ezekből hiányzott a nemesség létszáma, így a római katolikus egyházi megyék schematizmusai alapján egészítette ki. Beismeri a számok tökéletlenségét, de egyszersmind ráutal egyéb források és kútfők hiányára. Merészségnek mondja a mű előszavában, hogy kellő adatok hiányában, Magyarország különböző ajkú népeit számszerűen próbálta meghatározni, de mint írja, „egész munkámban főczéлом a részrehajlatlanság, azaz az volt: hogy hazámat úgy fesse le, mint az valódilag áll, nem pedig, mint állani kellene, reménylem, hogy ezen első próbám nem fog oly távol esni az igazságtól.” Ezen tárgyilagos, szigorú ítélet és önbírálat meg is van valamennyi munkájában. Már az első művének beosztásában megvan az a rendszeresség, ami jellemzi a későbbi munkáit is. Kiindul a kerületi felosztásból, kezdve a Dunántúllal, megadja területüket, a benne található megyéket és az ezekben fekvő településeket, ezek népességét, vallás- és nemzetiség szerint. Az egyes megyékre térve a következőket ismerteti: fekvése, határai, területe, természeti tulajdonságai mint éghajlat, talaj, hegyei, folyók, állóvizek, gyógyvizek, élővilág, ásványok, települései, lakossága, szorgalom, mesterség, gyárak, kereskedés, oskolák és nevelő intézetek, katonaság, királyi hivatalok és más közintézetek, jobbágytelkek,

porták, nemesség és uradalmak, magistrátus, politikai elosztás. Ezután tér rá az egyes települések leírására, kezdve a szabad királyi városokkal, rövid történelmi vázlattal. A második kötet előszavában említi, hogy e munkáját hét kötetben írja meg. A hetedik kötet Közönséges statisztika címen jelenne meg, de e munkáját nem fejezi be, hanem majd később, Magyarország statisztikája címen jelenik meg, három kötetben, 1842–43-ban. Az első hatkötetes munkáját az Akadémia, akkor még Magyar tudós társaság, kedvezően bírálta el és 1837-ben levelező taggá választották.

1838-ban a Hasznos Ismertető II. évfolyamában jelent meg egyik jelentős cikke, Melyek a magyar földművelés főbb akadályai? címen. Fényes a földművelés főbb akadályait abban látja, hogy a birtok közös és szét darabolt, hogy nincs kimondottan mezőgazdasággal törődő szerv, hogy hazai értelműnk még fejletlen, hogy terményeinket nagyrészt nehéz eladni s ha el is adhatjuk, igen kevés rajta a termelési haszon. A hitel bizonytalan, a jobbágyok az év nagy részét az uradalmi birtokokon töltik robotmunkával. Nagyon kívánatos volna, ha valaki világos, kimerítő, népszerű s gyakorlatilag alkalmazható oktatást közölne a magyar közönséggel, mind a különféle takarmánynövények termesztéséről. Az értelem fejletlensége alatt Fényes a gazdasági rendszer maradiságát érti. A gazdálkodást országszerte úgy folytatják, amint ahogy azt apáiktól tanulták. Figyelembe sem veszik, hogy a nyugati országokban a földművelés és a mezőgazdálkodás az utóbbi századok folyamán óriási lépésekkel haladt előre. A magyar minden újítástól fél, akár jó, akár rossz. Dolgozni ugyan tud és szeret, de a munkákra sokkal több időt vesztegetünk, mint amekkora haszonnal jár. Hatalmas legelők vannak aránylag kevés lóval, marhával és juhval, ráadásul ezekre sem vigyáznak kellőképpen. Szárazság idején a jószágállomány ezrével pusztul el vízhiányban. Állatnemesítésről alig van szó Magyarországon.

A belső kereskedelem fellendítésére legcélravezetőbbnek látja, ha jó országutakat, vasutakat, csatornákat készítenek, ha a folyóvizeket szabályozzák. Arra kell törekedni, hogy olcsó,

megbízható és gyors közlekedés legyen, mert a termelés legnagyobb jövedelmét a nagy fuvarbér nyeli el. A nemesség feladata, hogy az e célra szükséges összeget előteremtse s gyárak alapításával a belső fogyasztást kielégítse. A ország el tudja látni magát nyersanyagokkal saját földjének terméséből és kincseiből, az ipari termékek behozatalát pedig el lehet kerülni, ha ipari nagyüzemek létesülnek. Fényes szerint a mezőgazdaság fő célja az ipar nyersanyag-szükségletének a kielégítése kell hogy legyen. E célból fontos a cukorrépa-termelés, a selyemhernyó- és a juhtenyésztés.

Az Országos Magyar Gazdasági Egylet 1843-ban előadójává választotta meg. Az Egylet közlönyében, a Magyar Gazdában számos cikke jelent meg: A magyarországi kender- és lentermesztésről, Melyek Magyarországon fő akadályai a gazdaság felvirágzásának s miképpen lehetne azokat elhárítani, Miért emelkedett a selyemtenyésztés az újabb időkben oly tetemesen Magyarországon s a hozzákapcsolt tartományokban s miképp lehetne ez iparágat még jobban kiterjeszteni s a nép közt meggyökereztetni, A földbirtoknak vég nélküli feldarabolása, Magyar Gazdasági Egyesületek, Figyelmeztetés a borkezelés ügyében a szőlősgazdához, A Mezei Naptár stb.

Ugyancsak 1843-ban **Közönséges kézi és iskolai atlasz** címen geográfiai és statisztikai könyvecskét adott ki a tanuló ifjúság és a tanítók részére. Mivel e munkájának kidolgozására nem fordított nagy gondot, ezért bírálatokat kapott. Ugyanebben az évben rendezte sajtó alá Erdélyi Jánosnak, a gróf Károlyi család jószágigazgatójának hagyatékában talált munkáját, Nemzeti iparunk címen, amelyet kibővített és jegyzetekkel látott el. Szembeszáll Erdélyinek azzal az állításával, hogy külkereskedelmünk akkor sem virágozna, ha arra el lennénk készülve: „Magyarország topográfiai fekvése miatt is alkalmas a kereskedelemre. A vasútvonalak hiánya azonban minden jóakaratot megbénít, jöllehet egy négyzetmérföldön 3000 ember is minden nehézség nélkül élélhetne. A népesség gyenge szaporulata is hátrányosan befolyásolja a gazdasági életet.” Erdélyivel közösen elítéli a főrendűeket, „kiknél van magyar

hazánkban hatalom és dicsőség, a magyar nyelv még általjában éppen nem otthonos.” Helyesen látja Fényes a magyar nemesség megbocsáthatatlan iszonyát az iparral és a kereskedelem kapcsolatban és lenézését, szinte megvetését ezen társadalmi rétegekkel szemben: „A magyar nemes mindeddig megvetvén az ipart és kereskedést, csak földhöz ragaszkodik s ő a legműveltebb, gazdag gyárost is földönfutónak tartja, ha annak földbirtoka nincs.”

Fényes Elek munkássága nem sokáig maradt meg a száraz tárgyilagosság és politikamentesség terén. A pillanatnyi politika éppen úgy izgatta, mint maga a statisztika. S mivel a statisztikát inkább honismeretnek, geográfianak tekintette, így az legfőképpen a politikusokat kell hogy támogassa, a reformok és az átalakulások megvalósítása terén. A hátramaradás okait négy pontban foglalta össze:

1. A nemzet és a kormány közötti bizalmatlanság.
2. Az arisztokrácia elnemzetlenedése.
3. A magyar birodalom és az osztrák-német tartományok között fennálló vámrendszer.
4. A magyar nemtörődése nyelvével szemben.

Az 1844-ben megjelent **Magyarország statisztikája** című munkája akadémiai nagydíjat nyert. Fényes kifejti, hogy Magyarországon a „legfontosabb statisztikai adataink mély státuszitkok gyanánt őriztetnek s e titkolódzás vérünké vált”, valamint „csaknem áttörhetetlen akadályokkal kell küzdeni annak: ki hazája képét csak tűrhetően is akarja festeni”. A továbbiakban írja: „Tűrjük-e tovább, hogy egy ilyen közhasznú ága honi literatúránknak, parlagon heverjen? Nem; én részemről bátorítva azon szíves résztvétől, mellyel a közönség Magyarországnak általam 6 kötetben kiadott geográfiáját fogadta, eltökélém magamat hazámnak nemcsak alaperejét, hanem polgári szerkezetét s kormányzatát is megismertetni.”

Szintén 1844-ben készítette el **Magyarország geographiai kézikönyve** című munkáját, amely főiskolai tankönyvként is szolgálhatott volna, ami azonban csak kéziratban maradt.

A megindított ipar- és védegyeleti mozgalom egyik fő támasza volt: igazgatója, majd elnöke lett. Itt ismerkedett meg az ország kiváló embereivel. S ez az országos társadalmi megmozdulás hívta fel a figyelmét a társulásban rejlő hatalmas erőre, amelyet azután az irodalmi, majd a később keletkezett ellenzéki és radikális körbe is átvitt. Társadalmi befolyásának és tekintélyének ekkor érte el csúcspontját. 1847–48 között az Ipartestület Heti Lapját szerkesztette.

1847-ben jelent meg **Magyarország leírása** című munkája, amelynek előszavában azt írta, hogy barátai és jóakarói felszólítására készítette eddigi geographiai és statisztikai dolgozatainak sommás kivonatát: „minthogy 9 kötetet megvenni nem mindenkinek van módjában, de ideje sincs soknak ily terjedelmes munkák átolvasására.” E munkájában bővebben foglalkozik a népességgel, az iparral, nevezetesen a „nemesítő iparral”, valamint a kereskedelemmel. Az első rész: Magyar Országnek természeti állapota: Rövid történetje, Fekvése, Határai és szomszédai, Nagysága, A föld ábrázata, hegyek, s térség, Folyóvizek, Álló vizek, tavak, sárvizek, mocsarak, Viz tsatornák, Gyógyító vizek (itt említi meg a meleg ferdők között a Nagy-Váradi Félix és Püspök Bányáit), Az égmérséklet (Clima), Termékenység (vagyis a földnek jósága), Termékek, ide tartoznak a Plánták (a gabonafélék, a kerti növények, fű, széna, hüvelyes vetemények, gyümölcs, bor, fa, dohány, len és kender, más nevezetesebb plánták). Következik Az állatok országa: szarvasmarha, ló, juh, sertés, a vadállatok, juhászok, szárnyas állatok, vad madarak, hal, méh, selyembogár. Következik Az ásványok országa: Értsek, savak, drágakő és más nevezetes kövek és földek, Tűz kapós ásványok, ide a kőolaj és a földgáz tartozik. A második rész: Magyarország lakosai: Nemzetek, s Nyelvek, A népnek száma, Lakhelyek, Vallásbéli különbség, Különbség az élet nemére nézve, Termesztő kézi szorgalmatosság, ide tartozik a Föld mivélés, Barom tartás, Bányászság, majd következik a Nemesítő szorgalmatoskodás (industria), ennek fejezetei a Mesterségek, Manufacturák és Fábrikák s ezeknek

nevezetesebb ágazatjaik, Kereskedés: Belső kereskedés, Külső kereskedés. Továbbá Az elmének pallérozása, oskolák (felsorolja felekezetek szerint), A tudományokat segítő, és előmozdító eszközök, Az elme pallérozásnak barometruma (itt a tudományokat sorolja fel), Civilizáció, Erköltsi tökéletesség, Vallás.Szentegyház. A harmadik rész: Magyar Országok polgári állapotja (alkotmány, király, rendek, parasztok, kormány, igazgatás, törvényszékek, törvények, hadierő). Negyedik rész: a föld leírása, Magyarország felosztása, vármegyék kerületenként, Tót és Horvátországról.

Fényes Elek legnagyobb és legjobb műve lett volna, ha elkészül, **A magyar birodalom statisztikai, geographiai és történeti tekintetben** című munkája. Hosszadalmas címe ezután így folytatódik: Részletes és kimerítő leírása Magyar- és Erdélyországnak, mely külön füzetben terjeszt elő minden magyar- és erdélyországi vármegyét, kerületet, vidéket, székét; s ezekben járások szerint ismét betűrendben iratik le minden királyi és mezőváros, falu és puszta; s minden egyes helynek nemcsak fekvése, népessége, nyelv-, vallás szerint, termékenység, földesura; hanem hol csak lehetett, határkiterjedése (mennyi belőle úrbéri, s mennyi allodialis, mennyi szántóföld, rét, erdő, szőlő sat.) sőt a nevezetesebb helységek története is előadatik. E nagyon hosszú címnek az az előnye, hogy teljesen felsorolja a mű tartalmát. Sajnos e hatalmas műből csak Komárom megye jelent meg 1848 januárjában. Elkészült ugyan Borsod megye, de csak kéziratban maradt meg, amelyet később felhasznált az 1851-ben megjelent Magyarország geographiai szótárában.

1848-ban az első magyar felelős minisztérium tanácsossá nevezte ki, s rábízta az Országos Statisztikai Hivatal megszervezését. Ennek megalakulása után ő lett az első igazgatója. 1849-ben kinevezték a pesti véisztörvényszék elnökévé, s bár senkit sem ítélték halálra, a szabadságharc bukása után mégis bujdosnia kellett. Hosszú üldöztetés után jelentkezett a pesti haditörvényszék előtt, amely fogságra ítélte. Szabadulása után visszatér munkájához. 1851-ben jelent meg

Magyarország statisztikai és geográfiai szótára, négy kötetben. Ebben részletesen le van írva minden város, falu és puszta. Minden bevezető és tájékoztató szó nélkül kezdi Aba faluval és végzi Zvoncsin tót faluval. Kimerítően gazdag helységnévtára Magyarországnak. Csak az a sajnálatos, hogy e helységnévtár nem foglalja magában Erdélyt is. Minden településnek megadja jellegét, a vármegyét, határait, a lakosság számát, vallását, nemzetiségét, az úrbéri telkek és zsellérek számát, a terület fő művelési ágak szerinti beosztását, a terület földesurait. A nagyobb, vagy történelmileg fontos településekhez rövid történelmi jegyzet is tartozik.

1854-ben jelent meg, tőle rendhagyó módon, **A török birodalom leírása történeti, statisztikai és geographiai tekintetben** című munkája, amely több mint valószínű, hogy megrendelésre készült. Az első része a törökök történelmét, a második része a török birodalom földrajzát ismerteti, a tőle megszokott pontossággal tárgyalva.

Az 1854. évi alkotásai között kell megemlítenünk Bellinger németnyelvű földrajzi munkájának fordítását: **Földrajzi vezérfonál két tanfolyamban. A cs. kir. osztrák algimnáziumok és alreáliskolák számára.** A Bellinger – Fényes iskolai földrajzkönyv igen keresett volt. Újra kiadták 1855-ben, 1857-ben és 1861-ben is.

1855-ben a Pesti Naplóban cikksorozatot közöl, amelyben a tagosítás kérdését taglalja: „Okszerű, erőteljes, folytonosan jövedelmező gazdálkodást csakis tagosított birtokon lehet folytatni. Nem szabad a tőkét, a termelő erőt s a meglévő termőföldet kevesbíteni, sőt szaporítani kell, hogy a jövedelem növekedjék. Tagosított birtokon előnyösebb a nyári legeltetés s a téli takarmányozás, így jobbat és többet lehet tartani. Nagy előnye továbbá a tagosításnak, hogy a munkában időt lehet kímélni. A tagosítás által a nemzet gazdasága igen nagy mértékben emelkednék.”

A Budapesti Hírlap 1856. évi számaiban A magyar biztosító-intézetek átalakításáról című cikksorozata jelent meg. A legnagyobb elismerés hangján szól a biztosító társulatokról, mert

– szerinte – ezek másokon akarnak segíteni anélkül, hogy haszonra törekednének. Véleménye szerint erre a legalkalmasabb lenne a magyar és az erdélyi kölcsönös biztosító társulatot egy testben egyesíteni, s szabályzataikat az eddigi tapasztalatoknak megfelelően átalakítani. (Erdélyben és az anyaországban ekkor három kölcsönösen biztosító társulat működött.)

1856-ban ismét megakarta indítani Magyarország statisztikai, földrajzi és történeti áttekintését feldolgozó sorozatát. Ráeszmél arra, hogy a fejlődés következtében már maga is alig ismer rá régi munkáira. Úgy tervezte, hogy ez a sorozat négykötetes legyen, az ország kerületei alapján: Dunántúli, Dunáninneni, Tiszántúli, Tiszáninneni kerület. Az utolsó kötet betűrendes mutatót tartalmazna, s egyúttal topográfiai szótár is lenne. A négy kötetből megjelent az első, a Dunántúli kerület, 1856–66-ban, Pesten, a többi elmaradt.

1857-ben jelent meg negyedik nagy műve, **Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása**. Bár ebben nem tért el a korábbi, Magyarország statisztikája című munkájától, de erre már rányomja bélyegét az osztrák centralizáció fénykora, hogy az ország csak mint provincia jelenik meg.

1859-ben újabb nagy vállalkozásba kezd, de e munkája is csonkán maradt. Ennek címe: **Magyarország 1859-ben, statisztikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból**. Látni lehet, hogy Fényes Elek se újabbat, se nagyobbat nem tervezte régebbi geográfiai szótáránál. Csak az I. kötet hét füzetet jelent meg: Trencsén, Szolnok, D.-Bihar, Sáros, É.-Bihar, Komárom, Győr és Esztergom vármegyék. Megfosztva hivatalától, nehéz megélhetése, keresetre szorulása kényszerítette e munkák elvégzésére.

Ebben az időszakban az osztrák kormány a többi ausztriai provincia mintájára szervezte át Magyarországot. A bekért statisztikai adatokat Bécsben dolgozták fel, amelyeket manipuláltak. Amikor 1860 táján megindult a nemzeti küzdelem, az osztrák szakemberek kezdték Magyarországot ellen fordítani a statisztikai adatokat, azokat meghamisítva. Fényes Elek újra kiállt ez ellen, kimutatva, hogy sokan hamisítják

ellenünk a statisztikát, csakhogy a törzsökös magyarság számát leolvashassák: egyenként veszi elő az írókat és megcáfolja a hamis adataikat.

Élete vége felé tevékenyen résztvett abban a bizottságban, amely az Országos Statisztikai Hivatal felügyelete alatt szerkesztette s adta ki 1876-ban a **Helységnévtárat**. Kitűnő emlékezőtehetsége öreg korára sem hagyta el, s éles ítéletével kitűnő szolgálatot tett ez ügyben is.

Nagy szegénységben, 1876. július 23-án halt meg Újpesten, jeltelen sírba helyezték örök nyugalomra.

A magyar statisztika és honismeret megalapítója példakép minden honismereti és helytörténeti kutató számára. Kutatásaink során úton-útfélen beleütközünk és belekapaszkodunk Fényes Elek statisztikájába, az általa összegyűjtött és leírt adatokba, megállapításaiiba, legyen az a népesség, iskolahálózat, földgazdálkodás, mezőgazdasági termelés, állattartás, erdőgazdálkodás, ipari termelés, s mindezt településekre lebontva. Ezek az adatok számunkra nélkülözhetetlenek. Mert bár az adatok elévültek, de egy helytörténész számára kiindulópont, összehasonlító alap, értékes információ, ugyanakkor példakép, hogyan kell összegyűjteni és feldolgozni különböző adatokat. Leírásai, föld- és népismerete ma is érvényesek, nem veszítették el értéküket, így statisztikai és földrajzi művei ma is alapvető források.

Dukrét Géza

„MINDEN NÍPNEK AZ Ű NYELVIN“

2003. június 21-én ünnepi megemlékezést tartottak Szinérváralján Sylvester János bibliafordító, nyelvújító születésének 500. évfordulója tiszteletére.

Sylvester János 1503-ban, vagy 1504-ben született Szinérváralján. Születéséről pontos adatunk nincs. Egyetemi tanulmányait Krakkóban kezdte, ahol a humanizmus és a nemzeti nyelv jogaiért küzdő törekvések áramlatai hatottak rá és később is ezeket igyekezett tudatosan szolgálni. Az elsők között volt Európában, aki harcolt az anyanyelv és a nép művelődése érdekében. 1527-ben jelent meg Hegendorf Kristóf nürnbergi iskolamester Rudimenta című nyelvtankönyve, amelyben a magyar értelmezéseket Sylvester készítette. Ebben megbízható képet nyújt a magyar nyelv alaktanára vonatkozóan. Ez az eddig ismert legrégebb összefüggő anyanyelvű szöveg, mely nyomtatásban jelent meg. Tanulmányait Wittenbergben folytatta. 1530-ban szülővárosába, Szinérváraljára tért vissza, ahol Perényi Jánosnál udvari papi szolgálatot vállalt. Mivel a reformáció tanait szolgálta, így rövidesen elveszti kis vagyonkáját, s menekülnie kell szülőföldjéről. A Bécsi egyetem professzora lesz, de ott sem maradhatott sokáig. 1534–1542 között Sárváron Nádasdy Tamás udvarában dolgozott, ahol az újszigei iskola vezetését bízták rá. Itt jelent meg két legnagyobb munkája: az első magyar nyelvtan, a Grammatica Hungaro-Latina (1539) és a teljes Újtestamentum magyarra fordítása (1541). Nyelvkönyvének fontosságát ő maga fogalmazta meg: „Nyelvünk éppúgy szabályokba foglalható, mint a három jeles nyelv a héber, a görög és a latin közül bármelyik...E kincset, anyanyelvünket, mely eddig rejtve volt, most felfedezve, feltárjuk és napfényre hozzuk, s ha nem vonakodunk élni

vele...koldusból egyszeriben dúsgazdagok leszünk.” E munkát Kazinczy Ferenc 1808-ban tette közkinccsé és tömören körvonalazta Sylveszternek a magyar nyelvtanításban betöltött úttörő vállalkozását. Bibliafordításával szintén Ő volt az úttörő.

A megemlékezésre a református templomban került sor, ahol Tőkés László püspök tartott ünnepi istentiszteletet. Az egybegyűlteket Bak Lászlóné Major Enikő lelkipásztor és Sípos István esperes üdvözölte. Sylvester János munkásságát dr. Andrásfalvy Bertalan méltatta. Beszédet tartott még dr. Antall Józsefné, Szűrös Mátyás, dr. Takács Sándor a Duna TV elnöke, valamint a város polgármestere, aki az egyházközségnek átnyújtotta Sylvester Jánost post mortem a város díszpolgárának megválasztását tartalmazó okiratot. Az ünnepély színvonalát emelte a Bocskai Szövetség díjainak átadása. Az idei díjazottak: Bőjte Csaba atya, az Erdélyi Gyülekezet Reménység Szigete egyházközség, dr. Andrásfalvy Bertalan és dr. Bárdi László professzor. A díjakat dr. Kretzinger István, a Bocskai szövetség elnöke adta át, aki szintén tartott beszédet. Ezután megkoszorúzták Sylvester Jánosnak az idén új alapokra helyezett emlékoszlopát, majd leleplezték a templom előtti térnek Sylvester Jánostér elnevezését hirdető emléktáblát.

EMLÉKTÁBLA ÉRKÖBÖLKÚTON

Ifj. Gyalóky Lajos múzeumszervező születésének 150. évfordulója tiszteletére megemlékező és táblaavató ünnepséget szervezett Érköbölkúton, vasárnap délelőtt a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, közösen az Érköbölkúti Református Egyházközséggel. Az ünnepi istentiszteletet a református templomban tartották, ahol Tőkés László püspök hirdetett ígét, melyet 60. Zsoltár 4–7-ig terjedő verseiből választott: „Megrendítetted ez országot, ketté szakasztottad; építsd meg romlásait, mert megindult.”

„Atdál a téged félőknek zászlót, melyet felemeljenek az igazságért.” Az ige visszavezet a történelembe: a 16. században három felé, 85 évvel ezelőtt sok részre szakadt az ország.

Trianonnal kapcsolatban is meg kell törni a hallgatás falát, nem szabad lenyelni. Nem szabad megrekedni a múltban, keressük a jövő útját. Meg kell szüntetni az öncsonkítást, az önsorsrontást, mert a sok ellentétel csonkítja magát a nemzet. Igazság és szabadság nélkül nincs élet. Emeljük fel azt a zászlót, amelyre a jövő van írva.

Ezt követően Czondi István helyi tiszteletes üdvözölte a megjelenteket. Dukrét Géza ismertette ifj. Gyalókay Lajos életútját, majd Borbély Gábor részletesen beszélt Érköbölkút történelméről. Ebben az iskolai évben végzett nyolcosztályos diákok búcsúműsora következett. A ballagókat Rákóczi Lajos tanár búcsúztatta, aki kifejtette, hogy hagyományt akarnak teremteni: a mindenkori nyolcadikosok a templomban búcsúznak a falutól, innen induljanak az életbe. Tótkés László püspök hozzászólásában kifejtette, hogy példamutató e kezdeményezés, majd áldást mondott, külön a végzős diákok számára is. Ezután kivonultak a templom bejárata mellé, ahol beszédet mondott Filep Mária, a Hajdúság–Partium Értékmentő Egyesület elnöke, aki a debreceni küldöttséget vezette, majd leplezték az emléktáblát.

Az ünnep a Himnusz eléneklésével végződött.

Ifj. GYALÓKAY LAJOS

A szentgyörgyi és gyalókai Gyalókay család a Sopron vármegye nyugati részén fekvő Gyalókáról származik. János nevű ősük és testvéreik 1418-ban kapnak címeres nemeslevelet Zsigmond királytól. Az id. Gyalókay Lajos, törvényszéki elnök, a közeli Szalacson született. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején Bem mellett a hadijelentéseket írta. Részt vett a segesvári csatában s egyike volt azoknak, akik életében utoljára látták Petőfi Sándort. A szabadságharc leverése után, 1859-ig Érköbölkúton gazdálkodott.

Ifj. Gyalókay Lajos 1855. március 30-án született Érköbölkúton. Jogi tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte. A bírói államvizsga letétele után a közigazgatási

pályára lépett. Nagyváradon Lukács György akkori polgármester mellett 1875-ben elnöki titkár lett. 1876-ban aljegyzőnek, 1878-ban városi tanácsosnak és 1884-ben Bihar vármegye főjegyzőjének választották meg.

1871-ben az ifj. Gyalókey régészeti cikkeket írt az Archeológiai Értesítőbe. Apja, id. Gyalókey Lajos a vármegye 1871. évi közgyűlésén indítványozta egy régészeti és történelmi egyesület megszervezését, amelyet el is fogadtak. Az 1871. november 17-én tartott közgyűlés egy bizottságot hozott létre, amely ifj. Gyalókey Lajos segítségével elkészítette az alapszabályzatot és kibocsátotta az aláírási íveket. 124-en iratkoztak be tagnak, a megye közismert személyiségei. A Biharmegyei Régészeti és Történelmi Egyesület alakuló ülése 1872. augusztus 28-án volt. Azonnal megindult a múzeumi anyag gyűjtése, melyben főszerepet ifj. Gyalókey Lajos vállalt. Az első múzeum a vármegyeháza két, mellékutcára néző szobájában kapott helyet, amely mintegy 2000 műtárgyból állott. A fiatal egyesület 1872. december 24-től 1873. január 2-ig régészeti kiállítást is rendezett a megyeháza kistermében. Ifj. Gyalókey Lajos ekkor írja meg fő művét, Bihar megye régi községi pecsétei címen, amely a Századok című folyóiratban jelent meg, 1872-ben. 114 magyar köriratú Bihar vármegyei községpecsétet írt le.

1875-től a Biharmegyei Régészeti és Történelmi Egyesület titkára, aki 1875. április elsején a választmány megbízásából egyesületi közlönyt indított, Régészeti és Történelmi Közlemények címen. 1876 februárjában, érdektelenség miatt, a 8–9. számmal megszűnt a folyóirat. Mint az őstörténelmi kongresszus 1876-ban Budapesten tartott nagygyűlésének beltagja, összeállította a Biharvármegye őstörténelmére vonatkozó adatokat a kongresszus Közleményei számára. 1879–1892 között politikai, társadalmi és közgazdasági cikkeket írt a Biharba, a Pesti Hírlapba és a Nemzetbe, nagyjából név nélkül; 1879-től 1883-ig szerkesztette a Bihar című politikai lapot.

1885-től a budapesti magyar királyi államrendőrségnél dolgozik, mint rendőrkapitány.

További életútját nem ismerjük. Mint Bihar vármegye egyik közéleti személyisége, az első nagyvárad múzeum létrehozója, a Régészeti és Történelmi Közlemények elindítója és szerkesztője, régészeti kutató, újságíró, politikus születésének 150. évfordulóján, 2005. június 12-én emlékeztünk meg róla és avattunk emléktáblát szülőfalujában.

Tiszántúl – politikai napilap, Nagyvárad, XIX. évfolyam, 132. szám, 1913. június 11.

GYALÓKAY SZÁZADOS AZ AKADÉMIÁN

Felolvasás az 1848-iki erdélyi hadseregről

A Magyar Tudományos Akadémia hétfőn (június 9) tartott osztálygyűlésén Gyalókay Lajos tüzérszázados, akinek már több becses történeti munkája jelent meg, felolvasta Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején című érdekes, adatokban bővelkedő értekezését.

Gyalókay Lajos százados édes atyja, volt nagyváradai törvényszéki elnök, mint Bem hadsegéde szolgálta a hazát a szabadságharc idején, s a tőle maradt érdekes jegyzetek alapján írta meg értekezését, amelyben ismerteti az erdélyi hadsereg beosztását, s magát a honvédsereget, a délvidéken maradt csapatok és a nemzetőrség kivételével.

Az erdélyi hadsereg gyalogsága összesen 223 gyalog-századból állott 33330 főnyi létszámmal. A lovasság 16 huszárszázadból és két lengyel dzsidásszázadból állott 20538 emberrel és 2364 lóval. A tüzérségnek 79 tábori ágyúja, 4 tábori tarackja, 8 ostromló lövege és 7 röppentyűs lövege volt, 1408 emberrel, 664 lóval, míg a műszaki csapatokat csak 330 főnyi székely utászcsapat képviselte. Az erdélyi csapat tehát összesen 38206 emberből állott. A szerző ezután megállapítja, hogy ha a csapatnak sikerült volna a Bem által megállapított hadilétszámra emelni, úgy a gyalogság 47337 főre, a tüzérség pedig kb. 2000 főre rúgott volna.

Kimutatta ezután, hogy Bem 1849. június 19-én mindössze 19147 embert állíthatott az oroszok elé, aminek fő oka

Gyulafehérvár eredménytelen ostromában, a román felkelésben és a vöröstoronyi szoros felől is várt támadásban van. Emiatt a csapatok jelentékeny 4 része a tulajdonképpeni harctéren kívül maradt lekötve. Bem hat hétig tartott távolléte alatt a szervezési munkák nagyon lassan és hanyagul folytak.

Az újoncozásnak vége hossza nem volt, a felszerelés pedig teljesen megakadt. A gyalogságot részben kovás puskával, részben pedig csak lándzsával látták el. A lovak beszerzése is az utolsó pillanatra maradt, úgy hogy az oroszok betörésekor az erdélyi hadseregnek legalább 6000 hasznavehetetlen újonca volt. Az ágyúkhöz és lőszeres kocsikhoz sem elegendő hámos ló, sem kiképzett hajtó-legénység nem volt.

Kimutatta a felolvasó, hogy Bem vezérkari főnöke Czencz vezérőrnagy csak félvállról vette az újabb orosz támadás lehetőségét, és azt hitte, hogy az az egynéhány ezer ember, amely a gyengén megerősített határvonalakat őrizte, az orosz betörésnek gátat vethet. Bem hadosztályparancsnokai szintén nem voltak képesek arra, hogy az adott súlyos körülmények között feladatuknak megfeleljenek. S hogy teljes legyen a baj, Kossuth akkor, amikor az ellenség már a határon állott, magához rendelte Bemet, hogy őt a fővezérség átvételére bírja. Ez a különben is eredménytelen tanácskozás éppen a legkritikusabb pillanatban vonta el Bem figyelmét tulajdonképpeni feladatától. Mire június 24-én Désre ért, az oroszok betörése már megtörtént. A szerző végül példákat idézett arra is, hogy az irigység és a nagyravágyás, valamint a pártoskodás Erdélyben is felütötte a fejét és bomlasztó hatását itt is érezte. A fegyelem egyre jobban lazult. Tisztek és közemberek egyre nagyobb számban hagyták oda a zászlót.

Nem csoda ha 8 hét alatt mindennek vége volt. Gyalóky Lajos érdekes előadása nagy tetszést keltett.

EMLÉKTÁBLA-AVATÁS

K. NAGY SÁNDOR TISZTELETÉRE – 2004. MÁRCIUS 20.

K. Nagy Sándor író, jogász, egyházmegyei tanácsbíró, a helytörténeti kutatás úttörője 1846. szeptember 6-án született Nagykerékiben. A K betű a sok Nagy Sándortól való megkülönböztetés céljából önként felvett előnév, Kereki rövidítése. Nagyvárad és debreceni deákoskodás után, jogi tanulmányait a nagyváradai Jogakadémián fejezte be. 1873-ban bírói, 1876-ban pedig ügyvédi vizsgát tett és saját ügyvédi irodát nyitott. 1885-ben a nagyváradai törvényszék alügyészenek, 1889-ben pedig a törvényszék bírójává nevezték ki. Több évtizeden át a bihari református egyházmegye tanácsbírája és gondnoka. Rövid ideig Budapesten szolgál, mint a törvényszék bírója, majd nyugdíjazása után visszatér Nagyváradra és bekapcsolódik a modernizálódó város közéletébe. 1921. november 26-án halt meg. Temetésén Sulyok István református püspök mondott emlékbeszédet.

K. Nagy Sándor írásai két nagy csoportba oszthatók. Az első csoportba jogi-, közigazgatási természetű írásai tartoznak: A bűn és az erény útja (1881), Az eldobott kenyér, vagy a nyomorúság útja (1898), Törvény Nélkül (1899), Ne lopj (1902), A bírák előtt (1912). A második csoportba a helytörténeti-honismereti, tájleírási-, földrajzi tanulmányai tartoznak.

Tájföldrajzi munkásságát nagy elődök, Fényes Elek, Osváth Pál nyomán komplex tájleírással kezdte. Fáradtságot nem ismerve, 1860–1885 között bejárta az egész Bihar megyét, felkeresett minden falut, átvágott minden erdőn, rétségen, átment minden hídon, réven, gázlón, megmászott minden hegyet. 1883-ban jelenik meg **Bihar-Ország** című, saját maga által is útleírásnak minősített, nagysikerű tanulmányának első, 1885-ben a második kötete. A második javított és bővített kiadás előszavában

kifejtette, hogy sikerét nem akarja szerény leírói tehetségének tulajdonítani, hanem annak a ténynek, hogy az emberek nagyon kíváncsiak szülőföldjük kevésbé ismert természeti kincseire, szépségeire, nevezetességeire. A könyvben lépten-nyomon tapasztalhatjuk a hosszú időn át folytatott módszeres anyag-, illetve adatgyűjtés nyomait. Ez bizonyítja tudományos igényességét. Az első kötetben, a könyv alcímének, Útirajzoknak megfelelően egyes általa megtervezett és megtett utaknak megfelelően, huszonöt fejezetben, huszonöt „útban” írta le Bihar megyét. Leírásában elsősorban az utat, az utak jó-, vagy rossz állapotát, szépségét írta le. Azután az utat körülvevő közeli és távolabbi tájat, sorra ismertette a tereptárgyakat, a folyó- és álló vizeket, forrásokat, barlangokat, a fürdőket, a hidakat, a réveket, a dombokat, hegyeket, az erdőket, a különféle településformákat, a tanyát, a nyájakat, a pásztorokat, a pusztai életet, a falvakat, a mezővárosokat, sorra vette történelmi emlékeiket, a várakat, a templomokat, illetve ezek romjait, a kúriákat, kastélyokat. Írt a földművelésről, a különböző népi foglalkozásokról, mint a szénégetésről, az üveggyártásról, a papírkészítésről, szürkallóról, a vessző- és gyékénymunkákról, bemutatta a népéletet, a népviseletet.

A második kötetben Nagyváradot ismerteti hat fejezetben, valamint visszatér a megye egy részének ismertetésére tíz fejezetben, bővített formában. Az 1888-ban megjelenő harmadik kötetben, az előzőhöz hasonló módon, nyolc fejezetben írja le a még hiányzó részeket.

K. Nagy Sándor óriási mennyiségű ismeretanyagot gyűjtött össze, s ebből csak egy részt dolgozott fel a fenti kötetekben. Ezért összeszedte azokat a régi könyveket és térképeket, amiket a Bihar-Ország megírásához felhasznált és összeszerkesztve őket **A régi Biharmegyéről** címmel, Könyvek és térképek ismertetése a 17. és 18. századból, alcímmel adta ki 1885-ben.

A Biharmegyei és Nagyvárad Tanszermúzeum az iskolai földrajztanítás fellendítésére kiírt pályázatára K. Nagy Sándor földrajzkönyvet írt, amellyel megnyerte a pályázatot, 400 frankkal jutalmazták és ki is adták. A könyv pontos címe a

következő: **Biharvármegye földrajza. Nagy-Váradi Város leírásával és a Magyar Királyság rövid áttekintésével.** Könyvét iskolai segédkönyvnek szánta és elsősorban tanítóknak és tanároknak írta. De úgy, hogy „eredménnyel használhassa azt mindenki, ki Biharvármegyét alaposan megismerni akarja”. Míg Bihar-Ország művelődéstörténeti, honismereti összeállítás, addig a Biharvármegye földrajzában, a könyv címének megfelelően, a földrajzi szempontok kerültek előtérbe: éghajlat, talaj, földművelés, állattenyésztés, ipar, kereskedelem, különböző életmódok és kiemelten tárgyalja a helységek iskoláit. Itt már használja az 1880-as népszámlálás statisztikai adatait. 17 járást ismertet, valamint a járások községeit. Egy-egy község ismertetésénél a következő sorrendet használja: fekvése, talajviszonyai, növényvilága, a lakosság száma, nemzetisége, vallási megoszlása, a község iskolái, a lakosság fő foglalkozása, majd leírja hol van a járásbírósága, adóhivatala, körorvosa, utolsó postája. A végén a község templomait, műemlékeit, műkincseit ismerteti. Egész munkája adattárhoz, leírásai pedig lexikonbeli szócikkekhez hasonlóak. Ha megfigyeljük, ma mi is e sorrendben állítjuk össze egy település monográfiáját. Másszóval az effajta tájföldrajzi munka, köztük a K. Nagy Sándor összefoglalása is, kiindulópontja napjaink sokoldalúan differenciált, interdiszciplinárisra vált tájföldrajzának. Ebből kiindulva K. Nagy Sándor munkái nemcsak adatforrás helytörténeti kutatóink számára, hanem, Fényes Elekhez hasonlóan, mintakép is, hogy mit kell kutatni, hogyan és milyen sorrendben kell feldolgozni a gyűjtött anyagot. Éppen ezért szomorú, hogy a mai generációk szinte megfedkeztek róla, csak néhány helytörténeti kutató tartja számon e nagy személyiséget. Ma ezért emlékezünk meg róla, s állítunk emléket számára, aki példakép is a hazájukat ismerő, szerető és érte dolgozni, áldozatokat hozni kész lokálpatriótának. Biharvármegye földrajza című munkájának előszavában írta: „Ha őszinte lelkiismerettel és a legjobb akarattal, elfogulatlan nyíltsággal írott könyvem alkalmat nyújthat kedves szülőmgyém alapos megismerésére: kötelességem telje-

sítésének érzetében megtalálom a legnagyobb és legszebb jutalmat”. És úgy érezzük, célját elérte. Mindannyian hajoljunk meg előtte és vegyünk példát munkásságáról, hazafiságáról.

Ui. Rendhagyó e táblaavatás, mivel a tábláról is leolvashatjuk, hogy 1997-ben készült. Valóban 1997. április 12-én avattuk fel, de akkor nem volt hová feltenni. Ekkor határoztuk el, ha e püspöki palotát rendbeteszük, zárt udvarán egy panteont alakítunk ki nagy személyiségeinknek, s itt fogjuk elhelyezni. Ma ez sikerült.

FRÁTER LÓRÁND, A NÓTÁSKAPITÁNY

75 évvel ezelőtt, 1930. március 12-én hunyt el a népszerű dalairól közismert huszárkapitány, zene- és dalköltő, Fráter Lóránd. 1872-ben született Érsemjénben. Iskoláit szülőfalujában, Lugoson, majd Debrecenben végezte. Mivel már gyermekkorában feltűnt kellemes énekhangja, Debrecenben folytatja zenei tanulmányait. De mint tudott dolog, a nemesi családok fiúsarjai legtöbb esetben katonai karrierrel kezdték pályafutásaikat, így Lóránd szülei is katonai pályára erőltetik. A Ludovika Akadémia elvégzése után huszárhadnagyként szolgált Kassán, Marosvásárhelyt, Szamosújvárott és Kolozsvárott. Kolozsváron születik meg első népszerű dala a Száz szál gyertya. Szamosújváron egy alkalommal elmerengve sétálgatott a város főterén, amikor egy nyitott ablakból egy könyv hullott a lába elé, Szabolcska Mihály verseskötete. Mielőtt visszaadta volna tulajdonosának, a szétnyílt kötetben megakadt a szeme a Tele van a város akácfavirággal című versen, amely megnyerte tetszését. Azonnal kimásolta a verset a szemközti cukrászdában, s hazatérve már hegedűjén pengette az útközben született melódiát. De egy másik, pikánsabb történet is Szamosújvárhoz kapcsolódik. A fess, jóképű huszárkapitány titokban csapta a szelet a polgármester feleségének. A fáma szerint a polgármester magtalan volt, így nem lehetett gyermeke. Hogy-hogy nem

feleségének leánya született. A leányzó férjhez ment egy Pongrácz nevű úriemberhez, akitől két fia született. És ezek azok a Pongrácz testvérek, akik vezető szerepet tölthettek be az 1956-os pesti forradalomban. Ők büszkén vallják, hogy nagyapjuk Fráter Lóránd.

Fráter Lóránd 1905-ben bátyjával, Fráter Bélával és Nemes Lajossal nagysikerű párizsi hangversenyúton vett részt. A siker fényében, 1906-ban kilépett a hadseregből és csak a zenének élt. Még ebben az évben mutatkozott be Budapest közönsége előtt. 1910-ben a magyar országgyűlés legnagyobb ellenzéki pártjának, a Függetlenségi Párt színeiben, a székelyhídi körzet országgyűlési képviselője. Nagyváradon is többször megfordult, 1922-ben a Szigligeti Színházban tartott nótáestet. Az Amerikai Egyesült Államok nagyobb városaiban is koncertezett. Mecénásnak is kiváló volt. Külföldi hangversenyeken, hegedűvel a kezében gyűjtötte össze a pénzt a Kazinczy-szoborra. Ady Endre szomorúan, gúnnyal írt 1907-ben a „zajos, zászlós, díszruhás” avató ünnepségről. Fájlalta, hogy a nótáskapitány lett korának „kultúrlelkiismerete”, a „feledékeny nemzet helyett”. (Itt csak zárójelben említem meg, hogy ugyan így elfelejtkeztek Fényes Elekről is.) Épp ez mutatja Fráter Lóránd nagyságát. Ekkor helyezték el azt a márványtáblát a szobor hátánál, amely felirata a következő: E mellszobrot adományozta Fráter Lóránd érsemjéni születésű honv. huszár százados.

Egy sikertelen gégeműtét miatt hunyt el Budapesten, 1930. március 12-én. A Nagyvárad című napilap így emlékezik meg: „Débreceken keresztül hozták haza, hol a város összes cigányzenészei húzták az Őszi rózsá, fehér őszi rózsá kezdetű dalát a Kossuth Lajos utcánál, ott ahol dalestre készült néhány nappal előtte”. Érsemjénben helyezték örök nyugalomra. 1931-ben megalakult Budapesten a Fráter Lóránd Társaság, amely a magyar dalirodalom fejlesztését tűzte ki célul.

Fráter Lóránd dalai ma is közkedveltek. 1994. december 4-én emlékszobát és emléktáblát avattunk tiszteletére, itt Érsemjénben. A Fráter Lóránd-emlékszobában állott emléktáblának a következő a felirata:

ITT SZOLGÁLT 1897–1904 ÉVEKBEN
 IPII ÉS ÉRKESERŰI FRÁTER LÓRÁND
 A VOLT M. KIR. 9. HONVÉD HUSZÁREZRED
 FŐHADNAGYA, MAJD SZÁZADOSA,
 A NÉPSZERŰ–ZENE ÉS DALKÖLTŐ,
 A KIVÁLÓ HEGEDŰS ÉS ÉNEKES.
 HÁLÁS MEGEMLEKEZÉSSSEL:
 SZAMOSÚJVÁR VÁROS KÖZÖNSÉGE
 1942.
 UJRAÁLLITOTTA AZ EMLÉKHELY BIZOTTSÁG
 ÉS ÉRSEMJÉN LAKOSSÁGA 1994.

E táblának érdekes története van: Az emléktáblát Szamosújvár közössége állította 1942-ben, abban a városban, ahol a nótás kapitány szolgált. A háború után eltűnt. 1992-ben Tolnay Tibor festőművész találta meg tömbházuk alagsorában és 1994-ben átadta a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak. Az újraavatás előtt Balázs Jenő kőfaragó mesterrel rávésettük az újraállítási szöveget. 1994. december 4-én avattuk újra, közösen a PBMEB, az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal, az RMDSZ Érsemjéni Szervezete, a Bihari Napló. Az ünnepi istentiszteletet Gellért Gyula, az Érmelléki Református Egyházmegye esperese tartotta a református templomban, szolgált Jitaru Széll Antal, római katolikus plébános és Duma Sándor, érseléni görög katolikus plébános. Megemlékező beszédet Taar Erzsébet, Gyurka László, Balogh Sándor tartott. Az emlékszóbat és az emléktáblát Balazsi József polgármester és Dukrét Géza, a PBMEB elnöke avatta fel. Ezután Fráter Lóránd sírjának megkoszorúzása következett a temetőben, ahol egy vonósegélyttest Fráter-dalokat adott elő.

És most újra összegyűltünk, hogy megemlékezzünk a nótáskapitány halálának 75. évfordulójára. Hogy mennyire közkedvelt ma is és hogy mennyire szívén viseli a falu, a polgármesteri hivatal, élén Balazsi József polgármesterrel, az is bizonyítja, hogy vásároltak egy kúriát, azt rendbetették és

itt új emlékszobát nyitottak Fráter Lóránd tiszteletére. Ezt fogjuk nemsokára felavatni.

Mi pedig a megemlékezés tiszteletére egy emléklapot készítettünk, amelyet át fogunk adni azoknak, akik hozzájárultak e rendezvény megszervezéséhez és a tisztelt meghívottaknak.

Kiss Kálmán

GELLÉRT SÁNDOR, A HELYTÖRTÉNÉSZ

2006 december 11-én Gellért Sándor 90 éves lehetne. Bár lehetne, hiszen Faludy György is nemrég hunyt el, 96 éves korában.

Kereskényi Sándor ex-szenátor barátom kért fel: tartsak előadást Gellért Sándorról, a helytörténészről. Ám amikor felkerestem Gellért Ákost, a Gellért-hagyaték tulajdonosát Szatmárnémetiben, rádöbentem: olyan témáról kell beszélnem, amely csupán kéziratban van meg a család tulajdonában. Gellért Ákos jóvoltából napokon át tanulmányozhattam a több száz oldalas kéziratot. Miközben olvashattam az eredeti Gellért-kéziratokat, Ákos, aki apja szellemi hagyatékának bűvöletében él, mesélte az érdekesebbnél érdekesebb történeteket apjáról, a kiadatlan művekről vagy a nyomtatásban megjelent egyes írásokban hemzseggő hibákról és megbocsáthatatlan elírásokról.

Tisztelt irodalomkedvelő- és kultúramecénás Uraim!

Kántor Lajos, Csirák Csaba, Márkus Béla, Bertha Zoltán

Önökhöz fordulok nagy tisztelettel és alázatos kéréssel. Közösen próbáljuk meg pótolni az évtizedes lemaradást, legyünk azon, hogy kiadásra kerüljenek Gellért Sándor eddig

kiadatlan művei. Higgyék el, nemzetiségünk, sőt egész magyar nemzetünk szegényebb azáltal, hogy nem ismerheti az olvasók jelentős tábora egyik legdicsőbb fiának alkotásait.

Az én feladatomban az lenne: ismertessem Gellért Sándor helytörténeti munkáit. Az ilyen jellegű főműve: **Mikola története** az okmányok és feljegyzések, valamint a régi öregek visszaemlékezéseinek tükrében. A kézirat 2 kötetes. A szerző 14 évig írta művét. Az I. kötet felirata alatt egy évszám található: 1987. Nem volt lehetőségem a több száz oldalnyi művet aprólékosan megismerni, csupán tallóztam a csodálatos, olvasmányos, teljes mértékben dokumentált műből néhány gondolatot egy Árpád-kori település történetéből.

A kézirat Előszavában a szerző a következőket írja: „Én is katedrálist építetek. Az én kertem pónyik-almái című könyvemben, mint pedagógus mutatom meg magam, ebben a könyvemben – Mikola története – mint történész, a következőben, mint nyelvész és irodalom-kritikus. Az alap a két kötet versem: A magyarok háborúja és A magyar kalevala.”

.....Itt van Mikola története. 14 évig dolgoztam rajta. Sokan megkérdezték: Milyen híres dolog fűződik Mikolához? Bizony, azonkívül, hogy Mikoláról van Szatmárban az első írásos emlék, 1216-ból, meg hogy 1717-ben itt járt a tatár, meg hogy 1863-ban leégett, semmi nagyobb dolog nem fűződik hozzá. Akkor miért írtam monográfiát róla? Mivel érdemelte ki? **Annak a földnek, annak a helynek amelyiken élünk, amelyik eltart bennünket, adósai vagyunk.** Hálából megírtam a történetét és le akartam magamat vizsgáztatni magyar történelemből.” (Vö. Gellért Sándor, Mikola története...kézirat)

A továbbiakban a szerző felsorolja összes írott és íratlan forrásait.

Olyan kéziratok birtokába jutott, amelyek nagyon értékesek voltak (egyedi kéziratok) s először az életben ő nyúlt hozzájuk. Azért ismertetném a felsorolt forrásmunkákat, mert napjainkban ezekből alig maradt néhány példány vidékünkön: Gecsey Jenő, volt tornatanár fiók-iratai, /lúdtollal írt 2 levél/, egy 1692. évi szerződés, 1721-ből Árva Mikolai Judit folyamodványa

Szatmár vármegyéhez, amelyben kétszáz aranyához százat kér, hogy lányát, Szirmay Ilonát kiválthassa a török rabságból, a mikolai református egyház jegyzőkönyvei, gondnoki naplói, matrikulái, a közbirtokossági iratok, az iskolai jegyzőkönyvek, iskolai naplók, iskolai anyakönyvek, Széles András lelkész műve 1810-ből, aztán a nyomtatásban megjelent könyvek: Szirmay Antal, Szatmár vármegye fekvése, Budán, 1810. I-II. kötet, Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyék, Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye története, (Kiss Kálmán, református tanítóképző-intézeti igazgató Porcsalmán született 1843-ban. Számos történelmi, gazdasági, vallástudományi cikket és tankönyvet írt). Soltész János, Nagybányai Református Egyházmegye története, h.n. 1902. Zsigmond Sándor, A református népiskola, (olvasókönyv), Debrecen, 1913, Szabó István, Ugocsa vármegye története.

Azok a kollégák, akik megyénkben helytörténettel foglalkoznak tudják, hogy az előbb felsorolt művek nem nélkülözhetőek a vidék helytörténeteinek megírásakor.

Példa értékű lehet mindannyiunk számára Gellért Sándor felfogása és alkalmazott módszerei a helytörténeti munkák megírásában.

„A falu történetét nem szakíthattam ki a megye történetéből, a megyéjét az ország történetéből, az országot Európa történetéből.” (Vö. Gellért Sándor, Mikola története... kézirat)

Egy alkalommal Gellért Gyula megkérdezte apját: miért kell ide a huszitizmus? Apja egy valódi helytörténész jártasságával válaszol fiának:

„Egy kis apró adat miatt sokszor egy egész korszak történelmét át kell tanulmányoznom. Egyébként a történelmi háttérrel s az események közti kapcsolatot nem tudtam volna megcsinálni.” (Vö. uo.)

Mielőtt ismertetném a **Mikola története** című helytörténeti munka fontosabb fejezeteit, engedtessek meg nekem egy személyes megjegyzés. Közel egy évtizedes kutatómunkám során összegyűjtöttem szülőfalum, Egri teljes helynévanyagát, megírtam a település történetét s benne az egyházak, az iskola

valamint Egri nemes családjának bemutatását és híres nyelvészét, Csúry Bálint életútját. A hosszadalmas gyűjtőmunkát követő feldolgozás és értékelés alkalmával számtalanszor hivatkoztam Gellért Sándorra. Ám, most, amikor elolvastam az eddig meg nem jelent műveket, rádöbentem: mennyivel színvonalasabb, érdekesebb lehetett volna monográfiám, ha ismerhettem volna a **Mikola történetét** és más, eddig nyomtatásban ki nem adott helytörténeti és nyelvészeti Gellért-műveket. Szükségünk van ezekre az ismeretekre ahhoz, hogy jobban megértsük történelmünket, nemzeti kultúránk jeles teremtményeit, az elmúlt századok vallástörténetét, az oktatás milyenségét, hiszen teljes joggal büszkék lehetünk arra is, hogy oktatásunk ezeréves múltra tekinthet vissza. Már Szent István idejében elkezdődött az iskolák létesítése mind a rendházban, mind a káptalanok mellett. Ennek köszönhető az ország társadalmának elindítása a szóbeliségből az írásbeliségbe, az íráshasználat fokozatos kiterjesztése révén.

Az oktatásügy a reformáció után is egyházi feladat maradt – írja Gellért Sándor a következő fejezetekben. Pl. A magyar protestáns küzdelmek egybefűzve a Mikolai nemes és szent eklézsia történetével. Majd így folytatja: „Nyelvünkben őrződik őseink világfelfogása, művelődés-története, mítosza, kultúrája.” Ősi vallásunkról azt írja: „a magyarság a Napot imádta, annak áldozott fehér lovat a források kútfejénél. Csak a keresztény Európa szemében voltunk pogányok. Természet-imádók voltunk. Koppány, a lázadó somogyi vezér felnégyeltetése óta, a magyarok istene a bosszú fogalmát jelöli, mert annak előtte kis törzsi társadalomban éltek őseink. Innen a mindenkori szabadságvágy, a magyar lelkiség... **Tűzzel, vassal ki akarták végezni a lelkéből a régi dalokat és meséket, a régi szokásokat s a legszebb tudományát, a rovásírást.**” (Vö. Gellért Sándor. Mikola története. 222.l.)

Időhiány és helyszűke miatt csak felvázolnám a már említett helytörténeti munka fontosabb fejezeteit: kinek a kezében volt a késői középkorban az oktatás, a magyar iskolarendszer s e

rendszer iskola-típusai, kik tartották fenn az iskolákat, néhány adat a régi magyar diákok önkormányzatáról, a magyar tanulási és tanítási módszerek, a bécsi kormány ténykedései iskoláink autonómiája ellen, a mikolai református iskola harca a fennmaradásért, mit költöttek a mikolaiak a múltban az iskolára, tanszerekre, tanítói lakásra, honnan kaptak tanítót Mikolába, mennyi volt a tanító fizetése, mit tanítottak Mikolában a népiskolában, a mikolai állami elemi iskola stb.

Gellért Sándor külön fejezetet szentelt a Mikolay nemzetségnek. Ákos jóvoltából ízelítőt kaphatunk az egyik Mikolay személyiség, Mikolay Boldizsár életútjáról. Csupán részleteket idéznék a 8 oldalas írásból.

MIKOLAY BOLDIZSÁR

A 17. században lassan kitisztult a magyarság előtt a politikai látóhatár. II. Rákóczi György leverésében megmutatkozott a török porta évszázados szándéka: a magyarral veretni a németet s ezzel gyengíteni a németet, de főleg a magyart... A magyar főurak, élükön Wesselényi Ferencsel, a nádorral összeesküvést szöttek a bécsi kormány ellen. Nemcsak a vasvári béke miatt, de a törvénytelen adó-kivetések, az erőszakos katolicizálás miatt is. Az összeesküvést felfedték. Közben Wesselényi meghalt. Az összeesküvés vezetőit, Zrínyi Pétert, Frangepán Ferencet, Nádasdy Ferencet kivégezték. A nemeseket pedig, akiket az összeesküvésben való résztvevéssel gyanúsítottak, a pozsonyi vértörvényszék elé idézték. Vagyonukat elkobozták... Rengeteg prédikátort bebörtönöztek, vagy eladták őket gályaraboknak. Így kezdődött az I. Lipót ötvenéves uralma Magyarországon. Mi volt Szatmár megyében s a szatmári várban? ... A szatmári vár németjei élelmüket beszerezni a környék falvaiba jártak. Nem élelem-beszerezés volt az, hanem élelem-ralblás. Minden hónapban más község volt a soron.

Nem számított, jobbágy vagy nemes, marháikat elhajtották. A megyei nemesek és jobbágyaik elhatározták, hogy az ilyen élelem-beszerezésük közben meglepik és elpáholják a vár

németjeit. Az összeesküvést ellenük Lónyai Anna, az aranyosmeggyesi vár úrnője készítette elő. Ez volt az első kurucmegmozdulás. Főszereplői: Mikolay Boldizsár, Kende Gábor és Szodorai Boldizsár. A csata 1669-ben folyt le Belső-Gombáson.

Vajon mi vitte rá Mikolay Boldizsárt, hogy résztvegyen az összeesküvésben, majd pedig a gombási csatában? Hogyan vált a királyhú nemes ember kuruccá? Később megfelelünk rá – írja Gellért. Most vegyük sorra azokat az adatokat, amelyek Mikolay Boldizsárra vonatkoznak.

„1664-ben I. Leopold császár és király Mikolay Boldizsárt Mikola, Syma, Szárazberek, Alsó- és Felső-Fernezej, Váralja helységeknek, Nagy-Bánya és Szathmár Városokba levő két házáinak birtokába új Királyi adomány mellett megerősítette...” Új birtok került a Mikolay család tulajdonába.... Egy másik új dolog ami megkap bennünket az, hogy Mikolay Boldizsárnak házai vannak Nagybányán és Szatmáron. A következő évben, 1665-ben Szatmáron I. Leopold egy házhelyet ajándékoz neki, Nagybányán pedig egy házat vesz „királyi jóváhagyással”.... Szépen ívelt pályája Mikolay Boldizsárnak. A csúcsot azonban akkor érte el, amikor beállott kurucnak. A Mikolayak meghasonlott lelke – egy felől királyhú (nobiles oblige!), másfelől protestáns. A Mikolay nemzetség ő benne kezd meghasonlottságából kigyógyulni. Szécsy János Az ittlejtett nép című könyvében azt írja: „Ha létezése állapotát valami zavarja, a labanc a kardjához nyúl és kuruccá válik. Így történt Mikolay Boldizsárral is. Amíg a saját háza tája nem volt veszélyben, ő sem nyúlt kardjához. Most azonban Szinérváraljáról volt szó. Az pedig – amint láttuk – az ő birtoka. S oda mentek a szatmári vár németjei rabolni. Mi lett Mikolay Boldizsárral? Mikolay Boldizsárt megidézük 1670-ben Pozsonyba a vértörvényszékre. Az oda citált 300 nemesnek a birtokait elvették. A Kendeknek és Szodorai Boldizsárnak megkegyelmeztek. Mikolay Boldizsárnak se lehetett nagyobb baja.

Ezután következik egy érdekes helytörténeti adalék a Gellért-szövegben. Szó szerint idézném, mert érdekes adalék a szomszédos Batizra vonatkozólag. „Ki volt ezekben az időkben az erdélyi fejedelem? Apaffy Mihály. Az ő kancellárja volt a ravasz Teleky Mihály. Többször támadta a szatmári várat. 1672-

ben a szatmári kollégium diákjai kiszöktek a várból s a vár ellen vonuló erdélyi sereg oldalára álltak. Az ütközet Batiznál volt. Szerencsétlenül végződött. A gyalogszerrel levő diákokat mind egy szálíg lekaszabolták. Közös sírjuk ott van a batizi temetőben.” (Gellért Sándor, kézirat)

Azok, akik ismerték személyesen Gellért Sándort – én is azok közé tartozom –, tudják, hogy nem lehet elválasztani kategorikusan: mikor költő, mikor történész, mikor tanár vagy nyelvész. Most, amikor újra olvastam műveit, beszélgettem gyermekeivel, sokkal jobban megismertem mint embert és zseniális költőt, történészt és nyelvészt.

Engedtessek meg nekem, hogy felvázoljam néhány megjegyzésem Gellért Sándorral kapcsolatban, személyiségének és művészetének érintésével.

A kóborló hadjáratok című művének utolsó oldalán összegzi életútját. A hasonlat Petőfi Bolond Istókjával csak ürügy volt, azaz: „Míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat.” Bár Karácsony Sándornak szájába adja a saját változatát, azt kell mondanunk, hogy Gellért a saját boldogsága keresése helyett így javítja ki akár Petőfi Sándort is: „Míg az ember el nem végzi a földön a rábizottakat, addig meg nem halhat.” (Vö. Gellért Sándor, *Kóborló hadjáratok*, Szatmárnémeti, 2001. 134. l.)

Rögtön meg is mondja: mi bizatott Őreá e földi életben? Hogy lépjen egyet előre a magyar költészetben. Úgy érezte, tudott lépni egyet a költészetben. A következő vállalása: hogy bizonyítsa, a tanár nevet nem viselte hiába. Bebizonyította: legkiválóbb tanárok egyike volt évtizedeken át Szatmár megyében. A harmadik vállalás, hogy a magyar nyelv eddigvaló titkainak kutatója legyen. Erre már nem válaszolt. Ezt nekünk kell bebizonyítanunk, hogy Neki felmutassuk, aki 1988. január 26. óta „a világ végén lógatja lábát és szembenéz a Semmivel.” Én azt mondanám: az Örökkévalósággal.

Az Otthonom Szatmár megye 13. kötete Gellért Sándor **Kóborló hadjáratok** címet viseli és 2001-ben jelent meg. Nagyszerű, olvasmányos könyv s nagy élmény volt számomra az elolvasása. Egyrészt azért, mert szereplői között találhattam régi ismerőseimet, hajdani adatközlőimet, a fiatal koromban énekelt

gyönyörű népdalokat. Örömmel hallom, hogy a népköltészet gyöngyszemeit ma is éneklik Egriben, Mikolában, Dabolcon, Kökényesden, Lázáriban és másutt. Nélkülük – írja Gellért Sándor – „szegényebb volna a vidék múltja, meg, hogy fűrődjön meg a lelkünk e népdalok formáinak csodálatos szépségeiben.”

Aztán így folytatja: „A régi magyar nótákat s abban a magyar néplelket Európa népeinek sokáig kell tanulmányozni, míg megértik.” (Vö. Gellért Sándor, Kóborló hadjáratok, Szatmárnémeti, 2001.) A hazafias népdalokban pedig felcsendülnek Kossuth Lajos elveszített szabadságharcának fájdalma. A **Hortobágyi gulyáslegény** című népdalt bátran énekelték a mezőn, a kocsmákban és szerte az országban, hisz úgy sem értettek abból semmit sem az osztrák zsandárok. A népdalokban sokat szerepelnek a betyárok. Jelképpé vált Angyal Bandi, aki zúgatni bírta az erdőt és a mezőt. Gurka Lászlóval, a kolozsvári folklorintézet kutatójával sokáig járták a környező magyarlakta falvakat és lejegyezték a feledés homályába vesző népköltészeti alkotásokat. Azt tapasztaltam, hogy Gellért nótafái mindig hiteles források. Elsősorban felesége, aki Egribe való, majd Borbély Etelka, aki 1940-ben került Egriből Mikolába, Tasnádi András feleségéé.

Gellért Sándor, a helytörténész azonnal lokalizálja a népdalban esetleg előforduló helynevet. Azon nyomban megmondja, hol található az illető helynév és le is írja a helynévre vonatkozó fontosabb adatokat. Az egyik bölcsődalban, amelyet az egri származású Borbély Etelka énekelt, szerepel az ismert betyárcsárda, a Vörös korcsma. Gellért azonnal hozzáteszi: „Ott volt Egritől keletre, a sárközi út mentében”. Egri monográfiámba én magam is felvettem a helynevek állományába a Verescsárda/50/ és a Pintyekincse/46/ helyneveket. Mindkét helynévnek érdekes története van. Az előbbi népdalból idéznék egy szakaszt:

*Elfújta a szél az egri hegyet,
Szeretnék babám, de nem lehet,
Messze nekem innen oda járni,
Így hát babám, el kell tőled válni.*

Sándor bátyám azon nyomban védelmébe veszi a nótában előforduló kegyes hazugságot, vagyis „Elfújta a szél az egri hegyet”. Rögvest hozzát teszi: „Ez lehetetlenség, mert hegyet még szél nem fúj el.”

Gellért Sándor minden alkalmat megragad arra, hogy megcsillogtassa helytörténeti vénáját. Hallgassuk csak, mit mond a **Kóborló hadjáratok** című művének 5. oldalán: „Újesztendő második napján átmentünk Gurka Lászlóval Egribe /1954–55 telén/. Jött velünk a kisfiam, Gyulu is. Csípős volt a levegő. A hátunknál vérvörösen ment lefele a nap. Térdig érő hóban, egymás nyomában lépkedtünk.” Eddig az idézet. A mindenkori olvasó azt várná, hogy a szerző elmesélje milyen népdalokat gyűjtöttek Egriben azon a napon. De nem ez következik, hanem a helytörténész, sőt nyelvész Gellért Sándor így folytatja: „Egri közigazgatásilag ősidők óta Mikolához tartozott. Ma már nem. Vizek, mocsarak, égerfák közt fekszik. A nevét is az égerfáról kapta. A régi Égeri-ből szűkült a név Egrire. II. Endre király donációs levele, amit 1216-ban (Hozzátenném: pontosan 790 éve – K.K.) állíttatott ki Mikoláról, Merc szatmári gróf részére. A határnevek közt Egrit nem említi. Akkor még nem volt meg. A Merc gróftól származó mikolai család valamelyik tagja húzódhatott oda a pereskedő atyafiaktól, és az kezdhette magát Egriinek nevezni. Az lett. Az Egri család lett aztán a község földesura, majd a Szirmayak, utóbb a Magossak. De ezek már csak kurtanemesek voltak. Egri az újabb időkben arról nevezetes, hogy ott született Csúry Bálint, a nagy magyar nyelvész” (Vö. Gellért Sándor: *Kóborló hadjáratok*, Szatmárnémeti, 2001. 6. l.).

A következő bekezdésben már így ír: „Egriben az anyósoméknál szálltunk meg. Ott hallottuk, hogy Szabó Imre, a harangozó tud sok nótát...Az asztalnál ott ült Szabó Imre, letette maga mellé kajla kalapját, könnyes nagy kék szemeivel maga elé bámult és úgy dalolt. – Igazi nótafa volt.” Egyik ismert népdalunk sorai következnek :

*„Jaj, de széles, jaj de hosszú az az út,
Améken a régi babám elindult.
Régi babám térj vissza a hosszú utadról,
Emlékezzél szombatesti szavadról.”*

Majd így folytatódik a népdalgyűjtés története: „Másnap Egriben magunk mellé vettük Kósa Ferencet, egy sárban maradt lángészt. Ő vitt bennünket Borbély János bácsihoz, Szőke Istvánhoz és Márton Feri bácsihoz.” (Vö, uo.) Csak annyit tennék hozzá az elhangzottakhoz: a felsorolt nevek mind hitelesek, két évtizeddel később ezek az ún. „bácsik” voltak nekem is az adatközlőim, akiknek segítségével felbecsülhetetlen adatok birtokába jutottam szülőfalum, Egri történelmére és helyneveire vonatkozóan. De hálával tartozom Gellért Sándornak és gyermekeinek is, akik évtizedek óta önzetlenül segítettek munkámban.

Milyen meghatóan szépen fogalmaz Gellért Sándor, amikor a népdalainkról beszél. „Amikor még nem volt autó, vonat, motorkerékpár, repülőgép, csak ló, meg echós szekér, egy-egy tájnak falunak a népe nem közlekedhetett sűrjebben egymással. Csak ültek az ezeréves tájban... Volt olyan ember, aki egész életében nem volt túl a faluja határán. ... Csak a népdalban tartotta a kapcsolatot a nagy családdal, amit 1848 után bátran nevezhetünk nemzetnek.”

Az előadásból csupán részletek hangzottak el a Szatmár Megyei Múzeum előadótermében a Mítosz poétikája elnevezésű Gellért Sándor tudományos emlékülésen 2006. december 2-án.

Előadásokat tartottak: Kántor Lajos irodalomtörténész: A költő korunk mérlegén, Bura László művelődéstörténész: Gellért-levél a szatmári magyar művelődés állapotáról, Lovas János főiskolai oktató: Gellért Sándor magyarórái, Kónya László főtanfelügyelő-helyettes: Karácsony Sándor hatása Gellértra, Kiss Kálmán helytörténész: A Mikola-monográfia tanulságai, Gellért Gyula érmelléki református esperes: Az alkotó és az ember, Bertha Zoltán irodalomtörténész (Magyarország): Antropológia és axiológia Gellértnél, Márkus Béla irodalomtörténész (Magyarország): Képek egy élet tájairól, Végh M. Balázs magiszteri hallgató: Tájnyelvi elemek az életműben, Csirák Csaba színháztörténész: A Gellért Sándor vers- és prózamondó versenyek üzenete.

Délután: Kirándulás Mikolába.

Ünnepség a helyi Gellért Sándor általános iskolában. Dobos István polgármester köszöntője. Kántor Lajos irodalomtörténész, a kolozsvári Korunk főszerkesztőjének megemlékezése. A helyi Gellért-kultuszt bemutatta: Bara István, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Egyesület országos alelnöke és Dobos Csaba iskolaigazgató. Koszorúzások.

ZELK ZOLTÁN-TÁBLAAVATÓ BESZÉD

Száz évvel ezelőtt, 1906. december 18-án született Zelk Zoltán, Érmihályfalva szülőtte, a 20. század magyar költészetének egyik kiemelkedő alakja, a kétszeres Kossuth-díjas és József Attila-díjas költő. Mégcsak féléves volt, amikor elköltöztek innen Szilágysomlyóra, majd Szatmáron és Budapesten élt.

Életpályája nem volt mentes az ellentmondásoktól, akár a kor, amelyben élt. Életkörülményei és származása meghatározták, hogy a baloldali írók táborába tartozott. A háború alatt munkaszolgálatos volt, elhurcolták Ukrajnába, utána újságíró lett a Szabadság szerkesztőségében. Az 1956-os forradalom idején egyik szerkesztője volt az írók memorandumának, ezért bebörtönözték.

Kitűnő költő, remek újságíró és széppróza író is volt. Számos verseskötete jelent meg, mint Csuklódon kibuggyan a vér (1933), Alkonyi Halászat (1954), Meszelt égbolt (1960-as évek), Ahogy a kötél táncosok (1975). Ugyanakkor kitűnő gyermekverseket és verses meséket is írt. Mindig a tiszta mély érzések, a jó humor, nyíltszívűség és barátkozó készség jellemezte.

S bár születésétől számítva csak egy félévet élt itt, mint ahogy már említettem, és további életében sokszor szeretett volna eljutni szülővárosába, de valami mindig megakadályozta, de szíve mindig idehúzta, a szülőföldre. Baráti kapcsolatot tartott fenn Érmihályfalva másik nagy költőjével, Máthé Imrével, aki többször meglátogatta Budapesten.

1981. április 23-án, épp 25 évvel ezelőtt halt meg. Így e kettős megemlékezés tiszteletére avatjuk fel emléktábláját.

Dukrét Géza

BIRÓ JÓZSEF MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJA

Száz évvel ezelőtt, 1907. július 8-án született Nagyváradon Biró József művészettörténész, grafológus, a volt zsidó leánygimnázium épületében, ahol édesapja, Biró Márk, igazgató volt. Iskoláit Nagyváradon végezte. Már

gyermekkorában megmutatkozott a rajzolás és a festés iránti hajlama, ezért a Premontrei Gimnázium rajztanára a nagybányai művésztelep nyári festőiskolájába irányította. Majd további biztatásra a Budapesti Képzőművészeti Főiskola növendéke lett. Lyka Károly művészettörténész ösztönzésére beiratkozott a budapesti egyetem művészettörténeti szakára is. Itt doktorált 1932-ben, Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei című értekezésével. A nagyváradai püspökség anyagi támogatásával megjelent könyve ma sem veszítette el értékét.

Az egyetem elvégzése után visszatért Váradra és a Biharmegyei és Nagyvárad Régészeti és Történeti Egylet múzeumának könyvtárosává választották. Néhány év múlva a marosvásárhelyi Teleki Téka igazgatója lett. Bejárva egész

Erdélyt, behatóan foglalkozott a barokk építészeti emlékekkel, melyről egy egész sor tanulmányt írt. Korabeli napilapokban sűrűn jelentek meg novellái, kritikái, művészettörténeti tanulmányai. Sokoldalúságát mutatta az is, hogy még egyetemi éve alatt megjelent Modern grafológia című kötete is.

Kiemelkedő munkája Erdély művészete címen jelent meg. Ez az alapvető mű egész Erdély művészeti múltját foglalja össze. Ragyogó stílussal megírt oldalain megelevenednek az erdélyi századok: templomok, várak, kastélyok, kúriák, szobrok, képek és iparművészeti remek.

Erőszakos halála derékbetörte e gazdag és sokoldalú életművet. 1945. január 6-án mártírhalált halt a 20. század egyik legjelentősebb művészettörténésze, Biró József. Munkaereje teljében gyilkolták meg a nyilasok, édesapjával együtt.

Az évforduló alkalmából 2007. június 14-én a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság – Dukrét Géza vezetésével – ünnepséget és kis konferenciát rendezett Biró József szülőházában, a valamikori zsidó polgári iskola, majd gimnázium épületében. Erre az időpontra a szervezetnek, elsősorban Dukrét Géza és Emődi Tamás áldozatos munkájának köszönhetően, sikerült megjelentetnie Biró József Nagyvárad barokk és klasszicista művészeti emlékei című könyvének hasonló kiadását. Az ünnepségen részt vett a művészeti könyvek kiadójaként ismert Biró Ádám, a művészettörténész Párizsban élő unokaöccse is. A konferencián az alábbi előadások hangzottak el:

Dukrét Géza: Köszöntő, bevezető

Lővei Pál: Biró József és az erdélyi gubernium története

Kovács András: Biró József és az erdélyi kastélyok

Emődi Tamás: Újabb kutatások bihari műemlékeken

Péter I. Zoltán: Biró József „Nagyvárad barokk és klasszicista művészeti emlékei” című könyve hasonló kiadásának ismertetése

Biró Ádám: Megemlékezés

A jól sikerült konferenciát követően a résztvevők megkoszorúzták Biró József 1994-ben, ugyancsak Dukrét Géza kezdeményezésére állított emléktábláját, a ma is oktatási intézményként szolgáló épület lépcsőházi fordulójában.

Tóthpál Tamás

HEGYESI MÁRTON HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

Mai megemlékezésünk tárgya, halálának századik évfordulóján, egy talán méltatlanul elfelejtett – hiszen emlékét is alig őrizzük –, Vasvári-kutató, szerkesztő, közéleti ember, nagyváradi ügyvéd, **Hegyesi Márton**. Ugyanakkor, megemlékezünk róla, mint a bihari turizmus egyik atyjára. Bevezetőként ezért néhány szót szólnék a Vasvári-emlékek kutatásának körülményeiről a kezdeti és mostani időszakból.

A Vasvári-emlékek kutatása, Vasvári emlékezetének ápolása Kalotaszegen, a Gyalui-havasokban, mint tudjuk, mindeddig lelkes személyek kezdeményezéséhez és munkájához kötődött. Ezt könnyen megérthetjük, mert tulajdonképpen a kalotaszegi népnek nincsen közvetlen kötődése ehhez a közeli térségben lejátszódott eseményhez, ilyenképpen különösebb kollektív emlékei sem a Funtinelli vérengzésről. Tudjuk például, hogy **Berkesi Sándor** Csucsán élt, valószínűleg még lehetek Vasvárikatonák a környékről, de számuk nem volt jelentős, a vérengzés áldozatai általában nem voltak helybeliek. A Rákóczi-szabadsapatot Biharban toborozták, a Halálfejes légió Bécsben tanuló diákokból állott, a székely századok, mint nevük is elárulja, szintén nem voltak kalotaszegiek. Ezzel ellentétben, a helyi román lakosság körében Vasvári neve ismert, ugyanis kevesen vannak Havasnagyfaluból, Lapistyérről, Gyurkucáról, Bélesről és a többi havasi helységből, akiknek valamelyik őse ne vett volna részt a vérengzésben, a halottak kifosztásában. „Hóstettük” meséje aztán generációkon át élt, a helyi folklór törvényszerűségei szerint alakulva. Ezeknek a szájhagyományoknak tanulmányozása is hozhat még új elemeket, legalább is kiegészítheti a számtalan mozaikból összeálló képét az 1849. július 6-i eseményeknek.

Mint tudva lévő, mikor már az emlékezés fonalának vékony szála már elszakadással fenyegetett, az 1989-es változások után, szükség volt arra, hogy olyan emberek, mint néhai **Vasas Samu** tanár és **Péntek László** kézbe vegyék a Vasvári-ügyet. Ennek a kezdeményezésnek köszönhetően éledt újra és bontakozott ki újra Kalotaszegen a hős és csapata emlékének ápolása, létrehozva új emlékhelyeket, rendezvényeket és többek közt ezért lehetséges, hogy most mi is együtt lehessünk. Nem részletezem ennek a hozzánk közelebb álló időszak történéseit, hiszen ezekben legtöbbször benne voltunk és vagyunk, akik nem is voltak közvetlen részesei, legalábbis figyelemmel kísérhették azokat. Mostani megemlékezésünk kapcsán inkább visszatérnék az egy évszázadnál is régebbi eseményekhez, nevezzük „úttörő” időszakhoz.

Tudjuk, hogy közvetlenül az 1848–49-es események után és még néhány évtizeden át, a helyi körülmények miatt, még a hősök jeltelen nyughelyének felkutatása is igen körülményes volt. Voltak azonban és éppen kalotaszegiek, akik **Vasvári Pál** szabadsághős, a Rákóczi-zászlóalj parancsnokának emléke ápolásában már az 1848–49-es szabadságharc leverése után jelentős szerepet játszottak. Ilyenek voltak **Hóry Farkas** akkori győrőmonostori ref. lelkész, elhunytja után pedig leánya, **Gyarmathy Zsigáné Hóry Etelka**, Kalotaszeg nagyasszonya. Utóbbi számos cikkben emlékezett meg a korabeli sajtóban **Vasváriról**, 1886-ban pedig a kolozsvári március 15-i ünnepségen *Az ifjú hős* című írását férje, **Gyarmathy Zsigmond** olvasta fel.

Ugyanebben az időszakban, 1885-ben, azaz még mielőtt a Funtinelli csata színterének felkutatására sor került volna, jelent meg Nagyváradon, **Hegyesi Mártonnak** *Bihar vármegye 1848–49-ben* című monumentális munkája. Az autodidakta történész, nagyváradi ügyvéd hihetetlen hangyaszorgalommal összegyűjtött, legtöbb esetben a korabeli történészek számára is ismeretlen, a magyar szabadságharc bihari vonatkozású adatait tartalmazza. Korabeli dokumentumok és szemtanúk vallomásai, mai napig is meg nem haladott forrásmunka. Igaz

az első világháborút követő időszakban és mondhatni egészen a 20. század végéig nem is igen volt alkalmas hangulat. Talán az elkövetkezőkben. Nem kimondottan Vasvárra vonatkozó adatok, de *További honvédelmi intézkedések. A szabad csapatok és az önkéntes had* című fejezetéből többek közt megtudjuk, hogy Bihar vármegyében a Honvédelmi bizottmány még az 1848. december 18-i rendeletében engedélyezte a mozgó nemzetőrségnek, helyesebben szabadcsapatok szervezését. Ezek után öt szabadcsapat alakult. **Gázi Imrée** melyről keveset tudunk, **Reviczky Lászlóé** Püspökiben, **Csanády Istváné** Fugyivásárhelyt, **Hatvani Imrée** Kokadon és Álmosdon. A **Vasvári Pál** féle Rákóczi-csapatnak pedig Köbölkutat jelölte ki a vármegye bizottmányi ülése.

Hegyesi Márton munkájából, **Vasvári Rákóczi-csapatához** április 24-én kinevezett tisztjei nevét is megtudjuk. Ezek: **Erdélyi János, Bulyovszky János és Bátori Pál** századosok, **Baranyi Ferenc, Petten Lajos, Bodrogekői Lajos** főhadnagyok és **Kalotai Vince, Szarukán János, Némethy Károly, Perabek László, Benke János, Mesteri József, Papp Károly** hadnagyok. Itt még csak három század tisztikarának neveit tudjuk meg, a továbbiakban a névsor bővülni fog és még visszatérek, hogy miért is soroltam fel ezeket a neveket.

Jóval ezek előtt, nem sokkal a Funtinelli csata után, **Vasvári** elestének helyét **Lővei Klára** próbálta megtalálni. Sikertelenül, ugyanis egy ilyen expedíció szervezése a szabadságharcot követő zavaros időkben igen körülményes volt. Valamint tudnunk kell, hogy már magára a véres kimenetelű csatának, illetve a hősök nyughelyére vonatkozóan is sokáig ellentmondó adatok keringtek a köztudatban és a korabeli sajtóban.

Lővei Klára Magyarvalkónál tovább nem jutott, hiszen a „forradalmár” mőcök a csata után is megszállva tartották a Funtinellt. Viszont ennek a sikertelen kutatás visszhangjának tudható be, hogy a közhiedelemben, sokak, köztük **Kővári László** szerint is, a hős, **Teleki Blanka** grófnő sírboltjában találta meg örök nyughelyét. **Hóry Farkas** leírja, hogy **Bánffy**hunyadiól egy héttel a végzetes csata után felküdtek

ugyan Funtinellre néhány kalotai románt, hogy **Vasvári** tetemét megkeressék, de ezek sem jártak sikerrel. A helyet még mindig uraló mócok, nemhogy kiadták volna a holttestet, hanem a küldöttek lovait elrabolták, őket pedig fogságban tartották, ahonnan csak későre szabadultak. De mint a szemtanúk utólag mesélték, ha akarták volna, akkor sem azonosíthatták volna, mert már harmad, negyed napra, a nyári hőség miatt, a lemeztelenített hullák oszlásnak indultak és felismerhetetlenné váltak. Ilyen képen nem csodálkozhatunk, hogy még az eseményt követő évtizedekben is csak kevesen vetődtek a Gyalui-havasoknak ezen eldugott helyére, hogy leróhassák kegyeletüket az itt nyugvók jeltelen tömegsírjánál.

Végül is, az Erdélyben akkoriban erőre kapó turista mozgalom hozta meg a rég várt eredményt, a funtinelli hősök nyughelyének felkutatását.

Kuszkó István a 19. század nyolcvanas éveinek elején már foglalkozott az erdélyi turizmus gyakorlati alapokon való megteremtésével a KAC-on belül, melynek akkori titkára volt. Elő is jegyezte **Vasvári** elestének helyét, mint lehetséges kirándulások célpontját. 1891-ben megalapította az 1848–49-es kolozsvári Országos Erekllye Múzeumot, 1892-ben pedig a múzeum és a honvédegyelet hivatalos lapját az **1848–49 Történelmi Lapokat**. Így lehetségessé vált **Vasvári Pál** emlékének hathatós felkarolása és szélesebb körökben való ismertetése. Az Erdélyrészi Kárpát-Egyesület 1891-es megalakulásával, pedig létrejöttek azok a valós alapok, melyeknek segítségével most már kivitelezhető lett **Vasvári** eddig ismeretlen sírhelyének felkutatása.

Az EKE, **Kuszkó István** kezdeményezésére 1892. júl. 16-17-én rendezte első **Vasvári** kirándulását. Az expedíció jellegű kiránduláson természetesen, a már akkor is edzett EKÉ-szek képezték a kirándulók jelentős hányadát. A központi választmányt **dr. Herrmann Antal** és **Veress Endre** képviselte. Akkor, **Vasvári** sírhelyét, a **Vasvári**-katonák tömegsírját jeltelenül, fél órára a Funtinelli tetőtől, a bélesi út mellé azonosította a társaság a La Grinzi nevű helyen, melyet

Tógya Ion kincstári erdőőr, **Tógya Simon**, **Vasvári** állítólagos gyilkosának fia mutatott meg. A hazafias ünnepélyé alakult kirándulás országos érdeklődést keltett. Visszhangjaként alakult meg a kirándulás résztvevőiből a Vasvári Kör 1892. augusztus 15-én, **Szabó Samu** elnöklete alatt, mely a hős emlékét volt elhivatva ápolni. A tagok névsorában ott találjuk a **Hegyesi Mártonét** is, mint választott tiszteletbeli tag. A kör alapszabályából, turista szempontból érdekességként megemlíthetjük, hogy a tagsági tisztség betöltése kötve volt az ünnepi közgyűlésen (azaz kiránduláson) való megjelenéshez. A Vasvárihoz kapcsolódó kutatásokban **Hegyesi Márton**, nemcsak mint történész, hanem, az 1888-ban megalakult Bihari Kárpát Egyesület vezetőségi tagjaként, mint turista is érdekelt volt. Mint ilyen, **Sipos Orbánnal** 1898-ban kiadják, *Belényes és vidéke* című turistakalauzukat, melyet követ egyéni munkája, *Élesd vidéke és Belényes táji területek*. Nagyváradon adták ki, 1890-ben. Igényesen szerkesztett könyvecske, 26 képének eredetijét **Pauer Géza** festő és a nagyváradai **Fekete** fényképész készítette. A kalauzt **Posner Lajos** intézetében készült igen részletes térkép egészítette ki.

Ezen a turistavonatonkózáson, nem csak, mint az EKE, tehát egy turistaegyesület képviselője, időzők néhány mondat erejéig, hanem azért is, mert szoros kapcsolatban áll a kalotaszegi Vasvári megemlékezésekkel. Hiszen, akár csak a kezdeti időkben, napjainkban is, jobbára a turizmus eszközeihez kell folyamodnunk, hogy a hősök immár a tó alatti nyughelyének közelébe juthassunk. Az ottani koszorúzás tulajdonképpen egy autóbuzsós kirándulás keretében valósulhat meg, a kerékpáros emlék és teljesítménytúra is csak a turizmus egyik sportosabb megnyilvánulása.

Tudnunk kell, hogy **Hegyesi Márton** is már korán elkezdte a turistáskodást, a kalandozást és ez meghatározóvá vált további pályájának alakulásában. Erről maga számolt be a *Nagyvárad* című lapban 1873 és 1874-ben közölt *Hogyan mentem én ki Lengyelországba?* című olvasmányos cikksorozatában. Az történt, hogy 1863-ban elhagyta a

debreceni kollégiumot, ahová szülei 1859-ben beiratták. Gyalogszerrel Lengyelországba indult, ahol beállt a magyar-lengyel légióba. Egy évig küzdött a forradalmi vezér **Langievicz** tábornok hadseregében. A moldvai határnál fogták el a császári huszárok 1864-ben. Debrecenbe toloncolták és bebörtönözték. **Dr. Kain Albert** városi orvos közbenjárására sok viszontagság után szabadon bocsátották, viszont erre a kalandra szüleinek egész vagyona ráment. Bár alig egy évet töltött Lengyelországban, tökéletesítette francia és részben angol nyelvtudását. Ott sajátította el a lengyel nyelvet, olyan tökélyvel, hogy később nagy hasznát vette, lengyel vonatkozású, általában a lengyelek szabadságharcáról szóló tanulmányaiban. Többek között cikket írt az 1830–1831. évi lengyel felkelésről is.

De ami legfontosabb, a lengyelországi élmény hatására szentelte végül is egész életét az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc tanulmányozásának.

Nem csodálkozhatunk, hogy ezek után, **Hegyesi Márton** bensőséges kapcsolatok kötötték az EKE vezetőségében is részt vállaló történészekhez, **Márki Sándor**, **Veres Endre** és **Posta Bélához**. Valamint, hogy állandó munkatársa lett az **1848–49 Történelmi Lapok**-nak

A következő, 1893 júliusában tartandó ünnepség a Vasvári Kör célkitűzéseire hűen, **Hegyesi Márton** 1892-től kutatást szervezett a Vasvári Pál halálára, valamint utolsó csatájának lefolyására vonatkozó adatok gyűjtésére. Felkutatott még élő Vasvári-katonákat, ezek eskü alatt tett vallomásait az **1848–49 Történelmi Lapok**-hasábjain folyamatosan közölte. Az 1893. április 15-i számban fentebb említett tisztikar hiányzó neveit is kiegészíti. Nagyobb lélegzetű tanulmánya: **Újabb adatok Vasvári Pál halálához** is 1893-ban jelent meg Kolozsváron.

A körösfői Vasvári emlékszobában található egy **Dunky Ferenc** készítette kinagyított felvétel. A fénykép az 1893. július 9-i második kiránduláson, a Vasvári Kör első évi ünnepélyes közgyűlésén készült. Ez az előző évben felállított, de akkorra már a havasi dászkelek által megcsonkított kereszt körül három

honvédet és a Vasvári Kör alapítóit ábrázolja. Név szerint balról jobbra az első sorban: **Kuzskó István**, a *Történelmi Lapok* szerkesztője, az Ereklje-múzeum őre, **Boros József** 1848–49-es honvéd hadnagy Margittáról, **Szabó Samu** tanár, a Vasvári Kör elnöke és **Hegyesi Márton**, a kör választott tiszteletbeli tagja. A második sorban foglalnak helyet: az egyenruhás **Székely János** megyei hajdú, 1848–49-es Vasvári katona Nagyváradról és szép fehér szakállával **Mányai Imre** 1848–49-es honvéd Marosvásárhelyről, a bécsi halálfejes légióból. Ez a csonka kereszt egy másik keresztet juttat eszembe, és egy párhuzamot vonnék itt. 1994-ben, Vasas Samu tanár vezetésével, egy lelkes kirándulócsoport, Vasvári Pál emlékére, a Funtinelli tető közelében egy keresztet állított. Bár az emlékhely tévesen volt megállapítva, akkoriban még keveset tudtak Vasváriról, tulajdonképpen annyi évtized után az első Vasvári emlék volt az. Az első, 2001-es Vasvári kerékpáros teljesítménytúrán meglátogattuk ezt az emlékjelet is. Ekkorra már ez is harántágától megfosztva állt, akárcsak 1893-ban elődje. Készítettünk is vele egy, a régi képhez hasonló beállításút. Aztán minden évben meglátogattuk a csonkot, míg a tavaly, 2006-ban már csak ledöntve találtuk meg egy fenyő alatt. Egyebet nem tehattünk, mint felpakoltuk a kocsis csomagtartójába és elhoztuk, tárgyi emlékné az akkor avatott Vasvári-emlékszobába. Úgy látszik, a Vasvári-emlékek sorsa ismétlődik.

Visszatérve az akkori őreghonvédekre, folytatásaként, az ötvenéves évfordulóra (1899), Országos Történelmi Ereklje Múzeum és elsősorban **Hegyesi Márton**, sok utánajárással összegyűjtötte a még élő Vasvári-katonákat a Rákóczi-szabadcsapatból, a bécsi halálfejes légióból (századból), valamint a székely honvéd századokból. Ezek névsora, az eddig felsoroltakon kívül: **Borsos Mihály** hadnagy, Papfalva (Bihar); **Bogdán Antal**, M.Csúcs; **Sommer Ede**, N.Somkút; **Kiss Ferenc**, m. főorvos, Nagyvárad; **Sebők Imre** ügyvéd, Budapest; **Pethő Károly**, K-Borosnyó; **Horváthy József**, Vasvári írnoka, gyógyszerész, Hídalmás; **Shütz Sándor** (a halálfejes légióból),

Kolozsvár; **Berkesi Sándor**, Csucsá; **Kárniol Samu** (a halálfejes légióból), **Kolozsvár**; **Popovits István** dobos, Nagyvárad; **Idácsky Mihály** tizedes a Rákóczi-csapatból, Orosháza. Ezek, mint a Vasvári Kör alapszabály szerinti tiszteleti tagjai, meghívót kaptak az 50 éves évfordulóra. Meghívták Vasvári két unokaöccsét, **Fejér Emánuel**, munkácsi egyházmegyei kanonokot és **Fejér Elek** budapesti törvényszéki bírót is.

Talán furcsának tartják, hogy ahelyett, hogy **Hegyesi Mártonról** szólnék többet, jobbára ismeretlen emberek nevét sorolom fel. Viszont ezzel éppen a **Hegyesi Márton** szellemiségét idézném fel, szeretném követni, kihangsúlyozni. Talán **Hegyesi Márton** legnagyobb érdeme a felismerés volt, úttörő munkát is végzett ezen a téren, hogy a történetírásnak, avagy kutatásnak, a kimagasló személyiségekkel párhuzamosan, a mindennapi élet és a kis emberek felé is kell fordulnia, ilyenképpen az elmélyült helytörténet felé. Azaz, a történelmi személyiségek szerepét leszámítva, ezeknek az embereknek részvétele nélkül nem történhetett volna mindaz, amit ma történelemnek nevezünk. Az 1848–1849 sorsfordulót képezett számos ember, család életében. Hálás feladata volna Rákóczi-kultúregyletnek is, hogy **Hegyesi Márton** példáját követve, programjába venné a Vasvári-kutatásokkal párhuzamosan, de ezekhez kapcsolódóan, felkutatná, ezennel nem a még élő öreg honvédeket, hanem a Vasvári-katonák leszármazottait. A ma élőkben tudatosítani, hogy közvetlen őseik családra szólóan is részesei voltak az 1848–49-es szabadságharcnak, ez mind nekik, mint mindannyiunknak megtartó önbizalmat kovácsol megmaradásunkra. Itt is megemlítenék egy precedenst. Az elmúlt években bukkantunk rá **Berkesi Ernőre**, **Berkesi Sándor** csucsai Vasvári-katona leszármazottjára. A Vasvári-megemlékezéseken való részvételei tavaly bekövetkezett haláláig, legalább is számomra, közvetlenebb, tapinthatóbb töltetet adott rendezvényeinknek, magasztosabbakká tették ezeket.

Utoljára említeném az 1903 őszére elkészült első jelentős emléket, a bélesi Vasvári-fakápolnát. Ennek feliratát **Hegyesi Márton** és **Szabó Sámuel** fogalmazták. A felirat így szólt:

VASVÁRI PÁLNAK
 az 1848-49-iki szabadságharc egyik legnemesebb
 áldozatának
 és mintegy 400. vele együtt ezen a hegyoldalon
 1849 JÚLIUS 6-án
 elvérzett bajtársa dicső
 emlékének.

*„El ne feledd a mezőt, hol ők elhullának a hűk
 És a legvégsők a haza jobbjából.
 Vajha ama szíveket a haláltól visszavehetnők
 Teljes erőben úgy mint dobogának előbb.
 Mégegyszer vérharczaidat megvívni Szabadság!”*

Jósikatelep 1904 Július 6

Itt csak annyit szólnék hozzá, hogy **Hegyesi Márton** az elesettek számára vonatkozóan, a sok és eltérő adat közül a **Kalotaytól** származó adatot (400) tartja legvalószínűbbnek. Talán kicsit kaján vagyok, ha azt mondom, hogy én is így gondolom, ugyanis Janku 800-ról beszél és aki a balkáni vadászmeséket valamennyire is ismeri, tudja, hogy abból csak a fele igaz.

Hegyesi Mártonnak ilyen, mondhatni epizodikus bemutatása után, most már talán felkeltettem a kíváncsiságot, hogy tulajdonképpen ki is volt, milyen is volt ez az ember?

Az eddig leírtakból arra következtethetünk, hogy nagytudományú, magyarságának elkötelezett ember volt. **Szinnyei József** a *Magyar írók élete és munkája* című 14 kötetes, csaknem 30 ezer életrajzot magába foglaló írói lexikon IV. kötetének összeállításakor, 1895 végén, fordult hozzá életrajzi adatokért. Ahogyan **Hegyesi Márton** magáról ír: „ügyvéd és volt országgyűlési képviselő. Hegyesi Bálint vagyonos földműves és Vas Rebeka fia”, inkább csak szerénységéről győz meg.

Ez eddig nem sok, forduljunk hát egy kortárs, a magyar szellemi élet nagyjának véleményezéséhez. **Hegyesi Márton** 1900-ban az akkor általa szerkesztett Szabadsághoz szerződtette **Ady Endrét** és lapjában rendszeresen közölte írásait. Ady így ír róla Márton nap tájékán: „Mint ember egy – sajnos – ritkuló típus képviselője. A régi nemes alakok közül való: puritán, erős érzésű, tiszta gondolkozású, sokat tudó, munkás, emberszerető. Hazafias és faji érzésben a legerősebb talán. Deresedő fejjel még mindig tud lángolni. Lelkesedésre, munkára fiatal maradt. A reménytelenséget nem ismeri: érzéseiben megedzett, hívó, és erős. És ilyen ő minden szereplésében, a közélet minden vonatkozásában. Önzetlenül munkál, szeretettel, kímélettel, fáradatlanul. Ahol közügy munkára szólít, ahol nemes cél lelkesedőket kíván: Hegyesi Márton mindenütt ott van. Oszlopos tagja a szabadelvű pártnak, vezető alakja Nagyvárad tanügyének, elismert érdemű tudós, a vármegyei élet egyik vezető alakja, mint e lap felelős szerkesztője tisztelt és szeretett nesztora a hírlapírói karnak. Nincs olyan küzdőtere a közéletnek, ahol ő nem munkálkodik. És munkálkodik is még sokáig. Ma tisztelőinek serege kereste fel tuszkulániumában, patriarchális, szép családi körében. A rokonok, a barátok, a küzdőtársak. A tanítói kar küldöttségileg üdvözölte. Ma este pedig vendégszerető háza megtelt szerető és tisztelő híveivel. Igaz, szép magyar szokás szerint mai névestéjén, Márton napja előtt az ünneplők nagy seregébe állhassunk be mi is. Ne legyen ez nekünk megtiltva, csak azért, mert közel állunk hozzá. Köszönthessük mi is szeretettel, s mondjuk el, hogy óráá még nagyon sokáig van szüksége a közéletnek munkálkodóul s példaadóul, s hogy nekünk lelkes, forró vágyunk, hogy így legyen!...”

Gondolom, most már az ilyenképpen elég emberközelphez hozott Hegyesi Mártonról kialakított képünkhöz, most már kiegészítésképpen csak a száraz életrajzi adatok hiányoznak. Ide sorolom ezeket is:

A Bihar megyei Nagyabajomban született 1846. július 10-én. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd 1859-től a

debreceni kollégiumot látogatja, ahonnan 1863-ban gyalogszerrel Lengyelországba megy, ahol beállt a magyar–lengyel légióba. Részt vett a gerillaharcokban. A moldvai határnál való elfogatása után Debrecenbe toloncolták és bebörtönözték, ahonnan sok viszontagság után szabadul. A középiskola befejezése után 1867-ben az előkelő Beöthy Andor házához került, Beöthy László későbbi bihari főispán mellé nevelőnek. Eperjesen magánúton jogot végzett, 1870-ben tette le vizsgáját. Ezek után Budapesten patvarista, **Peskó Medárd** irodájában 1873-ig, ekkor Nagyváradra költözött és megnyitotta ügyvédi irodáját a Sztaroveczky-házban. Országos ügyvédi hírnévre tett szert, különösen a kriminalisztikában jeleskedett. 1875-ben a bárándi kerület országgyűlési képviselőnek választotta, két ciklusban képviselte a 48-as programot. 1879-től a református egyházmegye ügyészi tisztét látta el. 1881-ben visszavonult a politikai élettől. Ezután a történetírásnak, a közéletnek és egyháza ügyeinek szentelte életét. 1881-ben a Biharmegyei Lapok szerkesztője. A Bihar Megyei Régészeti és Történelmi Egylet titkáráként szerkesztette az egylet 1885–1886. és 1887–1888. évi évkönyvét. 1886-tól az egyházmegye világi tanácsbírájává választották. 1888-tól a Bihari Kárpát Egyesület vezetőségi tagja, 1892-től a Vasvári Kör tiszteletbeli tagja, a Történelmi lapok munkatársa. 1899–1904-ig a nagyváradi Szabadság felelős szerkesztője.

A napilapokban, időszaki kiadványokban, szakfolyóiratokban közölt cikkeinek, könyvismertetőinek, beszámolóinak és tanulmányainak listáját nem állította össze még senki. Ezek közül megemlítjük a háromszéki önvédelmi harcról, az első honvédvadászezredről, a 123. zászlóaljról, **Gál Sándor** ezredes futárjáról, **Sántha Lászlóról**, **Bem hada** és általában az erdélyi magyar forradalmi sereg létszámáról és természetesen a **Vasvárról** közölt cikkei

Kiadott munkái: *12 ellenröpirat* (1881); *Istóczy-ellenes vádirat; Bihar vármegye 1848–49-ben* (1885); *Belényes és vidéke* (1889), *Hentaller Lajos: Görgey mint politikus című munkájának bírálata* (1890), *Élesd vidéke és Belényes táji területek*. (1890); *1862 kilométer utazás* (1890); *A Máriássy-*

zászlóalj 1848–49-ben (1891); *Újabb adatok Vasvári Pál halálához* (1893); *Az 1848/49-iki harmadik honvédszászlóalj története* (1898), *Segesvár. Világos. Haynau* (1899).

Példás családi életet élt. Első felesége Sztaroveccky Júlia korán meghalt. Második felesége a nagynevű bihari Beöthy-család sarja, Beöthy Eszter lett. Gyermekük: Pál, Katalin, Anna, Sándor, Erzsébet, István.

1907. március 14-én hunyt el Nagyváradon. A Korona utcai házából kísérték az olasz temetőbe. Márvány obeliszkjére, szerénységére jellemzően, ezt az egyszerű feliratot vésték:

HEGYESI MÁRTON

ÜGYVÉD

élt 61 évet

Meghalt

1907 március 14-én

Béke poraira!

Azonban sírját ma hiába keresnénk. 1972-ben a hatalom, ismert okokból az Olasz temetőt bezárta, minekután az folyamatos pusztulásnak indult. A Rogériusz negyed tömbházai számára és 89-es rendszerváltás után három templom építésére is kanyarítottak le belőle területeket. A városrendezés útszélesítés ürügyén 1996-ban levágott a temetőből egy 4, 5 m széles sávot. Itt nyugszik valahol jeltelenül az aszfalt alatt **Hegyesi Márton** is, a sors iróniájából hasonlóan, az általa kutatott és a tó tükre alatt nyugvó Vasvári-katonához. A sírkő fényképe még megvan, **Méder Árpád**, nagyvárad EKE tagtársunk előrelátásának köszönhetően, aki a 80-as években lefényképezte. Átadom a Vasvári-emlékszoba részére. Ugyanilyen meggondolásból, hiszen a Házsongárd régi magyar sírkövei is szemmel láthatóan fogynak, lefényképeztem én is **Szabó Sámuel**, 48-as honvéd, a Vasvári Kör elnökének sírkövét. Mentsük, ami még menthető.

Valamelyest újra előtérbe került **Hegyesi Márton** csaknem elfelejtett neve, mikor a 150 éves évfordulóra, legjelentősebb munkája újra, tulajdonképpen javított kiadásra került. Ekkor,

1999-ben **Tavaszi Hajnal** kezdeményezésére és gondozásában a Királyhágómelléki Református egyházkerület kiadásában, újra a nagyközönség kezébe kerülhetett a **Bihar vármegye 1848–49-ben**. Ezt követte 2000-ben egy debreceni kiadás dr. **Ruszoly József** gondozásában. Az 1999-es kiadás utószavában, dr. **Demény Lajos** méltatja **Hegyesi Márton** munkáját, felhívja a figyelmet a további kutatásra, **Hegyesi Márton** számba nem vett cikkei, hagyatéka feldolgozásának szükségességére. Ez a hagyaték, gazdag könyvtára, hosszú hányattatás után, Kiskunfélegyházára telepedett leánya, dr. **Puskás Béláné, Hegyesi Katalin** révén 1952-ben letétként, majd 1957-től a Kiskun Múzeum tulajdonába került. A Hegyesi Márton Emlékkönyvtárban 2005 mű, 56 időszaki kiadvány található. Közülük 390 mű, a szabadságharcról magyar, német, angol, francia, orosz, román és horvát nyelven írt, 1907 előtt megjelent munka.

Halálának 100. évfordulója alkalmából eddig tudtommal csak a **Dukrét Géza** elnöklete alatt működő Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság emlékezett meg **Hegyesi Mártonról** 2007. március 17-i emlékülésén, valamint április 14-i honismereti találkozásán, ahol **Kordics Imre** helytörténész olvasta fel megemlékező írását.

Zárom soraimat azzal a gondolattal, hogy talán időszerű volna annak mérlegelése, ez kapcsolódna a Vasvári- és a Rákóczi-csapat emlékezetéhez is, hogy Körösfőn állítsunk méltó emléket, egy kopjafát, vagy egy emléktáblát **Hegyesi Márton** emlékére.

Fazekas Lóránd

EGY PETŐFI-SZOBOR ÚJJÁSZÜLETÉSE

2003 őszén, egyik könyvtári bűvárkodásom alkalmával a Heti Szemle című politikai és társadalmi hetilap 1902. május 18. számában egy felhívást olvastam el, mely az erdődi várhoz szervezendő kirándulásra hívta fel Szatmár irodalom pártoló közönségét. Az eseményre a következő hétvégi Petőfi ünnepség keretében került sor. Szombaton, május 24-én a színházban bensőséges ünnepséget tartottak a költő tiszteletére, melyre Budapestről Torday Grail Erzsébet (született 1862-ben Tordán, tanítói képesítést nyerve Nagyváradra kerül, majd feladja állását, irodalmi előadó és Petőfi-kutató lesz.) előadóművészt hívták meg, másnap Petőfi szatmári szállásadójának és költő barátjának, Pap Endrének egykori Eötvös utcai házán emléktáblát helyeztek el, ahol a Petőfi Társaság részéről dr. Korda Pál mondott ünnepi beszédet. Ezt követően különvonat indult a kirándulókkal Erdődre, melyről a Heti Szemle május 28. száma a következőképpen számolt be:

„Pontban I órákor d. u. külön vonaton indult egy lelkes társaság,

Restaurálás előtt...

... és után

élén Torday G. Erzsébettel és Koroda Pállal, hogy megtekintsék az erdői várban azokat a kedves helyeket, melyeket Petőfi emléke halhatatlanná tett.

A Petőfi toronyban a költő szobra mellett a nagy költő több dalát énekelték el a jelen voltak, majd dr. Fechtel János egy magasan szárnyaló beszédben méltatta Torday Erzsébet művészetét. A művésznő meghatott hangon mondott köszönetet a nem várt ovációért, majd felkérésre ez után mély érzéssel, üde, csengő hangon, mesteri színezéssel és mégis természetességgel elszavalta Petőfi egyik örökbecsű költeményét.”

Ez az egykori hír indította el bennem azt a gondolatot, hogy vajon mi is lett a sorsa az eltelt száz év alatt ennek a szobornak? Vajon meg van-e? S ha igen, hol lappanghat vagy egyáltalán tudnak-e még róla? Ilyen kérdések kavartak bennem. Érdeklődéseimre erdői ismerőseim egytől egyig nemleges választ adtak, mígnem egyszer Mellau Magda egyetemi kolléganőmmel futottam össze, akit, mint tősgyökeres erdődit, szintén arra kértem, nézzen utána, van-e legalább emléke a szobornak a községben. Ő már első kérdésemre megörvendezettő választ adott: még diák korából emlékezett a szoborra, de későbbi sorsáról nem tudott.

2004 tavaszán aztán újabb hírt kaptam tőle, megvan a szobor, igaz siralmas állapotban, de megvan, és aki őrzi szívesen odaadja annak, aki további sorsáról gondoskodik, és ha lehet restauráltatja. A helyi RMDSZ-nek a szobrot már többször említették, felajánlották, de súlyosan sérült lévén, nem vállalták fel rendbetételét.

A szobrot akármilyen állapotban van is, meg kell menteni – született meg bennem az elhatározás. Ekkor a szatmári Identitás Alapítványhoz fordultam segítségért, ahol Varga Attila parlamenti képviselő, az alapítvány létrehozója támogatásáról biztosított. Az ő segítségével Szatmárra hoztuk a négy darabba tört és hat helyen hiányos szobormaradványt.

A szobor 1902 előtti élete még eddig ismeretlen. Nem tudjuk, ki alkotta, ki rendelte, mikor helyezték el a várban. A vár 1920-ig

volt lakott. Valószínű a szobrot ekkor vitték át a Szatmári Irgalmas Nővérek erdői zárdájának udvarán lévő Boldogasszony kápolnába, majd a zárda épületébe került. 1948. augusztus 20-án a rendet feloszlatták, az épületet pedig az iskolának adták át. A szobor továbbra is az épületben maradt, gondoljuk a tanulók figyelmetlensége miatt, többször feldúlhatott, s mivel anyaga mészke,

sérüléseket szenvedett, ezért 1976–77 körül kitették az udvar hátsó részére. Az ajakon és az orron ekkor már egy régebbi restaurálás nyomai voltak kivehetők.

A szeméten hanyódozó szobrot Balogh András fiatalember társaival megmentés céljából hazavitte, s félve a rendszer nemzetiségellenes politikájától egy melléképület padlásán helyezte el. 1990 telén az épületben tűz ütött ki, s ekkor a szobrot ledobták, mely több darabba tört. A továbbiakban az udvar egy árnyékos, fák alatti részén őrizték, ahol a kőre zuzmó, moha telepedett. Ilyen állapotban találtuk, amikor Szatmárra hozatal céljából érte mentünk. Egyes földbe süllyedt darabjait csákánnyal kellett kiemeljük. A megtisztított torzó 2005 őszétől 2006 nyaráig egy udvaron várta jobb sorsát, amikor is Volosin György, a Partiumi Kft. sírköves műhelyének tulajdonosa felvállalta a szobor restaurálását, melyet pár hónap alatt sikeresen el is végzett. Az Identitással közösen elhatározva, a szobrot a Szatmár-Németi Református Egyház gyülekezeti termének ajánlottuk fel, melyet Nt. Sipos Miklós esperes szívesen el is fogadott, sőt a talapzatot ő maga készítette el. Az Ady Endre Társaság szervezésében a szobor ünnepélyes leleplezésére 2006. október 2-án került sor.

Csanádi János

DR. BALOGH ERNŐ EMLÉKEZETE

Egy szertesugárzó erdélyi tanítócsalád

A közelmúlt emléktábla-avató ünnepsége kínálta a lehetőséget és biztatott dr. Balogh Ernő jeles erdélyi geológus és barlangász, tájfotós, kiváló pedagógus családfájának vizsgálatára. A szálak Erdőhegyre vezetnek, itt talált hajdan táptalajra a gyökér, a hajtás itt szökkent szárba és az erdőháti-körösközi laposságából innen terebélyesedett óriássá az erdélyi hegyek ormán.

Az apa, nagypapa, dédapa, Balogh József kántortanító 1875-ben telepedik le Erdőhegyen és alapít családot, feleségül véve a helyi paraszt-polgári Tósér Terézt. Patóh Károly tiszteletes örömmel fogadja az öblös hangú, lelkesen buzgólkodó „nemzet napszámosát”, annál is inkább, mivel az előző tanító, Köröszy János a falu jegyzője lett. A költői tehetségű Balogh Józsefben az új tiszteletes, Csiha Márton is szövetségesre lel, a református presbitérium és a hívek támogatásával együtt munkálkodnak az aradi Dangl Antal-féle új orgona felszereléséért. A 110 évvel ezelőtt, 1897-ben felszentelt orgonát először Balogh József szólaltatja meg a nyilvánosság előtt a hívek áhítatos örömeire.

Nagy tisztelet övezi lírai hangvétellű temetési búcsúztatóiért is. Különösen megható az 1882. október 17-én elmondott Búcsúhangja, egy, a saját gyermekével, Balogh Ernővel azonos korú kisfiú temetésén.

*Hervadt fehér piciny rózsza,
Meggzabadult angyal!
Összejöttünk megsiratni
Zokogó bánattal.*

*Kimúlásod a száanalom
Síró képét adta...
Óh, folyj érte szemeinknek
Sebes könnyatakjá!*

-----
*Óh, szánjad az édesanyát,
Ki búját kesergi,
Lelke, szíve édes üdvét
A sírba temeti.*

A köztiszteletnek örvendő rektor- és kántortanító négy évtizedes szolgálati idején az erdőhegyiek százait, talán ezreit neveli-oktatja. A példás családapa óriási áldozatok árán hét gyermeket nevel fel: az öt fiúval egyetemet, a két leánnyal középfokú iskolát végeztet. Az első, Gyula református papként bejárja fél Európát és Amerikát, ahol több magyar szórványgyülekezetet is alapít, magyarul, németül és angolul prédikál, de a szíve hazahúzza, valahol a szemlaki temetőben alussza örök álmát. A harmadik, Károly Kisjenőn ügyvédeskedik, de amikor nem hajlandó felesküdni a hatalomra, távozni kényszerül, családjától elszakítva Budapesten hal meg. Sándor közgazdasági végzettséggel egy Arad közeli nagybirtokon dolgozik gazdaszisztként. A poétai hajlamú Lajos (Lajkó), a művelt csapongó három-négy egyetemen is jár, de egyiket sem fejezi be, Budapesten magányosan, elhagyottan távozik az élők sorából. A két leány itthon marad Kisjenőn: Ilonka kiváló tisztviselő, Irma a háztartás, sőt a gazdálkodás gondjait is magára vállalja.

A második testvér, Ernő az apa keze alól kikerülve Nagyszalontán folytatja tanulmányait, majd Debrecenben érettségizik. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem földrajz-természettudomány szakán szerez diplomát és doktorátust. A tudósi kutatómunkára hajlamos ifjút tanársegédként maga mellett tartja az európai hírű Szádeczky-Kardoss Gyula, aki az ásvány- és földtani tanszék vezetője. 1907-ben vele járja be Balogh Ernő magyar és román hallgatók társaságában a Déli-

Kárpátok román és északi magyar oldalát. Szádeczky-Kardoss Gyula számtalan nemzetközi kongresszuson képviseli hazáját, az első világháború után Erdélyben, mint a Román Földtani Intézet főgeológusa dolgozik tovább.

Az ifjú tudósjelölt, dr. Balogh Ernő baráti köréhez olyan fiatal tudósok tartoznak, mint Szentpétery Zsigmond, Xántus János vagy Papp Simon, aki a nagy sikerű erdélyi földgáz kutatás egyik részvevője és a magyarországi kőolajbányászat megteremtője, nemzetközi hírű elismert tekintély.

Az első világháború pokla félbeszakítja Balogh Ernő tudósi pályáját. Az uráli (orenburgi) fogolytáborból szökve, kaftános zsidónak öltözve viszontagságos körülmények között, tízezer kilométert gyalogolva ér haza. Nem torpan meg akkor sem, amikor menekülő fogolytársai sorra elhullnak mellőle a kíméletlen orosz télben. A családban szállóigévé vált akkori önbiztató jelszava: – Balogh, ezt neked nem szabad! Tudja, hogy várja a szülőháza, a tudomány, a család. Ez a hűség acélozza meg kitartását.

Itthon húsz éven át nem kap egyetemi tanári állást. Nem számít, középiskolai tanárként áll helyt Gyergyószentmiklóson, majd a kolozsvári Katolikus Leánygimnáziumban, a Mariánumban, melynek református létére igazgatója. Nincs megtorpanás a tudományos kutatómunkában, sem a közéleti szerepvállalásban. Rendkívüli energiával kutatja Erdély földtani kincseit. Kimagasló eredményeket ér el a barlangok ásványainak kutatásában. Számos erdélyi barlang tudományos feltárása és feldolgozása fűződik a nevéhez: a meziádi Czárán-barlang, a Komárniki-barlang, a bánáti Szarvas-barlang. Kutatja a Szolcsvai búvópatak barlangját, a Popováci, a Pojarul Poliței és a Radnaborberek barlangokat, tanulmányozza a Szkerisórai jegesbarlangot is.

Dr. Balogh Ernő azonban nemcsak a földtudományokban és barlangkutatásban alkotott nagyot, hanem a húszas évek második felétől a fényképészetben is. Nagy jelentőségűek dokumentum értékű természetfotói, valamint néprajzi és történeti felvételei is, amelyeket nagyméretű üveglemezes

fényképezőgéppel terepmunkája során, iskolai vagy EKE-kirándulások alkalmával, számos esetben kifejezetten fényképező útjain készített két-három segítőtárs kíséretében.

Tudományos, közéleti és pedagógiai tevékenysége szorosan összefonódik, egymást kiegészíti: 1936–46 között az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum Egyesület természettudományi szakosztályának titkára, majd elnöke; 1937–46 között az 1891-ben alapított Erdélyi Kárpát Egyesület elnöke; 1941-ben az Erdély című honismereti folyóirat szerkesztője; 1940-től a Kolozsvári Tudományegyetem geológiai tanszékének professzora; 1944–45-ben a Bolyai Tudományegyetem egyik alapítója, a természettudományi tanszék dékánja.

Körülbelül 300 tanulmány és szakkikk szerzője. **Cseppkővilág** (1969) című kötete barlangkutatásainak eredményeit összegzi, a 2002-ben napvilágot látott **Régi erdélyi fotográfiák** című fotóalbuma, Magyar Gábor szerkesztésében 37 jellemző felvételét tartalmazza.

A Bolyai Egyetem erőszakos egyesítésekor, 1959-ben őt is nyugdíjazzák, 10 év múlva, 1969. július 11-én bekövetkezett halála a 20. századi erdélyi tudományosság nagy vesztesége. A Házsongárd északkeleti szögletében alussza örök álmát.

Születésének 110. évfordulóján 1992-ben az Erdélyi Gyopár emlékezik a geológia jeles professzorára, a tudós karsztológusra, az EKE néhai elnökére. Halálának 30. évfordulóján, 1999-ben Kolozsváron tudományos ülésszak méltatja életművét. Születésének 120. évfordulóján, 2002-ben indul hódító körútjára Balogh Ernő tájfotó gyűjteményének egy töredéke. És most, 2007-ben, születésének 125. évfordulóján Erdőhegy-Kisjenő művészi márványtáblával (a plakett Hunyadi László marosvásárhelyi szobrász alkotása) állít méltó emléket tudós fiának.

* * *

Az erdőhegyi származású Balogh tanító család kisugárzásának fénye azonban nemcsak visszafelé világít. A maiak is szerény büszkeséggel tekintenek a nagy elődökre, és

jó érzéssel nyugtázzák, hogy a szülőfalu is igyekszik számon tartani övéit. Ennek beszédes bizonyítéka az emléktábla-avatás és az irodalmi műsor, amelyen részt vett a család tíz közeli tagja és az erdőhegyi rokonság (Tóserék, Molnárok, Pákfiak és Bírók) nagy része is, valamint számos meghívott közéleti, egyházi, tudományos és kulturális személyiség.

Sajnos, ma már nem jöhetett el dr. Balogh Ernő szintén Ernő nevű fia, a kiváló marosvásárhelyi urológus, aki távozott az élők sorából. (Megjegyzés: a forradalom utáni téeszromboláskor még együtt hajkurásztuk az örökölt borjút a kisjenői istállóknál.)

A rendezvényt megtisztelte jelenlétével a 77 éves unokaöcs, Balogh Zoltán nyugalmazott biológia-kémia tanár (Balogh Károly fia), aki valamikor szintén az erdőhegyi iskolába járt, az 1950-es évek elején Románia férfi tornász bajnoka, az 1952-es Helsink-i Olimpián a román tornászválogatott tagja. Feleségével, Éva asszonnyal – mindkettő Balogh Ernő-tanítvány a Bolyai Tudományegyetemen. Ők is részt vettek az 1948-ban megszüntetett Erdélyi Kárpát Egyesület forradalom utáni újraalapításán, Gyergyószárhegyen 1991-ben.

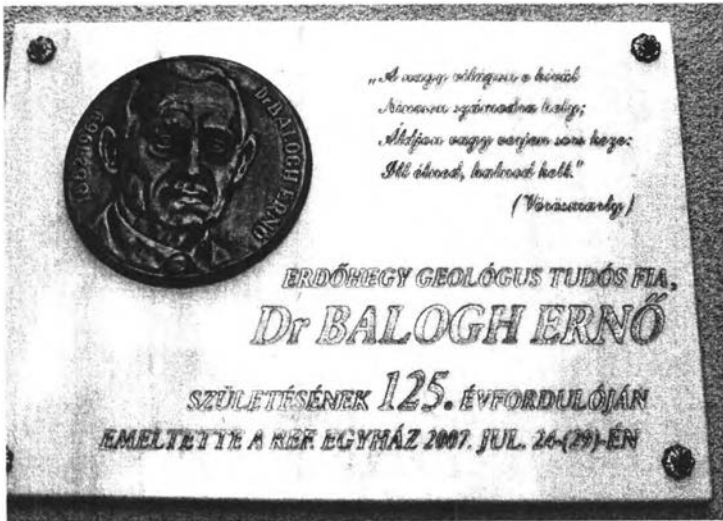
Itt volt családostul a két Balogh Ernő unoka: ifj. dr. Balogh Ernő budapesti belgyógyász, aki nagyapja természetimádatát örököelve, maga is több hegymászó expedícióban vett részt, többek között a világ legmagasabb hegyén, a Himalájában is, mint magyar és román expedíciók orvosa. Jelen volt a Jász-kiséri Művelődési Központ igazgatója, Balogh György, a kisebbik unoka is, aki oly megható szeretettel beszélt a tudós nagyapáról az MTV Kárpát Expressz műsorában. Nem csekély humorérzékkel elevenítette fel a tudósi szórakozottságról ismert nagyapa alakját. Egy alkalommal a botanikus kerti tónál magyarázott növendékeinek, egyik kezében egy elfogott béka, másik kezében a zsebórája. A tevékenység végén a béka a zsebbe, az óra a tóba... a növendékek nem kis derűtségére. A család ma is őrzi a kihalászott órát.

Mindkét unoka hangsúlyozza, hogy a nagyapa már gyerekkorukban is arra buzdította őket, hogy az életben semmi

körülmények között sem szabad félni. Számtalan esetben éjszakai vihar idején félelem nélkül számolgatták együtt a szabadban csapkodó villámokat.

A családdal együtt vendégünk volt Budapestről Magyar Gábor, nyugalmazott geológus is, akinek élményszerű magyarázatai alföld-közelbe hozták a Balogh Ernő bejárta varázslatos erdélyi tájakat.

Gyönyörű volt együtt lenni és érezni a nagy család össze- és megtartó erejét.

Dukrét Géza

SZÁZÉVES A RÉVI CSEPPKŐBARLANG

A révi Zichy-barlang felfedezésének és feltárásának története

Földrajzi szempontból a Sebes-Körös szorosán a Sebesvár (Bologa) és Rév közötti kb. 48 km hosszú szűk völgyet értjük, amely átvágja a Nyugati-Szigethegység északi részét, s egyben határt képez északon a Meszes- és Réz-hegység, délen a Vlegyásza és a Királyerdő hegységek között.

A Bánffyhunyadi-medencét elhagyva, ahol a Sebes-Körös puha márna rétegeken halad át, hirtelen megváltozik a kőzetminőség, s egyből kemény kristályos kőzeteket kell átvágnon. Ezért Sebesvár és Kissebes (Poieni) között, egy 3 km-es szakaszon, kialakítja első szorosát. Majd több hasonló rövid szoros-szakaszok és eróziós medencék váltják egymást: Kissebes és Csúcsa között, Feketető (Negreni) és Király-hágó (Bucea) között. Király-hágó után a folyó mészkőrétegekbe hatol, és innétől kezdve a völgy kihangsúlyozottabban szurdokvölgy. Növekszik a függőleges tagoltság, megjelennek a karsztjelenségek. A mellékfolyók, mint a Jád, Ókrök, Barátka, Misid, mind szurdokvölgyekkel csatlakoznak a Sebes-Körös szorosához. Csodálatosan festői vidék. Bánlaka (Bălnaca) és Sonkolyos (Șuncuiș) között újra vad szurdokban kanyarog a folyó, melynek baloldalán, közel Sonkolyoshoz, találjuk a híres Szelek-barlangját. Sonkolyos és Rév között fekszik az az 5 km-es szurdokvölgy, amely szépségénél és turisztikai jelentőségénél fogva úgy ment be a köztudatba, mintha ez lenne a Sebes-Körös szorosa. Ez a Révi-szoros. A folyó itt átvág egy mészkő antiklinálist. A Királyerdő mészkőve a felső jurában alakult ki, ún. tithon korallmészkő. Kora kb. 150 millió év. Az Ós-Körös a pliocén végén kezdte bevágni magát, de eróziós munkáját ma is végzi a szoros mélyén.

A szoros keletkezését tekintve több elmélet született:

a. epigenetikus, vagyis a völgyképződés a mainál jóval magasabb szinten, az ellenállóbb kőzetet is fedő, puha kőzettakaróban indult meg. Majd azt átvágva, az alatta levő keményebb kőzetbe mélyítette völgyét.

b. hátráló erózióval lefejezte a gerinc túlsó oldalának vizét.

c. barlangbeszakadás által. A leginkább elfogadott az első elmélet.

A környéken megtaláljuk a karszt minden formáját: számtalan barlangot, a felszínen dolinákat vagy töbröket. Egy-egy eldugult dolinát víz tölti ki, pl. az Öreg-tó, melynek vizét már beborította a sás és a káka. Zombolyok, ördögszántás (karrmező), biogén karsztformák mellett visz el a kirándulók útja.

Az első, aki a Révi-szoros szépségeiben gyönyörködött, az ősember volt. Eszközeit, temetkezéseinek maradványait a bal parti Két püspök sziklagerincében egymás felett következő Pince-, Kecske- és Devence-barlangokban, valamint a szoros jobb oldalán levő Kétszemű-szikla alján, a Tündérvár barlangjában végzett ásások hozták felszínre. Az ember számára járhatatlan volt ez a völgy, ezért alakult ki a Király-hágón át vezető út, amely már a rómaiak idejében összekötötte Aquincumot (Budát) Napocaval (Kolozsvárral). A középkorban a Sebes-Körösön tutajok szállították a sót és a fát Erdélyből Várad, majd Buda felé. Ennek ellenőrzésére épült még a 13. században a sóvám, egy őrtorony, az ún. Tündérvár. Ez egy sziklafalba épült erős torony, melyhez a sziklába vájt lépcsőkön lehet feljutni. Ablakaiból jól látható a szoros. A vámként elszedett árut a mellette levő barlang száraz, széles szájánál tárolták. A 19. században főleg a kalotaszegiek szállítottak tutajon nagymennyiségű deszkát és zindelyt, Váradra.

Az 1800-as évektől kezdve a völgy szépségeinek megtekintésére tutajos kirándulásokat szerveztek. Ezt igazolja Bonyhai József Tájéleirat utazási naplóból című írása, amely 1856-ban jelent meg a Vasárnapi Újságban. Hat tutajon, férfiak és nők, a csarnóházi völgyből indultak. Leírja a Révi-szorosot a Tündérvárral, a vízesésről pedig így ír: „kiálló, kopasz, barna

szirtek, gyors zuhatagok által szedelve keresztül.” Hunfalvy János Magyarország természeti viszonyainak leírása című munkája II. kötetében, 1864-ben így ír a Zichy-barlang vízeséséről: „Rév fölött a Körösnél nagyszerű mésztuff telepet találunk. Ott t.i. az üreges, völgyelées mészkőtömeg fokozataiból erős vízforrások fakadnak, melyek szép zuhatagokban a Körös felé rohannak. Az említett mésztuff azon vízesésekből csapódik le.” Ez lehetett a barlangi patak első tudományos színvonalú leírása. Vagyis abban az időben még a barlangból kifolyó víz szétterült azon a 12 m vastag mésztufa teraszon, amely a barlang előterében rakódott le. Később egy mederbe terelték őket, s ezen a teraszon épült a menedékház.

A Révi-szoros szépségeit a Nagyvárad – Kolozsvár között 1870. szeptember 7-én megnyílt vasútvonal tárta fel a közönség előtt. A vonat ablakából több mint 30 éven át gyönyörködtek a táj szépségében, a Körösbe alázuhanó vízesésben, anélkül, hogy valakinek is eszébe jusson közelebről is megnézni. Az 1900-as évek elején az osztrák származású Handl Károly (Karl Handl) pályafelügyelő és Veress István révi lelkipásztor bejárták és felkutatták a Révi-szorost. 1903-ban írtak az Erdélyi Kárpát Egyesület /EKE/ főtítkárnak, Radnóti Dezsőnek, hogy az egyesület terjessze ki működését Révre. Ennek eredményeként Czárán Gyula elkészítette a Körös bal partján, Rév és Sonkolyos között azt a turista utat, melyet róla neveztek el, s amely ma is jól járható. A turista út felavatására 1903. május 1-jén került sor.

Handl Károly és Veress István többször meglátogatták a vízesést. Egyik alkalommal Handl elmondta, hogy megfigyelte, ott ahol a bővizű patak előtör a hegyből, szárazság alkalmával, amikor lesüllyed a víz szintje, felette kis nyílás keletkezik, melyen keresztül denevérek repkednek ki és be. Azt is megfigyelte, hogy a Tízfalusi-barlang patakjába hullott szalmatörmelék egyszer a révi vízesésnél jött ki. Egy nap vadászpuskával belőtt a nyíláson, s hatalmas dörgő visszhang keletkezett, melyből barlang létezéséről következtetett.

Értesítették erről Czárán Gyulát, aki 1903. november 10-én robbantásokkal feltárta az új barlangot. Egy sziklafal leomlásával „...előtűnt a nagyszabású barlang, amelynek üregébe meghatott léptekkel léptünk be, abban a tudatban, hogy itt még emberi lény nem járt sohasem” – írta emlékezéseiben Veress István. Megindult a barlang feltárása: 1905-ig eljutnak a Pokolig. Az Erdély című folyóirat 1905. évfolyamának 1–2. számában írta le először a barlangot részletesen, kalauz-szerűen, Czárán Gyula. Ebből különlenyomat is készült, A révi Zichy-barlang címen.

Az 1905. év nagyjelentőségű a barlang és a Révi-szoros történetében. Március 5-én megalakult az EKE Révi Osztálya, elnöknek ifj. gróf Zichy Ödönt, ügyvezető elnöknek dr. Veress István lelkipásztort, barlang-gondnoknak Handl Károlyt választották meg. Gr. Zichy Ödön, az EKE kérésére, a barlang nyílása mellé egy menedékházat, majd egy emeletes szállót építtetett az egyesületnek. Ez a barlang látogatottságát nagyon növelte. Az EKE, nagy pártfogoltja tiszteletére a barlangot Zichy-barlangnak nevezte el. A Zichy-barlang ünnepélyes felavatása az 1905. évi közgyűlésen volt, augusztus 27-én. Az avató beszédet dr. Veress István tartotta. Az EKE még ebben az évben megépíttette a hidat a barlang mellett a Sebes-Körösön. A következő évben a Zichy-barlang vasúti megállót kapott, mely mellé egy 200 személyt befogadó várócsarnok épült.

1906. január 5-én Czárán Gyula, a Révi-szoros, a Bihari-havasok nagy feltárója, elköltözött az élők sorából. Január végén elhelyezik Révről Veress Istvánt. Így Handl Károly egyedül dolgozott tovább a barlang feltárásán. 1907-ben újabb 600 méterrel nőtt a barlang bejárható része. A közönség számára járható Barlangrészlet térképét Monoky Gyula MÁV-mérnök készítette el, amely megjelent az Erdély 1907. évi 3–4. számában. 1911-ben az EKE képeslapokat hoz forgalomba. 1912-ben javításokat végeztek a barlang berendezésében, s megnyitottak egy újabb 200 méteres barlangszakaszt. 4 km új turista utat építettek a környéken, új kilátópontokkal.

Az első világháború nagy visszaesést jelentett, majd 1918-ban felelőtlen elemek romboltak a barlangban, a menedékházban

és szállóépületben. Az EKÉ-t kiszorították e munkaterületéről, a barlang, a menedékház és a szálló magántulajdonba került.

1940. november 24-én újra alakult az EKE Révi Osztálya, melynek elnöke Kulcsár Andor református lelkész lett. 1941. április 27-én az EKE ünnepélyes keretek között átveszi a régi munkaterületét, a Zichy-barlangot, a menedékházat és szállót. Újjáépítik a régi hidakat, lépcsőket a barlangban, rendbe hozzák a szobákat, berendezik a közös hálót, elkészítik az útjelzéseket. Mivel 1941 szeptemberében a Körös áradása elviszi a hidat, 1942-ben új hidat építenek, melynek felavatása augusztus 16-án volt. 1942. szeptemberében dr. Kessler Hubert, az aggteleki cseppkőbarlang igazgatója, túljutott a szifonon, feltárva újabb szakaszt. 1943. október 16–17-én rendezett Mátyás-túra alkalmával emléktáblát helyeztek el a barlang feltárásának 40. évfordulóján.

A második világháború utáni években a barlang többet volt gazdátlan, az egyik épület beázott, tönkrement, lebontották, s helyébe a környezetébe nem illő épületet emeltek. 1965-ben a régi fahidak, lépcsők helyébe vasbeton hidakat, lépcsőket építettek. Ugyanakkor megépítették a Körösön is a vasbeton hidat, amely jól illeszkedik a környezetbe. 1969. május 1-jére a barlangot villamosították. De egy pár év múlva a nedvesség hatására a vezetékek tönkrementek, s a későbbiek folyamán már senki nem törődött vele. Később teljesen szétromboltak benne mindent, még a külső ajtót is leszakították.

1993. július 31-én újraalakult az EKE révi csoportja. Elnöke Juhász Viktor ny. tanár, alelnöke Boros József Attila református lelkész, titkár Mérai László alpolgármester lett. Augusztus 5–8. között Réven tartotta az EKE Országos Vándortáborát, mely alkalommal rendbetették és megkoszorúzták Handl Károly sírját, s új emléktáblát avattak a barlang bejáratánál Handl Károly. Czárán Gyula, Veress István emlékére, a barlang feltárásának 90. évfordulója alkalmával. 1998. október 25-én, több mint 100 résztvevővel, megünnepeltük a barlang felfedezésének 95. évfordulóját: Váradról 65-en, Kolozsvárról 20-an, Budapestről 16-an és sokan Révről. Dukrét Géza

beszámolt arról, hogy 1998-ban az EKE hivatalosan visszakapta munkaterületét a Bihar Megyei Tanács mellett működő bizottságtól, s arról, hogy az évforduló tiszteletére sikerült kitakarítani és újrafesteni a jelzéseket 80 km turistaösvényen. 2003-ban, a barlang feltárásának századik évfordulója alkalmával, emléktáblát avattak Handl Károly tiszteletére, lakóházának falán. 2004 tavaszán elhunyt Rév nagy szülőtte, Juhász Viktor ny. tanár, helytörténész, a vidék legnagyobb környezetvédője.

S ma, amikor a barlang hivatalos megnyitásának 100. évfordulóját ünnepeljük, örömmel vesszük tudomásul, hogy a Körösvidéki Múzeum újra villamosította a barlangot, s megkezdik a pallók és lépcsők felújítását. Reméljük, a barlang ezután nem marad gazda nélkül.

**Boros J. Attila tiszteletes, Cosma Dorel, Rév polgármestere,
Hasas János, Dukrét Géza és Juhászné Orth Ibolya**

Dánielisz Endre

A SZALONTAI ÜNNEPSÉGSOROZAT UTÓREZGÉSE

Nagyszalonta nemcsak arról nevezetes, hogy Arany János szülőföldje és a 20. században három Kossuth-díjast adott a magyar szellemi életnek, hanem arról is, hogy Románia egyetlen hajdúvárosa. Az alapító oklevelet Bocskai István fejedelem 1606-ban bocsátotta ki, amelyben – hadi szolgálataikat meghálálandó – kollektív nemesi kiváltságot biztosított letelepített háromszáz hajdújának.

Mivel az osztrák abszolutizmus nem ismerte el az erdélyi fejedelmek adományozta kiváltságokat, e fontos okmány kibocsátásának centenáriumának és bicentenáriumának évfordulójáról az utódok meg nem emlékezhetek.

Az újabb száz év során Bécs sorozatos veszteségeket szenvedett, s ennek nyomán megszületett a kiegyezés. További következménye: Magyarország a polgárosulás útjára lépett, aminek további eredménye a politikai pártol, kulturális egyesületek alakulása. Többségük a magyar nemzeti öntudat erősítését tűzte zászlajára. Ennek tudható be, hogy 1906. június 3-án az alapítás 300. évfordulójáról méltóképpen emlékeztek meg. A centenáriumi lelkesedés napjainkig a közösséget szolgáló eredménye a Székely László tervezte, kimagaslóan szép városháza, gyönyörködünk az Éder Gyula megfestett, egész alakos Bocskai képmásban, és haszonnal lapozzuk a Nagyszalonta 1606–1906 című várostörténetet.

A városalapítás 400. évfordulójának közeledtével fölvetődött e monográfia újranyomtatásának a gondolata. A szaktudományban jártasak ezt a megoldást azzal az indokkal ellenezték, hogy a közben elröppent évszázad során a kutatók új adatokra bukkantak, amelyek helyenként ellentmondanak a korábbiaknak. A reprint ötletének elvetését továbbá ama tény is támogatta, hogy a e sorok papírra vetője az utóbbi másfél évtized során a hajdúváros múltjának több vetületét tíz önálló kötetben már közre bocsátotta.

A Török László polgármester irányította rendezőbizottság megfelelő időben összeállította az 1906-os ünneppsorozat teljes tervét, amit azóta rendre meg is valósítottak. Itt csupán a tényközlésre hivatkozom: A Hajdúhét előadássorozta, domborművel ékesített, emléktábla-avatás Bocskai és Lovassy tiszteletére az Arany-palotán; a hajdúalapítást megörökítő szoborkompozíció (Deák Árpád alkotása) az Aradi út bejáratánál, gulyásfőző világrekord, továbbá a lakosság számára változatos szórakozást nyújtó műsor. Természetes, hogy e fősorolásból a jubileumi könyvkiadás terve sem hiányozhat. Az anyagi háttér, a kiadási költségek biztosításának eredményeként (Pro Salonta Alapítvány, Polgármesteri Hivatal, Communitas Alapítvány stb.) erre az ünnepélyes alkalomra nem csupán egy, hanem tizenegy önálló könyvet sikerült az olvasók kezeügyébe helyezni. Tárgyuk szerint öt kötet helytörténet, két néprajz, két helyi és más szerzők versei, egy-egy mese –, illetve grafikai album.

A 400. évforduló utórezgéséhez tartozik ama örvendetes tény, hogy az említett művek közül három erre az évre tevődött át. Erre azért volt szükség, mert dr. Kötő József RMDSZ-es államtitkár közbeléptére a Nevelésügyi Minisztérium 2008 februárjában a kisváros legpatinásabb intézményét „Colegiul Național”, azaz főgimnáziumi rangra emelte, és a helység halhatatlan szülöttéről nevezte el, elébe állítva Arany János mellszobrát, és több milliárdnyi költséggel megújítva, szépítve külsejét. Fölvetődött annak a szüksége, hogy a rangosabbá tett intézmény eddigi története, s a nevét viselő költő életrajz, néhány jellemző műve örökíttessék meg, s adassék a mai nevelők és diákok kezébe. Ennek megírását, szerkesztését alulírott vissza nem utasíthatta, hiszen nyolc éven át e falak között tanult, majd tizenkét éven át itt tanított. A pedagógusok, s a tanítványok nemzetiségi összetételére való tekintettel egy önálló szövegű román, és külön egy magyar nyelvű változat készült el az évfordulós kiadványok összetartozását kifejező fedőlappal.

Záró kötetként tartjuk számon a C. Patócs Júlia szerkesztette, a Nagyszalonta négyszázadik esztendeje című visszatekintést, amely a centenárium eseményeit egyaránt fősorolja, így tanúsítva amaényt, hogy e hajdúváros mai lakói tettekkel fejezték ki eleik iránti elismerésüket, tiszteletüket.

MEGEMLEKEZÉSEK

Juhász Viktor

2004. április 17-én hunyt el Juhász Viktor ny. tanár, aki önzetlen tevékenységével sokat tett közösségünkért, szűkebb pátriájának, Rév magyarságának felemelkedéséért. Állíthatjuk, hogy Ő volt Rév falu mozgatórugója. Nemegyszer egy-emberként sorakozott fel Juhász Viktor tanár úr mögött a falu református közössége és sokszor erejüket felülmúlva fogadták és segítették a különböző rendezvényeket, legyen az saját kezdeményezés, megyei vagy országos rendezvény.

1927. szeptember 4-én született Réven. Elemi iskoláit Réven, a gimnáziumot a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte, ahol 1948-ban érettségizett. Majd a Bolyai Tudományegyetem matematika-fizika szakát elvégezve, visszajött tanítani szülőfalujába. 1953–1959 között a révi általános iskola igazgatója, majd 1959–1987 között a révi általános iskola magyar tagozatának matematika-fizika tanára volt. 1963-ban megkapta a Kiváló tanár kitüntetést. 1987-ben nyugdíjazták, de még négy éven át tovább tanított.

Egész életében a kultúra elkötelezettje volt. Már 1945-ben, még diákkorában megalapította a helyi színjátszó-csoportot, melyet több mint 50 éven keresztül vezetett. Vendégszerepeltek számtalan településen, mind a Partiumban, mind Magyarországon. Nem volt olyan révi magyar család, amelynek leszármazottja ne lett volna tagja ennek a színjátszó-csoportnak. Szintén diákkorában, 1942-ben lett az Erdélyi Kárpát Egyesület tagja, Tulogdy János professzor, akkori osztályfőnöke hatására. Így elkötelezte magát a természet iránti szeretetre és védelmére.

Rév magyar lakossága iránti felelősségének tudatában 1989. december 30-án megalakította az RMDSZ révi szervezetét, melynek hosszú ideig elnöke volt, majd alelnöke.

1993. május 31-én újra alakítottuk a révi EKÉ-t, melynek elnökéül Juhász Viktort választottuk meg. Elnöke és mozgatórugója volt a Révi Osztálynak, egészen haláláig, s így több megyei és országos EKE-rendezvény szervezője lett, hozzájárulva a Révi-szoros természetvédelmi táj megismertetéséhez és védelméhez. Az Ő segítségével szerveztük meg az EKE II. országos vándortáborát 1993. augusztus 6–8 között és emléktáblát avattunk a barlang bejáratánál. Lelkes munkásságának fontosabb eseményei, melyek az Ő javaslatára és vezetésével történtek, a következők voltak: az egykori református temető sarkának megmentése, ahol a Zichy-barlang felfedezője, Handl Károly nyugszik; 1994-ben két emléktábla leleplezése a református templomban az itt szolgált lelképásztorok és Kulcsár Andor lelképásztor emlékére, új síremlék felavatása Márton Gabriella, Ady Endre első váradi szerelmének tiszteletére, bensőséges ünnepély keretében; 1995-ben a révi EKE megalakulásának 90. évfordulójának ünnepe; emléktábla avatása a református templomban a világháborúban elesett hősök tiszteletére; 1996-ban emlékmű avatása az első világháború áldozatainak; 1998-ban a Zichy-barlang felfedezésének 95. évfordulója, több mint száz vendéggel, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának megemlékezése több mint 150 résztvevővel; segítségével szerveztük meg 2001-ben az EKE honismereti táborát; 2003-ban kétnapos rendezvény a Zichy-barlang felfedezésének 100. évfordulóján, emléktábla avatása Handl Károly tiszteletére, hajdani lakóházának falán. És még sorolhatnám tovább.

Rév helytörténetével már a hetvenes évektől foglalkozik. Elsősorban a révi fazekasmesterség érdekelte, felismerve a hagyományos kézműipar jelentőségét

a falu életében. Az 1970-es években jelent meg első tanulmánya a Művelődésben Ipar vagy népművészet címen.

1993-tól, megalapításától tagja a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottságnak. Ettől kezdve alaposabban elmélyült a helytörténeti kutatásban, számos cikke és tanulmánya jelent meg a Partiumban, az Erdélyi Gyopárban, a Reményben, a debreceni Látóhatárban. Megírta Rév monográfiáját, majd összeállította Rév, Erdély sziklakapuja című gyűjteményes kötetét. Helytörténeti és honismereti nevelői munkásságáért 2001-ben megkapta a Fényes Elek-díjat. Utoljára a Révi amatőr színjátszás története című nagylélegzetű munkája befejezésén dolgozott.

Élt 76 évet. Egész életét közössége felemelkedésének szentelte. Egészségét nem kímélve mindent megtett szeretett falujának, annak lakosságának neveléséért, gyarapodásáért. Ezért is kapta meg Rév község díszpolgárának címét. Élete és munkássága mindig példakép marad számunkra. Derűs alakját örökre szívünkbe zártuk.

Tácsi László

2005. szeptember 28-án elhunyt Tácsi László, a nagy tiszteletnek örvendő tanár és közéleti személyiség, egyesületünk megbecsült tagja.

1935. február 11-én született Temesváron. Iskoláit szülővárosában végezte, majd a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Pedagógia-Lélektan Karán nyert diplomát 1957-ben. 1957–62 között a zombolyai középiskola tanára, iskolaigazgató, majd tanfelügyelő. 1962–71 között a temesvári Pedagógiai Tudományos Intézet tudományos kutatója. 1971–91 között ismét tanfelügyelő és a Tanügyi Házának igazgatója. Szervezője és támogatója volt a magyar nyelvű iskoláknak, keményen küzdött az anyanyelvi oktatásért. Számos iskola köszönheti létét gondos, diplomatikus közbenjárásának.

Széles körű társadalmi, karitatív tevékenységet folytatott. 1991–98 között, nyugdíjazásáig a Temes Megyei Fogyatékosok Állami Felügyelőségének főfelügyelője. 1998-tól a temesvári Nyugati Egyetem szociológia-pszichológia tanszékén óraadó tanár. 1992-től a fogyatékosok rehabilitációjával és nevelésével foglalkozó folyóirat, valamint a román–dán humanitárius folyóirat szerkesztőségi tagja volt. Tagja volt a Salvați Copiii, a Casa Speranței és a Hilfe für Kinder segélyszervezetnek és számos más humanitárius szervezetnek. Elnöke volt a Román–Dán Baráti Társaságnak. Alapító tagja volt a Bartók Béla dalárdának. Dolgozatokkal és tanulmányokkal számos szakmai konferencián és szimpóziumon vett részt.

1999-től tagja volt egyesületünknek, ahol számos, műemlékekkel kapcsolatos tanulmánnyal jelentkezett. Aktívan résztvett szervezetünk rendezvényein, számos szervezési problémát oldott meg. Szívélyes barátsága, az emberek iránti sugárzó szeretete, nyugodtsága, rendkívüli udvariassága és örök derültsége hozzájárult társaságunk összetartó erejének növeléséhez, e tágabb értelemben vett nagy család kialakításában. Évek óta tartó súlyos betegségét is úgy tudta palástolni, hogy észre sem vettük az utolsó pillanatig, ezzel sem zavarva sorstársait. Ez csak a nagyon nagy emberek lelkivilágára vall. Hogy valóban nagy embert veszítettünk el, csak most döbrentünk rá. De lelke, szeretete most is itt él közöttünk.

Laci, nem felejtünk el, derűs alakod most is közöttünk van. Nyugodj békében!

Halász Péter

HAGYOMÁNY ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

Módszertani konferenciánk fő témájának – az úgynevezett „Bartóki modell” jegyében – *a hagyományos kultúra közművelődésben való hasznosításának lehetőségeit* választottuk. Bartók Béla gondolatai mintául szolgálnak azokhoz a törekvésekhez, amelyek egy Európához integrálódó közösség nemzeti művelődését segítik, mégpedig nem csak magyar, vagy kárpát-medencei tekintetben, hanem minden olyan területen, ahol a hagyomány újrafogalmazásával, újjáteremtésével európai rangú iparművészetet, képzőművészetet, építőművészetet, vagy éppen táncművészetet teremtettek, s erről megvannak a módszertani tapasztalataik.

Erre a – Kodály tanításával kiegészült – Bartóki modellel épült az európai közművelődésben páratlan irányzat, amely Magyarországon az 1970-es évektől a táncházmozgalomban, a Röpülj páva-körök és a hagyományőrző kézműves táborok eredményeiben valósult meg, és a művészi igényesség érvényesítése mellett a nemzeti identitás céljait is szolgálta. A hagyománynak gyakorlatilag minden területe felértékelődött és *gazdag tartalmat, sikeres alternatívát és sajátos színt adott* a közművelődésnek. Ha valahol szóba kerül, hogy 1956 véráldozatának és emigrációs veszteségeinek mi volt az értelme, a legfontosabbak között mindig megemlítem a nemzeti hagyományok felvállalásának kivívott lehetőségét.

Keveset tudunk azonban azoknak a próbálkozásoknak, kísérleteknek a részleteiről, különösen pedig az eredményeiről, amelyeket a *hagyományos műveltség építőelemeinek a közművelődés különböző területein való fölhasználásában* értünk el, értek el a velünk szomszédos országokban élő, vagyis *külhoni magyarok*. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a nemzeti – vagy etnikai – tekintetben kisebbségben élő közösségek

körében a közművelődés különböző formái erőteljesebben kötődnek az *aktív* tevékenységekhez, mint az úgynevezett anyaországban; ők inkább *művelői, átélői*, mintsem *fogyasztói* annak, amit kultúrának nevezünk. Nem annyira *közvetítői*, sokkal inkább *cselekvő megvalósítói* a művelődésnek, különösen pedig a hagyományban gyökerező kultúrájuknak. A közművelődés passzív megoldásai ugyanis korántsem töltenek be olyan megtartó szerepet a nemzet identitásában, mint az aktív, cselekvő formák.

Van tehát mit tanulnunk egymástól, hiszen Európa intézményeihez való integrációink során erősíteniünk kell minden olyan szálát és meg kell ragadnunk minden olyan lehetőséget, ami révén régióink kulturális öröksége minél szervezesebben illeszkedhet a napjaink társadalmi folyamatainak fontos részét jelentő *öntevékeny közművelődésbe*.

A közművelődés

Közművelődésen általában *iskolán kívüli, iskola utáni* művelődést értünk, vagyis *a szabadidő hasznos és tartalmas eltöltésével összefüggő* tevékenység. A művelődési folyamat fő tényezője a helyi társadalom és civil szervezetek autonóm önkormányzata által irányított *közösségszervező* és *művelődési* munka. Kisebbségi sorsban a közművelődés különösen fontos funkciója, „az iskolapótlás, az alap- az általános- és a szakműveltség karbantartása, fejlesztése, a közéletre nevelés, a társadalmi mobilitás elősegítése”.

Eszerint a közművelődés meglehetősen „korszerűtlen” jelenség. Hiszen ki akarja manapság értelmesen és tartalmasan eltölteni a szabadidejét? Ki akar a televíziókészülékek előtti heverés helyett faragni, festeni, verset tanulni, előadni? Ki akar színhátszó kört, fotókiállítást szervezni, gyermekeket bábozásra csábítani? Ki akar mások művészi, vagy kevésbé művészi teljesítményeinek passzív hallgatása, néma szemlése helyett – tánccal, énekkel, ecsettel vagy vésővel tevékeny szellemi, vagy – még kimondani is szörnyű! – fizikai munkát

végezni? Ki akar szőni, énekkarba járni, helytörténeti kutatásokat végezni?

Hogy ki akar? Az, aki a családban, az iskolában, a baráti körben, vagy bármilyen közösségben *magába szívta ennek igényét*, vagy isteni kegyelemből, netán a sors kifürkészhetetlen útjait járva, rátalált erre a lehetőségre, s meg is ragadta a kínálkozó alkalmat, hogy az *aktív tájékozódással, szórakozással, művelődéssel, alkotó művészi munkával, vagyis tevékeny közművelődéssel* emberibbé, teljesebbé és hasznosabbá tegye az életét. Ha kevesebben is, mint kellene, ha ritkábban is, mint indokolt volna, *vagyunk néhányan*, akik értéknek tekintjük azt a hagyományos műveltséget, ami a nemzethez, s ezen keresztül más nemzetekhez, az emberiséghez köt bennünket, és örömet találunk a szolgálatában, az ily módon elérhető – divatos szóval – önmegvalósításban.

Őket hívtuk erre a szakmai, módszertani tanácskozásra, hogy megbeszéljük egymással a hagyomány szerepét a közművelődés *tartalmasabbá, sokrétűbbé, vonzóbbá* és – ki merem mondani – *hasznosabbá* tétele érdekében.

Mi az a hagyomány?

A *hagyományt* sokan tartják fontos és megőrzendő értéknek, ám akadnak jócskán, akik szerint fölösleges, idejétmúlt haszontalanság. Különösen a liberális gondolkodás eltévelyedettjei hivatkoznak előszeretettel arra, hogy a hagyomány gúzsba köti az egyént, elnyomja a szabadságát és így tovább. Ennek a szemléletnek kétségtelenül van alapja, ugyanis a hagyomány voltaképpen ösvényt, mások által kitaposott és bevált utat jelent, s annyiban valóban megköt, hogy nem enged eltévedni, eltévelyedni. A hagyomány olyan, mint az énekesnek a kotta, a szőlőnek a karó: irányt mutat, támaszt nyújt. A hagyományok nélküli ember pedig olyan, mint a házatlan csiga – védtelen, kiszolgáltatott, befolyásolható.

Sokszor hivatkozunk *a hagyományra, de nem biztos, hogy mindig és mindenki tudja, miről is van szó*. Olvashatunk,

hallhatunk hagyományos kultúráról, hagyományos társadalomról, hagyományos technológiákról, hagyományos szemléletről és ezekben a szóösszetételekben a *hagyományos* többnyire *régiest*, *túlhaladottat*, *elavultat* jelent, amit szembe lehet állítani az *újszerűvel*, a *korszerűvel*. Bizony, a diktatúra idején a politika határozottan rávetette árnyát a hagyománnyal kapcsolatos megítélésekre és értelmezésekre is. A „múltat végképp eltörölni” akaró időkben a *hagyományos* jelző nem hangzott jól, ezért elétették a „haladó” szócskát, ugyanúgy, mint a hazafiság fogalom elé is illett odabiggyeszteni a szocialista jelzőt, hogy „szalonképes” legyen.

Újabban mintha kevésbé lenne gyanús a *hagyomány* fogalma, vagy a *hagyományos* szóösszetétel. A napilapokban legalábbis nyakra-főre használják a *hagyományteremtés* kifejezést, ami ugyan fából vaskarika, hiszen a hagyományt nem teremtik, hanem – legjobban esetben is – támad vagy keletkezik. De olvashatunk *hagyományőrzésről* is – az ember szinte látja a hagyományt kivont karddal őrző katonát –, meg *hagyományápolásról* – ami azt sugallhatja, hogy beteg dologról van szó, amit ápolni kell. A szó felkapottsága mindenesetre azt jelzi, hogy egyre többen lehetnek, akik a hagyományban *értéket* látnak, amit érdemes „őrizni”, meg „ápolni”.

De vajon tudjuk-e, hogy pontosan mit értünk *hagyományon*? Ha a szó történeti gyökereit keressük, a 19. század első felének nyelvújítására kell tekintenünk. Én legalábbis 1826-ból, Kölcseynél találok először ezzel a kifejezéssel és egy kicsit jelképesnek is érzem, hogy éppen ebben a szóösszetételben: „*nemzeti hagyomány*”.

A hagyomány *elsősorban nem formai elemeket*, nem pitykét és sujtást, nem a szoba sarkába állított rokkát, vagy a talicskába ültetett muskátlit jelenti, hanem *életformát*, *gondolkodásmódot*, *értékrendet*, különösen pedig a *történelmi idő átélését*. A hagyomány a *célszerűséget* jelenti, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való igazodás nemzedékeken keresztül fölismeret és tökéletesített stratégiáját. Magyarán: *az egyén, a közösség és a környezet optimális viszonyát* kell

értenünk a hagyományon, a tárgyi és a szellemi világban egyaránt. Németh László szerint: *„A népek emlékezete a hagyomány. Egy nemzet válasza életkörülményeire.”*

A hagyományban kereshetjük és találhatjuk meg *a nemzet kollektív értékeinek folytonosságát*. A természetes módon, saját belső törvényei szerint fejlődő társadalom, akármilyen külső hatások is érik, békés és civilizált körülmények között fel tudja ezeket dolgozni, és hagyományaiba építve meg tudja valósítani életének szerves folyamatát. A magyarság számára, amely rengeteg idegen hatásnak volt és van kitéve, s a változások rendszerint erőszakos körülmények, véres megrázkódtatások között érték, különösen fontos, hogy a hagyomány folytonosságát védelméül megőrizze. A medrét nem találó, vagy azt örökké változtató folyó előbb-utóbb elvész, vizét fölissza a homok. Ezért írta Kodály Zoltán 1937-ben, amikor a magyarságot még csak a német veszély fenyegette, hogy *„amikor egy ledöntött nemzet újjá akarja magát építeni, szüksége van inkább, mint valaha, a hagyomány minden porszemecskéjére. Hogy tudja, mi vagyok, honnan jöttem.”*

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára azt írja a hagyományról, hogy: *„Régebbi korokból, néha írott feljegyzésekben, de többnyire íratlanul, nemzedékről nemzedékre szálló és a közösségben továbbra is érvényesülő szokás, ízlés, erkölcs, felfogás.”* Ebben a meghatározásban lényegében benne van majdnem minden, hagyományra jellemző ismérv. A többiek már inkább csak árnyalják a definíciót. Ballagi Mór például azt írja a hagyományról 1867-ben megjelent szótárában: *„Nincs leírva, hanem szóbeli előadás útján száll nemzedékről nemzedékre.”* A Révai Nagy Lexikon szerint: *„Nemzedékről nemzedékre öröklődik, szájról szájra száll.”*

Ez a szellemi örökség lehet *családi hagyomány*. Történelmünk során sokáig csak a szájhagyományban élt – s él jórészt ma is – a családtörténet, a genealógia. A középkorban, de talán még később is, gyakori üdvözlési forma volt: *„ki vagy és kik atyáid?”* És aki nem tudta fölsorolni legalább hetedízigen a felmenőit, arról kiderült, hogy csökkent értékű

ember, nincs tisztában a származásával, hiányos a szellemi öröksége, *nincsen hagyománya*. A családi hagyomány tehát fontos része az identitásnak, az azonosság-tudatnak. Bárki meggyőződhet erről, ha megfigyeli, gyermekeink milyen érdeklődéssel hallgatják szüleik, nagyszüleik elődeikre vonatkozó emlékezeit.

A hagyomány és a közösség viszonyát tekintve vannak *csoport-hagyományok*, ami egy-egy település közös, csak rájuk vonatkozó és elsősorban általuk ismert – főként számukra fontos – hagyományos ismeretanyaga. Ugyanígy létezik egy-egy tájegység – példának okáért a Partiumon belül a *Szilágyság*, *Bihar*, azon belül mondjuk a *Bihari Hegyköz* – aztán a *Báródság*, a *Fekete-Körös völgye*, a *Temesköz* – *történelmi, kulturális hagyománya*. És létezik természetesen *nemzeti hagyomány*. De vajon hol a határ a történelem, mint hagyomány és a történelem, mint tudomány között? A moldvai csángók például, akik sajátos történelmi-politikai helyzetük miatt hagyományos műveltségüket tekintve ma is a szóbeliség állapotában élnek, legtöbbször nagyon pontosan tudják, hogy falujuk lakossága évszázadokkal ezelőtt melyik erdélyi faluból vagy falvakból települt, menekült vagy bujdosott mai helyére. Településeik történetére más, hiteles források nem, vagy csak töredékesen hozzáférhetőek.

Föltehetjük a kérdést: *hogyan működik, és milyen tulajdonságai vannak a hagyománynak?*

A néprajzi szakirodalom általában a *szóbeliséget* hangsúlyozza ugyan, de nincs olyan egyértelmű állásfoglalása, ami szerint a leírt hagyomány többé nem hagyomány. Azt sem fogalmazza meg határozottan, hogy az „írott hagyománynak” mi a szerepe a műveltség hagyományozódásában. Az *írásbeliség* és a *szájhagyomány* viszonyával talán Honti János foglalkozott a legalaposabban, amikor megállapítja, hogy *a kettőt nem lehet egymással egyértelműen szembeállítani*. Egy Goldenwiezer nevű szociológus 1921-ben, Londonban megjelent munkájában a kultúra „tartósságát” (vagy talán helyesebb úgy fordítani:

„folyamatosságát”) a hagyomány szerepével indokolja. A *hagyomány állandóságával* többen is foglalkoztak. Egy 19. század végi amerikai szociológus, Sumner egyenesen a *„hagyomány fogságában élő társadalomról”* beszél, és annak veszélyére figyelmeztet, hogy a szokás, összefonódva a hagyománnyal *„olyan erős korlátozó elemmé válhat, amely előre meghatározott útra vezeti a társadalmat és elnyomja a szabadságot”*. Nem nehéz felismerni ebben a megfogalmazásban a hagyományról való neoliberais ellenérzések gyökerét.

Varga László, a magyar népi építészet egyik legkiválóbb kutatója és oktatója szerint a hagyomány merev és változatlan szemlélete ellentmond a hagyomány lényegének, *„hiszen a hagyománynak is volt valamikor kezdete, a hagyomány is elévül egyszer és el is hal.”* Ezt a szemléletet, miszerint a hagyomány nem merev, hanem maga is változik, erősíti Csisztov Cirill (ukrán vagy orosz) etnográfus megállapítása. *„Egy falu hagyományos viseleténél az asszonyok tucatjai hordanak egyforma szabású viseletet hasonló díszekkel, anélkül, hogy két egyforma öltözetet találnánk. Nem másolatok ezek, hanem variánsok. A falusi ünnepeken ezek az asszonyok egészen mások, mint ma egy-egy népi együttes tagjai, akik egységes, uniformizált viseletet hordanak, ezért inkább katonaságra, vagy tűzoltóságra emlékeztetnek. Az egyéniesítő variánsok mindig éltek, a meglehetősen merev hagyományok között is. Ha a régi falusi utcán azonos típusú épületek sorát látjuk is, sokkal jobban kiismerjük magunkat, mint valami új lakónegyedben. A falu hagyományos házai gyakran egyazon típusú épületek, de nem másolatok, hanem egymás változatai. A népi kultúra valódi történetében tehát az etnikus hagyomány az urbanizálódás előtt a helyi hagyományok variálható tömegeként létezett.”*

Vagyis a szóbeliség, a „rögzítetlenség” teszi lehetővé a hagyomány körébe tartozó jelenségek variálódását, alkalmazkodóképességét, célszerű változását. Akárcsak az élővilág esetében, ahol a mutációk változatosságán alapszik a fajok változékonysága és fejlődése, az evolúció.

A hagyomány érvényesülésének formái

A hagyomány fogalmát és jelenségét természetesen nem szűkíthetjük le a folklórra, noha a mindennapi életben elsősorban a népdalok, a néptánc, a népművészet világát értjük alatta. De például az építészetnek, a kézműves mesterségeknek, a társadalom szerveződéseinek, a helytörténetnek, az oktatásnak és életünk úgyszólván minden területének van *hagyománya*. Próbáljunk meg ezek közül néhányat számba venni!

A *gazdálkodás* területén *hagyományon* természetesen nem az ökörrrel húzott faekét, vagy a zsákból, kézzel történő vetést értjük, ez ugyanis az adott korhoz kötődő technikai állapot. Inkább az a fontos, hogy miként alakultak ki a *hagyományos termelési módok, tájtermelési körzetek*, hogy miért éppen ott, miért éppen azzal a termékkel jöttek létre, ami a vidéknek jó hírnevet, a termelőknek jobb megélhetést, a mező- és élelmiszergazdaságnak pedig értékes minőséget jelent, vagy talán pontosabb, ha úgy fogalmazzuk: jelenthet. Csupán néhány példát említek, hogy érzékeljük a kérdés összetettségét és a hagyományos termelési körzeteket alakító tényezők sokféleségét.

Vajon miért éppen *Szeged*, vagy *Kalocsa* környékén jött létre a *fűszerpaprika-termelés* messze földön híres tájkörzete? Erre a kérdésre még a szegedi népélet és a hazai paprikatermesztés tudós kutatója, Bálint Sándor sem tudott egyértelmű választ adni, csupán lehetőségként említi, hogy talán a 18. században a Balkán felől Szeged környékére betelepedett bolgárok, vagy a Kalocsa vidékére került bunyevácok hozták volna magukkal, s azt a termesztési kultúrát fejlesztette volna azután a helyi lakosság világhírűvé.

Más vidékeken, mint például a felvidéki *Csallóközben*, vagy az erdélyi, tréfásan Murokországnak is nevezett *Alsó-Nyáradmentén* elsősorban azért alakult ki már évszázadokkal ezelőtt markáns *zöldségtermesztő* körzet, mert – egyéb kedvező körülmények mellett – viszonylag közeli és jól megközelíthető felvevőpiaccal rendelkeztek.

Hosszasan szaporíthatnánk a példák számát, de talán az elmondottakból is kiderül, hogy a különböző természeti tényezők mellett jelentős mértékben az *emberi rátermettség, hajlam, hozzáállás* hozta létre és formálta ezeket az értéktöbbletet hordozó, hagyományos termelésű vidékeket. Az apáról fiúra szálló *hagyomány* az, ami nehéz időkben is fönntartotta a táji teljesítményeket. Ezekre lehetne alapoznunk, amikor a mezőgazdaság újjáélesztésére készülünk. Hiszen a hagyományos gazdálkodás jól felismerhető, minőséget nyújtó, értéket termelő körzetei nyilvánvalóan azért alakultak ki, mert *ott sikerült az adott földrajzi, éghajlati, piaci, társadalmi és emberi tényezőkkel összhangba hozni a termelés módját, és képesek voltak az adott viszonyokhoz a legcélszerűbben igazodó fajtákat kialakítani, technikát, technológiát létrehozni, fenntartani és folyamatosan tökéletesíteni.*

Mielőtt bárki megkérdezné, hogy mindennek mi köze a közművelődéshez, elmondom, hogy a népi írók *Kert-Magyarország* eszméje elsősorban ezeken a gondolatokon alapult, s az arany- és ezüstkalászos gazdasági tanfolyamok főként a parasztság termelési, gazdálkodási kultúráját voltak hivatva növelni. S ha összehasonlítjuk a holland, a dán vagy akár az osztrák mezőgazdaságot a miénkkel, le kell szögeznünk, hogy az övék korántsem azért hatékonyabb, mert ott szorgalmasabbak vagy többet dolgoznak, hanem ésszerűbben és célszerűbben, kultúráltabban, műveltebben gazdálkodnak, és ennek javítását elsősorban közművelődési eszközökkel vagy ilyenekkel is szolgálni lehet.

A *hagyományos népi építkezésnél* is a célszerűség, az adottságokhoz való alkalmazkodás a lényeg. Falusi épületeink nagyszerű találmánya a *tornác*. A házból tekintve kívül, az udvar felől nézve pedig belül van egy tér, amit nem kell fűteni, de fedél alatt lévő, védett hely. A másik praktikum az *ólaskertek* rendszere: Cegléd, Nagykőrös táján, a Tápió mentén és még számos helyen a településeket *szállaskertek, ólaskertek* gyűrűje vette körül. Itt tartották az úgynevezett heverő, tehát nem igazott és nem fejt nagyállatokat, nem pedig benn a faluban,

vagy városban lévő belső telken. Manapság, amikor a paraszti gazdálkodás ismét kiteljesedik, az ólaskertes településszerkezet célszerűen kínálkozik a házkörüli állattartás környezetszennyezési problémáinak enyhítésére.

A falusi építkezésben megtestesült a hagyomány lényege, hogy abban mindenki *el tudott igazodni, a sokféle változat között mindenki megtalálhatta a számára legmegfelelőbbet*. A falusi házak építésének minden falubeli mestere, vagy legalábbis ismerője volt. Mint a művészettörténet zárt korszakaiban, aki építkezett, ebben a „stílusban” gondolkodott. Életformája ezt tette indokolttá, ebben a környezetben kialakult ízlése ezt tartotta szépnek. Eszébe sem jutott, hogy másként építse fel a házát. *A hagyomány azt a biztonságot jelentette, amelyben az ügyefogyottabb ember is el tudott igazodni*. Lehetőséget nyújtott természetesen az újításokra is, de nem kellett mindenkinek egyéni ötletessége vagy ötlettelensége, ízlése vagy ízléstelensége szerint építkeznie.

A hagyományos társadalmi szerveződések csak a 19. század második felétől, gyakorlatilag a kiegyezést követően alakultak ki hazánkban, mert a reformkori nemzeti kaszinókat az önkényuralom elsöpörte. A vallási, társadalmi, gazdasági és kulturális alapokon formálódó – ma úgy mondjuk civil – szervezetek célszerű módon, hasonló érdeklődésű és érdekelttségű közösségekre tagolták a társadalmat. Ezeknek a szervezeteknek volt belső önkormányzatuk, az emberi szolidaritás, az egymás iránti bizalom tartotta össze őket. 1948 után az újabb önkényuralom ismét tönkretette hagyományos társadalmi szervezeteinket. Csak 1990 után kezdődhetett meg a társadalom sejtjeinek újjáépítése, a társadalmi szervezetek működésének feltámasztása. Fontos tehát, hogy megismerjük a helyi társadalmi szerveződések szellemiségét, és magunkba szívjunk belőle annyit, amennyi szükséges ahhoz, hogy előbb-utóbb ismét betölthessék hivatásukat. Ha újjá akarjuk építeni társadalmunkat.

Ha a közművelődés különböző területeit vizsgáljuk, rá kell jönnünk, hogy úgyszólván mindegyiknek megvan a maga,

helyi kultúrában gyökerező hagyománya, ami fontos támpontot, segítséget nyújt a mai népművelőnek, művelődésszervezőnek. Akár a kórusmozgalom, akár az amatőr színjátszás, a bábozás, a versmondás, a fúvós- és más zenekarok munkájára, a társastánc, az amatőr képzőművészet különböző területeire gondolunk, mindennek megvan a maga helyi hagyományokban gyökerező előképe. S miként a gazdálkodó, a házasodó, vagy az építkező embert *eligazíthatja a hagyomány*, ugyanúgy a közművelődést szervező, végző, vagy éppenséggel szolgáló – táncsoportot, szavalóversenyt, irodalmi színpadot, fotókört működtető népművelőt, pedagógust, muzeológust, lelkészt is eligazítja a tekintetben, hogy az előzmények ismeretében erősebb helyi kötődésűvé tehetik a hagyományra alapozott közművelődés megvalósítása során. *Ezek hagyományának, helyi történetének, működése emlékeinek összegyűjtése már önmagában is rendkívül fontos és élvezetes, közösséget támogató és kovácsoló közművelődési tevékenység*, mindenkinek tudom ajánlani.

Ezzel el is érkeztünk az egyik legvonzóbb, hagyományra alapozott közművelődési tevékenységhez, a *helytörténethez*, a *honismerethez*. Ennek Magyarországon, hála Istennek, igen eredményes formái, tapasztalatai – vagyis hagyományai vannak. Megyei egyesületeit az országos szövetség fogja össze, évente megrendezik a képzést szolgáló felnőtt és ifjúság akadémiaját, módszertani rendezvényeket szerveznek, országos és helyi folyóiratokat jelentetnek meg, de a legfontosabb a helyben, a megyei szövetségek keretei között, az iskolai, művelődési házakban, nyugdíjas-klubokban végzett hagyományéltető, helyi gyökereket kutató munka. A honismeret önmagában nem tudomány, de szervező, mozgósító tevékenységével három feladatnak tesz eleget: (1) segíti, kiegészíti az úgynevezett magyarságtudomány területeivel foglalkozó ágazatokat, mint a néprajz, a népzene-kutatás, a nyelvészet, a műemlékvédelem és még egy sor tudományág; (2) erősíti a szülőföldhöz, lakóhelyhez, térséghez, a szűkebb és a tágabb hazához való érzelmi kötődést, erősíti a

magyarságtudatot (nemzetiségi tudatot; (3) hozzájárul a szabadidő értelmes eltöltéséhez, az emberi élet teljesebbé tételéhez, meg is hosszabbítja azt.

Magyarországon sajátos okok miatt erőteljesen kifejlődött, de a külhoni magyaroknál is számos formában valósul meg, nem utolsósorban együttműködéseink eredményeképpen. Itt ezen a tájon, „az alföldi szép nagy rónaság” keleti szegélyét jelentő Partiumban a külhoni magyarok körében talán a legeredményesebb formában sikerült kiépíteni a honismeret iránt érdeklődő, és azért tenni is akaró emberek szervezetét. A *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság*, mai rendezvényünk házigazdája, *Dukrét Géza* vezetésével megteremtette a térség honismereti, hagyományismereti munkájának feltételeit.

Mi a jelentősége a hagyománynak a mai ember életében?

Ha visszatekintünk nemzetünk történelmének utóbbi századaira, azt látjuk, hogy a hagyományhoz való ragaszkodásra, a hagyományban való megkapaszkodásra jó néhány alkalommal történt kísérlet. Rendszerint olyankor, amikor bajban volt az ország, s a magyarság megmaradását szívügyüknek tekintők *a nemzeti identitást megtartó hagyományból* igyekeztek erőt meríteni. Ilyen képletes csigaházba húzódás volt a reformkornak nevezett élet-halál harc idejének magyar (vagy magyaros) zenéje, táncai, díszmagyarjai, Erdélyi János, Arany János, Kriza János népköltészet iránti érdeklődése, Fényes Elek országleírása, Kazinczyék nyelvújítása, a 19. század végi építkezésben a hagyományból merítő nemzeti romantika és a magyar szecesszió. A Trianont követő dermesztő szorongásban a népi írók szellemi megújulása – az elvesztett államiság helyett megtalált népi értékek fölfedezése –, az 1931 és 1944 között virágzó, hagyományban gyökerező Gyöngyösbokrétamozgalom mind a nemzeti hagyomány védőbástyái közé való

visszatalálást szolgálta. Muhoray Elemérnek a magyar hagyományban gyökerező színjátszás, Kodály Zoltánnak, Bartók Bélának, Lajtha Lászlónak a magyar tőről fakadó zene, Kós Károlynak, Debreczeni Lászlónak a nemzeti építészet, Andrassy Kurta Jánosnak, Szervátiusz Jenőnek a nemzeti képzőművészet létrehozása érdekében kifejtett erőfeszítése ugyanezt a célt szolgálta. A kommunista diktatúra enyhülésekor pedig a táncház mozgalom, a népművészet mestereinek elismerése, hagyományos kézműves-táborok, a Röpülj páva-körök voltak azok a kezdeményezések, amelyek a hagyomány világához való visszatérés keretei között a hatalommal való szembenállást és a magyarság megvallásának korántsem veszélytelen szerepét is fölvállalták.

Tudnunk kell, hogy hagyományra való alapozást, az abból való kiindulást a magyarságnak mindig *ellenséges közegben* kellett és kell megvalósítania. Gondoljunk csak a Bartók és Kodály zenéjét fogadó gyűlölködésre, a Gyöngyösbokréta körüli fintorgásra, a Vass Lajos Röpülj páva vetélkedőit kísérő csúfondáros, gunyoros hangokra. „*Ugyan biza, ki énekel ma már magyar népdalt*” – kérdezte egy „zenekritikus” a Népszabadságban, a kabarék díszes társasága pedig „*röpülj pulykázott*”. A magyarság ellenségei ugyanis nagyon jól tudták és tudják, hogy ha a nemzet hagyományban gyökerező immunrendszere csak valamelyest is regenerálódik, netán megerősödik, akkor már nem tehetnek velünk azt, ami nekik tetszik. Ezért kísérte a hazai táncházmozgalmat kezdettől fogva bizalmatlanság, gyanakvás, nacionalizmussal, sovinizmussal való vádaskodás. Újabban pedig a legyintgetés: nincs már érdeklődés a néphagyomány iránt, leáldozott a divatja a néptáncnak, a népdalnak, a népművészetnek.

Másfelől pedig tapasztalhatjuk, hogy a táncház, immár több mint egy emberöltő óta virágzik, semmiképpen nem akar kimenni a divatból. Láthatjuk, hogy az idegenforgalom is fölfedezte, s néhány ordináre kifícamodástól eltekintve, ízléssel és haszonnal eleveníti a hagyományos értékeket. Kisebbségi közösségek támasztják fel a szőlő, a szilva, vagy

éppen a málnaszürethez fűződő hagyományokat, Nagyszakácsiban szakácstalálkozót szerveznek. Van, ahol juhnyíró, arató, máshol vőfélytalálkozókat tartanak, s a közművelődés helyi *szolgáin* és *szolgálóin* *műlik*, hogy ezekből épületes, hasznos, lélekiemelő, közösséget erősítő *ünnepek*, vagy *giccses tákolmányok* lesz-e?

Budapest egyik kerületének a 20. század elején épült lakótelepén (Wekerle) Szent Iván napi tűzgrást, téltemető kiszéégetést szerveznek, és mondhatom – mert láttam – a résztvevő gyermekek és felnőttek jobban élvezték, mint akárhány drága pénzen vásárolt üres produkciót. Így lehet, így kell feléleszteni a hagyományt, ami gyökereitől és társadalmi alapjaitól megfosztva kezdetben talán csak formálisan hasonlít az eredetihez, de a közművelődés értő és *főlkent* szakemberei azzá tehetik a föltámasztott hagyományt, ami eredetileg volt: az egyéneket szerves közösséggé varázsoló, ötvöző hagyománnyá, a társadalmat többlet erőforrásokkal ellátó energiává.

Mi tehát a jelentősége a hagyománynak napjainkban, 21. században, vagy ha úgy tetszik a harmadik évezredben? Az elmondottakból következik, hogy ma a hagyomány jelentősége a társadalom, a nemzet identitásában játszott szerepében nyilvánul meg. Aki tehát megfeledkezik a hagyományról, hagyja sorvadni, vagy nem ismeri fel az abban rejlő értékeket, annak emlékezetkihagyása van. A külhoni magyarság körében, ahol – különösen a szórványokban – hiányoznak, vagy hiányosak az intézmények, a közművelődés területén is igen nagy szerepük van a közösségek civil szervezeteinek. Az ő dolguk lehet, hogy megteremtsék egy-egy táj, kisebb-nagyobb település magyarsága művelődésében a szellemi folytonosságot.

Amikor megszerveztük ezt a Hagyomány és közművelődés témájú tanácskozássorozatot és a többit: Kárpátalján, Vajdaságban, Felvidéken (majd ősszel Kolozsváron és Székelyudvarhelyen is), az volt a célunk és szándékunk, hogy közművelődés különböző területein munkálkodóknak érzelmi alapozást kínáljunk munkájukhoz, felhívjuk egymás figyelmét

a hagyományra alapozás jelentőségére, és minden jó kezdeményezésnek elvagyuk a hírét szerte az egész Kárpát-medencében.

Most, amikor beszippantottak, betuszkoltak bennünket az Európa Uniónak nevezett birodalomba, különösen *felértékelődnek a nemzeti hagyományok*. Ez az Európai Unió ugyanis mindent uniformizál. Mindent, amiről úgy gondolják, hogy célszerű egységesíteni: a pénz világát, az informatikát, az infrastruktúrát, a gazdaságot és bizonyára még sok mindent. Egyetlen területet nem akar uniformizálni, mégpedig a nemzeti sajátosságokat hordozó, a hagyományon alapuló kultúrát. Pontosan úgy, ahogy Györffy István 69 esztendeje megfogalmazta: *„Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítjuk az európai művelődést!”*

Csak hogy a veszély, az európai, és a nemzetközi médiák kommersz-kultúrájának veszélye azért még fönáll, s ha hiányzik a kormányzati védelem, még fokozódni is fog. Hiszen az influenzajárvány sem várja el tőlünk, hogy megbetegedjünk, de ha nem ügyelünk magunkra, ha meggyöngül szervezetünk immunrendszere, védekezőképessége, akkor hamarosan ágynak dőlünk, sőt még rosszabbul is járhatunk. A hagyomány a közösség számára az, ami az élő szervezetnek a C-vitamin. *Segít megőrizni a nemzet immunrendszerét, védekezőképességét.*

A nemzet emlékezete természetesen működhet jól is, rosszul is, miképpen a veszélyt jelző, öfenntartást szolgáló reflexeink is ki-kihagyhatnak, s mint tapasztaljuk, időnként ki is hagynak. De ami „hagyománnyá ötvöződött” a népi emlékezet kohójában, az mind *növeli a közösség, a nemzet túlélésének esélyeit.*

Elhangzott 2008. május 17-én, Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság közös szakmai tanácskozásán.

Dukrét Géza

EGY KIÁLLÍTÁS MARGÓJÁRA

E csodálatos kiállítás kettős hagyományőrzést rejt magában: néprajzi hagyományok őrzését és családi hagyományok továbbvitelét. Bartos Elekes Ildikó kitűnően ötvözte e kettős célkitűzést, mint a kiállítás összeállítója, s úgy is, mint annak tulajdonosa.

Népi hagyományaink történelmi örökségünk egy része. És épp ezért meg kell őrizni, meg kell menteni az utókornak, meg kell ismertetni az ifjú nemzedékkel. Nagyszüleink csodálatos dolgokat alkottak, elsősorban kétkezi munkával. Ide tartozik a népi hímzés is. De ma, az utóbbi időszak ipari és főleg informatikai forradalma eredményeként, a múlt kultúrája modernizálódott, s csaknem teljesen kicserélődött. Ez a kultúra váltás egyszerre örömteli és fájdalmas folyamat: miközben örülünk a megújuló, új kihívásokra válaszolni képes élet és kultúra kiterjedésén, a világot az otthonainkba behozó információhordozók (könyv, tv, számítógép) széles körű hozzáférhetőségén, nosztalgiával vesszük tudomásul szívünkhözöntt felmenőink, akárcsak egyszerűbb, átláthatóbb, s tán emberre szabottabb kultúrájuk pusztulását. Nagyapáink és nagyanyáink oly sokrétű emberi tapasztalatot sűrítő élete és oly sokféle emberi tanulságot – az egyszerűség, őszinteség, hitelesség, szépség, összefogás üzenetét – közvetítő kultúrája egyaránt érdemes a meghosszabbításra. Sőt szükségszerű, s talán nem tévedek ha kijelentem, hogy kisebbségi sorslétünkben kötelességünk megmenteni őseink kultúrájának, népi hagyományainak még fellelhető kincseit. Ezek közé tartoznak a népi varrottasok is.

A kalotaszegi, a torockói vagy a széki varrottasok, éppen úgy mint a hétfalusi csángó szőttesek, már a 19. század vége felé komoly hírnevet biztosítottak hímző- és szövőművészetünknek a

határokon túl is. Minden néprajzi tájegységnek meg volt a sajátos varró, hímző stílusa. Nemcsak egyszerűen szépérzéküket fejezték ki, hanem készítésükhöz, használatukhoz számos szokás kapcsolódott. A szerelmes lányok cifra varrottásokat készítettek szeretőjüknek, s a hozomány számára még számos cifra szőttet és varrottast.

A falusi embert elkísérte a színben és formában megváltozott szőttet és varrottas a bölcsőtől a koporsóig. Minden mintának volt mondanivalója, ami a mai embernek már nem sokat mond. Sajátos díszítőelemek: az életfa, a vízfolyás az élet vize, madarak számtalan formái, a szembefordított madár a szerelem, a háttal fordított a halál, a sormadaras az élet, de ugyanakkor az elmúlás jelképe is. Változatos vőfély- és násznagykendők, párnavégek, párnahuzatok (nászpárnák, halottaspárnák), lepedőszél, fejkendő vagy főkötő, abrosz. Szinte meghökkentő a színgazdagság és a minták rendkívüli változatossága, ugyanakkor sajátos népi szakszókincssel rendelkezik.

Itt láthatunk egy, az egész Kárpát-medencét felölelő gyűjteményt, nagyon sokfajta hímzéssel, amely mutatja azt a sokszínűséget, amely népművészetünkre jellemző. Gratulálok Bartos Elekes Ildikónak, először mint a családi hagyomány ápolójának, másodjára mint elhivatott pedagógusnak, aki e családi kincset közkinccsé kívánja szélesíteni, megismertetni a széles közönséggel, kiállítások szervezésével.

Szeretném átadni a Kriza János Néprajzi Társaság gratulációját, mint a KJNT elnökségi tagja, gratulálok a Magyar Néprajzi Társaság nevében is. De gratulálok az Erdélyi Kárpát Egyesület nevében is, s itt mondanám el, hogy épp a napokban az EKE elnöksége Hermann Antal-díjra javasolta Bartos Elekes Ildikót, amelyet az Országos Vezető Tanács fog átadni Gyergyószentmiklóson, az Országos Vándortáborban.

Jó egészséget kívánok Bartos Elekes Ildikónak, hogy tovább tudja vinni e vállalt nemes feladatot.

Elhangzott Nagyváradon, 2004. július 15-én a Lorántffy Református Egyházi Központban.

Csanádi János

FEKETEGYARMAT A „GYARMATVILÁGBAN”

Gyarmati nyomkereső a magyarság-kutatásban

A magyarság közemlékezete még a 13. században is őrzi egy hajdani őshaza emlékét, ahol messze keleten élnek még hátramaradt magyarok. Felderítésükre először Béla herceg indít el 1232-ben három domonkos rendi szerzetest Ottó barát vezetésével, akik közül kettő útközben elpusztul, csupán ő tér haza halálos betegen azzal a hírrrel, hogy a Kaukázus déli lejtőin találkozott olyan magyarokkal, akik őrzik még a magyar nyelvet.

A trónra került IV. Béla megbízásából 1235 tavaszán Julianus barát vezetésével újabb négy szerzetes (Plano, Carpini és Rubruk) indul el rokonságkereső és hittérítő szándékkal a keleten maradt magyarok lakóhelyére. Számptalan kaland és viszontagság után a nagy Volga-kanyar mentén a mai Baskíria területén már csak egyedül Julianus találkozik magyarokkal, akik tudnak a több száz esztendővel korábban nyugatra indult honfitársaikról. Tőlük szerez tudomást a készülő tatár hadjáratokról is. Hazatérte után rendfőnöke, Ricardus fráter értesíti IX. Gergely pápát a sikeres küldetésről:

„Megtalálta pedig őket (a maradék magyarokat) a nagy Etil (Volga) folyó mellett, kik látván őt, s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérkezése felett, körülvették őt házaikban és falvaikban, és behatón tudakozódtak keresztény magyar véreik királyáról és országáról. Bármit mondott nekik Julianus a hitről vagy egyebekről, nagy figyelemmel hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük. Megértették őt és ő is azokat (...)”

A pápa 1236–37 telén személyes jelentéstételre magához rendeli Julianust, aki 1237-ben újra útra kél kelet felé, de már

nem jut el a magyarok szállásterületére, ugyanis a tatárok időközben feldúlták és elpusztították az ott élőket. Sürgősen visszafordul, és figyelmezteti IV. Bélát a fenyegető tatárveszélyről, sőt a pápának is jelentést készít, mely ma is fellelhető a Vatikáni Könyvtár kéziratárában.

És hamarosan bekövetkezik a jelzett katasztrófa, a rettenetes tatárdúlás: 1241. március 12-én Vereckén át Batu kán vezetésével, valamint Kadán kán vezetésével 31-én az erdélyi Radnai- és Bodzai-szorosokon át beözönlének a Kárpát-medencébe. Április 11-én a Sajó-parti Muhi falu közelében végzetes csapást mérnek a magyar királyi hadseregre, és néhány hónap alatt végigdúlják az egész országot, májusban többek között Váradot is felperzselik:

„(...) a várost hirtelen bevén és nagyobbbrészt leégetvén, utoljára a vár falain kívül teljességgel semmit nem hagyának, és a zsákmányt fölszedvén, férfiakat, asszonyokat, nagyját-apraját leöldöklék az utcán, házakban és mezőn. Egyszóval nem kegyelmeztek sem kornak, sem nemnek. (...) S minthogy a székesegyházba rögtön be nem mehettek, tüzet vetének alá, az egyházat, úrnőkkel s mindent, mi benne volt, megégetének. A többi egyházakban pedig annyi bűnt követének el a nőkn, hogy jobb elhallgatni (...)” (Rogerius: Siralmas ének).

A maradék lakosság, nyomukban a tatárokkal, a Körösköz felé menekül Rogerius kanonok vezetésével. Tamáshidánál érik el a Fekete-Köröst, ahol a Tőz torkolatánál, átkelési lehetőség van a folyón. A települést biztonságosnak hitt védfalak ölelik körül, s a városka lakói nem akarják átengedni a menekülőket, arra biztatva őket, hogy együtt vegyék fel a harcot, és védjék meg a települést. A menekülők azonban, átélve a váradi szörnyűségeket, nem bíznak a tatárok feltartóztathatóságának lehetőségében, az éj leple alatt átkelnek a folyón s tovább menekülnek az Ördög árka (v. Traján útja) mentén, amely a Fekete- és a Fehér-Körös között húzódó római kori limes.

A megrémült környékbeli lakosság egy része, otthonát elhagyva a gyulai vár védelmébe menekül, más része pedig csatlakozik a váradi menekülőkhöz, mígnem a Fehér-Körös és

a Csiger patak összefolyásánál, egy vízzel körülvelt, biztonságosnak vélt szigetre nem érnek.

Másnap aztán valóban megérkeznek a tatárok, Tamáshida honmaradt ellenálló lakóit felkoncolják, a városkát felgyújtják, s a menekülők nyomába erednek. De lássuk, hogyan tudósít a hiteles szemtanú, Rogerius Carmen miserabile (Siralmas ének) című latin nyelvű kimagasló értékű művében: *„Mindemellett egy szigetre betérénk, mely az ágyai nép, a gyarmati vajda és több más ezen környékbéli falvak népe (megj. köztük a zeréndiek is, hiszen Tamáshidával egyidőben, 1169 óta ismert első hiteles dokumentáris említésük) által erősen el vala készítve.”*

Kadán kán tatárai azonban rájuk akadnak, s behatolnak a szigetre. *„Mi s milyen, mennyi s mily nagy gonoszságokat és kegyetlenkedéseket követtek el, nem csak látni volna rettenetes, hanem hallani is irtóznának az emberek. S miután onnan a zsákmányt elhordták, a nők és férfiak részint darabokra vágva, részint ép holt testei meztelen maradának.”*

A történész Márki Sándor írja hat évszázaddal később: *„A szerencsétlen áldozatok csontvázai csak 1878-ban kerültek ismét napvilágra. Mintegy ezer négyzetméter területen több mint egy méter magas csonttelepre bukkantak, éppen azon a tájon, hol a Körös-csatorna derékban ketté metszi a nadabi várhegyet. Úgy vannak egymás fölé helyezve, mint ölberakott hasábfák.”*

* * *

Hogy miért kezdtem Feketegyarmat históriáját IV. Béla korának bemutatásával, annak kettős oka van: elsősorban az, hogy Feketegyarmat első dokumentáris említése az 1241-es tatárdúláshoz kötődik; másodsorban pedig a település neve az Árpád vezette Kárpát-medencei honalapítás hét magyar törzsének (Hetumoger) egyikéhez, az egyesült Kürt-Gyarmat nevéhez kapcsolódik. A név korai létezését nyomatékosítja, hogy a Julianus által Magna Hungariának (a latin „magna” valamikor „régí”-t jelentett) nevezett Volga-kanyar menti óshaza

vidékén, a mai Baskíria területén nemzetségnevek formájában egész az újkorig fennmaradt két magyar törzsnév, a Gyarmat és a Jenő.

A 895–96-os honalapítást, honfoglalásnak, újabban honvisszafoglalásnak nevezik. A honalapító hét magyar törzsnévet VII. (Bíborban született) Konsztantinosz bizánci császár *De administrando imperiae* című művéből ismerjük (megj. a magyar őstörténet egyik alapvető forrása): Nyék, Megyer, Kürtgyarmat (Kurtugermantu), Tarján, Jenő, Kér és Keszi. Nyolcadikként hozzájuk kapcsolódott még a kabarok egyesült három törzse.

HONFOGLALÓ GYARMAT-KOSZORÚ

A hódítás viszonylag könnyen ment végbe, mivel a Kárpát-medence abban az időben gyéren lakott volt. Eleinte az egyes törzsek elkülönülve telepedtek le téli és nyári szállásaikon főleg a vízpartok mentén kis lélekszámú, néhány házas (sátras, kunyhós) falvakban, ún. szeres településeken. A népköltészet „hetedhét országa” (heturuság – hét uraság – hét ország) híven őrzi azon idők emlékét: „mennek, mendegélnek hetedhét országon át”. A dalia vitézeknek „hetedhét országon nincs párja”. Ha pedig feleséget vesznek maguknak, „hét országra szóló lakodalmat csapnak”.

Hamarosan elkezdődik azonban a törzsek széttelepülése, a szállásterületek összenövődése.

Fordítsuk figyelmünket az egyesült Kürtgyarmat-törzs Gyarmat ágára, pontosabban a szétrajzó hajdani és mai, Gyarmat-településekre! Erről hű képet rajzol az egykori szállásterületek térképe, a napjainkban is fellelhető 16 Gyarmat nevű helység.

Valószínűsíthető, hogy a vereckei beözönlés után a Kürtgyarmat törzs Gyarmat tagja is ketté ágazott: egy vastagabb nyugati, majd délnyugati, valamint egy keleti-délkeleti ágra, koszorú szerűen, fordított U alakban körbe ölelve a Kárpát-medencét, szerepet vállalva a terület védelmében és a kalandozó hadviselők ellátásának biztosításában.

FELFÖLDI GYARMATOK

A Kárpát-medence északi, felvidéki részén, különösen az Ipoly, valamint a Garammente és mellékfolyóik, patakai völgyei ígértek egykoron biztonságos megélhetőségi lehetőségeket. A hajdani, gyorsan felvirágzó terület egy részét Palócföldnek is nevezik. A Gyarmat törzsbeliek szállásterületeikre nyolc helynév utal a Felföldön:

1. Balassagyarmat

Első említése 1246-ban Gormoth alakban, IV. Béla korában. A korábban Ipolygyarmatnak is nevezett, manapság közel 20 ezer lakosú városka, Nógrád megyében, a Cserhát északi peremén, az Ipoly bal partján fekszik a mai szlovák határ mellett. Az Árpád-kori település az Ipoly menti védelmi vonal egyik őrhelye volt. Eleinte Hont várához tartozott, majd a 13. századtól királyi fennhatóság alatt álló saját várral rendelkezett. Hosszú időn át a hatalmas Balassa család birtoka. 1663-ban a törökök lerombolták és elpusztították. A 17. századi újratelepítéskor szlovákok, csehek és németek is költöztek ide, de magyar jellegét továbbra is megőrizte. Kétszáz éven Nógrád vármegye székhelye. 1891 óta itt működik a híres Palóc Múzeum néprajzi kiállítással, valamint Madách- és Mikszáth-emlékszobával.

2–3. Jánosgyarmat és Újgyarmat

A tatárjárás idején elpusztult két magyar falu helyén 1487-ben német telepesek alapítanak új falut Janólehota, illetve Újlehota néven. Mindkettő a Garam folyó egyik északnyugati mellékvölgyében, a Madaras- és Körmös-hegység között található. Jánosgyarmat hosszú időn át Bars vármegye negyedik legnagyobb községe.

4. Kisgyarmat

Az Ipoly menti dombság nyugati peremén, a Garamba ömlő Szekince patak bal partján fekszik. A ma is 97%-ban magyar anyanyelvű település néprajzilag az Alsó-Garam menti ún. kurtaszoknyás hat falu egyike. Első írásos említése 1248-ban Jormoth alakban található.

5. Hontfüzesgyarmat

A Hont vármegyei település 1907-ig csak Füzesgyarmat volt. Az Ipoly menti dombság nyugati peremén, a Garamba ömlő Szekince patak bal partján, Lévától délkeletre terül el. A Gyarmat törzsbeliek egykori lakóhelyét 1135-ben Gar moth néven említik először. Mai lakosságának kb. a fele magyar.

6. Kőhídgyarmat

A Garam jobb partján a Párizs patak torkolatánál található Esztergomtól és Párkánytól északnyugatra. Gar mod néven 1254-ben említik először. 1625-ben II. Ferdinánd követei itt kötik meg a törökkel és Bethlen Gáborral az ún. gyarmati békét, amely megújítja a zsitvatoroki és a bécsi békét.

A török hódoltság idején elnéptelenedő falu a kuruc-lábac háborúk után újratelepül. Néprajzilag a kurtaszoknyás hat falu egyike.

7. Lapásgyarmat

Az egykori Gyarmat törzsbeliek telephelye a Zsitva menti dombság nyugati részén, Nyitrától keletre található.

Az először 1156-ban említett Gurmot magyar lakossága a török hódoltság idején teljesen kihal. A helyükre telepedők már nem magyar anyanyelvűek.

8. Zsitvagyarmat

A Gyarmat törzsbeliek egykori települése a Kisalföldön, a Zsitva folyó partján fekszik Verebélytől délre. Először Gurmot néven említik 1232-ben, majd Gormoth néven 1275-ben. A Bars vármegyei község török korban megfogyatkozó magyarsága mellé a 18–19. században szlovákok települnek.

DUNÁNTÚLI GYARMATOK

A dunántúli Gyarmat törzsbeliek nevére három helynév utal.

1. Gyarmat

A Gyarmat törzs egykori szállásterülete a Kisalföld Győr vármegyei részén a Marcal-medencében, Pápától északkeletre található. Először 1153-ban Gormoth néven említik. Egy darabig

a Kanizsai család, majd hosszú ideig a csornai premontrei prépostság birtoka.

2. Rábagyarmat

A honfoglalás után a Gyarmat törzsbeli határőrök szállásterülete Vas megyében, az ún. Őrségben a Rába mellett, Szentgotthárdtól keletre. Határa manapság az Őrségi Nemzeti Park része.

Gyarmath néven említik először 1157-ben. A németújvári bencés apátság birtoka, majd a szentgotthárdi ciszterci apátság, később a Széchy családé. A török hódoltság az 1600-as években nagyon megviseli. Egyik, 18. század végi boronafalas lakóháza ma falumúzeum.

3. Kaposgyarmat

Az egyik legkisebb Gyarmat szálláshely, Somogy vármegyében, a Zselicben található Kaposvártól délkeletre, 1296-ban említik először Yormoth alakban. Eleinte a Győr nemzetség tulajdona, majd Derrssffy-, később Esterházy-birtok.

TISZÁNTÚLI GYARMATOK

A Kárpát-medence keleti sávjának öt Gyarmat-települése a Szamostól a Körös-vidéken át a temesi Erdőhátig húzódik.

1. Fehérgyarmat

A vereckei bevonulás után, valószínűleg a Gyarmat törzs egyik szállásközpontja lehetett, bár csak 1332-ből maradt fenn az első írásos említés Gyarmath alakban. A szatmári síkon, az ún. Szamosháton található mezőváros. Már a 14. század elejétől népes uradalmi központ (Matucsina, Báthori, Károlyi család). Jelentős hadi és kereskedelmi utak mentén feküdt, de Trianon után elvesztette hagyományos erdélyi és kárpátaljai kapcsolatait, kissé elszigetelődött, fejlődése egy ideig megrekedt, bár az ezredfordulóra közel 9000 lakosával a második legnagyobb Gyarmat település.

Nyílt területen való fekvése miatt számtalan történelmi és természeti csapást kellett elszenvednie: a tatárdúlás első hulláma, a török hódoltság, a kuruc–labanc háborúk, kolerajárvány, tűzvész és pusztító árvizek.

2. Füzesgyarmat

Békés megye északi részén, a Nagy-Sárréten elterülő nagyközség. Különböző történelmi korok jelentős régészeti lelőhelye. Árpád-kori leletek igazolják a honalapító ősök jelenlétét a tájon. Az 1241-es tatárdúlás elpusztítja a néhány esztendővel korábban, 1219-ben dokumentárisan először említett Gormotot. Talpra áll, de 1598-ban a törökök ismét elpusztítják, majd újratelepül. A 19. század első felében mezőváros, ütemesen fejlődő mezőgazdasággal és agráripparral, ellenben a 20. század elején 10 ezres lélekszámú közösség az ezredfordulóra több mint 3000 lélekkel csökken.

Figyelemre méltó természetvédelmi területe, a Hosszú-erdő különféle védett növényekkel. Az 1978-ban alapított tájháza értékes helytörténeti gyűjteményt őriz, 1996-ban helyi Képtár is alakult. Turisztikai vonzerő a termálfürdő, a vadász-horgász turizmus és a nemzetközi lovasnapok rendezvényei.

3. Feketegyarmat

Szülőföldünk, a Körös vidéki Erdőhát, Zsámboki János 16. századi mappája révén Körösközként (később Kétkörös-közként) is ismerté vált tájegységének Árpád-kori települése. Régen Gyulagyarmatként is emlegették a gyulai vár közelsége miatt, de azután egyre inkább Feketegyarmat elnevezés honosodott meg, mivel a Fekete-Körös bal partján fekszik Nagyzerénd tőszomszédságában.

1241-beli létezéséről először Rogerius Sirmalmas énekéből értesülünk. Gyarmat lakossága Gerót vajda vezetésével résztvesz a „nadabi sziget” megerősítésében és a Kadán kán vezette tatár-támadás elleni védekezésben. A pusztítás után egy évszázad alatt újra talpra áll. Már 1332-ben egyházas helyként tartják számon, a pápai tizedjegyzék saját pappal rendelkező népes településként (Sacertos de villa Garmad) említi.

Újabb bő évszázad múlva, Mátyás korában, 1467-ben keletkezik Dézsy Egyed rendelkezésére a Veér Dénes által festett

freskó a feketegyarmati templomhajó déli falán, mely egyike az ország számon tartott legrégebb falképeinek. A reformáció korában eltüntetik ugyan, de az 1862-es templom-felújítási munkálatok idején újra felszínre kerül. Szerencsére, a rövid ideig Zerénden tanítóskodó Kallós Kálmán, a későbbi aradi főgimnáziumi rajztanár hű másolatot készített a freskóról, mielőtt az egyházi hatóságok 1889-ben el nem rendelik a falkép ismételt lemeszelését. Mivel azonban a mész nem fogja be a színes képet, a tudatlan kőműves szekercéjével óriási kárt okoz azáltal, hogy belecsapkod a freskóba, így segítve elő a malteros vakolat megkötését és a véglegesnek hitt lemeszelést. Az elpusztultnak tartott freskó nyomára újabb száz év múlva, az ezredforduló közelségében, 1998-ban bukkantak a szakemberek. Remélhetőleg a szakszerű restaurálás véglegesen megmenti.

A közébeső évszázadok sem múlnak el nyomtalanul a falu életében. Gyula várának 1566-ban történt törökök által elfoglalása után, az új, oszmán közigazgatás a környék többi falvával együtt Feketegyarmatot és Nagyzeréndet is a gyulai szandzsák (megye) zarándi náhije (járás) részévé sorolja. A törökök által elrendelt két szandzsákösszeírás defterei 1567-ben, illetve 1579-ben a két települést Gyarmad, illetve Nagyzerinde formában jegyzik. A defter Feketegyarmaton 41 majd 38 adófizető családot, Nagyzerénden pedig 46, majd 43 portát tart névszerint nyilván. (Káldy-Nagy Gyula 1963–64-es isztambuli levéltári kutatásai alapján.)

Ezekben a nehéz években is törődnek tehetséges gyermekeik taníttatásával, két gyarmati ifjú folytat külföldi tanulmányokat: Bíró Miklós (Bod Péter Magyar Athenasa szerint íróként is ismert) 1569–71 között, valamint Gyarmati Lukács 1576-ban a wittenbergi egyetemen tanul.

A török uralom minden negatív visszahatása ellenére kedvez a reformáció térhódításának és megerősödésének, bár a paphiány némileg hátráltatja is azt. Az 1600-as években a két falu, Feketegyarmat és Nagyzerénd, évtizedeken át közös papot tart, a gyarmati lévén az anyaegyház, a zeréndi pedig annak leányegyháza. A gyarmati lelkész egyben a Borosjenő központú Zarándi Református Egyházmegye seniora (esperese).

A török elleni felszabadító háborúk, de különösképpen a Rákóczi-féle szabadságharc idején a falu teljesen elpusztult, lakossága elmenekül, viszont már a szatmári béke évében, 1711-ben a megmaradtak a szomszédos Gelvács, valamint Gyöngyös és Debrecen vidéki új letelepedőkkel gyarapodva, hazatérnek, és nyomban megkezdik szükségshajlékaik építését és a torony nélküli, csupaszon égnek meredő templomfalak ideiglenes befedését szalmával.

Jellemző, hogy a két szomszédfaluban tovább élnek a szabadságeszmék, és a békésszentandrásai lázadókkal szövetkezve, 1735-ben Rákóczi Rodostóból történő hazahívását tervezik, ami azonban nem következhet be a fejedelem 1735-beni halála miatt. Pedig már ott tartanak, hogy a katonailag még szervezetlen parasztsereg a feketegyarmati hadimagiszter, István deákkal (tábori írnok) és az eleinte Gyarmaton szolgáló, majd Zeréndre kerülő Szilay János prédikátorral (mint táborigyelmeztető fejedelmével), Erdőhegy határában, a Görhén gyülekezik, és a pécskai lázadó szerb határőr, Péroval való szövetkezés révén, próbálja célját megvalósítani. Az aradi katonai térparancsnok azonban Péroót bilincsbe vereti, majd a szerb határőrök segítségével szétszórátja a gyülekező parasztokat, több száz halott marad az erdőhegyi csatamezőn, csontmaradványaikat a ma is domborodó tömegsír őrzi a Görhén. A szervezőket Budán bíróság elé állítják, többeket kivégeznek, vagy nehéz sáncmunkára ítélik. A táborigyelmeztető fejedelmét végül figyelmeztető fenyegetéssel szabadon engedik.

A falu egykori birtokosainak kurucpártisága miatt Feketegyarmat is a császári kamara birtokába kerül, de a kincstár 1732-ben De Este (Raynald) modenai hercegnek adományozza a teljes Körösközzel együtt. Miután a herceg is kegyvesztett lesz, az uradalom, Nagyzerénd tisztartásági központtal visszakerül a kamara tulajdonába, mely lehetővé teszi a háborítatlan erdőirtást, s ezáltal a termőterületek növelését, minek következtében a kamara is jól jár, a jobbágyság és zsellérség telekállománya is gyarapodik. Ennek vet véget az 1767-es úrbérrendezés.

Feketegyarmatot is József főherceg vásárolja meg 1822-ben. A Körös-szabályozás és a vadvizek, erek, mocsaras lápos területek lecsapolása után fellendül a mezőgazdasági termelés és az állattartás. A 19. század utolsó évtizedeitől sokat segít a falu gyarapodásában a mellette elhaladó, Gyulára vezető helyi érdekű vasút, mely az árú és személyszállítás révén fellendíti a kereskedelmet is. Trianon azonban elvágja ezt a köldökzsinórt, s megkezdődik a falu elszigetelődése, sorvadása, különösen, amikor a második világháború utáni kommunista adminisztráció felszámolja Feketegyarmat önállóságát is.

A falu életében, egészen az utóbbi évtizedekig tapasztalható egyfajta archaikus beállítottság, a hagyományokhoz való merev ragaszkodás, melynek következménye bizonyos kisebbségi komplexus, mellőzöttség érzése. Ezt igyekszik cáfolni a fiatal, okosan gazdálkodó nemzedék, mely büszke rátartisággal vállalja szülőfaluja remélhető talpra állását.

4. Csigérgyarmat

Az Alföld keleti peremén, Borosjenőtől délnyugatra, Apatelek (Mokra), Szőlős és Sikula között található a Fehér-Körösbe ömlő Csigér patak jobb partján, az először 1387-ben említett (Gyarmath) Csigérgyarmat (Ma: Jermata – Gyarmata). A magyar ajkú falu a török korban a gyulai szandzsákságbeli zarándi náhije részeként ismert. A kuruc szabadságharc idején teljesen elpusztult. Helyére 1720-ban román ajkúak telepednek, és azóta is lakják. A falu közelében vezet el a József főherceg-féle Nádor-csatorna. Érdekességként megjegyezhetjük, hogy Csigérgyarmat határában lokalizálható az örökre eltűnt Oszerénd falu, a 20. század elején még O-Seréndnek, vagy még régebben Bán-Seréndnek nevezett dűlőben. Száz esztendővel ezelőtt még láthatók voltak egykori templomának maradványai.

5. Temesgyarmat

A kárpát-medencei Gyarmat-koszorú keleti ágának legdélibb fekvésű nagyközsége a Bégaközben található, Temesvártól északkeletre. Zamar néven említik először 1334-ben, majd egy

évszázaddal később, 1428-ban Nagy- és Kisgyarmatként szerepel. Manapság Giarmata – Gyarmata néven tartja nyilván a hivatalosság. Hosszú ideig a Vajdafi majd a Kendefi család birtoka.

A török uralom idején teljesen elnéptelenedik, elpusztul, majd a török kiűzése után német telepések, később románok lakják. Temes vármegye részeként 1910-től Temesgyarmatként ismert.

A „GYARMATI SORS” EZER ESZTENDEJE

A Kárpát-medence magyar honalapítás első évszázadaiban kialakult, eleinte törzsi-nemzetségi, majd nagycsalád alapú településszerkezete először a tatárjárással bomlik meg. A védtelen kis települések százai – ezrei pusztulnak, néptelenednek el. Ezt még súlyosbítják a természeti csapások, járványok, katasztrófák, a 150 éves török iga, a Habsburg-bitorlás több évszázada s az ellenük vívott két szabadságharcunk (a kuruc-labanc háborúk, majd a 48–49-es szabadságharc), valamint a 20. század két világháborúja, melyben „bűnös nemzetként” belesodortak, hogy szétmarcangolhassanak. Valahány pusztulás legtöbbször teret kínál más ajkúak betelepülésére.

Hogyan alakul a „Gyarmat-koszorú” 16 településének sorsa? A szétszabdalt anyaországon belül csupán hat maradt: két kisváros, Balassa- és Fehérgyarmat; egy nagyközség, Füzesgyarmat; valamint a dunántúli három falu, a marcalmedencei Gyarmat, az őrségi Rábagyarmat s a fokozatosan eltörpülő, kiöregedő Kaposgyarmat.

A Felföld, mai Szlovákia, hét Gyarmatja közül kettő már az 1400-as években lakosságot és nevet cserél: Jánosgyarmat és Újgyarmat német betelepülőinek helyét a második világháborút követő erőszakos kitelepítések után szlovákok foglalják el;

Kisgyarmat, bár megfogyatkozva, ma is 97%-ban magyar; Hontfüzesgyarmat a háború utáni lakosságcsere következtében már csak 48%-ban magyar; Kőhídgyarmat a Garam alsó folyása mentén ma is 92%-ban magyar ajkú kisközség, míg a két

Zsitva menti falu, Lapásgyarmat és Zsitvagyarmat ma már teljesen szlovák.

A Tiszántúl öt Gyarmat-települése közül három Románia területén található: Csigérgyarmat 1720 óta teljesen román; a hajdan tiszta magyar nagyközség, Temesgyarmat lakosságának már csupán 1%-a magyar, a németiség kivándorolt; a lassan öregező Feketegyarmat, erősen megfogyatkozva bár, de tartja még magát 97%-os magyarságával.

Sorvadó „Gyarmatvilág”... Az ezredforduló táján történtek próbálkozások egy ún. Gyarmat-szövetség létrehozására azzal a céllal, hogy feltárják a gyökereket, ápolják az ezerszáz esztendőös kötődéseket, hagyományokat, az egykori szálláshelyek lakóinak utódai megismerjék egymás életkörülményeit.

De vajon számon tarthatók-e még az egyesült Kürt-Gyarmat törzs első tagjából elszármazott szálláshelyek: Kiskürtös, Nagykürtös, Kisfajkürt (v. Fajkürt), Hejókürt, Erdőkürt, Kürtabony (később Szklabonya, ma Mikszáthfalva), Kislócsakürtös (Garamkürtös), Csallókürt, Kürt, Kürtös, Pusztakürt?

S a többi törzs és nemzetség szétzilált szállásterületeinek névhordozói? Megannyi nyitott kérdés, a globalizálódó második évezred, remélhetően pozitív talánya.

Könyvészet:

A magyarságtudomány kézikönyve (Kósa László szerk.). Budapest, 1993.

Anno 2000 – Nagyzerind és Feketegyarmat, Arad, 2000.

Fazekas József: Földrajzi, történelmi áttekintés c. fejezet.

Csanádi János: Népélet, néphagyomány, közművelődés c. fejezet.

Bartucz Lajos, dr.: Arad megye népének antropológiai vázlat (Lásd: Arad vármegye néprajzi leírása). Arad, 1912.

Csanádi János: Bús gerlice csengő hangja (Körösközi népballadák – bevezető). Arad, 1998.

A Körösköz mint néprajzi tájegység. Körösköz (Időszakos kiadvány), 1996. jan.

Nagyzerinde és Gyarmad a török defterekben, Bölcsőhely (Alkalmi kiadvány), 1994. aug.

Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Békéscsaba, 1982.

Kósa László – Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolása. Budapest, 1975.

Kovách Géza, dr.: Arad vármegye településrendje a századok folyamán. Művelődés, XLVI./2.

Magyar Nagylexikon (I–XIX.). Budapest, 1993–2004.

Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története, I–II. Arad, 1895.

Rácz Károly: A zarándi egyházmegye története. Arad, 1880.

Somogyi Gyula, dr.: Arad megye magyar népe (Arad vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása). Arad, 1912.

Szabó Károly: Rogerius mester váradi kanonok Siralmas éneke. Pest, 1861.

Jósa Piroska

EGYHÁZI SZEMÉLYEK AZ 1848–49-es FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBAN

Európa tavasza, a polgárosodás útja megérintette a szíveket. Nemzetiségi különbség nélkül főleg a fiatalság azonosult a forradalom eszményeivel. Hónapok múltán, mikor a békésen indult mozgalomra az ármány fegyverrel tört, foglalkozástól függetlenül kelt a haza védelmére minden jóérzésű ember. Kevésbé ismert, de az eseményekben egyházi személyek is belesodródtak, s a hazaszeretet oltárán sokan életüket áldozták. Ezúttal azokról szeretnék szólni, akiknek neve másfél évszázad során feledésbe merült. Voltak közöttük fiatal papok és idős főpásztorok, ám mindannyian lelkesültek a nagyszerű eszményekért.

Nagyvárad egyik főtere a régi városlakók emlékezetére szerint Bémer nevét viseli. Állítom, ha megkérdeznénk, kevesen tudnák a helyes választ, miszerint ki volt a színház előtti terület névadója?

Báró BÉMER LÁSZLÓ 1784-ben született Kisbákán. Pályáját az egeri egyházmegyében kezdte, 1843-tól váradi püspök. A szabadságharc leghazafiasabb érzelmű főpapja, s mint a felsőház tagja, résztvett a debreceni trónfosztó országgyűlésen. A népet a szószékről is a szabadságharc zászlaja alá buzdította, a honvédsapatokat pénzzel és élelemmel látta el. Ezért a világosi fegyverletétel után, az akkor 65 éves főpapot börtönbe vetették, és mint felségsértőt perbe fogták. 1850-ben előbb halálra, majd azt enyhítve 20 év várfogságra ítélték. Öt év múlva teljesen megvakulva kegyelmet nyert, de püspöki székét nem kapta vissza. Ekkor Ungvárra költözött, ahol 1862-ben bekövetkezett haláláig unokahúgánál, báró Reviczky Amáliánál szeretetteljes gondozásban részesült. Holttestét a nagyváradi székesegyház kriptájába helyezték el.

LONOVICS JÓZSEF Miskolcon született 1793-ban. Szentszéki jegyző volt nyolc évig, majd titkár az egri érsek mellett, később sajayvárkonyi plébános. 1829-ben egri kanonok és híres szónok. 1834-ben, 41 éves korában már csanádi püspök, míg 1848-tól, a független magyar minisztérium előterjesztésére egri érsek. Tagja volt a főrendi háznak, valamint a Windischgrätzhez menesztett békeküldöttségnek. A szabadságharc idején is a békés megoldásokat kereste s nagy feltűnést keltett, mikor kijelentette, hogy a magyar püspöki kar örökre lemond a tizedjogról a nemzet javára. Bár a szabadságharcban tevékenyen részt nem vett, mégis elfogták, hónapokon át börtönben tartották anélkül, hogy a haditörvényszék elé állították volna. Végül arra kényszerítették, hogy mondjon le az egyházi tisztségéről s válasszon magának hazáján kívül lakóhelyet. Előbb a mölki bencés kolostorba vonult, majd Bécsben lakott. Végül 1861-ben hazatérhetett Pestre. 1866-ban kinevezték kalocsai érsekké, de betegsége miatt székét nem foglalhatta el, mert 1867-ben meghalt. A száműzetés éveiben, mint népszerű egyházi tudományos író vált ismertté.

RUDNYÁNSZKY besztercebányai, valamint JEKELFALUSI VINCE szepesi püspököt is megfosztották főpapi méltóságuktól, majd osztrák kolostorba száműzték őket.

HORVÁTH MIHÁLY Szentesen született 1809-ben. V. Ferdinánd 1848. június 25-én csanádi püspökké nevezte ki. A szabadságharc kitörésekor a nemzeti ügyhöz csatlakozott és követte a kormányt Debrecenbe. A függetlenség kimondása után Kossuth javaslatára kultuszminiszter. Később sikerült Genfbe menekülnie, mert távollétében halálra ítélték, sőt a hóhér a nevével jelzett táblát jelképesen felakasztotta, mint sok más „in effigie” kivégzettét. A kiváló tudós megírta a szabadságharc történetét, majd 1866-ban hazatért. Karlsbadban halt meg 1878-ban, 69 éves korában.

Az erdélyi román főpapok nem folytattak mindannyian kétszínű, sőt ellenséges politikát, mint a közismert Şaguna. Így a balázsfalvi görög katolikus püspök, LEMÉNY JÁNOS az 1848 májusában tartott erdélyi tartománygyűlésen az unió mellett döntött és a gyűlést biztosította híveinek kedvező hangulatáról. Mint a főrendi ház tagja, résztvett a pesti

nemzetgyűlésen és hű támasza volt az ország ügyének mindvégig. A szabadságharc leverése után hivatalától megfosztották, és 20 év várfogságra ítélték.

A nagyváradi görög katolikus püspök ERDÉLYI VAZUL is elismerte a nemzeti kormányt, rendeleteinek végrehajtásában közreműködött. Szerencséjére különösebb megtorlást nem szenvedett, így békében halt meg Váradon 1860-ban.

LŐW LIPOT 1811-ben született és a szabadságharc kitörésekor Pápán volt rabbi. Szolgálatait azonnal felajánlotta a kormánynak, és mint tábori lelkész résztvett a csatákban, ezért az elnyomás éveiben börtönbe vetették. Kiszabadulás után a szegedi hitközség választotta meg papjául. Híres szónok és közéleti ember, akinek nagy szerepe volt a zsidóság magyarosodásában. 1875-ben halt meg.

A haza védelmére nem csak a hit erejével, imádsággal, politikai szerepléssel küzdött jó néhány lelkész, hanem karddal a kezében. Ezek egyike HOKY ISTVÁN, aki 1819-ben született és a rozsnói líceumban volt pap-tanár. 1849-ben, amikor az oroszok betörték, a kormány kinevezte a Gömör megyei népfelkelés vezetőjéül. Dernő mellett halált megvető elszánással próbált gátat vetni az előrenyomuló oroszoknak. Egyik kezében kard, másikkban kereszt, úgy rohant, harcolt kaszás népe élén. Ám hiába, mert az áradatot nem volt képes feltartóztatni. A parasztcsapatot szétszórták, ő maga pedig a kozákok pikái alatt húsz sebből vérezve adta ki lelkét.

Legendás alakja volt a szabadságharcnak báró MEDNYÁNSZKY CÉZÁR, akit később Kapisztrán Jánossal hasonlítottak össze. Beckón született 1824-ben gazdag nemesi családban. Iskoláit Győrön, Nagyszombaton és Esztergomban végezte, ahol 1847-ben szentelték fel áldozó pappá. A szabadságharc kitörésekor zohori plébános. Azonnal Görgey táborába sietett és belépett a honvédséghez, majd tábori papnak nevezték ki. Résztvett a kápolnai, bicskei, isaszegi és nagysallói ütközetekben, magasra emelt kereszttel, többször teljes papi ornátusban haladt a rohamoszlopok élén, harcra buzdítva a katonákat. Világos után Franciaországba bujdosott s ott halt meg 33 éves korában. Bátyját, Mednyánszky László őrnagyot Haynau 1849. június 5-én Pozsonyban felakasztatta.

ERDŐS / POLESZNI / IMRE kegyesrendi szerzetes Guyon tábori papjaként a híres branyiszközi csatában a honvédeket keresztel a kezében vezette a rohamra. A szabadságharc leverése után visszatért a szerzethez és haláláig közmegbecsülésnek örvendett.

Gróf KREITH JÓZSEF 1821-ben született. A Sáros megyei Matiszovon lelkész, mikor a Kárpátok szorosain az orosz hadsereg kezdett beözönlöni. Ekkor a fiatal pap felkötötte ősei kardját, összegyűjtötte a vidék ruszin népét és a hazai oroszokat az idegenek ellen vezette. Maga volt a sereg vezére, de a hatalmas tömeggel megbirkózni nem tudott. Csapatát szétszórták, s később őt magát is elfogták. A pozsonyi haditörvényszék népfölkelés szervezése miatt halálra ítélte, amelyet utóbb kegyelemből 15 évi várfogságra változtattak. Három évet töltött Kufsteinben, majd szabadulása után folytatta papi hivatását. Eperjesen halt meg 1892-ben.

RÁZGA PÁL eszes, képzett, világlátott evangélikus lelkész volt, aki teológiai tanulmányait Bécsben végezte 1824-ben. Először Karinthiában szolgált, majd 1835-ben hazatért és elfoglalta a modori eklézsiát. Ebben az időszakban alapította az evangélikus papok és özvegyek részére a nyugdíjintézetet, külföldi példát követve. 1839-ben Prágába utazott, ahol a német hitközség prédikatori állással tisztelte meg s ott élt 1846-ig.

Ekkor ismét hazajött, mint a pozsonyi evangélikus egyház megválasztott lelkésze. Itt érte az önvédelmi harc, melynek lelkes, buzgó apostola, hiszen ékes szóval hirdette a szabadság ígét. Mikor az osztrákok megszállták Pozsonyt, vidékre ment, ott buzgólkodott tovább. Ezért szenvedett szinte elsőként vértanúhalált, hiszen 1849. június 18-án Haynau felakasztatta.

MANSBARTH ANTAL 27 éves csákberényi plébánost azzal a váddal, hogy a szabadságharc híve, Susan tábornok 1849. július 12-én agyonlövötte Nagyigmádon.

STREITH MIKLÓS boglári plébános, miként országszerte mások, kihirdette a szószékről a függetlenségi nyilatkozatot. A lelkesedés lázában a nép ennek hatására fegyvert fogott a szabadság védelmére. Bár az akkor 50 esztendőes lelkész el sem hagyta szolgálati helyét, s ő maga nem harcolt, a bevonuló osztrákok augusztus közepén káplánjával, KÖNIG MÓRRAL

együtt elfogták, és börtönbe vetették. A hírhedt Újépületbe zárták őket s mikor a hírt megtudta a vérbosszúra áhítozó Haynau, így kiáltott fel: „No, ezek a papok lógni fognak!” Szeptember 4-én ki is mondták a halálos ítéletet. Vád a következő: az április 14. függetlenségi nyilatkozatot a templomban nyilvánosan felolvasták és megmagyarázták, a népet fegyveres felkelésre buzdították, különösen Kőnig Mór, mivel lázadó beszédben izgatott; Streith Miklós pedig a népet fegyverhasználatra oktatta. Még aznap kegyelem útján módosítás történt, így kimondták, hogy Streith golyó által végeztessék ki, míg Kőnig, tekintve fiatal korát, vagyonesztést és 15 év vasban letöltendő várfogságot kapott. A halálos ítélet másnap, szeptember 5-én végrehajtották, s a lelkész ma Szacsвай Imrével és hét másik vártanúval közös sírban pihen a Kerepesi sírkertben. Kőnig Mór később székesfehérvári kanonok lett s visszaemlékezéseiben hiteles leírást ad egykori főnöke utolsó óráiról.

GONECZKY JÁNOST, a mezőhegyesi állambirtok hazafias érzelmű lelkészét a pesti haditörvényszék ítélete után 1849. október 8-án végezték ki.

Legkésőbb szenvedett vértanúhalált az 1810-ben a muraközi Ciklován született GÁSPARICH KILIT MÁRK Ferenc-rendi szerzetes. 1848 előtt, mint kiváló hitszónoknak országSZerte ismeretes volt a neve. Magával ragadta a szabadságharc lelkesedése, szerzetesi ruháját felcserélte a nemzetőri uniformissal. Járt a vidéket, toborozott, gyűjtő hazafias szónoklatával harcra tüzelte a népet. Az, hogy a muraközi lakosság mindvégig hű maradt a haza ügyéhez, az főleg az ő érdeme volt. A szabadságharc leverése után bujdokolt, ám egy véletlen elejtett szavából valaki felismerte és elárulta. Esztergomban fogták el 1852 végén, majd vasra verve Pozsonyba kísérték, ahol 1853. szeptember 2-án kivégezték.

KÖNYVES TÓTH MIHÁLY 1810-ben, Debrecenben született. Mint a város református lelkésze, lángszavú hirdetője volt a függetlenségnek. A debreceni nemzetőrség szervezése körül is érdemeket szerzett. A szabadságharc leverése után előbb halálra, majd kegyelemből 20 év várfogságra ítélték.

1854-ben Olmützből szabadult, majd azután Debrecenben élt 1895-ben bekövetkezett haláláig.

HAJDU LAJOS szentesi születésű kisnemes, városában református lelkész és tanár volt. Jeles szónok és buzgó hazafi, aki széles körű tevékenységet fejtett ki az ügy érdekében. Világos után előbb halálra, majd kegyelem útján 20 év várfogságra ítélték. Szabadulván szülővárosába működött tovább, idős koráig tisztelve és megbecsülve.

ROMER FLÓRIS 1815-ben Pozsonyba látta meg a napvilágot s a bencések rendjében volt tanár a szabadságharc kitörésekor. Ekkor elhagyta a rendházat és fegyvert fogott, miután a 2. honvéd utászkarri zászlóaljba lépett be, mint közvitéz. Felhívta tanítványait is, hogy kövessék példáját. Az elvesztett debreceni csata után menekülés közben elárulták. A pozsonyi törvényszék nyolc év várfogságra ítélte, büntetését az olműtzi várban töltötte le. Később jelentős történelmi munkák szerzőjeként ismert.

RÓNAI JÁCINT Székesfehérváron született 1815-ben. Fiatal pap, mikor tevékenyen résztvett a szabadságharcban. Annak leverése után sikerült külföldre menekülnie, majd 1866-ban tért haza. A kiegyezéskor képviselőnek választották, 1873-tól pozsonyi nagyprépost és címzetes püspök, később Mária Valéria főhercegnő magyartanára. 1889-ben halt meg.

JÁMBOR PÁL 1821-ben Pakson született és a negyvenes évek ünnepelt költője. A kalocsai papnevelő intézetből kikerülve Jankovácon plébános. Itt érte a szabadságharc híre, melyet tollával szolgált. Ebben az időben megjelent műveit a lángoló hazaszeretet jellemzi. 1849-ben a kultuszminisztérium hivatalnok. Világos után sikerül Párizsba jutnia és egy regényt adott ki. Csak 1859-ben tért haza, majd 1861-ben képviselőnek választották. Később a szabadkai gimnázium igazgatója lett, míg a hetvenes években nyugalomba nem vonul. A délvidéki városban halt meg 1897-ben, mint annak köztisztviselőként álló személyisége.

NAGY FERENC 1887-ben született Sepsiszentgyörgyön. A szabadságharc kitörésekor gidófalvi református lelkész. Fiatalos lelke csupa tűz, de kora és egészségi állapota nem

engedte meg, hogy a harctérre menjen. A székbizottság tagjaként buzgólkodott a székely nép felfegyverzése ügyében. Ő volt az, aki a sepsiszentgyörgyi gyűlésen, amikor a meghódolás szóba került, lelkes beszéddel felvillanyozta a csüggedőket és Leonidász példájára hivatkozva, felkiáltott: „Ha kell, mind meghalunk, de meg nem adjuk magunkat!” A szabadságharc után halálra ítélték, melyet kegyelemből négy év várfogságra változtattak. 1865-ben halt meg.

Itt említtem meg a Háromszék vármegyei bodosi református lelkészt, JÁKÓ MÓZEST, aki az osztrákok és románok betörése után Erdővidékről menekülve, a csapatmozgásokról Gidófalvára hírt vitt.

TOMPA MIHÁLY református lelkész és ismert költő az elnyomás idején A golyához című verséért került fogságba.

Szentkatolnai Bakk Elek szerint a vértanúk száma 123, közöttük 24-nek a neve ismeretlen, mint a 13 huszáré, akiket szökési kísérlet miatt 1849. január 13. és június 6-án Grazban végeztek ki. Hentaller Lajos nyomozásai szerint 1948. december 7-től 1854. április 27-ig 162 politikai kivégzés történt. Azonban sok ember tűnt el nyomtalanul. Szavahihető kortársaik említik, hogy a dühöngő Haynau 1849. október 14-én éjjel az Újépület udvarán egyszerre húsz embert végeztetett ki. Híre volt, hogy Erdélyben 24 református papot lőttek agyon kihallgatás és ítélet nélkül. Vértanúk voltak még azok, akiket a felbujtogatott szerbek, románok mészároltak le – közöttük számosan voltak egyházi személyek –, mások pályája derékba tört vagy sírba dőltek időnap előtt a bujdosás és a száműzetés nyomorúságos idején.

Az isteni igazságszolgáltatás Haynaut sem kerülte el. Nemzetközi nyomásra már 1850-ben félreállították. Bekalandozta Belgiumot, Angliát, Franciaországot, de mindenütt megvetés kísérte, néha fizikailag is bántalmazták a magyar szabadság eszméivel szimpatizálók. Örökös fejjörcsök kínozták, talán az akkor még nem ismert magas vérnyomásban szenvedett. 1853 tavaszán, 67 éves korában, szélütésben halt meg.

Kupán Árpád

AZ 1848–1849-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A PARTIUMBAN ÉS A BÁNSÁGBAN

A magyar nép egysége, elvitathatatlan összetartozása olyan tény, amely évezredes történelmünk sorsfordító eseményei idején mindig megvalósult. Jelen alkalommal újra történelmünk legjelentősebb eseményének, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékének idézésére összegyűlve anyaországiak és határontúliak újból hitet tehetünk ezen állítás igazáról.

Rövid előadásomban megkísérlem felvázolni, hogyan vette ki részét Partium és Bánság népe ebből a történelmi eseményből, s melyek voltak azok a ma már határon túli helyszínek, ahol történelmi jelentőségű események zajlottak, kik voltak azok a személyiségek, akik kihatottak egész magyarságunk további sorsára.

A forradalom előzményének, előkészítésének tekinthető reformkori küzdelmek egyik vezéralakját, báró Wesselényi Miklóst Erdély és Partium egyaránt magáénak vallhatja, de még inkább a nagyszalontai Lovassy Lászlót, a pozsonyi országgyűlési ifjak vezérét, akinek sorsa még tragikusabban végződött, mint a Wesselényié. A forradalom előkészítői, s később jelentős alakjai között tartjuk számon Nagyvárad szülöttjét, Beöthy Ödönt, aki már az 1832–1836-os és 1843–1844-es pozsonyi országgyűlésen is vezéralakja volt a szabadelvű pártnak.

A pesti forradalmat és a tizenkét pontot a Partiumban és Bánságban is kitörő örömmel fogadták. A közelség miatt egyes városokba hamarabb, másokba később jutott el a pesti események híre, de mindenütt hasonló örömmel és lelkesedéssel fogadták. Aradon március 17-én, Temesváron március 18-án,

Lugoson 19-én, Váradon, akárcsak Kolozsváron 20-án, Nagybányán és Szatmáron 22-én hirdették ki és fogadták el a 12 pontot. A városi és megyei közgyűlések valóságos népgyűléssé váltak, s mindenütt elhatározták a nemzetország (polgárország) felállítását, a nemzeti szalag (kokárda) viselését, a pártoskodás, a pártviszály megszüntetését.

A forradalom békés kibontakozása, első eredményei, a független felelős magyar minisztérium megalakulása, a köztelhivatalok bevezetése, a jobbágyfelszabadítás, papi tized eltörlése a pozsonyi országgyűlésen, majd az új törvények szentesítése 1848. április 11-én V. Ferdinánd által, Partium- és Bánság-szerte is hatalmas lelkesedést váltott ki. A VI. és VII. törvénycikk a Partium visszacsatolásáról, illetve Erdély uniójáról intézkedett. A VI. cikk kimondta, hogy Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megye, Kővár vidéke és Zilah városa Magyarország elválaszthatatlan részei. (Addig Erdélyhez tartoztak.) Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. április 23-i rendeletével báró Wesselényi Miklóst első-, Beöthy Ödönt másodelnöknek nevezte ki, a kapcsolt részek visszacsatolására kiküldött királyi biztosságba. A Partium visszacsatolását és Erdély unióját Magyarországgal a Bihar megyei közgyűlésen – melyet több ezer honpolgár jelenlétében a szabad ég alatt tartottak Nagyváradon, 1849. május 11-én –, hatalmas lelkesedéssel fogadták. Érdemes idézni a Csengery Imre által felvett jegyzőkönyvből az áprilisi törvények meghirdetése kapcsán hozott határozatokból a hetedik törvénycikkkel kapcsolatos részt, nem csupán ragyogó stílusa miatt, hanem, hogy megismerjük azt a szellemet, amely a korabeli magyarok gondolkozását tükrözi: *„Európa népei közt elkülönözve él a magyar faj. Nincs rokon, kihez az emberiség kapcsán kívül egyéb kötelékkel fűzve volna. És mégis, külön egymástól két hazát, két jelent ismer. Múltjai közösek; történeti emlékezetei közösek; reményei közösek. Közös a vér, mely ereiben foly, és földjei porával, vegyülve van. Közös a nyelv, melyet apától öröklött és századok viharában megőrzött. És mégis két életet élni nem szűnik meg. Így jutott osztályrészül kettős fájdalom és*

csak fél öröm. Így lőn gyöngébb magában mindegyik, míg erős csak együtt lehet vala. S íme kinyújtá az egyik testvér, a 7. törvénycikkben egyesülésre tárt karjait. S íme a fejdelem is, kinek egy koronájában mindkét ország kövei ragyognak, áldást kész adni a frigyre. Kart karba tehát, s egy léssen a magyar.”

Ennek a megújított egységnek azonban sem a bécsi hatalom, sem pedig a két országrész területén élő más nemzetiségű polgárok nem örültek. Kezdetben az ország vegyes lakosságú vagy nem magyarok lakta vidékein élő szerb, horvát, szlovák, román, szász, sváb nemzetiségű állampolgárai rokonszenvvel és reménységgel fogadták a magyar forradalom által hozott változásokat. Azonban csakhamar feltűntek soraikban a császárhű, forradalom- és magyarelles hangadók, akik a magyarok forradalmától igyekeztek eltávolítani nemzetársaikat, sőt szembe állásra, a magyarok elleni háborúra buzdították őket. A császár és a bécsi udvar, miután a fővárosban sikerült leverni a forradalmat és helyreállítani a hatalmat, a Divide et impera – Oszd meg és uralkodj eszme szellemében, a magyar forradalom elleni harcra buzdította őket.

A kormány a növekvő veszély miatt statáriumot hirdetett és rögtönítélő bíróságokat állított fel a forradalom vívmányainak és az ország egységének megvédésére, országszerte, így a Partiumban, Bánságban megkezdődött a nemzetőrség és a honvédség toborzása, szervezése.

Hegyesi Márton, az 1848–1849-es események első Bihar megyei 19. századi történetírója, akinek az elmúlt évben szép ünnepség keretében vendéglátóink, az isaszegi székhelyű Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány önzetlen támogatásával emléktáblát állítottunk Nagyvárad keresztény egyetemének díszudvarán – részletesen megírta a bihari honvéd és nemzetőr zászlóaljok szervezését és hősiességét a szabadságharcban. Napjaink történészei, helytörténet-kutatói tovább folytatták a forradalom és szabadságharc partiumi és bánsági eseményeinek feltárását, ismertetését. A dicső történelmi esemény 150. évfordulójára, Társaságunk két honismereti találkozót, illetve honismereti konferenciát

szervezett 1998 és 1999 tavaszán és őszén, ahol pályamunkák kerültek elbírálásra, illetve előadások hangzottak el a témával kapcsolatban. A pályamunkák és előadások legjavát a Partiumi füzetek elnevezésű könyvsorozatunk 13. kötetében jelentettük meg. Ezeket az írásokat Mihálka Zoltán történész, szaklektor és Dukrét Géza sorozatszerkesztő – Társaságunk elnöke, három témakörbe csoportosította. I. A szabadságharc eseményei, II. A szabadságharc személyiségei, III. Emlékhelyek, emlékművek címek alatt, megkönnyítve ezáltal az olvasók eligazodását a gazdag tartalomban. Előadásomnak nem célja megismertetni a hallgatósággal e kötet tartalmát (csupán figyelemfelkeltésként említem), hanem megpróbálom a továbbiakban vázlatosan felsorolni a szabadságharc partiumi és bánági eseményeinek főbb vonalait.

1848. szeptember 16-án megalakult Kossuth Lajos vezetésével a Honvédelmi Bizottmány, ami azt jelentette, hogy a forradalom nemzeti, önvédelmi szabadságharcban folytatódott, és meghozta az első jelentős győzelmét a pákozdi csatában Jellasics serege fölött, majd Ozoránál Róth tábornok horvát serege is kapitulált.

Erdélyben viszont szeptember 15-én a harmadik balázsfalvi román nemzetgyűlés kimondta az unió el nem ismerését, a román nép felfegyverzését és 15 légióba szervezését. Puchner osztrák tábornok és Urban alezredes a románok és szászok ellenállását támogatva, kiszorította a magyar kormányerőket Erdélyből. Elűzött Marosvásárhely, majd Kolozsvár, s Nagyvárad is válságos helyzetbe került. Kossuth Bem József lengyel tábornokot nevezte ki az erdélyi sereg élére, aki december 5-én érkezett Váradra, s onnan indult Csucsá melletti Feketető környékén táborozó seregéhez, mellyel győzelmet aratott Urban serege fölött s felszabadítja Kolozsvárt. Kossuth december 18-án teljhatalmú kormánybiztossá nevezte ki Beöthy Ödönt egész Erdélybe és a szomszédos megyékre kiterjedő hatáskörrel.

1849. január 5-én a Honvédelmi Bizottmány és az országgyűlés kénytelen elhagyni Pestet és Debrecenbe teszi át székhelyét, a főváros osztrák kézre került.

Nagyvárad ekkor jutott jelentős szerephez a szabadságharcban, ugyanis a kormány határozatának megfelelően a hadügyminisztérium az országos fegyvergyárat, a fegyver és tűzérési osztállyal, valamint a hozzá tartozó gyutacsloőkupak- és röppentyűgyárat a készletekkel együtt Váradra irányította. Így 1849. január 17-től május 26-ig Nagyvárad volt a hadiipar központja, s méltán nevezte Kossuth városunkat „magyar Birmingham”-nek.

Az 1849-es téli, majd tavaszi hadjáratok ragyogó győzelmeket hoztak Görgey, Perczel, Klapka, Damjanich seregeinek, ezek sorába tartozik az április 6-i Isaszegnél aratott győzelem is, amely győzelem után Kossuth Gödöllőn meglátogatta Görgey seregét, s felajánlotta az ifjú hősnek a tegeződést, amit ő elfogadott, sőt a nemzet ajándékául a gödöllői kastélyt, amit nem fogadott el.

Az 1849. április 14-én a debreceni nagytemplomban kihirdették Magyarország függetlenségét, a Habsburg-ház trónfosztását és Kossuthot kormányzóvá választják.

1849 májusában kudarcba fulladt Ioan Dragoş béketárgyalása Abrudbányán Avram Jancuval, Hatvani őrnagy szabadcsapatának támadása és a felmerült nehézségek miatt, s a támadást követő véres retorzióknak sok áldozata között Ion Buteanu és Ioan Dragoş is életét veszttette.

1849. május 21-én a magyar forradalmi sereg felszabadította Buda várát, viszont I. Ferenc József ezen a napon kötött egyezséget I. Miklós orosz cárral, hogy 200 ezer főnyi sereggel segítse a szabadságharc leverését.

1849. június 27-én a magyar kormány általános népfölkelésre („keresztes háború”) szólítja fel az ország népét, de a hatalmas túlerővel szemben a harc reménytelen. Július 13-án elesik Buda vára, Pestet cári csapatok szállták meg. Július 14-én Kossuth és Bălcescu megkötötte a román–magyar megbékélési egyezményt, majd az országgyűlés július 28-án elfogadja Európa első nemzetiségi törvényét. 1849. augusztus 2-án Debrecennél vereséget szenvedett a váradi születésű Nagysándor József tábornok serege az orosz túlerőtől.

Augusztus 5-én Görgey seregeivel Váradra ért, s onnan értesítette Szemerét, hogy az egész haderővel Arad felé indul. Két nappal később az orosz seregek Rüdiger tábornok vezetésével bevonultak Váradra. Augusztus 9-én Bem tábornok elveszti a temesvári csatát, augusztus 11-én Kossuth átadja a hatalmat Görgeynek, aki 1849. augusztus 13-án a főszereggel Világos mellett, Szőlősnél feltétel nélkül letette a fegyvert az oroszok előtt és ezzel a szabadságharc minden reménye szertefoszlott.

Elhangzott Isaszegen 2008. március 29-én.

Jancsó Árpád

TEMESVÁR FELMÉRÉSE ÉS TÉRKÉPEZÉSE 1901–1904 KÖZÖTT

Már gyermekkoromban felkeltette érdeklődésemet egy, a józsefvárosi plébániatemplom ajtaja mellett, a falba rögzített öntöttvas korong, melyen a következő feliratot betűztem ki: TEMESVÁR sz. k. VÁROS SZINTEZÉSE • 89.499 MÉTER AZ ADR. TENGER SZINTJE FELETT. Apámat kérdezgetve tudtam meg, hogy az ADR. az Adriai-tengert jelenti, s hogy a megjelölt pont e tenger szintjéhez viszonyítva 89,499 méter magasan van. Hogy mikor, hogyan és milyen céllal került a korong a templom falába, számomra sokáig rejtély maradt. Tíz éven át haladtam el mellette iskolába menet és jövet. Már-már fel sem tűnt szerény jelenlétével, aztán a román nacionalizmus mind jobban újra megnyilvánuló korszakában, amikor városaink, hegyeink, vizeink neveit sem volt szabad magyarul leírni, különös jelentőséget kapott. Múltunk egyik fontos jelévé, őseink ittlétének, tevékenységének, munkásságának, építőmunkájának bizonyítékává nőtt, nemesült. Csodáltam is, hogyan kerülte el a mindennap cinkosan rámkacsintó szintjel a történelemhamisítók, a minden magyar feliratot, emléket eltüntetni vágyók árgus tekintetét.

Egy pár évtized telt el azóta. A rombolók kedvét elkerülő vaskorong ma is hirdeti, milyen magasan járunk az Adriai-tenger felett, még akkor is, ha már rég a Balti-tenger színjéhez mérjük magunkat.

Nemrég tette fel a kérdést egy ismerősöm: ha már annyit kutakodtam Temesvár főleg műszaki történetével kapcsolatosan, mondjak már neki egy pár szót az említett vasjelekről. Kíváncsiságom is ösztökélt, hogy utánajárjak a dolog nyitjának. Megtudtam, hogy a vaskorongok az 1901

és 1903 között lezajlott topográfiai felmérés alkalmából kerültek helyükre. A felmérésről és a város térképezéséről a következőket tudtam meg.

Előzmények

A város felmérése és térképezése ügyében tett első lépések egyike az 1900. évi 41. közgy. 1426. tan. számú határozata volt, aminek alapján szakbizottságot hoztak létre. A bizottság a városi tanács nevében ajánlatokat kért a munka elvégzésére. Az 1900. évi 318. közgyűlésen (17.187 tan. sz.) újfent tárgyalták az ügyet. Ezután a városi mérnökség, figyelembe véve, hogy az országos felmérési hivatal által készített felmérések megbízhatóak és jók, e hivatalt javasolta megbízni a város felmérési munkálataival is. A hivatalnál tett puhatolózások szerint egy esetleges árcsökkentés is szóba jött. Ezért a városi tanács a pénzügyminisztérium jóváhagyását kérte, hogy megkezdhesse a tárgyalásokat az állami közegekkel. Az előrebecsült számítások szerint 100 ezer korona körüli összeg elegendő lett volna a felmérés teljesítéséhez. A pénzügyminisztérium azonban 101.687/1900. január 19-én keltezett leiratában visszautasította a városi tanács kérelmét. Ekkor a szakbizottság azt javasolta, hogy a pályázók közül vegyék fel a kapcsolatot Szesztay Lászlóval, Márkus Ágostonnal és Radnai Ferencsel és szólítsák fel őket újabb ajánlattételre. Erre azonban nem került sor, mert Szesztay László 1901. április 3-án felszólítás nélkül benyújtotta újabb ajánlatát. A szakbizottság határozottan csak ennek a tárgyalását tartotta szükségesnek.

Szesztay László ajánlata és megbízatása

Szesztay véglegesen ajánlatot tett. Az első szerint hajlandó volt 100 ezer korona általános összegért mindazokat a személyi és dologi kiadásokat, melyek a teljesítendő munkálatok és a szállítandó anyagok címén felmerülnek, valamint azokat a

költségeket is sajátjából viselni, melyek a kiírási feltételek szerint a várost terhelték volna. A második ajánlata szerint hajlandó lett volna a munkálatokat oly módon is elvégezni, hogy a város megbízottjaként működik majd évi honoráriumért és külön jutalomdíjért. Ez esetben teljes erkölcsi és anyagi biztosítást vállalt azíránt, hogy a munka költsége, beleértve a jutalomdíjat is, nem fogja túllépni a 100 ezer korona átalányösszeget. A szakszervezet egyhangúlag az első ajánlat elfogadását javasolta. A munka sürgősségére való tekintettel, a városi mérnökség segéderők felfogadását is javasolta a bizottságnak arra az esetre, ha Szesztay László nem tudná határidőre teljesíteni a feladatot. A városatyák megfontolták a bizottsági javaslatokat és elhatározták a szerződés megkötését Szesztay László mérnökkel, műegyetemi magántanárral, mint vállalkozóval. Kikötötték, hogy a vállalkozó köteles a munkát 100 ezer korona átalányösszegért elvégezni, valamint a műszaki feltételek 35. paragrafusában felsorolt anyagokat beszerezni és beépíteni, a hitelesítési költségeket fedezni. A vállalati szerződés elkészítését a városi ügyészségre bízták. A vállalkozó 4 000 korona biztosítékot kellett városi letétbe helyezzen. Miután a határozat kormányhatósági jóváhagyásban részesült, Szesztay László 1901. augusztus 1-jén megkezdte a munkálatokat, helyben irodát nyitott és ebben állandóan hat mérnököt foglalkoztatott. A város határainak megjelölésére és az ellenőrzés gyakorlására külön bizottságot hoztak létre. Tagjai a városi mérnökök és a m. kir. pénzügyminisztérium engedélyével Beyer Bernát m. kir. kataszteri felmérési felügyelő és Ulrich Ödön főmérnök m. kir. térképtári főnök voltak. Utóbbi kettőt azon célból kérték fel, hogy biztosítsák a felmérések hitelességét az adatoknak a kataszteri hivatalnak való átadása érdekében, hogy az külön felmérési hozzájárulás nélkül átvehesse és felhasználhassa. A hitelesítéssel megbízott szakemberek a munkát a követelményeknek teljesen megfelelőnek találták. Mindezek után a városfelmérési munkát 1904 májusában átvették. A Városi Közlöny 1905. januári, 1-jei számában leírtak szerint a „*nagy arányú mű még teljes*

befejezése előtt is fontos szolgálatokat tett, mert a belsőség pontos térképezése folytán a napirenden lévő transzaktió tárgyát képező várterületek határozott alakot nyertek. Az összefüggő lejtés viszonyok teljes ismerete pedig nemcsak az általános csatornázás tervének biztos vonalozását tette lehetővé, hanem a temesvári vízmedenczére vonatkozólag alapját fogja képezni a küszöbön álló vízvezetéki munkálatoknak is”.

A városfelmérési és térképezési munka részletei

A városfelmérést követően, miután a Magyar Királyi Államnyomda 1905 februárjában befejezte a térképek nyomdai kivitelezését, Szesztay László bemutatta tevékenységének eredményét. Előadását a törvényhatósági tagok és meghívott szakemberek előtt 1905. február 16-án, a városháza nagytermében tartotta meg.

Beszámolóját oly módon fogalmazta meg, hogy mind a szakemberek, mind a teljesen más beállítottságú hallgatók is találjanak érdekes, figyelemreméltó dolgokat benne és megértsék e nagyszabású, többéves munka lényegét, szükségességét, fontosságát és hasznosságát.

Már a bevezetőben megjegyzi, hogy „a gyárvárosi vízművek, a város általános csatornázásának s az új Begahidaknak terveit a városi mérnöki hivatal már e munkálat alapján készítette el.”

Megfogalmazta mit is jelent egy város felmérése: „a városmérés lényegében adatok gyűjtéséből s azoknak olyan csoportosításából és összefoglalásából áll, hogy azok alapján minden a város fejlődése folytán napirendre kerülő új létesítmény megtervezhető, a helyszínen kitűzhető s felépíthető legyen”.

Megjegyezi, hogy a külföldi városok többsége már birtokában van a modern várostérképeknek és városfelmérési adatoknak. Megemlíti, hogy a felmérések elég nagy anyagi ráfordítással, néha évtizedekig is eltartottak. Például Hamburg felmérésére harminc év kellett, Berlint 1876 és 1900 között mérték fel 1,6 millió márka költséggel, Drezda felmérése 1896-ban kezdődött és még befejezés alatt áll, Budapestet Halacsy Sándor mérte fel az 1860-as években, de a rohamosan fejlődő fővárosnak

modern eszközökkel való újrafelmérése elodázhatatlan (az új felmérésre 1,2 millió koronát irányoztak elő).

Temesvár felmérésének fontos célja volt, hogy minden, „a tervezést befolyásoló létesítményt úgy helyszínrajzi, mint magassági helyzetére nézve pontosan és hűségesen feltüntessen”.

Szesztay felhívta hallgatósága figyelmét, hogy a bemutatott adatok a munkának csak egy részét képezik, ugyanis a tevékenység eredménye három terjedelmes szekrényt tölt meg. Fontos feltétele volt a munkának, hogy ne csak pillanatnyi igényt elégítsen ki, hanem a város fejlődése folytán fellépő változások bejegyzését is lehetővé tegye. Ezért volt annyira fontos a térképek elkészítése mellett a felmért pontok számszerű meghatározása is. A *„munkálat tovább fejleszthetőségét az a körülmény teszi szükségessé, hogy a városmérés anyaga rendkívül alá van vetve az időközi változásoknak”* – mondja. Magyarozatként hozzáteszi: *„a városok képe aránylag rövid idő alatt nagy változást mutat. Telkek feloszlanak vagy egyesítenek, régi házak helyébe újak épülnek, új utcák létesülnek, régi utcák szabályoztatnak, járdák, útburkolatok átépítenek, egyáltalában a helyszínrajzi és magassági viszonyok számtalan változásoknak vannak alávetve. E változásoknak időnkint való felvétele s a munkálatba való bevezetése elengedhetetlenül szükséges, mert ennek elmulasztása esetében az eredeti adatok rövid idő alatt értéküket veszítik.”*

Szesztay módszere és berendezése, az adatok rendezése és összegezése lehetővé teszik az újabb adatokkal való kiegészítést. E feladatot a városi mérnöki hivatal kell teljesítse. A város vezetősége figyelembe is vette a mondottakat: erre a munkára egy mérnököt szerződtetett.

Temesvár felmérésének munkálata két irányban történt: helyszínrajzi felmérés és magassági felmérés (szintezés). Az alábbiakban összefoglaljuk a munkálatok fontosabb részleteit.

A helyszínrajz elkészítése

A helyszínrajz elkészítésének érdekében hat alappontot határoztak meg. Ezekre a pontokra támaszkodnak a további

mérési adatok. Az alappontokat úgy választották meg, hogy könnyűszerrel lehessen őket megközelíteni. Kiválóan alkalmasak a tornyok, melyek ablakaiból jó rálátás kell legyen a felmért területre s maguk is jól láthatóak legyenek. Az alappontokat háromszögeléssel határozták meg. A háromszöghálózat öt pontját a belvárosi papnövelde tornya, a gyiroki, szabadfalui, mehalai és girodai tornyok alkották, a hatodik pont a várostól keletre, egy dombon helyezkedett el.

A háromszög alapvonalát a papnövelde tornyát a gyiroki toronnyal összekötő vonal képezte. Ennek hosszúságát úgy határozták meg, hogy a Temesvár–báziási vasútvonal vágányán nagy pontossággal megmérték egy 992,587 méter hosszú alapvonalat s ezt egy közvetítő háromszöghálózattal kapcsolatba hozták a Papnövelde – gyiroki templom vonallal, melynek hossza kiszámíthatóvá vált. Manapság már nem létezik sem a Papnövelde, melyet a 20. század elején bontottak le, sem pedig a báziási vasút vonala, mely keresztülhaladt a városközponton, s 1932-ben szüntették meg.

A hat alappont mellé újabb 55 pontot határoztak meg a templomok tornyain, a gyárkémények villámhárítóin és a középületek kupoláin.

A háromszögelés befejezéseként, immár az utcaszinten, újabb 55 alappontot határoztak meg. Ezekből kiindulva már mérőszalaggal végezheték a pontok sűrítését. A következő cél az alappontok további sűrítése volt acélból, hogy minden utca- és útkereszteződésre egy-egy alappont jusson. Ezt sokszögeléssel érték el, újabb 759 alappontot határozva meg.

A megfelelő sűrűségű alapponthálózat után rátérhettek a részletpontok meghatározására. Felmérték az utcákon, tereken lévő fasorokat, útburkolatok széleit, a különböző létesítményeket, a házsorok homlokzatvonalát, a telkeket, udvarokat.

Mind az alappontok, mind a részletpontok felmérése numerikus volt, tehát nemcsak grafikusán jelenítették meg a rajzlapon, hanem a felvett pontok számadatait, koordinátáit bejegyezték az alappontok főkönyvébe.

Ezen mérések után készítették el a vázlatokat, majd a térképeket.

A térképeket a céljuknak megfelelően, különböző méretarányban rajzolták meg. Az utcákat 1:200 léptékű szalagtérképeken ábrázolták, az egész város összefüggő térképe pedig 1:1000 méretarányban készült. A város területének ábrázolása 35 térképszelvényre fért rá. A térképlapokat megrajzolásuk előtt üvegre ragasztották. Így küszöbölték ki a hő és nedvesség papírra kifejtett hatását, ennek méretváltozását. Az 1:1000 léptékű szelvényeken kívül az értékesebb területekről, telkekről 1:200 méretarányú részlettérképek is készültek. Ezeket nem üvegre ragasztott papírlapokra, hanem 1 mm vastagságú kartonlapokra rajzolták. A pontosság és a későbbi felhasználás megkönnyítése céljából a részlettérképekre feljegyezték az ábrázolt idomok számadatait is.

A fent említett térképeken kívül 1:2000 léptékű térképeket is készítettek. A várost 12 ilyen szelvény fedi le.

Az egész várost ábrázoló 1:5000 méretarányú térkép két szelvényes.

Beszámolójában Szesztay László nem említi, de mérései alapján a Magyar Királyi Állami Nyomda elkészített egy 1:20000 léptékű Temesvár és környéke című átnézeti térképet is.

A térképeket a Magyar Királyi Állami Nyomdában sokszorosították, a nemrég bevezetett új eljárás, az úgynevezett algráfia (aluminográfia, alumíniumnyomat) technikával. Az eljárást J. Scholz alkalmazta először Mainzban, 1872-ben és akkortájt Magyarországon még csak az Államnyomdába vezették be. Az algráfia a síknyomás egyik fajtája. Eljárása hasonló a litográfia (kőnyomat) útján készült sokszorosításhoz, azzal a különbséggel, hogy a kőlapot alumínium lemez helyettesíti. Előnye, hogy a vékony és könnyű lemez könnyebben kezelhető. A kőnyomáznál (ez ideig így készültek a nyomtatott térképek) az eredeti rajzot egy sima kőlemezre előbb lemásolták, majd a rajz vonalait bekarcolták a kőbe. Egy-két hónap keserves munkája után így jött létre a nyomásra alkalmas kőlemez. A rajz átviteléhez szükséges volt az emberi munka.

Ebből fakadóan, természetesen sokszorozottan állt fenn a hibázás lehetősége is. Az algráfia technikájával az eredeti rajzot egy másolókeretben ráhelyezték egy fényérzékeny telt alumíniumlemezre, melyet nap- vagy pedig műfény segítségével megvilágítottak. A lemezt vegyi kezelésnek vetették alá. Az „előhívás” után a vonalak reliefként jelentek meg a lemezen. A kőmetés aprólékos munkáját pár perc alatt elvégezte a fény és a vegyszer. Az így elkészült nyomólemezekről már tetszőleges számú másolatot lehetett készíteni.

Habár a korabeli jelentések szerint Temesvár térképeiről elegendő példány készült, a történelmi változásoknak, a selejtezéseknél „hála” a közönyvtárakban, levéltárakban csak nagyon kevés példány maradt fenn. A budapesti Hadtörténelmi Intézet térképtárában leltem fel az 1:5000 méretarányú térkép két lapját, s ugyanitt, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában őriznek egy-egy példányt az 1:20000 méretarányú térképből. Ezt az átnézeti térképet csatolták a temesvári Városi Közlöny 1905/3. számához is. Jómagam kiselejtezett, kidobandó papírok között találtam egy 1:5000 léptékű példányt, melyet a Béga-hidak építéskor használtak fel.

A szintezés

A városfelmérést kiegészítő munkálatokat a város szintezése egészítette ki. Ezzel a város birtokába jutott mindazon adatoknak, melyek a pontok magassági fekvésére vonatkoznak s melyek alapján a város különböző részleteinek magassági viszonyait feltüntető tervek, hossz- és keresztaszvályvek elkészíthetők voltak. A szintezési munkálatokat Szesztay László Krausz Adolf temesvári magánmérnökre bízta, aki alvállalkozóként végezte el a munkát „elismerésre méltó alapossággal és kifogástalan pontosságú eredménnyel.”

A szintezés és a már ismertetett vízszintes mérés rendszere hasonlatos.

Az elsőrendű szintezés szerepére nézve megfelel a háromszögelésnek. Ennek is az a célja, hogy néhány olyan alappontot

szolgáltasson, melyekre biztonsággal támaszkodhat a többi pont meghatározása. Temesvár városának elsőrendű szintezésekor meghatározott és bemért alappontjai azon a vonalon fekszenek, mely a józsefvárosi dohánygyár falában a Földművelésügyi Minisztérium vízrajzi osztálya által elhelyezett magassági alappontot a gyárvárosi Notre Dame zárda falában elhelyezett vízrajzi magassági alapponttal összeköti. Az ezen a vonalon többször ismételt szintezéssel meghatározott magassági alappontok szolgáltatták a másodrendű szintezés kiinduló pontjait. A másodrendű szintezés mindig ezekből az alappontokból indult ki és hurokkal ugyanoda tért vissza, hasonlatosan a vízszintes mérések sokszögeléséhez. A részletek szintezéséhez most már megvolt a kellő pontosságú hálózat.

A felmért pontok helyszíni megjelölése

A felmért pontok helyszíni megjelölésénél nagyon fontos feladat ezeket akként rögzíteni, hogy későbbi méréseknél is könnyen megközelíthetőek legyenek és elmozdulásokat ne szenvedjenek. Legnagyobb gondot az utca forgalmának dinamikus hatása képezi. Ezt úgy küszöbölték ki, hogy a pontokat nem az utcák szintjében, hanem az útburkolatok alá süllyesztették. A pontot egy, a burkolat alá süllyesztett betontömbbe helyezett vascső középpontja képezi. Egy, az utca szintjében kinyitható fedéllel ellátott kis öntöttvas szekrény biztosítja a pont hozzáférhetőségét. Az öntöttvas szekrény és a betontömb közé tölgyfagyűrűt helyeztek, melynek feladata, hogy enyhítse az utca forgalmának a pontra gyakorolt dinamikus hatását, valamint függetlenítse a pontot az útburkolat szintjének emelésétől, vagy kisebb mértékű süllyesztésétől. A burkolattal nem rendelkező utcákban és beépítetlen területeken lévő pontokat kőoszlop és az oszlop alá süllyesztett vascső, egyes helyeken pedig a földszín alá helyezett vascső jelöli meg.

A szintezés pontjainak megjelölése, rögzítése

A magassági jegyeket az egyes épületek falába befalazott öntöttvas tárcsák képezték, s képezik a mai napig. Számos épület falában lehet felfedezni őket. A meghatározott magasságú pont a tárcsa felső vízszintes érintőjének érintő pontja. A tárcsa közepén látható az illető magassági jegynek az Adriai-tenger szintje feletti magassága. A 101, vastárcsával megjelölt magassági pont arra is megfelelt, hogy tovább szaporítsa a trigonometrikusan meghatározott alappontok számát. Ezért a tárcsák felső részén 3 mm átmérőjű függőleges lyukat fúrtak, melybe a sokszögeléskor kis pálcát állítottak s beirányozhatták a mérőműszert. Természetesen, a megjelölt magassági pontok adatait is bevezették az alappontok főkönyvébe. A vastárcsákon kívül más fix pontokat (kőoszlopok, határkövek stb.) is felhasználtak magassági alappontokként. A részletpontok magassági adatait az 1:1000 méretarányú térképre és az 1:200 méretarányú utcahelyszínrajzokra is rávezették.

A városfelmérés és -térképezés statisztikai adatai

A munkálat technikai részének kivitelezésére fordított idő ¼ év.

A térképek nyomdai többszörösítése a

Magyar kir. Államnyomdában

Műszaki személyzet

1 év

9 állandóan alkalmazott
mérnök és rajzoló

3 ideiglenesen alkalmazott rajzoló

2200 mérnöki munkanap

8500 segédmunkás napszám

2100 mérnöki munkanap

11.679.000 négyzetméter

77.200 méter

A felméréshez felhasznált munkaidő

Irodai munkához felhasznált munkaidő

Felmért terület nagysága

Felmért utak és utcák hossza

Háromszögeléssel meghatározott s a helyszínen

állandó jelleggel megjelölt pontok száma 116

Sokszögeléssel meghatározott s a helyszínen

állandó jelleggel megjelölt pontok száma 759

Egy alappont átlag középphibája ± 19 mm

Az elsőrendű szintezés középphibája 1,2 mm/km

A másodrendű szintezés köralakú meneteinek

záróhibája 1...3 mm

Magasságjegyek (öntöttvas-tárcsák)

101 darab

A városbővítési terv

A Temesvár történetét többé-kevésbé ismerők tudják, hogy a mai, modern város születése különbözik számos európai város fejlődésétől. Ennek oka az 1723–1765 között, Vauban-rendszerben felépített hatalmas vár, mely a Habsburg-monarchia egyik legnagyobb erődje címet viselte. A hatalmas csillagvár körül egy ágyúlövésnyi távolságra stratégiai okokból építési tilalmat vezettek be. A várfalakon belül, s ezek szorításában épült ki a belváros, a várfalaktól 900 öl távolságra pedig a külvárosok, melyek saját külön életet éltek, külön gazdasági és társadalmi berendezkedést teremtettek. A találkozási pontokon, a törvényhatóság keretében ezért többször is erős érdekellentétek voltak, a városrészek saját érdekei nem egyszer feszültek egymásnak. A városfejlesztés egyik fontos célkitűzése tehát a városrészek összeépítése volt. Ennek útját állotta nemcsak az erődítményrendszer, hanem a vársíkra katonai megfontolásokból fennálló építési tilalom is. Ezt később 500, majd 300 öltre korlátozták. A városvezetés minden lehető alkalmat megragadott, hogy a katonai hatóságoktól minél nagyobb területet szerezzen meg a városnak, s ezeken modern, a kornak megfelelő középületeket terveztesen és építtessen. A vár erődjelleget csak 1892-ben szüntették meg, ekkor jött meg az engedély a várfalak lebontására is. A három várkaput már egy évvel azelőtt lebontották. Csaknem tízévi alkudozás kezdődött a város és a hadtestparancsnokság között a felszabadult területekért. Közben a katonai kezelésű területeken külön engedéllyel hatalmas közintézmények épültek: az Állami Fa- és Fémipari Iskola, az Állami Főgimnázium, az Állami Felsőbb Leányiskola, az Állami Gyermekekmenhely és Gyermekepoliklinika, az Osztrák–Magyar Bank Fiókja. Ezek már olyan épületek voltak, melyek meghatározták a meghúzandó új utcák és terek irányát. Az építési tilalom alól felszabadulandó területek beépítésére, a terület szabályozására terveket dolgozott ki (időrendi sorrendben): Kovács Sebestyén Aladár temesvári vízügyi igazgató, Ybl Lajos műépítész, a temesvári Millenniumi templom tervezője, Wéhler vezérkari

százados és a Béga-szabályozással összefüggő részletekre nézve Szilárd Emil városi főmérnök. Az új városbővítési tervet Szesztay László már az új, pontos felmérési adatokra alapozva készítette el, figyelembe véve elődei terveit és az időközben felépült középületeket. Ez *„már a városmérési munkálat alapján összhangzásba hozhatta a Józsefváros, Belváros és Gyárvárosnak az ujonnan megnyitott területtel határos részeit egymással, a fentebb elsorolt új középületek elhelyezésével s a katonai kincstár tulajdonában maradó területek határvonaláival.”* Az új térképekre már felkerültek a tervezett utak, utcák. Az alappontok hálózatát a városbővítés területére is kiterjesztették s az összes új útvonalat a természetben is kitűzték. Az új telektömbök sarokpontjait a föld színe alá süllyesztett vascsövekkel maradandó módon jelölték meg.

A városbővítés egyes részletei még függőben maradtak, többek között elintézésre váró kérdések voltak a Béga-csatorna szabályozása, a Béga-hidak magassági viszonyainak rendezése és a Temesvár-Báziás közötti vasútvonalnak a város belterületéről való eltávolítása. Szesztay megállapítja, hogy *„a város bővítési terv csak annak főbb vonalaiban tekinthető véglegesnek azért is, mert a részletek végleges megállapítását sok olyan előmunkálatnak kell megelőznie, melyek még ez ideig rendelkezésre nem állanak.”* Javasolja a részletek végleges megállapítása előtt az építésügyi szabályrendelet elkészítését, mely *„hivatva lesz a város fejlődésének irányt szabni, mely megjelöli a különböző városrészek jellegét, kiosztja az utvonalak szerepét s ahhoz képest előírja az illető utcában alkalmazandó építési szabályokat? megjelöli azokat a telektömböket, a hol a zárt építési rendszer indokolt, viszont rámutat ama részletekre, a hol a nyílt, villaszerű építő rendszer alkalmazása mutatkozik megfelelőnek.*

Ezen és más ezzel összefüggő kérdések tisztázása után lesz a város bővítési terv minden részletében véglegesen megállapítható.” Természetesen, a meglévő felmérés hosszú időkre megfelelő támpontot nyújtott a részletek kidolgozásához.

Előadásának végén Szesztay köszönetet mondott a városvezetésnek, a műszaki bizottságnak munkája alatt

tanúsított jóindulatú támogatásért s kijelentette: „mindig örömmel s bizonyos büszkeséggel gondolok vissza arra, hogy néhány évig helyet foglalhattam azok sorában, kiknek e szép város jövőjét és fejlődését előkészítő munkálatokban szerep jutott.”

A város „közönségének” köszönete

„A város közönsége ezen alkalomból készséggel elismerte, hogy Szesztay László mérnök ur a városmérési munkálatokat, a város kiterjeszkedési tervének elkészítését és helyszíni kitűzését a tudomány mai színvonalán álló rendszerességgel és pontossággal teljesítvén, a személyébe helyezett bizalomnak a reá bízott nagy feladathoz méltóan és teljes mértékben megfelelt, minélfogva a város közönsége Szesztay László urnak a fáradhatatlan buzgalommal végzett sikeres munkálkodásáért, valamint a több évig tartó munkálat folyamán felmerült egyes kérdések megoldásánál tanúsított előzékenységéért hálás elismerését nyilvánította.

Köszönetét nyilvánította továbbá a város közönsége mindazon szakférfiaknak, kik a város felmérési munkálat vállalatba adása és később az ellenőrzés és felülvizsgálat körül szivesek voltak a várost tanácsaikkal támogatni, névszerint Polónyi Pál kataszteri főmérnök, Reiber Henrik háromszögelő mérnök, Haasz József műszaki tanácsos, Gellér Béla, Cseresnyés Jenő és Nemes István kir. főmérnök, Varga György Máv. főmérnök, Domán Péter kir. mérnök, Beyer Bernát kir. kataszteri felmérési felügyelő és Ulrich Ödön kir. kataszteri főmérnök uraknak.”

A városháza annak rendje és módja szerint, a költségvetés VI. C. 14. rovata terhére a házipénztárból kifizette a még fennálló maradék összeget Szesztay Lászlónak, akinek ez alkalommal visszaszolgáltatták a városi letéti pénztárban kezelt 4 000 korona biztosítékát is.

Beyer Bernát kir. kataszteri felmérési felügyelőnek és Ulrich Ödön kir. kataszteri főmérnöknek az ellenőrzés céljából megalakított szűkebb bizottságban való buzgó közreműködéséért

a város egyenkint ezer korona tiszteletdíjat szavazott meg (1905. évi 37. közgy. 3492. tan. szám.)

A Szesztay László által készített városrendezési és bővítési terv nagyrészt olyan tehetséges városépítők valósították meg, mint Szilárd Emil városi főmérnök és Székely László, Temesvár főépítésze, a modern város arculatának kialakítója, formázója, a Béga-parti metropolis mai napig legnagyobb és legtehetségesebb építésze. Mindez természetesen a város legendás, nagy polgármestere, Telbisz Károly szakavatott irányítása alatt vált valóra.

Temesvár térképe évtizedekig tett jó szolgálatot. Csak a harmincas években készült új városrendezési terv és komolyabb térkép. Ebben átvették a Szesztay-féle térkép- és városfejlesztési tervnek majdnem minden részletét.

Ha figyelmesen közlekedünk Temesvár utcáin, a régi épületek falain még fellelhetünk jópár vastárcsát, Temesvár modern nagyvárossá fejlődésének emlékeit.

A régi városháza, a bal alsó sarokban az öntöttvas korong

Magassági jegy

Magassági jegy

Temesvár 1:20000 léptékű térképe
Szesztay László által

A Tiroli és Holló utca
sarka

Vajda Sándor

A BOROSJENŐI VÁR

Borosjenő helyneve a magyar Jenő törzsbeliek településére utal. A török eredetű Jenő törzsnév a Csagatáj „bizalmas, tanácsadó, miniszter, magasrangú” párjának csuvaszos Jäna változatára vezethető vissza. A Boros névelem bortermeléssel kapcsolatos.

A történészek szerint a borosjenői vár egy régi római castrum helyén épült. Az első okmányos említése 1199-ből való, amely szerint Imre király egy Beche nevű nemesember fiaitól, Jánostól és Lukácstól elvette a Köröshöz és a Makra helyhez közel lévő Dienes vértanúról nevezett zárdának és a Szent Lélek egyháznak (amely minden bizonnyal Jenő közelében lehetett) kegyuraságát. Régi okmányokban még előfordul Nadinew (Nagyjenő) néven, így találjuk Arad vármegye legrégebb – Lazarus féle – magyar térképén, amelyet az 1528-as évben készítettek, de előfordul még Jenopolis vagy Jenopolea néven is.

Első várát 1295-ben említik, castru Ieneu alakban, mint királyi várat. Egy 1347-ben kelt oklevélben I. Lajos király megparancsolja a váradi káptalannak, hogy a Ferenc pankotai és a desznói várnagy, valamint a Dénes fia, Ábrahám között támadt birtokhatár-vitában tartson vizsgálatot.

Hogy Borosjenő mikor került a Losonczi család birtokába, nem tudjuk biztosan, de 1387-ben Losonczi István szörényi bán már innen keltezte egyik levelét; Losonczi László és István 1477-ben káplánjuknak, Széchényi Antalnak adták a Jenő városában lévő Szentháromság-kápolna rektorságát.

Ezt követően csak a mohácsi csata után, 1554-ben említik ismét, amikor János Zsigmond, Erdély fejedelme a német kézben lévő Jenő várát elfoglalta (1565-ben Dézna és Világos várával együtt Bebek Györgynek adományozta). Miután Schwendi Lázár császári tábornok fegyverszünetet kötött a temesvári pasával, a fejedelem által elhagyott várba bevonultak

a törökök. *„Amint Gyula elveszett – írja Istvánffy – Pertáv táborát és ágyúit Jenő ellen indította. Mikor a várat már néhány napon át lőtték, a németek félelmükben elhatározták, hogy azt az ellenségnek átadják... Az őrség tehát az éjjél sötétét bevárva otthagya üresen a várat.”*

Az 1595. évi pozsonyi országgyűlést követően Báthory Zsigmond vezére, Karánsebesi bán seregével szeptember 16-án körülzárta Jenő várát. A sövényfalakkal, árkokkal és kettős sáncsal övezett, 700 török katonával védett erősséget Király György váradi helyettes kapitány ágyúkkal kezdte lövetni, mire a törökök a külső várat felgyújtották és a belső várba vonultak vissza. Végül egy hónapi kemény ostrom után, október 22-én sikerült ezt is elfoglalni.

1599-ben Báthory András bíboros lett Erdély fejedelme, akit a Porta is hajlandó lett volna támogatni azzal a feltétellel, ha megkapja Lippa és Jenő várait. Miután ezt a fejedelem megtagadta, nem kapott katonai támogatást a szultántól, így kis létszámú seregével nem tudott ellenállni Mihai Viteazul hadainak és Nagyszebennél vereséget szenvedett. A Moldva felé menekülő fejedelmet székely parasztok megölték.

Erdély új fejedelme, Báthory Zsigmond 1601-ben a várat 96 faluval együtt Toldi Istvánnak adományozta, de 1604-ben már Petneházy István jenei főkapitány szerezte meg az uradalom legnagyobb részét. Petneházy 1616-ban még mindig jenei főkapitány, azonban ekkor már a vár és tartozéka Bethlen Gábor fejedelem birtoka.

Rákóczi Zsigmond fejedelemségének megerősítése érdekében levélben ajánlja fel a töröknek (Murad pasa nagyvezírnek), hogy hajlandó visszaadni (Bocskaira hivatkozva) a 15 éves háborúban erdélyi kézre került Lippát és Jenőt. A nagyvezír azonban meglepetésére Lippát és Jenőt visszautasítja: *„csináljanak az erdélyiek, amit akarnak, csak háború ne legyen”.*

A Báthori Gábor fejedelemmel szemben fellépő trónkövetelő Ghiczzy András 1611-ben Jenőt és Lippát és 15 ezer arany befizetését ígérte az erdélyi fejedelemség megszerzése érdekében a töröknek, de Báthori legyőzte a trónkövetelőt.

Míg korábban nem tartott rá igényt – fontosabb volt a háború elkerülése –, addig Bethlen Gábor fejedelemségre segítségét követően a török Lippát és Jenőt (a Belgrád–Temesvár–Lippa–Jenő–Gyula vonal biztosítása érdekében) kérte Bethlentől. Bonyolult manőverek segítségével végül is csak Lippát adta át 1616-ban. Lippa 1616. június 14-én történt átadásával, török elleni végvár lett Jenő vára is. A szultán azonban e vár átadását is követelte Bethlentől: *„Jenő várának megadásával a mi kegyes és felséges kedvünket és kívánságunkat megékesítétek és annak eleget tegyetek.”* Bethlen azonban ezt Kamuthy Farkas követ útján visszautasította.

1620-ban új kapitánya lett a jenei várnak, Belényesi Gálffy György személyében, aki azonnal hozzákezdett annak kijavításához és megerősítéséhez, mert mint esküjében is fogadta: *„Az én kegyelmes uram őfelsége birodalmától és Erdélyországból és magyar kézből való elidegenítésétől oltalmazni igyekszem.”*

1651 februárjában nevezték ki főkapitánynak Haller Gábort, aki már évek óta vezette a vár építését, és azt be is akarta fejezni. Előbb a délkeleti bástyát építtette meg, hatalmas cölöpökre rakva a Körös gyakori áradása miatt, azután a városra néző délnyugati emeltette magasabbra, majd az északkeletit javíttatta ki. Az északi és keleti bástyák között árkot húzatott, azon belül palánkot is építtetett *„...ott is egy jó várost ültetett vala – írja Szalárdi –, rácokkal és egyéb jövevény emberekkel, s a két várost emeltyűs kapus híddal egybefoglalván, a sziget előtt lévő árokra is Béli felé hidat és emeltyűs kaput s afelett alkalmas strázsálóhelyet építtetett vala.”*

Köprüli Mehmet 1658 őszén zavartalanul pusztítja a fejedelemséget. Előbb, 1658 augusztusának legvégén a fontos végvár, Jenő alá megy. Itt öt napon át néztek farkasszemet a magyarok a törökkel, a nagyvezír a faltörő ágyúkat is felállíttatja. Az ostrom alá vett várat, melyet Diószeghy Kristóf alkaptány és Újlaky László védett, nagy erővel támadták. A várban fegyelmet egyikőjük sem tudott tartani, az őrség szöködni kezdett, így a létszám hamarosan 350 főre csappant.

A török megadásra szólította fel a védőket, s miután választ nem kaptak, erősebben kezdték ágyúzni a falakat. Az ötödik napon a védők szabad elvonulás feltétele mellett feladták a várat, és szeptember 2-án elvonultak Nagyszalontára. Itt a fejedelem a tiszteket elfogatta, Újlakyt szeptember 7-én kivégeztette, Diószeghyt és a melléje rendelt német hadnagyot pedig Várad piacán fejeztette le. Csak Túry Mihálynak kegyelmezett meg, aki a vár feladását ellenezte. Az egyik Debrecen felé menekülő Porkolábot, Pataky Istvánt csak hetekkel később sikerült elfogatnia, és irgalom nélkül felakasztatta, mondván: *„Tanuljon más is!, az lenne híre, ha nem öletném az árulókat, mi akaratukból lett Jenő feladása. Őmiattuk romolt Erdély, romlunk mi, romol e darab föld s magyar nemzet az áruló ebek miatt.”*

A törökök 1658-ban jutottak ismét a vár birtokába. A Jenőben parancsoló török basák közül nevezetesebbek: a Temesvárra került Ali, aztán Hasszán, Oszmán és Mehmed. Külön megemlíthetjük Kucsuk Mehmedet, aki Lipót császárnak Erdélybe küldött követét, Ferenc váci püspököt – 1672-ben – Borosjenőn elfogatta és rabként Ali temesvári basához küldte, ahol az ártatlan főpap (bár Ali emberségesen bánt vele) bánatában meghalt.

Jenő várának elfoglalása után 1660-ban Evlia Cselebi is megfordul a jenei vár falai között és a következőket írja: *„A Körös folyó partján négyszög alakú vár kicsiny kőbástyái vannak, [...] mindegyikben ezer ember fér el, [...] déli oldalra néző egy kapuja van, árkában a Körös folyó folyik. E váron belül az új várban csinos kis váracska [...]. Négy szögletén deszkatejeű négy erős torony van, melynek falának szélessége hús láb. E belső várnak egy nyugatra néző kapuja van, ennek az árka is tele van folyóvízzel. A Körös folyónak jobb és bal partján egy nagy város van, melynek kerülete körülbelül 4800 lépés, jelenleg fejlődésnek indult palánkja. Összesen nyolc bástyája és három kapuja van, a temesvári kapu délre, a gyulai kapu nyugatra, a váradi kapu keletre s mind fakapu. Ennek árkát is a Körös folyó tölti meg.”*

A török uralom 1693-ig tartott, akkor Heissler és Veterani osztrák tábornokok erős ágyúostroma után a törökök feladták a várat, amely ezután osztrák császári várrá lett. Heissler tábornok már január 21-én a gyulai és jenei vár elleni támadást javasolta a bécsi haditanácsnak. Heissler tábornok jelentette, hogy *„Gyula és Jenő várát is meg lehetne rohamozni április elején, mert ezek a helyek hamar megadnák magukat, ugyanis a bennük állomásozó csapatok minden készletüket felemésztették. Május végére aztán Temesvárt is el lehetne foglalni, és megszűnnének azok a rablások, amelyek a Körösök vidéke és a Maros mindkét partján állandósultak. A három vár: Gyula, Jenő, Temesvár elfoglalásával egész Felső-Magyarországot és Erdélyt ellenőrzése alá vehetné a császári felség.”* Az említett tábornok felajánlotta, hogy ezeket a rohamokat vezényelné, de Temesvár ellen 3000 hajdúra, 1500 huszárra és 12–15000 főnyi gyalogosra lenne szüksége. Végül a döntő csatát május 28-án vívták, és erről Heissler tábornok jelentette, hogy körülbelül 100 embert veszítettek az első támadásnál. Minden készen állt egy újabb rohamra, amikor a törökök megadták magukat, s május 29-én 800 ember Temesvár irányába elvonult. Élelmiszert, lőszert, 38 ágyút, 200 mázsa lőport, valamint sok bombát, gránátot és egyéb felszerelést hagytak hátra. Utánuk németek foglalják el a várat.

1693-tól 1746-ig a várban osztrák császári katonák laktak. Mária Terézia intézkedéséből a vár katonai jellege 1746-ban szűnt meg, amikor a helyőrséget az aradi várba rendelték. A katonaság kitelepítése után a vár az uradalom birtokosainak kezébe jutott, az évek során megcsonkult várépület, amely aztán a még használható részeiben gazdasági alkalmazottaknak lakhelyéül szolgált, 1870-től kincstári tulajdon lett, és azután ismét honvédek laktanyájául szolgált 1901 őszéig.

1849. augusztus 21-én Vécsey magyar tábornok serege rakta le fegyverét Rüdiger orosz tábornok előtt, Ratschielow ezredes és Makowski kapitány jelenlétében. Az orosz sereg gúlákba rakott puskákkal a vár épülete előtt állott. Naplementéig a piactéren mintegy hatvanezer tört, hasznavehetetlenné vált kard, pisztoly, puska, karabély hevert a földön.

Ugyancsak a szabadságharchoz kötődik, hogy Borosjenőben, a katolikus templom sírboltjában volt eltemetve a 13 aradi vértanúk közül gróf Leiningen Westerburg Károly, akit 1849. október 6-án kötél általi halálra ítétek. Eredetileg Monyorón, sógorának, Urbán Gyulának parkjában, a dombon volt eltemetve, de mikor az birtokát eladta, 1879. augusztus 11-én nagy ünnepséggel idehelyezték földi maradványait, majd 1974. szeptember 28-án az aradi vesztőhelyen felállított emlékoszlop alá helyezték hamvait örök nyugalomra.

Miután a törökök kivonultak a várból (1693-ban), a római katolikus hívek az 1658-ban épített mecsetet – mely a vár délnyugati oldalán állott – katolikus templommá alakították és itt tartották istentiszteleteiket 1858-ig, amikor az Aczél család jóvoltából megépült az új templom. A mecsettemplom haranglába külön állott a templomtól, vele szemben, annak a bástyának a tetején, amelynek némi rommaradványa ma is látható. A mecsettemplomot 1930-ban a püspöki hatóság a lugosi görög katolikus püspökség tulajdonába bocsátotta, de az nem gondozta, zsindeleteteje 1931-ben beomlott, majd az 1950-es évek elején a lakosság lebontotta, a téglákat és köveket házépítésekre használták fel.

A ma látható, átalakított négy saroktoronyos várkastélyt 1870-ben Aczél Péter főispán javíttatta és átépíttette. Ámbár az újjáépített várkastély már elvesztette hadászati jelentőségét, nemcsak a főúri gazdaság központját jelentette, de szabályos négyszögű alaprajzával, sarkain a hengerbástyákkal, keskeny és kifelé néző, a földszinten kisméretű, az emeleten nagyméretű ablakokkal, a kapu fölött emelt toronnyal kellő védelmet is nyújtott birtokosainak.

A várkastélyoknál két új jellegzetes elem tűnik fel: a lőrészek helyét a nagy terjedelmű ablakok foglalják el, a belső fatornác helyére árkados folyosó kerül. A kapubejárat fölött a címer helye található, a párkányzatok sokkal díszesebbek, mint a hajdani várnál. A kapubejáratot a várakhoz hasonlóan erősebb védelemmel látták el, itt tanyázott az állandó őrség. Az épület déli oldalán, ahol a Fehér-Körös folyik, a földszinti részen is találunk megnagyobbított ablakokat, viszont az északi oldalon, ahol a vár nem volt vizesárokkaal védve, nincs a földszinten ablak.

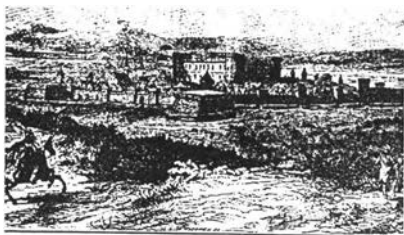
A várkastély erős védelmi rendszerére később nem volt szükség, a lőrészek nagy részét megszüntették, a helyiségeket lakályossá, fűthetővé tették.

A várkastély két udvarral rendelkezik, ez a megosztás azonban már nem a kastély védelmét, hanem a gazdasági tevékenységet szolgálta, a henger alakú sarokbástyák sem bírtak semmiféle hadijelentőséggel.

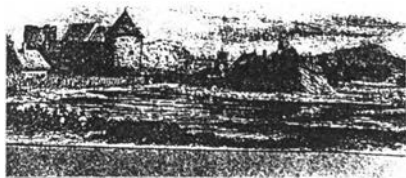
1904-ben helyezték a várba a gyengeelméjű, mindkét nembeli gyermekek, ifjak részére az állami intézetet, és ezt szolgálta 2002-ig. Azóta a helyi tanács tulajdonába került, most készülnek a várkastély restaurálására.

Könyvészet:

1. Aba Sándor: Erdélyi utikalauz, a magyar városok ismertetése (Nagyvárad, 1935)
2. Borbély Andor: Adatok a magyar várak és városok ábrázolásához a XVI–XVII. századból (Budapest, Hadtörténeti Közlöny, 1932).
3. Forster Gyula: Magyarország műemlékei (Budapest, 1906).
4. Fügedi Erik: Vár és társadalom a XIII–XIV. századi Magyarországon (Budapest, 1977)
5. Gerő László: Magyarországi várépítészet (Budapest, 1955)
6. H. Takács Marianna: Magyarországi udvarházak és kastélyok (Budapest, 1970).
7. Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1666 (Budapest, 1908)
8. Kiss Gábor: Erdélyi városok, várkastélyok (Budapest, Panoráma Kiadó, 1987)
9. Könyöki József: A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra (Budapest, 1906)
10. Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története (Arad, 1872)
11. Rácz Károly: A zarándi egyházmegye története (Arad, 1880).
12. Sorbán Kornél: Az ineui (Borosjenői) római kath. Plebánia története (Nagyvárad, 1934) Szita László: A törökök kiűzése a Körös–Maros közéről, 1686–1695 (Gyula, 1995)

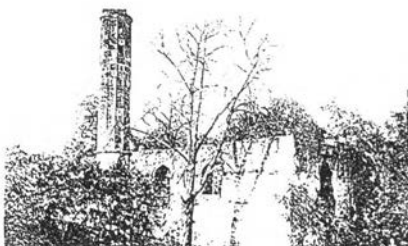
Borosjenő vára 1658-ban

A borosjenői vár romjai

A török mecset 1930-ban

**A török mecset romjai
1949-ben**

A várkastély nyugati
hengerbástyája

A várkastély főbejárata

A nyugati és északi
bástya

A várkastély nyugati oldala

Kordics Imre

FESTMÉNYEK ÉRSEMJÉN REFORMÁTUS TEMPLOMÁNAK SZÓSZÉKÉN

Az érsemjéni református templomban az ősi istenháza emlékét őrző támfalak és a két gótikus ajtókeret mellett, rendhagyóan három festménnyel díszített szószék is magára vonja a figyelmet.

Kazinczy Ferenc és Fráter Lóránd szülőfalujának egyházi életéről a legkorábbi írott emlék a pápai tizedjegyzék. Miklós nevű papjuk 1332–37 között 20 garast fizetett, ami jelentős településre utal. A református vallás érsemjéni térhódításában feltehetően Varkocs Tamásnak is jelentős szerepe volt. Az 1552-es adóösszeírás szerint Semjénben neki adózott a legtöbb jobbágy.

A templom jelenlegi formáját a 18. századi átalakítás, bővítés során alakították ki, ekkor vesztette el végleg gótikus stílusát. Egykori fatornyát 1776-ban kőtoronnyal cserélték fel. A hajótestnél keskenyebb mai tornyát 1848-ban kezdték építeni, és 1856-ban fejezték be. A legjelentősebb átalakítások 1780-ban voltak, majd 1795-ben a templomteret észak felé megnagyobbították. A déli rész felújítására 1805-ben került sor, 1892-ben pedig tatarozták az egész épületet. A régire ma csak az északi és a nyugati oldalon megmaradt gótikus ajtókeretek emlékeztetnek. A reformáció a templomteret is megváltoztatta. A falak díszítés nélkül maradtak, a szószék és az úrasztala központi helyet kapott. A puritán belső tér díszítésére csak a karzat- és mennyezetfestmények, a kézimunkák és szószékek maradtak. Ez utóbbiaknak kiemelt jelentőségük lett: a szószékről beszélt a lelkész – ez lett a figyelem központja.

A barokkból a klasszicizmusba való átmenet idején, kisebb településeinken népies szószékek jelentek meg, ezeket néha a vidéki festők munkái díszítették. Feltehetően egy ilyen

műhelyben készült az érsemjéni is, mely festményeivel idegennek hat egy református templomban. Az egykori mester talán így akarta felhívni a figyelmet az 1808-as rokokó szószékre. Az elkészült munkát végül a megrendelő egyházközség elfogadta, megbékélt vele.

A szószék mellvédjét díszítő festmény az Úr színeváltozását ábrázolja. A feljáróval ellentétes oldalon a mester Mózest örökítette meg a kőtáblákkal. A háttámlán lévő harmadik kép a szamáriai asszonyt ábrázolja a kútnál.

A szépen rendben tartott érsemjéni templom szószékének felújításakor festék csorgott a képekre is. Ezek, ha nem is kimondottan oda valók, közel kétszáz éves emlékek, megóvásuk értékmegőrző feladatunk.

Az Úr színeváltozása

A szamáriai asszony

Mózes a kőtáblákkal

Nagy Mária Anna

NAGYVÁRAD-ÓSI LISIEUX-I KIS TERÉZRŐL ELNEVEZETT RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

1924 őszén indul meg az építkezés az állam által kisajátított egyházi birtokon, amelyet a forrásmunkák Ósi-pusztaként emlegetnek, és amely a nagyváradi székeskáptalan egyik birtoka volt. Pár év alatt virágzó telep lett a pusztából. Ez után már Ósi-telepként emlegetik.

1830-tól indult meg egy olyan helynek a létrehozása, ahol lélekgondozást végezhetnek az immaculata zárdában működő Mária Társulat leányai.

Özv. Galambos Jánosné följánlotta két kis szobáját a gyermekek és ifjúság lelki gondozására. A nagyobbik szoba kápolnaként szolgált, ott tartották vasárnaponként és ünnepnapokon a misét. Miután kinőtték özv. Galambos Jánosné házát, nagyobb után néztek. Dull kőműves mester háza lett erre méltó. Ez is kétszobás ház volt. A közfalat kiverték, így 8 méter hosszú helyiséget kaptak, itt tartották vasárnaponként a miséket, hétköznapi gyermekotthon céljait szolgálta.

1931 augusztusában egy szép kultúrház építését tervezték el. Közben arról vitáztak, hogy kultúrotthon vagy templom épüljön-e előbb. A kultúrház mellett döntöttek, mert a félművelt, tudatlan emberek s főleg gyermekeik nevelésre szorultak. Végül is a sok hozzájárulással 1931 augusztusában hozzáfoghattak az építéshez. Az alapkövetételével egyszerre, egy bádogedénybe egy okmányt helyeztek el. Az okmány szövegét dr. Tombory Béla plébános így örökítette meg: *„Az Úr 1931 (ezerkilencszázharmincegy) évében, midőn nagyméltóságú Fiedler István volt a lat. szert. megyéspüspök, dr. Lestyán Endre pápai prelátus c. prépost a nagyváradi újvárosi plébános, dr. Tombory Béla és Spitter Gyula áldozópapok váradújvárosi*

káplánok, a váradi lat. szert. Székeskáptalan birtokából kisajátított és házhelynek kiosztott Ósi pusztán.

A Szentháromság egy Isten imádására!

Az Úr Jézus szentséges Szívének különös dicsőítésére.

A Csodásermű Boldogságos Szűz Mária tiszteletére, Szt. László király és Lisieux-i kis Szent Teréz áldó pártfogása alatt épült ez szükségkápolna és kultúrház az itt települt kat. hívek lelki javára.

Az Ósi telepi hívek, főleg apró gyermekeinek gondozása és a kápolna építésére a mozgalom a váradi Immaculata intézetben Váraljai Ilona irgalmas nővér vezetése alatt működő Mária Gyermekek Társulatából indult ki. Dr. Lestyán plébános, a Mária Gyermekek Társulat, az Irgalmas nővérek, de főleg dr. Tombory Béla segédlelkész fáradhatatlan ügybuzgósága és önfeláldozó tevékenységének köszönhető, hogy a gyermekek napközi otthona, kápolna és nagyterem épül itt a kat. hit és erkölcs védelmére. Az épületet Vasas István műépítész tervezte, az építés Vasas István és dr. Tombory Béla szorgos felügyelete mellett Trybolt Pál építőmester közreműködésével történt.

Az építés költségeihez nagy adományokkal hozzájárultak: Mélt. Szabó István ap. korm. a váradi püspökség időközi jövedelméből 200.000 lejjel, a váradi kat. szert. Székeskáptalan 30.000 lejjel és mélt. Zelinka János prelátus, váradi kanonok 25.000 lejjel.

Ezen alapkö megasztelését Molnár D. Kálmán p. prelátus, püspöki helynök, váradi kanonok 1931. aug. 9-én végezte Glaer Mihály p. kamarás, püspöki titkár, dr. Lestyán Endre, dr. Tombory Béla segédlelkész és két növendékpap segédletével.”
(Historia Domus)

1931 szeptemberében a kultúrház elkészült, felszentelték, az oltár a nagyváradi Iparosnők Mária Kongregációjának ajándéka, az oltárkép, mely Kis Szent Terézt ábrázolja, Mikes Ödön festőművész munkája és ajándéka. A kápolnát Kis Szent Teréz tiszteletére dedikálták.

1932-ben veti fel Fiedler püspök, hogy Kis Szent Teréz tiszteletére templomot építsenek, mert ilyen értelmű fogadalma van, s elhatározása komoly.

A püspök saját szövegezésével 10 ezer db. adománylapot nyomtattak ki a következő szöveggel: „*Lisieux-i kis Szent Teréz tiszteletére a nagyváradai telepen templomot akarunk építeni!*”

Az építő bizottság 1932. március 7-én dr. Lestyán Endre prelátus plébános, díszelnök, dr. Tombory Béla, a telep lelkésze, elnök, Sebestyén Dániel alelnök főpásztori jóváhagyással fogott munkához. A templomépítésre Szabó Béla főmérnök jelölte ki a helyet.

1932 szeptemberére elkészült a kultúrház külső vakolása. Sok műsoros előadással gyűjtötték a pénzt a templomra, vasárnaponként az elkerített kápolnában pedig megtartották a szentmiséket.

1932 októberében megérkezik az Agrár Bizottság értesítése, hogy a templom céljára 1.400 öl területet engedélyeztek. Ősi telep megkapta az önálló plébánia elismerését bizonyító engedélyt is. Ekkor 420 katolikus család élt itt, s ennyi elegendő volt önálló plébánia létesítésére. „*1933 februárjában a város 39563/1931 sz. határozata értelmében Váradósi, mely eddig Szentandrásához tartozott, Nagyvárad városához csatoltatott*” – írja dr. Tombory Béla a Historia Domusban.

A templom, építését és építésének ellenőrzését, a terv készítését Szallerbeck Antal görög katolikus egyházmegyei mérnökre bízta.

A templomépítés segítésére dr. Tombory Béla hitbuzgalmi lapot indít Rózsaeső címmel. A lap megjelenítésének célját így fogalmazta meg: „*Ennek a lapnak célja az lenne, hogy Kis Terézke kultuszát Romániában növeljem, a templom építését állandóan felszínen tartsam, hogy így gyűjtésekre buzdíthassam olvasó táboromat s ezek által a nagyközönséget, s végül, hogy a lap esetleges jövedelme hiányokat pótolhasson*”. A lap magyar és román nyelven jelent meg.

Júniusra elkészült a terv és az új olcsóbb költségvetés (az első 1 millió 200 ezer lej, a második 900 ezer lej). Több nagyváradai építésznek megküldték a tervet és költségvetést. A jelentkezők közül Mihucz György építészt választották, akit Stallerbeck Antal is ajánlott.

A templom belső berendezését a váradai Iparosnők Mária Kongregációja vállalta magára (főleg a padok elkészítését).

1933. augusztus 13-án megtörtént a templom alapkövének megáldása. Így került sor Romániában Kis Szent Teréz első templomának építésére. Ebbe is egy hosszabb szöveget helyeztek

el az alapköben. Novemberre felhúzták a két tornyot, melyek a tervezettnél 2 méterrel magasabbak lettek. Novemberben felkerültek a tornyok tetejére a két és fél méteres bádogkeresztek.

1934. A templomépítés lassan halad, de a bútorzatot megrendelik: a padokhoz megvásárolják a fát. A mellékoltárokhoz három szobrot terveznek: Jézus Szíve-, Szűz Mária- és Szent Antal-szobor, elkészítésével Színi Sebő Zoltán helybeli szobrászt bízzák meg. A szobrokat módosabb emberek vállalták és műsoros előadásokból gyűlt pénzből állják. Igen szép ajándék érkezik a kolozsvári Kis Szent Teréz Misszió részéről. Elhatározták, hogy Kis Szent Teréz tiszteletére egy festett üveggépet készíttetnek a templom bejárata fölé. A kép Pelka József budapesti üvegfestő műve. Kis Szent Terézt a rózsás kereszttel ábrázolta. A képen a következő felírás olvasható: „*A cluji Kis Szent Teréz Szeretet Misszió ajándéka. 1934. május 17.*” Az üveggép az idők folyamán megrongálódott és 2004–2005 telén Tamás Aliz, a Körösvidéki Múzeum egyik restaurátora megjavította. Ez úton mondunk köszönetet munkájáért, s azért, hogy Kis Terézke üveggépe teljes pompájában ragyoghat a kórus felett.

Június 28-án felszentelték az első harangot, 29-én, Péter-Pál napján, háromnapos ájtatosságot tartottak, utána Fiedler István megyés püspök népes asszisztenciával felszentelte a templomot.

Nagy erőfeszítéssel végül is egy év alatt sikerült felépíteni Románia első Kis Szent Teréz templomát. Ettől kezdve Váradosi önálló plébánia lett. Kijelölték határait is: az Aradi és Vitéz (Oneștilor) utca sarkától a Körösig húzódik, onnan a szentandrászi síning az aradi úton. Lélekszáma kb. 1400–1500 volt akkoriban.

A templom neoromán stílusban épült. Modellje a lisieux-i bazilika kisebb méretekkel. A templom külső és belső leírásával nem foglalkozom részletesen. Ezt elolvashatjuk Péter I. Zoltán Nagyvárad római katolikus templomai című munkájából. Azt azonban megjegyezzük, hogy a jövőben esedékes belső tatarozáskor képzőművészek bevonásával dönteni fognak a belső díszítés és falfestés sorsáról.

Utoljára 1966 és 1974 között történt a templom belső festése, amely az anyagiak és hozzáértés hiánya miatt nem sikerült a legmegfelelőbbben. Ezt örökíti meg a bejárati ajtó feletti szöveg: *„Boldog emlékezetül egy hősi időszakra 1966–74, melyben a hívek és apátplébános e templomot és plébániát kívül-belül megújították és köréjük beton kerítést emeltek, e dicső tényt örökítette meg a Várad-Ósi egyház tanácsa”*. Napjainkban megpályázott pénzek segítségével Selymes József plébános elkezdte, és nagyrészt elvégeztette a plébánia javítását, a sekrestye felújítását. Következő évben Sővér István plébános folytatta az elmaradt munkákat s nagyrészt be is fejezte. A templom belső javítása lenne sürgős feladat, de az anyagiak hiánya miatt lassan megy a munka.

A templom felszentelése óta a következő plébánosok tevékenykedtek Ósiben: dr. Tombory Béla (1931–1947); Demkó Pál (1948–1955); Bernacsik József (1955–1966); dr. Ópalotai János (1966–1984); Mészáros Antal (1984–2004); Selymes József (2004–2006); Sővér István (2006–).

A második világháború alatt dr. Tombory Bélát, aki táborig lelkész volt, a Katalin-telepi lazaristák és a Szent László templomából helyettesítették.

A Kis Szent Teréz plébánián szellemi tevékenység is folyt. Ebben élen járt dr. Tombory Béla, a templom első plébánosa. Hitbuzgalmi folyóiratot szerkesztett Rózsaeső címmel, amely kb. hat évfolyamot ért meg. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban fellelhető.

Ósiben született és felnőtt katolikusoktól hallottam, hogy Demkó Pál plébános vezetésével Kotló című folyóiratot szerkesztettek a fiatalok, saját szórakozásukra, vallásos lelkületük emelésére. Sikerült az összes megmaradt példányról fénymásolatot készíttetni, s majd részletesebben is lehetne foglalkozni vele.

Az 50-es évek közepétől a szellemi élet visszaesett. A papokat szétszórták, akik maradtak szép csendben végezték tevékenységüket.

Pásztai Ottó

VOLT EGYSZER EGY FŐGIMNÁZIUM...
Gondolatok a 200. évforduló
alkalmából (1808–2008)

Ez évben ünnepeljük büszkén, de ugyanakkor fájó szívvel is, a Nagyváradi Premontrei Főgimnázium megalapításának *kétszázadik* évfordulóját. A történelem sajnos nagyon kíméletlen játékot űzött a Premontrei Renddel.

Az 1130-ban Magyarországon elsőként alapított Várad-hegyfoki Premontrei Prépostságot előbb a tatár hordák pusztították el (1241), majd a vallási türelmetlenség rombolta le (1566), végül II. József a „kalapos király” 1787-ben a többi szerzetes és apácarenddel együtt feloszlatta, s birtokaikat elkobozta.

Jogorvoslás csak 1802-ben történt, amikor I. Ferenc császár *Diploma restitutionale*-ja visszaállítja jogaikba az elűzött szerzetes rendeket. Ekkor Magyarországon két Premontrei Prépostság létesül: a Jászói és a Csornai. Ugyanez az okirat és rendelkezés egyben kötelezővé teszi „*hogy a premontreiek középiskolákat létesítsenek, azt fenntartsák és fejlesszék!*” Feladatuk ettől kezdve egyértelmű: A hitelvek megszilárdítása és ezeknek nyilvános nevelés alkalmával üdvös terjesztése. Tág teret nyitni a tudományos ismeretek megszerzésére irányuló törekvéseknek, ösztönözni a kor színvonalára való felemelkedést. Istennek, tudománynak és hazafias nevelésnek élve, szóval, írásban és életmóddal Isten dicsőségének és a haza javának előmozdítására buzgón közreműködni.

Természetesen tisztában vannak azzal, hogy pillanatnyilag sem megfelelő iskolaépületek, sem pedig kellőképpen felkészült tanerő nem áll rendelkezésre, ezért hat év türelmi időt engedélyeztek. Így a gimnáziumi oktatást csak 1808-tól kell megkezdeni.

A Jászói Prépostsághoz tartozott: Rozsnyó, Kassa, Nagyvárad, Lőcse, illetve Eperjes. Lőcse esetében némi bizonytalankodás volt észlelhető, mert szóba került Ungvár is. Eperjes és Lőcse hamar átadta a gimnáziumokat.

A Csornai Prépostsághoz tartozott: Szombathely és Keszthely.

A császári pátens értelmében elrendeltetett, hogy a szükséges épületek és a templom, a premontreieknek jó állapotban adassék át. Váradon ekkor a *pálosok* temploma és rendháza jutott a premontreieknek. Sajnos mindkettő igen leromlott állapotban volt. A következő években a Helytartó Tanács segítségével sikerült valamennyire tatarozni s úgy-ahogy rendbe tenni.

A fiatal tantestület Strohammer Gilbert igazgató irányításával nagy buzgalommal fogott feladatai teljesítéséhez (1808–1809-es tanév). Minden tanár a maga osztályában vallástant is okított, négyen közülük még a Királyi konviktusban prefektusi teendőket is elvállalt. Álljon itt emlékeztetőül az első tantestület névsora: Thúróczy Antal rethorika, Perthes Gábor poézis, Vadász Ármin, Ormós Miklós, Mussinszky Ignác, Martiny Bernárd nyelvtani osztályokban, valamint Verbőczy István helyettes tanár.

A premontrei tanárok megjelenése új életet, új gondolatokat, eszméket és új fegyelmet hozott a nagyváradai gimnáziumi oktatásba. Mivel kötelmeik teljesítésében nagy ügyszeretetet tanúsítottak, a megismétlődő ellenőrzések alkalmával mind a felettes hatóságok, mind pedig a kortársaik osztatlan elismerését vívták ki.

Az első évtizedekben a Főgimnázium a mai Városháza helyén állt egykori püspöki palotában nyert elhelyezést, közösen a Jogakadémiával.

Az első igazgató korai halála után (1813) annak gazdag könyvtárát a Főgimnázium örökölte. 1816-ban a felsőbb tanügyi szervek rendeletének értelmében megszűnik a gyűlöletes testi fenytés.

Igen nagy figyelmet fordítanak az ifjúság kezébe kerülő irodalomra, csak „jó tartalmú könyvek és szemérmes nem sértő képek nyomtatását engedélyezték”. Érdekességként megemlíthetjük, hogy az 1840-es években tiltott listán szerepelt

gr. Széchenyi István: Stádium című füzeté és Kossuth Lajos: Időszaki iratai (Scriptum periodicum politici generis). De a felettes hatóságok tiltottak mindenféle társulást is. Csupán egyetlen egyesület, a Kongregáció működhetett (Maior, minor).

Az 1848-as tanévben a Bihar megyei Gazdasági Egyesület felkérésére Vavró Mihály tanár úr mintegy 730 gyümölcsfát ültetett, és a gyümölcsnemesítésre a diákok mellett, igen sok kispasztort is megtanított.

A premontreiek által vezetett középiskolákban nemcsak a vallásosságra és műveltségre, hanem a haza szeretetére is nevelték az ifjúságot. Ezért amikor a haza védelmére, a szabadságharc megvívására megindult az újonc toborzás, a felsőbb osztályokból igen sokan vonultak be a nemzetőrségbe. Tanáraik nemcsak buzdították őket, hanem maguk közül többen beálltak nemzetőrnek. A korabeli feljegyzések és utalások szerint a diákok közül 27-en álltak fegyver alatt, míg a tanári karból 4-en. Közülük Panyik Ernő honvédkapitányként, Vidasits Ede tábori főpapként, Várszély Ármin és Lencsés János honvédként szolgált a szabadság ügyét. Az egykori diákokról két bejegyzés maradt fenn: Farkas S. f. h. 7 év vf. (főhadnagy – várfigyelő), Kiss I. t.m. 2 év (tűzmester). Természetesen a Főgimnáziumot és a Jogakadémia épületét, a konviktust és a premontreiek társházát a forradalom alatt lefoglalták katonai célokra.

Az összeomlás után az első iskolaévben a visszaszállingózó diákok száma nem érte el a 100-at.

1850-től kezdve az addig hatosztályos oktatást, nyolcosztályosra emelték, melynek végeztével kötelező érettségi vizsgát kellett tenni. A Főgimnázium első értesítője az 1850–51-es tanévből származik, magyar nyelven. Tartalmazza a tanulók névszerinti felsorolását, érdemjegyeiket, a tantestületre vonatkozó adatokat, értekezéseket és hivatalos utasításokat, tudnivalókat.

A tantárgyak közül a szépírást az 1851–52-es tanévtől, míg a tornát 1858 májusától vezették be. 1859-től lett az oktatás nyelve magyar. A jó, vagy jeles előmenetelű és jó magaviseletű diákok számára biztosították a katonai mentességet.

A kezdetektől egészen 1861-ig az oktatás főleg a humán tantárgyak felé orientálódott, s egyben igen nagy jelentőséget kapott a nyelvek elsajátítása. A latin, görög és német nyelv mellett lehetőség volt a francia nyelv tanulására. Mint az egykori Értesítőkből kiderül, időszakonként érdeklődés mutatkozott a szülők részéről az angol nyelv iránt is. Természetesen 1852-től kezdve szerepelt a nemzetiségek nyelve: román, szlovák, a mindenkori tantervben.

A tudomány, a technika, a gazdasági élet s ezzel párhuzamosan a társadalom fejlődése, fokozatosan előtérbe helyezte a természettudományok oktatását. Az 1861-ben életbe lépett tanügyi reform mérsékelte a nyelvek oktatását, emelve ugyanakkor a reáltantárgyak óraszámát. A tanárok részére kötelező továbbképző tanfolyamokon való részvételt írt elő. A kinevezésekkel kapcsolatban is történtek jelentős módosítások. A megüresedett állásokra előbb helyben, Váradon, később Bécsben, majd 1862-től a pesti egyetemen kellett vizsgázni. Mérsékelte 4 forintra a tandíj összegét.

A reál oktatáshoz szükséges szertárak, kísérleti felszerelések, szakfolyóiratok, szakkönyvek beszerzésére egyre nagyobb összegeket fordítottak. Jelentősen bővült a földrajzi, természetrajzi (növény és állattani) gyűjtemény. Itt kell megemlítenünk, hogy igen sok magángyűjtő ajánlotta fel hozzájárulását. A Nagybányai Bányakincstár pedig értékes ásványtani anyagokkal gazdagította a szemléltető eszközöket.

A kiegyezés az alkotmányos élet megújulását eredményezte s nemcsak a hivatalos tanrend igazodott jobban a modern pedagógiához, hanem maga a diákélet is látványos fejlődésnek indult. 1867-ben megalakult az irodalmi önképzőkör, Remény néven, melynek vezető tanára Agáczy Norbert, ifjúsági elnöke Deczky Károly volt. Nem sokkal utána megalakult a Dalkör, majd a Zeneegylet. 1868-ban tartották meg az első nyilvános torna ünnepélyt, amelyre a város notabilitásait, a hadsereg főtisztjeit, a többi váradi iskola tanárait, valamint a szülőket hívták meg. A bemutatott csoportos gyakorlatok (buzogány, bot, kötél), az atlétikai számok (futás, ugrás, súlylökés, staféta),

valamint a különböző játékok osztatlan sikert arattak. A későbbiekben megalakult a Sportkör, a Segítő Egylet, a Fizikai szakkör és a Gyorsíró kör is.

1872-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter két alkalommal látogatta meg a Főgimnáziumot, s megállapította, hogy sem a meglévő épületek, sem pedig a tanítás eszközei nem a legmegfelelőbbek. Ezért a Jászói Prépostsággal közösen elhatározták egy új kétemeletes, modern gimnázium, Akadémia és rendház megépítését, amely 1874-ben került átadásra. Ezzel párhuzamosan megfelelő anyagi támogatást nyújtottak a bútorzat, tanítási eszközök, szertárak, laboratórium, könyvtárak és a tornaterem felszereléséhez.

A Főgimnázium igazgatósága és szaktanárai egyre nagyobb figyelmet fordítottak arra, hogy az ifjúság életre nevelését elősegítsék s olyan ismeretek birtokába jussanak, amelyekre további életútjuk során szükségük lehet. Így fokozatosan bevezették az üzemlátogatásokat: vízmű, gázgyár, villanytelep, szennyvízderítő telep, malmok, vasúti javítóműhely, kőbánya, üveggyár, öntöde, nyomda, valamint a káptalan szőlőgazdasága és borpincéje. Gyakran felkeresték a frissen alapított Történelmi Múzeumot, kiállításokat tekintettek meg, irodalmi matinékre, hangversenyekre mentek, majd a színház megépülése után évente 4–6 előadást tekintettek meg, amelyeket a magyar órákon utólag megbeszéltek.

Mint az Évkönyvek beszámolóiból kiderül a premontrei tanárok minden egyes tagja a tanítás mellett, pasztorációs tevékenységet is folytatott, ugyanakkor részt vettek a különböző társadalmi, kulturális, tudományos és vallási egyesületek rendezvényein. Dolgozatokkal, tudományos értekezésekkel szerepeltek a szakfolyóiratokban és népszerűsítő előadásokon. Többen kaptak külföldi ösztöndíjat: Olaszország, Ausztria, Görögország és Franciaországba.

A Főgimnáziumban igen szerencsés körülményeknek köszönhetően a fizika laboratórium és szertár európai hírre emelkedett. Ebben fő érdeme volt dr. Károly Irén József professzornak, aki Európában másodikként, az országban pedig

elsőként szerelt össze röntgenkészüléket és üzemeltetett az iskola fizika szertárában. De ő volt a drótnélküli távíró feltalálója is, amelyet nem szabadalmaztatott idejében, valamint a nagyváradi villamosmű építésének egyik apostola, a villamosjáratok bevezetésének ösztönzője s a rádiózás első üttörői közé tartozott.

A milleniumi ünnepek előkészítésében felkérték az igazgatóságot, hogy állítsanak össze az iskola múltjáról egy összefoglaló anyagot. Ezt Cséplő Péter történelem-földrajz szakos tanár nagyon alapos, igen részletes kutatással készítette el.

A zenei oktatás fontosságát már a kezdetektől felismerve, a Főgimnázium mindenkor kitűnő énekkarral rendelkezett, egyben biztosították számukra a nyilvános szereplések lehetőségeit. Hasonlóan jelentős sikereket tudhattak maguknak a Zeneegyletben, Zenekörben (Erkel) szereplő vonósok, majd a zongoristák is. Ugyanakkor a tanári karban olyan kitűnő zeneszerzők, karmesterek oktattak, mint Tucsek Ferenc, Kovács Kandid, Resch Mihály, Lukács László és Vidor József. Ez utóbbinak több daljátékával szerepeltünk mi is a Szigligeti Színházban.

Udvardy Ödön festőművésznek rajztanári kinevezésével a tanulók művészeti nevelése minőségi változáson ment keresztül. Évente 2–3 rajzkiállítást szerveztek az iskolában és a városban megnyílt kép-, szobor kiállításokat rendszeresen látogatták.

A Gyorsírókör mintegy 35 éves tevékenysége során helyesen s idejében követte a modern irányzatokat. A tagok rendszeresen részt vettek a különböző országos versenyeken, ahol minden egyes alkalommal a díjazottak között szerepeltek, több országos bajnoki címet hódítva el.

Néhány szó erejéig beszélnünk kell a sporttevékenységekről is. A Főgimnáziumnak mindenkor kitűnő szertornászai és atlétái voltak. Később ehhez csatlakozott a vívás, úszás, korcsolyázás, céllövészet s az evezés. Az 1894-től évente megrendezett Országos Középiskolás Bajnokság versenyein diákjaink rendszeresen kiemelkedő eredményeket értek el.

Egy országos viszonylatban nagyon jelentős eredményről feltétlenül meg kell emlékeznünk. Rátkai József tanár lelkes irányítása mellett 1892-re a Főgimnázium diákjainak 67,2 %-a megtanult úszni! Az országos átlag ebben az időben 20,5 % volt.

A századforduló előtti évtizedtől kezdve, egyre több kirándulást szerveztek. Természetesen évente megrendezték a Félixfürdői majálist, de meglátogatták a Bihari földvárat, a Bihari-hágót, kirándultak a Révi-szorosba s megtekintették a Zichy-barlangot, átmentek Sonkolyosra. Nagy élményt jelentett a Jádvolgyi–Remeci hétvégi kétnapos természetjárás. Ellátogattak Szalontára, voltak Aradon, Temesváron, Gyulán, Brassóban, Szegeden, Budapesten, Jászón, Rozsnyón és Kassán is. Rendeztek tanulmányi kirándulást Olaszországba: Fiume–Ancona–Róma–Nápoly–Pompei–Abbázia útvonalon. Jártak Bécsben és Salsburgban. 1907-ben pedig 23 fővel egy nyolcnapos görögországi tanulmányúton két szaktanár vezetésével csodálhatták a hellén kultúra remekeit.

Beleznay Andor tanárnak köszönhetően 1942 őszén Nagyváradon mi ismerkedtünk meg először a kosárlabdával. A diákcsapatok ellen 1948-ig egyetlen mérkőzést sem veszítettünk a 196 találkozóból!

A századforduló után természetesen polgárjogot nyert a labdarúgás, kerékpár, asztalitenisz, sakk és a természetjárás.

Az 1902–1905 közötti időszakban ásatásokat végeztek szaktanáraink irányításával a várad-hegyfoki apátság rendházának feltételezett romjainál. A munkálatok anyagiak hiányában leálltak, de a rendház egyes sarokköveit és épületmaradványait sikerült feltárniuk.

Feltétlenül említést érdemel az a tény, hogy 1908-ban Juhász Gyula jeles költő, tanári kinevezést nyert a Főgimnáziumba.

A történelem sajnos ismét beleszólt a Főgimnázium életébe, mivel kitört az első világháború (1914–1918). Az iskola és a Jogakadémia épületét lefoglalták katonakórház céljaira s így a város különböző négy helyén folyt elég sok problémával az oktatás. A tantestület tagjai közül többen frontszolgálatot

teljesítettek: dr. Kravjánszky Mór és Faith Ágoston tábori lelkészként, dr. Roszkoppf Béla és dr. Rédei Kornél orvosként, Földváry Mihály honvédtisztként. Ez utóbbi sajnos 1915-ben az olasz fronton hősihalált halt. A végzős diákok közül is sokan bevonultak és közülük öten estek el.

Az összeomlás szomorú idejében csak annak örülhettek, hogy a tanítást újra a Főgimnázium épületében kezdhették meg. Miután a katonakórház kiköltözött, a fertőtlenítés és helyreállítás nagy munkát és tetemes kiadást jelentett. De mind a tanárok, mind a diákok és a szülők örömmel vettek benne részt. Az 1919–21-es iskolai években olyan nagy volt az érdeklődés, hogy három első osztályt kellett nyitni, s a tanuló létszáma elérte a 863-at. Kötelezővé vált a román nyelv oktatása, új tankönyvek léptek életbe. A IV. és VIII. osztályokba bevezették a román történelem tanítását, míg az első osztályba Románia földrajzát. Háttérbe szorult a görög és a latin nyelv, előtérbe kerültek a modern nyelvek és a reáltantárgyak. Megjelent a közgazdaságtan, majd az alkotmánytan is. Ez utóbbi a román nyelvvel együtt érettségi tárgyá vált.

A háború utáni években nem tartottak iskolai ünnepélyeket, sem év végi jutalmazást. Az új politikai helyzet miatt az elcsatolt területeken lévő középiskolákban dr. Takács Menyhért prépost-prelátus Javadalmi és Iskolafenntartási Tanácsokat állított fel az ügyek intézése érdekében. A hatóságok ezentúl a Tanáccsal érintkeztek. Sajnos mindezek dacára az iskolánk életét egyre jobban háborgatta a detektívek állandó ellenőrzése. Mindenben igyekeztek hibát találni, vizsgálatokat folytattak diákok és tanárok ellen. Minthogy dr. Kovács Lajos igazgató ellen különösen vádaskodtak, az igazgató a jó ügy érdekében lemondott, s helyébe Leéb Bertalan került az intézet élére, aki ellen dr. Pteancu vezérigazgatónak nem volt semmi kifogása. Ennek dacára a törvény által előírt vizsgálatok mellőzésével 1923. január 17-én a Premontrei Főgimnázium működését felfüggesztették! Hiába ment küldöttség Bjelik Imre tábori püspök vezetésével Bukarestbe, amelynek a miniszter egy pártatlan bizottság meghallgatását ígérte, a vizsgálat, a

kihallgatás sohasem történt meg, ellenben március 16-án a kolozsvári vezérigazgatóságtól egy átirat érkezett, amely a Nagyváradai Premontrei Főgimnázium bezárását jóváhagyta. Sajnos a több évig tartó idegtépő küzdelem az újraindítás engedélyezéséért nem járt eredménnyel, sőt az épületet is el akarták tulajdonítani.

Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy itt néhány statisztikai adatot közöljek, amely a mintegy 42 évkönyv adatait tükrözi. Tanulságos és megcáfolhatatlan tények ezek, amelyek újra és újra bebizonyítják, hogy ezen iskola falai között a vallási és nemzetiségi tolerancia mindvégig megvalósult. Az évkönyvek mindenkor kihangsúlyozzák, hogy az iskolai év folyamán sem vallási, sem nemzetiségi nézeteltérés és súrlódás, megkülönböztetés nem történt. Vizsgáljuk meg alaposabban ezt a statisztikát, amelyből világosan kiderül, hogy a nevében Római Katolikus Főgimnáziumban az átlagot véve 45–50% római katolikus, 8–11% református, 1,5–2% evangélikus, 15–20% görög katolikus, 6–10% görögkeleti és 20–37% izraelita vallású tanuló járt.

Nem érdektelen megemlítenünk, hogy mind a görög katolikus, mind a görögkeleti tanulók túlnyomó többsége vidéki lévén, a Görög Katolikus fiúintézetben, illetve a Szent Miklós görögkeleti internátusban lakott és 80–100%-os ösztöndíjat, azaz ingyenes ellátást élvezett. Csak összehasonlításképpen említjük, hogy ezzel párhuzamosan a Szent József és Szent Vince intézetek bentlakásaiban a tanulók 95%-a természetben (élelem) és pénzben kifejezett tartásdíjat fizetett. De elgondolkoztató és megszívlelendő az a tény is, hogy a különböző alapítványi ösztöndíjak 40–45%-át a román tanulók élvezték. Mint az itt felsoroltakból is kiderül, már akkor létezett pozitív diszkrimináció, amelynek haszonélvezői a román ajkú tanulók voltak!

Az 1940-es újrakezdés hatalmas munkát igényelt. Az épület fokozatos rendbetételét, a szertári felszerelések felújítását, pótlását. A modern oktatási feltételek megteremtését, a könyvtár állományának megmentését, bővítését, tanszereket beszerezni,

rendbetenni az iskolaudvart. Új előadótermet rendeztek be az oktatófilmek bemutatására, rendbetették a dísztermet s fokozatosan elkészült az új tornaterem.

Mivel az induláskor még nem voltak meg a megfelelő feltételek, csupán egyetlen osztállyal indult újra a premontrei oktatás tíz tanár irányításával (dr. Oszwald Arisztid igazgató és Borcsányi Ákos osztályfőnök), 54 kipirult arcú diákgyerekekkel, amelyek közt ott voltam én is. Ezután évenként mi nyitottuk meg az új osztályokat, s mindenkor a legnagyobbak voltunk. Ez bizony sokszor hozott bennünket hátrányos helyzetbe, főleg a sportversenyeken.

A Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium, valamint a jászói prépost hathatós anyagi támogatásával, fokozatosan sikerült megteremteni az egyre jobb oktatási feltételeket: didaktikai szemléltető eszközök, laboratóriumi felszerelések, térképek, művészettörténeti anyagok, vetítógép, oktatófilmek, rajzterem felszerelése, epidiaszkóp, tornaterem felújítása, tornaszerek cseréje, sportpálya az iskolaudvaron stb., stb.

Az oktatásunkban kiemelt helyet foglalt el gr. Széchenyi István életművének megismertetése, szerepének helyes értékelése. Tevékeny résztvevői voltunk a lengyel–magyar, valamint a finn–magyar testvéri mozgalomnak. Minden iskolai ünnepségen nagyon szép műsorral készültek a diákok, a kitűnő énekkarunk mindenkor elismerő dicséretben részesült. Megalakultak az ifjúsági egyesületek: Mária Kongregáció, Cserkészlet, Sportkör, Önképzőkör (1946–1948), Segítő Egyesület, Diákkaptár, Repülőmodellező Kör, Kémia Kör, Fotó Kör, Gyorsíró Kör, Fizika Kör, s mindegyikben értékes, értelmes tevékenységek folytak.

1941-ben beléptünk a második világháborúba, s ez a szomorú tény aztán hosszú évekig kihatással volt diákéletünkre. 1944 tavaszán befejeződött az iskolai év, s a gimnáziumunkat német, majd orosz katonakórháznak foglalták le. Október 12-től egy vesztes háború túlélőiként, újra, szinte mindent előről kellett kezdeni. Ami a fosztogatások és a katonakórházak működése után megmaradt, szívet szaggató látvány volt. Ekkor

történt, hogy a Szent Orsolya-zárda apácai befogadták a premontrei gimnázium tanulóit a Leánylíceumukba, s így létesült az első koedukált oktatás. Nehéz és felemás évek következtek. Januárban elvitték a németnevű kollégáinkat, megtanultuk mi az a robotmunka, az első „Szabad Május 1-jét”, felvonulást, az iskolánk rendbetételét a kórház kiköltözése után, értékmentést: szertárak, könyvtárak, bútorok, kályhák, ablakok, villany, vízvezetékek, egészségügyi berendezések stb., stb.

Nem voltak elfogadott tankönyvek, jegyzeteltünk, önkéntes munkákra jártunk, s mi, a legnagyobbak megpróbáltuk tompítani a kommunista államapparátus egyházi oktatásra nehezedő nyomását, fojtogatását. Megalakítottuk az Önképzőkört, ahol sok emlékezetes rendezvényünk volt, városszerte elismerést aratva. A Sportkör, ha egyenlőtlen körülmények között is, de minden versenyen helyt állt. Ismét munkába álltak a Repülőmodellezők szép sikerekkel. Az alsóosztályos diákok szórakoztatására Bábos Kör alakult. Megnyitottuk a Diákboltot. Mint új forma, megjelent a Diákszövetség, majd az UAER. Télen korcsolyapályát létesítettünk az iskolaudvaron, hatalmas érdeklődés volt iránta s anyagi siker is. Néhány emlékezetes kirándulást is sikerült megszerveznünk, a Bihari-hegyekbe. A tanáraink fiatalabb tagjai partnerként kezeltek bennünket, hiszen közösen kellett kivédenünk a nemtelen támadásokat! S közben készültünk az érettségire...

1948-ban először az országban új érettségi rendszert vezettek be. Nagyváradon együtt vizsgáztak: az Állami Reálgimnázium, Premontrei Gimnázium, Orsolya Leánygimnázium, Szatmár, Arad, Nagykároly középiskolásai, egy teljesen idegen tanárokból álló bizottság előtt, amelynek elnöke egyetemi tanár volt. Bár a követelmények és a feltételek nagyon szigorúak voltak, gimnáziumunk diákjai igen jól helyt álltak.

Jóformán meg sem száradt a tinta az Érettségi bizonyítványunkon, megszüntették a szerzetes és apáca rendeket, valamint az egyházi középiskolákat.

Azóta, noha már újabb rendszerváltás következett be (1989), az egykori nagy múltú Premontrei Főgimnáziumot nem sikerült visszaállítani!

A nagyváradi premontrei tanárok közel másfél évszázados tevékenysége meghatározó volt Bihar és a szomszédos vármegyék vezető rétegének kialakításában, valamint útjára indította a tudományos élet számos kiválóságát. Mindazok, akik ezen iskola falai között tanultak, gerincességet, életcélt s egymás kölcsönös megbecsülését sajátíthatták el. Az itt nyert bizonyítvány a továbbiakban az élet minden területén garanciát, megbecsülést jelentett, s egyben kapukat is a további tanulásra. Léleképítő, alkotó szellemiség sugárzott e falak között. Bolyai Farkas mondta: *„Amit egy gyertya nem hozhatott el, azt az egymást gyújtottak sora megteremtheti, a közügyet előmozdító műveltség, tudás és értelem fényét.”* A premontrei paptanárok ezt a feladatot nagy felkészültséggel és becsülettel teljesítették.

A bevezető mondatomban azért szerepel a „fájó szívvel” kifejezés, mert mindeddig nem sikerült jogos tulajdonukba visszahelyezni a Nagyváradi Premontrei Rendet és a Főgimnáziumot. Ám bízunk az isteni gondviselésben, hogy egy ilyen nagymúltú iskola nem tűnhet el véglegesen a történelem süllyesztőjében.

„Dum spiro, spero – Amíg élek, remélek!”

Könyvészet:

Dr. Balyi Ferenc: dr. Károly Ireneus József, premontrei kanonok, jogakadémiai rendes tanár, egyetemi magántanár élete és munkássága (1854–1929), kézirat.

Bunyitay Vince: A váradi püspökség története II–III. kötet.

Cséplő Péter: A nagyváradi római katolikus főgimnázium, valamint a jászvári premontrei kanonokrend nagyváradi főgimnáziumának története. 1896.

Hírlevelek (1999–2008) a Nagyváradi Premontrei Öregdiákok Egyesületének lapja.

Kovács Imre – Legeza László: Premontreiek (2002).

Dr. Kovács Lajos: Adatok a Főgimnázium történetéhez (1918–1920).

Kovács Kandid: A nagyváradai premontrei társház krónikája (1925–1934).

Dr. Oszvald Arisztid: Fejezetek a magyar premontreiek 800 éves múltjából. (1938–1940).

Dr. Oszvald Arisztid–Borcsányi Ákos–Telepy Marcell: Feljegyzések, tanulmányok (1940–1948).

Pásztai Ottó–Hutyra G. Zoltán: A Nagyváradai Római Katolikus középiskolai oktatás és a Premontrei Főgimnázium története (1718–1948), 2005.

Szilágyi M. Dózsa: Feljegyzések a rend mindennapi problémáiról (1920–1945).

B. Kretyán Ilona

ADATTÖREDÉKEK A ZSÍLVÁSÁRI (TÂRGU-JIU) INTERNÁLÓTÁBOR BÁNÁTI FOGLYAIRÓL

A múlt századot világégések, évszázados birodalmak összeomlása és újak kialakulása, valamint eltérő előjelű diktatúrák uralma jellemezte. A múlt század újítása volt az internálótáborok megszervezése – Romániában is. Romániában az első internálótáborok a királydiktatúra (1938–1940) idején létesültek, így pl. Caracalban és Csíkszeredában.

Az 1941-es vasgárdista puccskísérlet kudarca után újabb internálótáborok váltak szükségessé. Ekkor vette bérbe a belügyminisztérium a hadügyminisztériumtól a zsílvásári (Târgu-Jiu) tábort, amelyet 1939-ben építettek a legyőzött lengyel hadsereg Romániába menekült tagjai számára, a lengyel segélypénztár – főleg angol eredetű alapjaiból.

Az évtizedes román–lengyel diplomáciai jóviszony az 1940-es szeptemberi hatalmi változások után – II. Károly lemondatása, Antonescu és csapatának uralomra kerülése – megszűnt, hiszen Lengyelország területe is német–szovjet osztozkodás tárgya lett. Német követelésre a lengyelek javarészeinek el kellett hagynia Romániát. A kiürült táborba – ahol kb. 40 ezer ember számára volt hely – szállították a többi táborból az összes politikai internáltat.

Kikből állott az internáltak tömege? Még a királydiktatúra idején betiltott politikai pártok markáns képviselőiből – kommunistákból, a vasgárdista lázadás leverése után letartóztatott gárdistákból –, de köztörvényes bűnözők is akadtak soraikban. Külön kategóriát képeztek az ún. anglofilek – angol–amerikai érdekeltségű –, főleg kőolajipari üzemek, bankok vezetői, a politikától távol álló szakemberek – esetenként idegen, de többnyire román állampolgárok – külön

színfoltot alkotott az a 8000 moldovai, tehát román állampolgárságú zsidó, aki a 15 ezerből megmaradt, túlélve a hírhedt „vonatozást”.

Az 1944-es augusztusi fordulat után mindenféle törvényszéki tárgyalás vagy ítélet nélkül – letartóztatási parancs alapján – a Dél-Erdélyben és Bánátban tartózkodó – Romániával hadiállapotba került Magyarország és Németország állampolgárait is Târgu-Jiuba szállították. Az új hadihelyzet folyományaként túsznak tekintették a román állampolgárságú – főleg magyar nemzetiségű internáltakat –, akiket már régen számon tartott a sziguranca vigyázó szeme. Ezek az emberek próbálták menteni a megmaradt közösségeket – öntudatlanul is alkalmazva a cipszerek mondását: „Csak egymás kezét soha el nem engedni!”

Az első világháborút követő területrendezések, az új politikai határok megvonása után Bánátból is sok-sok vonat indult el bizakodó repatriálókkkal, hisz a remény hal meg utoljára – többnyire vagonlakó státus lett a sorsuk. Mintegy százezer (akkor még) ember maradt, akik vállalták a Gáll Ernő által oly szellemesen megfogalmazott „sajátosság méltóságát”, annak minden ódiumával együtt. Maradtak, mert bíztak egy ünnepélyes nyilatkozat demokratikus színezetű, ám szemfényvesztésnek bizonyult ígéreteiben. Szabolcska Mihály verssoraival (*Temesvári Hírlap* 1918. nov. 16.) is helytállásra biztatott:

*„Voltunk mi már rosszabbul is / Mégis vagyunk, mégis élünk,
S ha hibáztuk azt a múltat / A jövőtől most ne féljünk!”*

A berendezkedő új hatalom első intézkedései kiábrándítóak voltak. A földreform következtében a telepesfalvak lakosainak anyagi romlása különösen szembeszökő volt, földterületeik 2/3-át veszítették el. Példaképpen említjük Szapárfalvát, Igazfalvát, Ötvösdöt, Keresztest, Józsefszállást vagy a Krassó megyei Izgást. Az izgásiak 1894-ben örökváltságot fizettek a földjeikért. A nemzetiségi iparosokat diszkriminatív adók nyomorították.

A Bethlen Gábor által mesteri fokon alkalmazott „ahogy lehet” reálpolitikai elv szellemében próbálták a bánátiak élni,

túlélni, megmaradni. Szabolcska László *Bethlen Gábor öröksége* c. cikkéből (*Temesvári Hírlap* 1929. dec.15.) idézünk. „*Becsüljük meg a magunkét, és tiszteljük a másokét!*” – Ezt a felhívást tiszteletben tartották a kisebbségek. A hivatalosságok kevésbé. Megszervezték az ún. nyelvvizsgákat – sok-sok állás szabadult így fel a más vidékekről beözönlő többségek részére –, főleg a vasútnál, ahol a szakértelem oly nagy horderejű. Ugrásszerűen meg is szaporodtak a tragikus kimenetelű balesetek... Egyéni és családi sorstragédiák követték egymást, a több évtizedes munkaviszonyban álló nyelvvizsgáló – ha nem felelt meg – elvesztette kenyere mellett nyugdíját is, pedig annak idején évekig fizette a nyugdíjjárulékot! – A „*numerus clausus*” alkalmazása mind szélesebb teret nyert. Asztalos Sándor újságíró 1933-ban így fogalmazott: Kenyér helyett *numerus clausus*.

Az egész társadalmat sújtó gazdasági nehézségek mellett a kisebbségek sorsa így még nehezebb volt. 1934-ben fegyelmi bíróság elé állítottak 58, a nyelvvizsgán elbukott bánáti magyar vasutast. A középiskolai tanárok követelték, hogy a kisebbségi diákoknak csak 25%-a tanulhasson. Tílalomfák mindenütt! Ismétlődő, (hiábavaló) kérés évekig a kisebbségi tanonciskola – a második bécsi döntésig nagy részben kisebbségi jellegű Temesváron –, pedig a kisemmizett telepese falvak fiainak más lehetősége a megélhetésre nem volt...

Ismeretes a templom és iskola szintagma. Az egyenes gerincű papok, tanítók, tanárok tették is a magukét, de sok egyszerű ember is a segítségükre volt. Köszönet illeti őket! Működtek még nemzetiségi összetételű jótékony célú asztaltársaságok, egyházi és más jellegű nőszövetségek, kultur- és dalegyletek.

1944. augusztus 23. után megkezdték a nemzetiségi személyiségek letartóztatását – előbb vidéken, majd augusztus 25-én a városokban. Temesváron a letartóztatottakat előbb – a ma már nem létező – Hunyadi-kaszárnyába vitték –, majd Kiszető és Bélic az útirány –, s végül a hírhedt tárgy-jiui internálótábor, ahol ekkor közel 3000 férfi, nő és gyerek gyűlt össze Dél-Erdélyből és Bánátból.

Krassó megyéből elvitték a topleci Schramm, Hüttl és Schmidt mezőgazdasági gépgyár könyvelőjét, Orbán Sándort. Ugyancsak e megyéből vitték el Komlósi Józsefet, egy kis falu – Érszeg – katolikus népiskolájának tanítóját. A krassói maroknyi magyar közül kiragadták a leginkább szem előtt levőket.

A falusi tanítók népművelő szerepét Dézsánfalván az omori (Rovinița Mare) születésű Lengyel Ferenc vállalta, bizonyára buzgalomával hívta fel magára a figyelmet. Az elhurcoltak közt volt a temesvári piarista főgimnázium igazgatója is, Tóth Panik Lajos, aki Târgu-Jiuból vakon került haza... De internált volt az akkor már nyugdíjas, kassai születésű temesvári állami gimnáziumi latintanár, Puhala Sándor is. Sok volt a rovásán: aktív részvevője volt a temesvári magyar kultúréletnek, az Arany János Társaság tagja volt, akárcsak rabtársa – Schiff Béla újságíró. A Régi Temesvár c.magyar és német nyelven megjelent jeles kiadvány szerzője, a kisebbségi újságírók szervezetének intéző bizottsági tagja. Internálták Gámentzy Istvánt is. Bűne: a Katolikus Népszövetség megyei központjának vezetőségi tagja volt.

Varsányi Zoltán, a Bécsben kitüntetéssel végzett orvosdoktor, németországi klinikák gyakornoka hazahozta külföldön szerzett tudását. A külvárosban, Rónácon a Capdebo (Cassian Munteanu) utcában nyitott orvosi rendelőt – és bizony rosszabbul élt, mint az utcabeli „füvesasszony”. Bűne az volt, hogy a negyedben rég működő, kitűnő képességű műkedvelőkből álló Haladó Kör alelnöke, a Magyar Párt helyi szervezetének támogatója – tehát „súlyos” bűnöző. Bűnös volt a temesrékasi Herczeg Ádám földműves, meg a temesvári Szabados János is. – Feltehetőleg azért, mert megszívlelték a munkára hívó szót...

De ott volt Györffy Imre szerzetes Aradról a Mosóczytelepről, vagy Kalkó Károly ügyvéd szintén Aradról – Ajtay Gábor a Temesvár melletti Újszentesről.

Jóval többet tudunk két másik pap – a katolikus, Temesságon született Fodor József pápai prelátus, (évtizedeken át a millenniumi templom plébánosa), illetve a református, Berettyószéplakon született Szepesi Nits István, a kende-telepi (Fratélia egyik negyede) református gyülekezet első lelkésze, lugosi esperes, nagyszalontai tiszteletes tevékenységéről.

Ismeretes a mondás: Űsd a pászort, szétszéled a nyáj. Mindketten nemcsak egyházukért tettek hallatlanul sokat, hanem a nemzetiségük védelmében is. Ismerniük kellett egymást, hiszen 1939-ben a Bánáti Magyar Népközösség elnöke volt Fodor József, míg a kulturális szakosztály tagja volt Nits István; a szakcsoport feladata: iskolán kívüli népművelés, szórványügy, kultúregyletek, dalárdák, műkedvelők irányítása. Fodor József országosan ismert lett az 1937-es Marosvásárhelyi Találkozón elhangzott felszólalásával – a mindenféle világnézetű és minden társadalmi osztályba tartozó küldöttek célja az volt, hogy kiutat találjanak a kisebbségi sorsba jutott magyar fiatalság számára –, amikor is éles vitát folytatott a kommunista Nagy Istvánnal.

Románia hadba lépése után a Magyar Népközösség munkája megbénult. Minden rendezvényhez engedély kellett, amit nem adtak meg. Ezért nőtt meg a fontossága a Magyar Katolikus Népszövetségnek és Fodor József munkásságának – nemcsak egyházi, de nemzetiségi porondon is. Jelentős volt publicisztikai tevékenysége – a helyi Déli Hírlapban, de az Erdélyi Lapokban vagy a Jakabffy Elemér szerkesztette Magyar kisebbségben – 12 helytörténeti munkát is közölt. Tagja volt az 1943-tól Aradon megjelenő Havi Szemle szervezőbizottságának. Évekig magán érezte a sziguranca szemét – ezért mindig útrakész volt a hátizsákja. 1944 augusztusában Fodor József táborlakó lett. Tevékeny maradt továbbra is; egyházi tevékenysége mellett résztvett a gyermekek oktatásában, vitafórumot rendezett a különböző értelmiségi internáltakkal. 1944. október 7-én megjelent a Zsilvásárhelyi Déli Hírlap – kéziratossal, ára 7 deka szalámi volt. A lap célja, hogy megóvja az odahurcoltakat a kétségbeeséstől, a szellemi összeroppanástól. Az újság közölte dr. Fodor József *A népek közötti béke* és a már említett Puhala Sándor *Nyelvünk védelmében* c. írását. A szintén temesvári Szappanos Gyula „a zárkában vergődő” békegalambja díszítette a címlapot. A karácsonyi számban Fodor József *Ünnepi gondolatok* címmel értekezett. – Kacsó Sándor lágerlakó 1945 márciusában megjelent verséből idézünk:

„Hej! E tavaszt én hogy vártam!/ Bátran elszánt rohanásban/
Hadd ragadjon szilaj hátán,/ ahol tisztább világ vár rám.(...)/És
én?És én itt maradtam, /Szennyes hab egy partkanyarban/ Nehéz
szagú iszap felett/ Hová vertek cudar szelek.”

A táborlakók is tudtak a demokratikus változásokról. A márciusi számban Kacsó Sándor nyílt levelet intézett dr. Petru Grozához. Mégis csak 1945. június 22-én szabadultak az internáltak. Fodor Józsefről könyv is íródott, itt csak annyit jegyzünk meg meg, hogy 1951 és 1956 között megjárta a kommunista börtönöket is. Betegsége miatt kegyelmet kapott, kiszabadult Târgu Ocnáról, így nem kellett letöltenie a 8 évnyi súlyos börtönbüntetést.

Azért körvonalaztuk az impériumváltást követő időszakot, mert úgy véljük, akkor halmozódtak a később internáltak bűnei. A *Déli Hírlap* 1938. december 26-i számában megjelent *Gályarabok* c. vers mindennél tömörebben jellemezte az adott korszakot: „Egy korbács vérzi meg a hátunk, / egy az Óceán, amit látunk; / mintha testvérem, Laci, lennél: / össze van láncolva a lábunk.”

Nits István a „célszerű szegény emberek” saját kezdeményezéséből szervezett református egyházközösségnek első lelkésze volt. Híven szolgálta egyházát és nemzetiségét. 60 km-es körzetben ellátta a szórványmunkát is – tehát elég széles körű rálátása volt a körülményekre. Ismeri és vallja a hit megtartó erejét –, de a kultúráét is. Ezért vigyázzák oly szorgosan a fülelők és kémlelők. Emlékiratában említi, hogy kb.18 házkutatás, hadbíróság, meghurcoltatás, csendőri zaklatás, elmarasztaló törvényszéki ítélet – és végül a zsilvásári láger jelzik temesvári éveit. Emberpróbáló kor volt.

1937-ben törvényszéki hercehcúrára került sor – úgymond szolgálatmegtagadás címén –, a királyünnep alkalmából udvarába tiltott röpcédulákat csempészték, a kertjébe fegyvert dobtak. A padláson régi újságokat is találtak, ezért hadbíróságra citálták, bántalmazták, köztisztaság elleni vétséggel, az elsötétítés megszegésével vádolták. Feljelentik, mert a vonaton magyarul beszélt a református nőszövetségi csoporttal.

Meghurcoltatások és hatósági vallatások következtek. Mindezek ellenére építi a közösséget, folytatja az egyházi építkezést. Népkonyhát szervez az egyház telkén. És az egyházi teremben hétközben gyermekotthont, hisz amikor a katonai szolgálatra behívott családfők helyett az asszonyok álltak munkába, gyerekeik felügyeletét csak így oldhatták meg. A népkonyha 1940–1944 között működött. Négy-öt önkéntes asszony látta el a főzés feladatát, 100–120 iskolást és 40–50 idős embert láttak el, felekezeti különbség nélkül. Nagy segítséget kaptak a Magyar Népközöségtől. Megszervezte a hívek segítségével a nagyvárad református árvaház árváinak nyaraltatását. Még az útiköltséget is ez a kis egyház fedezte.

Nits István sokszor jelentkezett verssel a helyi lapokban. Temesvári Hírlap, Déli Hírlap, de ott volt a magyarság minden jelentős akcióján – ő a Magyar Párt fratéliai (volt Kende-telep) vezetőségének kulturális titkára. Ilyen minőségében jelen volt a Fratéliai Magyar Dalkör tisztújító közgyűlésén (1936), ahol hangsúlyozta: „Kisebbségi adottságunkban minden egyes dalárda missziót teljesít a népi kultúra terén.” A dalkör a radnai dalosversenyen első díjat nyert. Nits a Magyar Párt ifjúsági szakosztálya által a temesvári Magyar Házban szervezett kultúrdélutánon a 17. századi költészetről tartott tárogató muzsikával színesített előadást.

A sunyi rosszakarát és perzselő gyűlölet Nits Istvánt is az internálótáborba hurcoltatta. Emlékiratában erről is megemlékezik. A körülmények mostohák voltak, a gyatra kivitelezés és az élelmezés körüli visszaélések miatt. A tábor egyhangú élete nyomasztólag hatott a kedélyekre. A különböző felekezetek tagjai – napi rendszerességgel – együtt tartották az istentiszteleteket. Nits vidám műsoros összejövetelek szervezését is szorgalmazta, hogy a sok csüggedőt felrázzák az apátiából. Amikor a betegek barakjába került, egy tréfás élc- és gúnylapot szerkesztett, amely egyetlen kéziratos példányban Szippantó címmel jelent meg. Részt vállalt a Rab Szó lágerfolyóirat szerkesztésében is, szerkesztőtársa volt a temesvári Schiff Béla újságíró és az aradi dr. Kalkó Károly ügyvéd. A havonként

engedélyezett egyetlen levelezőlapon otthoni híveitől szeretetadományt kért a didergő nincstelen sorstársak megsegítésére, amit az anyagi javakban aligha dúskáló fratéliai hívek el is küldtek, megkönnyítve így sok nő, gyermek, háromszéki favágó és dunai matróz életét, de nyomorgó értelmiségi is akadt a rászorulók közt. Később élelmiszer-csomagok is érkeztek. Nits szerzett egy fogolyhitvallást, ezt minden istentiszteleten közösen mondták el a különböző felekezetű hívek. Felidézzük még akkor is, ha netalán patetikusként találnák (egyeselek):

„Hiszek a szenvedés tisztító erejében; hiszek a kitartás hatalmában, hiszek a reménységben. Add meg, Uram, e mindennapi reménységünket.”

Nits szavaival zárjuk írásunkat, úgy véljük, hogy személyes vallomása a láger minden áldozatára érvényes, hiszen nemzetiségü hovatartozásuk miatt kiáltották ki őket bűnösökké.

*„Hitét, magyar népét
Szívéből szolgálta,
Szegényen is, üldözve is
A vihart megállta.”*

Könyvészet:

Billédi Iлона: Ember mindhalálíg, Budapest 1992.

Gárdonyi István: Az ember jó, Temesvár i.n. Szepesi Nits István emlékirata, kézirat.

Déli Hírlap: 1936. márc. 25., január 23., szeptember 9., nov. 9., 1939., márc. 2., május 7., aug. 4., 1918. nov. 1929. dec.

Temesvári Hírlap: 1933. aug. 6., 1934 márc. 13., ápr. 1., jún. 12.

Köszönet Nits Enikőnek (Nagyszalonta) és msgr. Tury László nagyprépostnak (temesvári fratéliai plébánosnak) szíves segítségükért.

Kovács Rozália

ÚRIHÍMZÉSES TERÍTŐK AZ ÉRMIHALYFALVI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGBEN

Az úrihímezés története

A hímezés magyarországi története nagyjából azonos más európai országok hímező művészetének történetével, ennek fejlődésével.

A legrégebb ismert kézimunka Szent István király palástja. A tisztaselyem, dús aranyozású paláston maga a király is látható pompás öltözékben, kezében hatalmas jelvénnel. A palást készítésében felesége, Gizella királyné is részt vett. Kivarrása olyan művészi, hogy a legszebb középkori európai hímezések között tartják számon. Gizella királyné hímező iskolájából került ki az a régi magyar hímezés is, melyről a szakirodalom megállapította, hogy ez a kézimunka a nyugaton ismert hímezéstechnikát egy új öltéssel gazdagította.

A külföldről hazánkba került görög, francia és német apácák, és magyar udvarhölgyek kezdték el a hímezés terjesztését. IV. Béla leányáról, Margitról a legenda megjegyzi, hogy „kézimunkát teszen”. Művészi hímezések maradtak fenn az Anjou-korból, Róbert Károly udvarából is. Híres volt ebben az időben az óbudai Klarissza kolostor hímező műhelye is.

A középkori hímvarró mesterek pompás hímezéseket készítettek, férfi és női viseletdarabokat, egyházi rendeltetésű darabokat díszítettek. Arannyal varrták ki II. Lajos király koronázási palástját is. Kassa városában a 15. században több híres hímvarrót név szerint is nyilvántartottak, így egy feljegyzés megemlékezik Hímvarró Katalinról. A hímvarró mesterek állandóan gyűjtötték a mintákat, saját mintakönyvük volt, a külföldön járt vándorlólegények is gyarapították a mintakincset!

A 15. század vége felé az olasz reneszánsz és a török hímzések hatása kezd érvényesülni a magyar hímzésekben. Mátyás király felesége olasz udvarhölgyei révén terjedt el az itáliai reneszánsz hímzés. Simai Veronika, Beatrix egyik udvarhölgye olasz mintakönyvek alapján hímezte remekbe készült párnáit, amelyekért királyi jutalomban részesült.

Mátyás király udvarában kedvelt volt a török hímzés is. A nyugati és keleti hímzésstílusok találkozása volt az előzménye annak a sajátos magyar hímzésstílusnak, amelyet „úrihímzés”-nek nevezünk.

Elterjedése Magyarországon

A 16. és 17. században a főúri kastélyokban hímvarró mesterek és hozzáértő asszonyok irányították a birtokról odakerült jobbágy leányok és asszonyok, meg a török szolgálok munkáját. Az úrnők megtanították mindenféle háztartási ismeretekre – a zene és tánc mellet hímezni is – a nemesi családok leányait, akiket elküldtek hozzájuk, hogy előkelő nevelésben részesüljenek. Itt készült el kelengyékük is. A szolgálok nemcsak az úrnők számára kézimunkáztak, hanem maguk készítették el és díszítették hasonló módon saját kelengyéküket is, majd segítettek leányaik kelengyéjének elkészítésében is. A főúri asszonyok leveleikben állandóan mintákat kértek egymástól, és gyakran kértek valamilyen különleges hímzésttechnikában jártas szolgálóleányt is.

A hímzésttechnika fejlődésének lendületet adtak a jó minőségű, különböző méretű acéltűk. Értéküket mutatja, hogy a tűket méretre készített ezüst tartókban őrizték. A 18. század elejéről maradt fenn átylukasztott mintalap is, mely a mai szúrt sablonokhoz hasonló.

A régi kelengye- és hagyatéki lajstromok tanúskodnak arról, hogy milyen pompásan hímezték ki a viselet darabjait, az abroszokat, lepedőket, takarókat, párnákat, ágyfüggönyöket, nyereg takarókat stb. Egy-egy arannyal, gyönggyökkel, drágakövekkel díszített főúri öltözet vagyont ért.

Az úrihímezés a tehetős kismemesi és polgári családokban is elterjedt. A későbbi korokból is nem egy szép hímezéseiről ismert nemesasszonyról tudunk, köztük például Kisfaludy Sándor feleségéről, Szegedy Rózáról².

Motívumkincse

A reneszánsz motívumkincsre és kompozícióra jellemzőek a központi felépítés, a hullámvonalas indák közt váltakozó ritmusban elhelyezett virágok, a dús virágközepből, esetleg vázából felnövő, kétfelé omló, könnyed ívelésű, hajlékony, vékony indaszáras, folyamatos, aszimmetrikus virágdíszítmények, a szegélydíszítmények homorú ívelésű, palmettás, koszorús sorai: a rozettás, a gránátalma és az akantuszlevél sokféle változata: a középtengelyre helyezett kút, mely az alakítás folytán kétfülessé, majd korsóvá vált (olaszkorsós). Az olasz reneszánsz közvetítésével kerültek hozzánk a szembeállított páros madarak, a szőttesek csillagos motívumai és a változó ritmusú, indavonalas szőlőlevelek.

A török eredetű motívumkincsre és kompozícióra jellemzőek a ferde irányba hajló, aszimmetrikusan formált, egymást keresztező díszítmények, mint az egy tőből kiágazó, egymást keresztező két ág, az oldalra hajló, gyakran félkört alkotó ág. Nyugaton is elterjedtek, kedveltek voltak az erősen stilizált török motívumok: a hat vagy nyolc szirmú forgórózsák, szegfűk, gránátalmák, a hosszú, lándzsa alakú, fogazott levelek, a citrusfa, a virágbokrok, köztük a csigavonalban kunkorodó ág, a nagyobb virágokban elhelyezett kisebb virágok. Jellegzetesen törökösek az oldalnézetben ábrázolt, síkban elgondolt virágok, itt érvényesül a törökös színezés és öltéstechnika is³.

A hímezésekhez használt alapanyag a patyolatvászon, a damaszt, selyem, bársony. Többszínű selyem és fémszálat használtak. A jórészt laposhímezésen alapuló technikák közül mintegy húszfelét használtak fel, de egy munkában két-három fajtánál többet nem alkalmaztak. Nem sok színárnyalatban, de határozott színekkel készültek, a leggyakrabban használt a zöld, a vajszín, a vörös, ritkábban a kék szín. Ezeket tagolják az

arany és az ezüst hímzések, melyek magukban csak ritkán fordulnak elő⁴.

Az öltés technikája

Már az első levéltári említésekben megnevezik a recehímzést. A recét finom anyaga miatt ritkán lehetett selyemszállal vagy skófiummal tölteni, legtöbbször a kis lyukakat közönséges fehér cérnával töltötték ki. A recehímzés technikájából adódóan a geometrikus minták, így a csillagos, rózsás, Ábrahám és Izsákos motívumú hímzések alakultak ki, később a szálszámolásos hímzések.

A fehér hímzések szintén korai megjelenésűek, ezek közül elterjedt a szálvonásos vagdalásos és a szabadrajzú hímzés is. Az írás után varrott hímzések kissé későbbi keletkezésűek, csak 1657-től kezdtek feltűnni.

A legtöbb kézimunka egy vagy két színű volt, ezek mellett majdnem mindig arany vagy ezüst szálát használtak. A fémszálakat (skófiomot) hosszú időn keresztül külföldi kereskedőktől szereztek be⁵.

A 16. században főleg a fehérhímzések a divatosak, ezt gyakran vegyítették arany és ezüst szállal. A fehér szín mellett később megjelenik a vörös és a kék, égszínkék selyemszál. Gyakori a kék és vörös együttes használata.

Az úrihímzés különlegessége, hogy motívumvilága kettős eredetű. Az olasz reneszánsz ornamentika gránátalmás, rozettás, olaszorsós és indarendszeres füzéres díszítményeit olvasztja magába, keleti hatásra a tulipán, szegfű, liliom, a vagdalt sarlós levélminták jelennek meg⁶.

Mintegy húszféle öltésmódot alkalmaztak. A vonalvezetés változatos, a textíliák gépi hímzése nem képes hasonló finom munkára⁷.

Az úrasztali abroszok, terítők, keszkenők, varrottasok anyagát elemezve megállapíthatjuk, hogy anyaguk legtöbb esetben fehér vászon, gyolcs, sziléziai gyolcs, muszlin, pamutból készült áttetsző vékony anyag, tafota stb. Ezek az anyagok rendszerint külföldi áruk. Európában a 17–18. században manufaktúrák állították elő a nagymennyiségű,

hímzésre alkalmas, különböző minőségű vásznat, melyek a kereskedelem útján jutottak el hozzánk. Ezek a vásznak igen drágák voltak, a hímzett textíliákat nagyrészt földbirtokosok, vagy tehetősek polgárok adományozták az egyházaknak.

Ami a varrástechnikát illeti, négy öltésfajta jelölnek meg (Palotay Gertrúd szerint):

- a. laposöltés, ennek legkevesebb húsz változata van
- b. keresztöltés
- c. hurok- és láncöltés
- d. átcsavarásos és szálvonásos technika⁸.

Az Érmihályfalvi Református Egyházközségnek van néhány igen szép és értékes úrasztali terítője. Jó részük használaton kívüli, ezek szépen összehajtogatva, keretben üveg alatt vannak és a gyülekezeti terem falát díszítik.

Az úrasztali terítők leírása

1. Fehér batiszt úrasztali terítő 18. század. A mustra a terítő két szélén fut, kb. 20 cm sűrűn hímzett folyamatos minta, alatta még egy 5 cm-es bordűr. Színei: sárga, szürke, zöld, kék árnyalt. Apró gobelinöltéses sűrű minta, a skófiúm mint gyöngyszem villan elő belőle.

2. Úrasztali terítő. Valószínű ez a Putnoki Kovács János által ajándékozott 1,40x1,40 m terítő 1744-ből. Levéltári adatok szerint: „A Mihályfalvi Sz. Ekklézsiának Predikátora Putnoki Kovács János ajándékozta ezen keszkenőt 1744 dik esztendőben” „Sima fehér sűrű patyolat, s arany csipkébe szegett nagy kendőre varrott írás”.

3. Vékony muszlin anyagra varrott fehér úrasztali terítő, megszurkult, megfakult. A csigavonalakban kunkorodó, egyetlen nagy virágban végződő minta a 17–18. századra jellemző. Hímzése piros és fekete, lapos tömött hímzés. A terítő pirossal szegett, fakult. A nagy virág gránátalma, körben apró tulipánok és levelek vannak.

4. Fehér, vékony patyolat úrasztali kendő, körben horgolt fehér cérnacsipkés. Négy sarkában skófiúmmal varrt hímzés, négy kis összekötő mintával. A török hímzésekre jellemző

egymást keresztező szárú, egy tőből fakadó virágágak. Laposhímzéses minta. Szépen formált kisebb és nagyobb levelek, két kisebb virág alól, középen nagyobb skófiummal varrt, stilizált, díszes tulipán.

5. 1,30x1,30 m szövött úrasztali terítő 1857-ből. Hímzett felirata négy oldalra elosztva a következő: *Az Ér-Mihályfalvai / Reformáta Szent Eklezia / Úr Asztalának mély / tiszteletére ajánlotta / Bernáthfalvi Bernáth / Gedeon Hitvesével Tolnai / Bónis Karolina / aszonyal 1857 16 August/*. Körben nemzetiszín rojt szegélyezi.

6. Fehér alapú patyolatra varrt úrasztali terítő halványkék mintával a négy sarkában, köztük összekötő minta. Egyes pontok ezüst szállal varrottak. Az egymást keresztező (és mellékágú) egy tőből fakadó virágág török hímzésemlek a 17–18. századból. Az üres felületek kitöltésére apró pontokat és néhány apró levelet hímeztek.

7. 1,90x1,80 m úrasztali terítő, abrosz. Fehér, arany-szegélyes, négy sarkán a skófiumos hímzés áttört mintájú (hiányos). A kendőhöz csak a sarkánál csatlakozik a minta, amely csipkeszerű levél, skófiummal és cérnával van kivarrva, utólag varrták a kendőhöz.

8. 0,65x0,65 m kék batiszt úrasztali kendő, arany csipkés szegélyű, arany szállal kivarrt munka. Belevarrva: *„Ketzely Kristina ajánlya az mihályfalvi szent ekklesiának 1774”*

Négy sarkában négy ugyancsak arany szállal kivarrt szív van, melyben a következő vers van elosztva:

*„Manna s kőszál vize Izráelt táplálja,
Lelkem is Jézusban e kettőt találja.
Bűnöm fertőiből megmosta lelkemet,
Teste táplál s azzal egyesít engemet.
Eljegyez magának drága vőlegényem,
Kinek szerelmében van minden reményem.
Ég szívem s felkészült szárnyal igyekszik
Édes öleibe óh mikor érkezik.
Világot, mint kevély pávát megutáltam,
tövis koszorúban mert több jót találtam.*

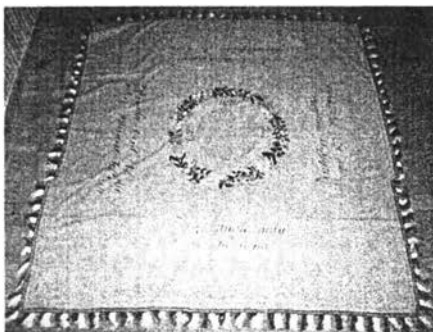
*Boldog egymáshoz hű galamb szerelme
Vőlegény Jézusom lelkem segedelme.
Véres sebeinek mérge szívem hatja,
Ezt csak az igazság napja gyógyíthatja.
Köszál vizeire sietek, mint szarvas,
ott lel szomjúságom hívesítő orvost.”*

Ehhez a gyönyörű úrasztali kendőhöz a következő mondát mesélte el egy 70 éves néni még 1996-ban. „*Volt egyszer egy szép és gazdag leány, Ketzely Krisztinának hívták. Itt élt, éldegélt a mi városunkban a 18. században. Mikor nagylánnyá cseperedett, megkérte a kezét egy szép és hozzáillő ifjú. Már minden készen volt, lakodalomra készült a menyasszony és a család, várták a vőlegényt és a násznépet. De hiába várták, mert a Debrecen felől jövő násznépet török martalócok támadták meg, és az összes férfit elhurcolták, megölték. A lakodalomból semmi sem lett, mély bánatában a menyasszony majdnem belepusztult. Soha nem ment férjhez, napjainak szürkességét, bánatát a kézimunkázás és az Istenhez való fordulás töltötte ki.”⁹*

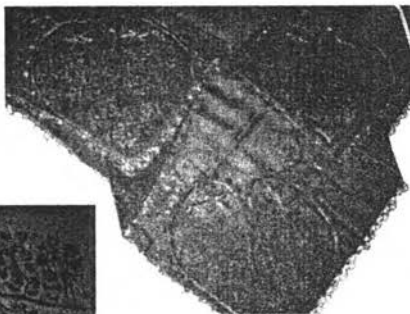
Jegyzet:

1. Lengyel Gyöngyi: Nagyanyáink öröksége / Kossuth Kiadó 1986/ 8. oldal
  2. Lengyel Gyöngyi i. m. 9. oldal
  3. Lengyel Gyöngyi i. m.
  4. Gazdáné Olosz Ella: Kézimunkázók könyve, Kriterion Kiadó 1986, 184. oldal
  5. Szőcsné Gazda Enikő: Úri hímzés, KJNT Évkönyv 8, Kolozsvár 2000, 88. oldal
  6. Gazdáné Olosz Ella: Kézimunkázók könyve 184. oldal
  7. Lengyel Gyöngyi: Nagyanyáink öröksége 9. oldal
  8. Szilágysági magyarok, Kriterion Kiadó, Kolozsvár 1999, a könyvből Lakóné Hegyi Éva írása.
  9. Kovács Rozália: A Ketzely monda. Megjelent a Harangszóban 2000 novemberében.
- Bajusz István: Szilágysági református úrasztali felszerelések... 58–61. oldal

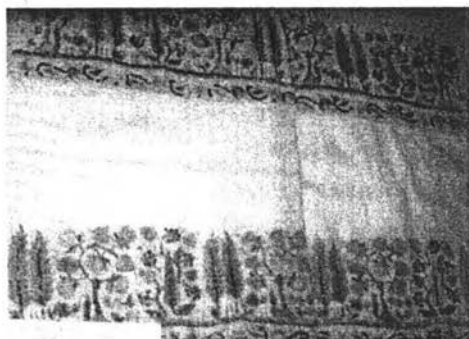
A Bernáth-terítő

Fehér patyolat úrasztali kendő

A Putnoki-terítő

Úrasztali terítő
a 18. századból

TARTALOM

Előszó.....	5
Hírek – események.....	7
A helytörténeti kutatás eredményei.....	104
Kimutatás az előadások és a pályázatok számáról.....	106
Partiumi Honismereti Találkozók.....	108
Partiumi Honismereti Konferenciák.....	115
Hitter Ferenc: Értékmentők a rohanó világban.....	134
Az Érmellék konferenciája.....	137
Pályázati díjkiosztó ünnepségek.....	140
Dukrét Géza: A civil szervezetek szerepe a műemlékvédelemben.....	151
Könyvkiadás.....	161
Fényes Elek díjazottjaink.....	168
Honismereti táborok.....	209
Emléktáblák.....	210
Dukrét Géza: A honismeret nagy atyja – Fényes Elek születésének 200. évfordulója.....	220
„Minden nípnek az új nyelvin” (Sylvester János).....	231
Emléktábla Érköbölkúton.....	232
Ifj. Gyalóky Lajos.....	233
Emléktábla-avatás K. Nagy Sándor tiszteletére.....	237
Fráter Lóránd, a nótáskapitány.....	240
Kiss Kálmán: Gellért Sándor, a helytörténész.....	243
Zelk Zoltán-táblaavató beszéd.....	253
Biró József művészettörténész születésének 100. évfordulója.....	254
Tóthpál Tamás: Hegyesi Márton halálának 100. évfordulójára.....	256
Fazekas Lóránd: Egy Petőfi-szobor újjászületése.....	269
Csanádi János: Dr. Balogh Ernő emlékezete.....	272
Dukrét Géza: Százéves a révi cseppkőbarlang.....	278

Dánielisz Endre: A szalontai ünneppsorozat utóregzése ...	284
Megemlékezések	286
Halász Péter: Hagyomány és közművelődés.....	290
Egy kiállítás margójára	305
Csanádi János: Feketegyarmat a „Gyarmatvilágban”	307
Jósa Piroska: Egyházi személyek az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban	321
Kupán Árpád: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és a Bánságban	328
Jancsó Árpád: Temesvár felmérése és térképezése 1901–1904 között	334
Vajda Sándor: A borosjenői vár	349
Kordics Imre: Festmények Érsemjén református templomának szószékén	358
Nagy Mária Anna: Nagyvárad-Ósi Lisieux-i Kis Terézről elnevezett római katolikus templom építésének története	360
Pásztai Ottó: Volt egyszer egy Főgimnázium.....	365
B. Krestyán Ilona: Adattöredékek a zsilvásári (Târgu-Jiu) internálótábor bánáti foglyairól	378
Kovács Rozália: Úrihímezéses terítők az Érmihályfalvi Református Egyházközségben	386

A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor–Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félicsfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza–Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...“**
11. Bunyitay Vince–Fodor József: **Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad**
12. Alexandru Pop: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskola-története**
16. Csílik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emödi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: **Érsemjén** (kismonográfia)
20. **Turulmadaras emlékműveink** (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: **A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből**
22. **Rév, Erdély sziklakapuja**
23. **A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról**
24. Nánási Zoltán: **Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja**
25. **Nagyvárad tudós püspökei**
26. György Irén: **Szalacs** (kismonográfia)
27. Antal Béla: **Biharpüspöki**
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: **Albis** (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: **„Aki fényt hagyott maga után...“**
30. Péter I. Zoltán: **Nagyvárad római katolikus székesegyházai**
31. Kiss Kálmán: **Egri község** (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: **A révi fazekasság monográfiája**
33. Emödi János–Varga Árpád: **Telegdi sírkövek, emléktáblák**
34. Jósa Piroska: **Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál**
35. Dukrét Géza: **Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében**
36. Anzik Albert: **Livada – Sárközújlak**

37. Bozsóky Krestyán Ilona: **A temesvári iparoktatás kezdeteiről**
38. Dukrét Géza: **Hegyköz** (történeti monográfia)
39. Kormányos László: **Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején**
40. Dukrét Géza: **A bihari turizmus története**
41. Velcsov Margit: **Bartók Béla és Nagyszentmiklós**
42. Szilágyi József: **Tóti község monográfiája**
43. Kovács Rozália: **Érmihályfalvi temetők**
44. Dukrét Géza–Péter I. Zoltán: **Nagyvárad városismertető**
45. Kupán Árpád–Dukrét Géza: **1956 emlékezete Biharban**
46. **Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.** Összeállította Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: **A mozi évszázada Nagyváradon**
48. Gavallér Lajos: **Micske a helynevek tükrében**
49. Péter I. Zoltán: **Nagyvárad műemlék épületei**
50. **Nagyvárad ipartörténete**
51. Jósa Piroska: **Bihari sorsok a változó időben**
52. Ujj János: **Arad építészeti emlékei**
53. Pávai Gyula: **Mesélő aradi házak**
54. Dukrét Géza: **Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében. II.**

